

BİLİMSEL EKSEN

SCIENTIFIC AXIS - НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН

Kış-Bahar/Winter-Spring/ Зима-Весна 2018 • Yıl/Year/Год 9 • Sayı/Number/Число 25

DÖRT AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

Sosyal Bilimler

FOUR MONTH INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

Social Sciences

РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЖУРНАЛ ИЗДАВАЕМЫЙ ОДИН РАЗ В ЧЕТЫРЕ МЕСЯЦА

Гуманитарные Науки

ISSN: 1309-5811

Sahibi / Owner / Хозяин

Hayrettin İVGİN

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. - Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA

Tel: 0090.312 4259353 – bilimseleksendergisi@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate Editor

Ответственный секретарь

Saliha Sinem İVGİN

Editörler Kurulu/ Editorial Board/

Руководитель работы

Hayrettin İVGİN

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Genel Koordinatör / Director / Директор

Hayrettin İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция

Osman BAŞ – Ayşe İKİZ

Yayın Kurulu/Editorial Board/Редакция

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY • Dr. Yaşar KALAFAT • Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU

Prof. Dr. Taciser ONUK • Prof. Dr. İsmail PARLATIR • Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Nail TAN • Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства

Kültür Ajans Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 66/7 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE

Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) - Fax: 0090.312 419 44 43

E-mail: bilimseleksendergisi@gmail.com

www.bilimseleksen.com

Fiyatı / Price /

Стоимость

20 TL (Yurt içi / Domestic)

20 \$ / 15 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Abone Bedeli / Subscription Price/ Стоимость

подписки

80 TL (Yurt içi / Domestic)

80 \$ / 60 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Baskı Tarihi/ Press Date/ Год Издания

Kasım 2018

Baskı / Pres / Типография

Atalay Matbaası

Kapak Resmi:

Batı Hun Devletinin Başbuğ Attila

Temsilcilikler / Representative / Представители

AZERBAIJAN

Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE

e-mail: gabdullazade@rambler.ru Tel: 00994506737860

NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Akd. Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU

e-mail: ebulfezamanoglu@yahoo.com Tel: 00994503218726

KAZAKİSTAN

Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA

e-mail: zharkyn123@mail.ru Tel: 0077057129963

KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Bakıtgul KULCANOVA

e-mail: bahit777@mail.ru Tel: 00787017314047

TÜRKMENİSTAN

Wezir AŞİRNEPESOW

e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

KOSOVA

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ

e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0038129231108

RUSYA FEDERASYONU

Prof. Dr. Elfina SIBGATULLIONA

e-mail: alfine2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

ÖZBEKİSTAN

Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV

e-mail: juliboy2@gmail.com Tel: 00998933420044

ÖZBEKİSTAN

Doç. Dr. Tahir KAHHAR

e-mail: tahirkahhar@gmail.ru Tel: 00998712241310

GÜRCİSTAN

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ

e-mail: roinkav@rambler.ru Tel: 00995599588461

Bilimsel Eksen dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler,
yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdırlar.

Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission Instructions for
manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative

Желающим публиковаться в журнале **Вселенная Культуры** следует оформлять материалы в соответствии
с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к местным представителям журнала

Danışma Kurulu
Advisory Board
Консультативный Совет

- Akd. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
- Akd. Prof. Dr. İsmayil HACIYEV (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK (Ankara Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (Cumhuriyet Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali AKAR (Muğla Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Amanjol KALISH (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Asker KARTARI (Kadir Has Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Bereket KARİBAEV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Celil Garipoğlu NAGİYEV (Bakü Devlet Üniversitesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversite/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Haluk AKALIN (Hacettepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. İsmail GÖRKEM (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Ankara Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV (Semerkant Devlet Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
- Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI (Ankara Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi/TRABZON)
- Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Maarife HACIYEVA (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Madiyar ELEUOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Mahir NAKİP (Çankaya Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK (Hitit Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Meherrem KASIMLI (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi-/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Metin ERGUN (Gazi Üniversitesi, Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Muhtar KUTLU (Ankara Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Muxtar KAZIMOĞLU (AMEA Folklor Enstitüsü/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU (Uludağ Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nabijan MUHAMETHAN (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Niğde Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR (Hacettepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Necati DEMİR (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN (Ankara Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nikolos AKHALKATSI (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
- Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ (Piriştina Üniversite Em. /KOSOVA)
- Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Hacettepe Üniversitesi/TÜRKİYE)

- Prof. Dr. Reşat GENÇ (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Sagingali AYDARBAEV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKISTAN)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. Şuphi SAATÇI (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tacida HAFİZ (Piriştina Üniversitesi. Em./KOSOVA)
Prof. Dr. Taciser ONUK (Gazi Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. Telgoja JANUZAKOV (Ahmet Baytursunuly Dil Bilimi Enstitüsü/KAZAKISTAN)
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniversitesi. Em. / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tülay ER (Başkent Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Umay GÜNAY (Girne Amerikan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. İsmail ÖZTÜRK (Dokuz Eylül Üniversitesi, Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA (University Kazmkpu/KAZAKHSTAN)
Prof. Dr. Zufar SEYİTJANOV (El-Farabi Üniversitesi/KAZAKISTAN)
Doç. Dr. Bakıtgül KULCANOVA (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Iryna M. DİRYGA (Ukrayna Bilimler Akademisi/UKRAYNA)
Doç. Dr. Habiba MAMEDOVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Hasan ADIGOZELZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ranetta CAFEROVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tahir KAHHAR (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Meral OZAN (Bolu İzzet Baysal Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Vasili MOSİAŞVİLİ (Samtskhe Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yalçın ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Züleyxa ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Dr. Öğr. Üyesi Doğan KAYA (Cumhuriyet Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Hanzade GÖZELOVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KILDIROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI (Dokuz Eylül Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Zülfikar BAYRAKTAR (Gediz Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mitat DURMUŞ (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Yaşar KALAFAT (Araştırmacı-Yazar/TÜRKİYE)

Dil Danışmanları/Foreign Language Consultants/Советники по иностранным языкам

- Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Gül Mukerrem ÖZTÜRK (Rize RTE Üniversitesi /TÜRKİYE)
Dr. Reşide GÜRSES (Ankara/TÜRKİYE)

Not : Ada göre Alfabetik olarak sıralanmıştır.
Note : It is arranged in accordance with an alphabetical order.
К сведению : Следует в алфавитном порядке

Bilimsel Eksen Dergisi'ne, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.

•

Ministry of Turkish republic Culture and Tourism is a subscriber to Scientific Axis Magazine

•

Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонементом на журнал «Bilimsel Eksen» («Научный Меридиан»)

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Editör'den/From The Editor/ От Редактора Hayrettin İvgin/Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak	7
Ubûdî ve Türkçe Şiirleri Ubûdî And His Turkish Poems убуди и его стихи на турецком языке Doç. Dr. Ahmet İcli	9
Özbek Medreselerinde Yetişip Osmanlı Dönemi Türk Edebiyatını Etkileyen Şair ve Yazarlarla İlgili Bazı Tespitler Some Investigations On Poets Who Grew Up On Uzbek Madrasahs And Affected The Turkish Literature During The Ottoman Period О Воспитанных В Медресе Узбекистана Поэтах И Писателях, И Их Влияниях На Турецкую Литературу Времён Османской Империи Nail Tan.....	24
İsmail Hazara Türkleri İsmail Hazara Turks Тюрки Исмаил Хазара Dr. Yaşar Kalafat	32
Sivashlı Âşıkların Dili ile Türküler Folk Songs Of Ashiks From Sivas Тюркю В Исполнении Сивасских Ашугов Dr. Doğan Kaya	41
Ayaşlı Es'at Muhlis Paşa Sanatı-Hattatlığı ve Bir Vezn-î Âhar'ı Ayaşlı (From Ayash) Es'at Muhlis Pasha's Art-Calligraphy And One Of His Vezn-i Âhar О Навыках Каллиграфического Письма Аяшлы Эсат Мухлис Паши И Образец Везни Ахары Hayrettin İVGİN	52
Cumhuriyet Döneminin Lirikmi ve Sembolizmi En İyi Kullanan İki Şairi Külebi ve Dranas'ta Kadın Republic Period's Two Best Liriksm And Symbolism User Poets: Women Approach Of Külebi And Dranas Самые Лучшие Поэты Лирики И Символисты Времён Республики: Образ Женщины У Кулеби И Дранаса Dr. Mehmet Yardımcı.....	60

Yaşar Kemal ve Halk Kültürü

Yaşar Kemal And Folk Culture

Яшар Кемаль И Народная Культура

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Çiftlikçi 73

Bir Ermeni Harfli Türkçe Yazma Mecmûadan Türk Atasözü ve Deyimleri

Turkish Proverb And Idioms From A Turkish Writing Journal in Armenian Letters

Турецкие Пословицы И Поговорки В Турецкоязычном Журнале, Изданном

Армянскими Буквами

M. Sabri Koz 89

Nurengiz Gün`ün Şiirlerinde Hümanizm (İnsanseverlik) Duyguları

The Sense Of Humanness In The Poems By Nurangiz Gün

Чувство Гуманизма В Стихах Нуренгиз Гюн

Dr. Bahar Berdeli 132

Türk Mitolojisinde ve Edebiyatında İnsanın Yaratılışı ve Adem Figürü

The Creation Of Human And Hz. Adam Figure In Turkish Mythology And Literature

Сотворение Человека И Образ Адама В Турецкой Мифологии И Литературе

Dr. Abdullah Demirci 140

Türkiye ve Kazakistan'daki Üniversitelerde Öğrenim Gören Türk ve

Kazak Öğrencilerin Sosyal Medya Kullanımı: Bir Ölçek Uyarlaması

Adaptation Of The Scale Of Social Media Usage By Turkish And Kazak Students In

Universities Of Turkey And Kazakhstan

Адаптация Шкалы Использования Социальных Сетей Турецкими И Казахскими

Студентами Учащихся В Высоких Учебных Заведениях Турции И Казахстана

Azat Mukhamediyev-Prof. Dr. Mehmet Çağatay Özdemir 147

Kitap Tanıtımı/ Book Launches / Знакомство Книги

‘YKY’nin “Tanzimat’tan Bugüne [Bazı] Edebiyatçılar Ansiklopedisi” ni Okurken

While Reading Yapı Kredi Publications’ *The Encyclopedia Of Literati From*

The Tanzimat Revolution To Today

Читая «Энциклопедию Литераторов Со Времён Реформы По Сегодняшний День»

Издательства Yapı Kredi

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy 160

Kitap Tanıtımı/ Book Launches / Знакомство Книги

Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması

(26-28 Mayıs 2014), Kitabı Çıktı.

Turkish World Sages Summit: *Meeting Of Heart Sultans (26-28 May 2014)*

Book Is Published

Вышла Книга "Саммит Мудрецов Тюркского Мира: Встреча Владельцев Душ

(26-28 Май 2014)"

Dr. Reside Gürses 166

EDİTÖRDEN

Saygıdeğer Okuyucularımız,

Dört ayda bir yayımlanan Bilimsel Eksen dergisinin 25. Sayısı 2018 yılının son sayıdır. Böylece dergimiz 9. yılını tamamlamış ve 10. yılı içine girmiş bulunmaktadır.

Bu sayımızda 11 makale 2 kitap tanıtımı yazısı yer alıyor.

Derginin bu sayısında; Doç. Dr. Ahmet İçli, Nail Tan, Dr. Yaşar Kalafat, Dr. Doğan Kaya, Hayrettin İvgin, Dr. Mehmet Yardımcı, Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Çiftlikçi, M. Sabri Koz, Dr. Bahar Berdeli, Dr. Abdullah Demirci, Azat Mukhamediyev-Prof. Dr. Mehmet Çağatay Özdemir'in yazıları bulunuyor.

Ayrıca; Prof. Dr. Tuncer Gülensoy ile Dr. Reşide Gürses'in birer kitap tanıtım yazıları yer alıyor.

Bu yazıları derginin web sitesinden (www.bilimseleksen.com) okuyabilir ve indirebilirsiniz.

Dergimize bilimsel makale göndermek isteyenler, her sayımızın sonunda yer alan Türkçe, İngilizce ve Rusça dillerinde yazılı "Yayın İlkeleri"ne göre makalelerini hazırlayıp kurallara uygun bir şekilde (bilimseleksendergisi@gmail.com) e-postaya göndermelidirler.

Dergimizin bu sayısının da bilim dünyasına hayırlı-uzurlu olmasını diler, selam ve saygılar iletiriz.

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN

Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Editör

FROM THE EDITOR

Our Esteemed Readers,

The 25th issue of Scientific Axis magazine, which is published every four months is the last issue of 2018. Thus, our journal has completed its 9th year and has entered its 10th year of publishing life.

There are 11 articles and 2 book reviews in this issue.

In this issue of the journal; Assoc. Dr. Ahmet İçli, Nail Tan, Dr. Yaşar Kalafat, Dr. Doğan Kaya, Hayrettin İvgin, Dr. Mehmet Yardımcı, Dr. (Lecturer) Ramazan Çiftlikçi, M. Sabri Koz, Dr. Bahar Berdeli, Dr. Abdullah Demirci, Azat Mukhamediyev-Prof. Dr. Mehmet Çağatay Özdemir's articles are available.

Also; Prof. Dr. Tuncer Gülensoy and Dr. Reşide Gürses' book reviews take part.

You can read and download these articles from the web site of the journal (www.bilimseleksen.com).

Those who want to submit a scientific article to our journal should prepare their articles according to the Publication Principles that written in Turkish, English and Russian languages at the end of each issue and send them via e-mail (bilimseleksendergisi@gmail.com)

We hope that this issue of our journal will be auspicious and beneficial to the world of science, we wish you greetings and our best regards.

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN

Editor

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Editor

ОТ РЕДАКТОРА

Уважаемые читатели,

25-ый номер журнала «Научный Меридиан», публикуемого каждые четыре месяца, является последним выпуском за 2018 год. Таким образом, наш журнал завершает свой девятый год издания и вступает в десятый.

Номер содержит 11 научных статей и 2 статьи-ревью.

В этом номере журнала вы познакомитесь с исследованиями Доц.Др. Ахмета ИЧЛИ, Наилия ТАНА, Др. Яшара КАЛАФАТА, Др. Догана КАИ, Хайреттина ИВГИНА, Ст. Пр. Мехмета ЯРДЫМЧЫ, Др., Ст.преп. Рамазана ЧИФТЛИКЧИ, М.Сабри КОЗА, Др.Бахар БЕРДЕЛИ, Др.Абдуллаха ДЕМИРЧИ, Азата МУХАМЕДИЕВА и Проф.Др. Мехмета Чагатая ОЗДЕМИРА.

А также опубликованы статьи-ревью на книги Проф.Др. Тунджера ГЮЛЕНСОЯ и Др.Решидэ Гюрсес.

Со статьями вышеназванных авторов можно также ознакомиться на веб-сайте журнала (www.bilimselksen.com)

Желающим опубликовать научную статью в нашем журнале следует оформить своё исследование в соответствии с требованиями, изложенными на турецком, английском и русском языках в конце каждого номера и отправить их на e-mail bilimselksendergisi@gmail.com.

Желаем вам успехов в научной деятельности и надеемся, что наш журнал внесёт свою лепту в научный мир.

Члены редколлегии:

(Проф.Др.) Хайреттин ИВГИН
Редактор

Проф.Др. Эрдоган АЛТЫНКАЙНАК
редактор

UBÛDÎ VE TÜRKÇE ŞİİRLERİ

UBÛDÎ AND HIS TURKISH POEMS

УБУДИ И ЕГО СТИХИ НА ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

Doç. Dr. Ahmet İÇLİ*

ÖZ

İnsanoğlu, varlığından bu yana görsel, sözlü ve yazılı alanlarda birçok eser meydana getirmiştir. İnsanlığa ait kültür ve medeniyet mirası olan bu eserler; günümüz için temel sayılabilecek birer kaynak mahiyetindedirler. Ayrıca yeni bilgilere ışık tutacak delil-ispata-veri özelliği de gösterebilirler. Osmanlı döneminde kaleme alınmış Arap harfli Türkçe el yazması birçok eser, farklı bilim dallarıyla beraber, edebiyat tarihine de çeşitli yönlerden kaynaklık etmektedirler. Şair ve şiir hakkında en temel bilgileri barındıran tezkireler ve şairlerin şiirlerini ihtiva eden divanlar başta olmak üzere manzum ve mensur eserler, doğrudan ya da dolaylı olarak yeni bilgilere kapı aralayabilir. Birçok eserin içeriğinde, satır aralarında ya da kenar yazılarında, muhtevadaki şair veya konu dışında farklı şair ve konuya dair ipuçları-bilgi bulunabilir. Bâkî divanının Ubûdî tarafından yazılmış yazma bir divan nüshası vardır. Yazma eserin; içerdiği tarih kayıtlarına göre en geç 17. yüzyılda yazıldığı söylenebilir. Yazmanın kenar yazılarında Bâkî'nin şiirlerinin yanı sıra başka şairlere ait şiirler de bulunur. Bunlardan bazıları yazmanın kâtibi Ubûdî'nindir. Ubûdî, kendi şiirleri için kullandığı başlıklarda hem şiirlerin kendisine ait olduğunu hem de yazma nüshasının yazarının da kendisi olduğunu ifade eder. Tezkirelerde hakkında bilgi olmayan hattat Ubûdî hakkında edebiyat tarihlerinde de yeterince bilgi bulunmamaktadır. Klâsik Türk edebiyatında Ubûdî mahlaslı/müstear isimli şair veya şairler bulunabilir. Fakat bugüne kadar bunlar hakkında açık ve net bilgiye ulaşılamamıştır. Makalemizde Ubûdî'nin, yazmada geçen manzumeleri yeni yazıya aktarılıp şair hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır. Çalışmamızda Arap harfli metnin bazı sayfaları tıpkıbasım olarak verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ubûdî, Şiir, Divan edebiyatı, Bakî divanı, Hattat

* Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Ardahan/TÜRKİYE
(ahmeticli@ardahan.edu.tr)

ABSTRACT

Since its existence, human beings have produced many works in visual, oral and written fields. These artifacts which are the heritage of human culture and civilization; are some of the sources that can be considered as essential for today. They can also provide evidence-based data that will shed light on new information. Many works of Arabic alphabet written in the Ottoman period, with different sciences, originate from various aspects in the history of literature. Poets and poetry containing the most basic information about the poetry containing the poetry of the dioceses and poetry, especially poetry and poetical works, can directly or indirectly open the door to new information. In the content of many works, between the lines or in the sidebar, tips and information about different poets and subjects can be found. There are different writing versions of the diwan of Bâkî, one of the most important poets of the 16th century. One of them is copy of a “Diwan” copy written by Ubudî. It can be said that the book was written in the 17th century at the latest according to the date records and history records it contains. In addition to the poems of Bâkî in hand written text, there are various poems belonging to different poets. Some of these poems belong to the writer Ubudî who wrote the manuscript. Ubudî refers to a modest language in the titles that he uses for his poems are both that the poems belong to him and that the writer of the manuscript is himself. In the collection of biographies, there is not enough information about literary history of calligrapher Übudî. In classical Turkish literature, poets or poets named Ubudî can be found. But to now, clear and explicit information has not been obtained about them. In this article, the subject matter of the writer of the Bâkî Divan, Ubudî, the poems in the same writing, will be transferred to the new writings and the poets will be evaluated. In addition, the Arabic letters of the poems will also be featured. In our work, there will also be short evaluations of the poet or poets named Ubudî.

Key Words: Ubudî, Poetry, Divan Literature, Baki Diwan, Calligrapher.

GİRİŞ

Türk edebiyatı tarihinde şairler ve yazarların eserlerinde kullandıkları müstear isimleri/mahlasları bulunmaktadır. Bu mahlaslardan birisi de “Ubudî”dir. Fakat edebiyat tarihi kaynaklarında bu mahlasla şiir yazan şair(ler)in kimliği hakkında net bilgi bulunmamaktadır.

Ubûdî adını/mahlasını taşıyanlardan biri **Müderres Abdullah’tır**. Sicill-i Osmanî’de geçen bilgilere göre Ubudî, Süleymaniye müderresi olup Zilhicce 1006’da (Temmuz 1598) vefat etmiştir. (Mehmed Süreyya, 1311 s. 365).

Gülşenî-Halveti müritlerinden olduğu bilinen tasavvuf ehli bir şairin de mahlası Ubûdî’dir, **Derviş Ubûdî** olarak da tanınan edibin/şairin Mısır’da yaşadığı tahmin edilmektedir. Ubudî’ye ait en önemli eser *Terceme-i Mürşidü’z-Zevad* adlı menakıpnamedir. Eser en erken H. M. 1605 yıllarında kaleme alınmıştır. 157 yaprak olan eser, Ubûdî’nin manzumelerini de içermektedir. Eserden anlaşıldığına göre tüm metin Ubûdî’nin el yazısıdır. Yazmanın bir nüshası Milli Kütüphane

Yazmaları koleksiyonunda 06 Mil Yz A 5279 numaralı kayıta bulunmaktadır. Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Berlin Staatsbibliothek Ms.or.oct.1608 numaralı kayıta “Adâb-ı Ziyâret-i Kubûr ve Menâkıb-ı Evliyâ” isimli 133 yapraklı bir eser Ubudî El-Gülşenî adına kayıtlıdır. Her ikisinin aynı eser olma ihtimali de vardır. Ubudî’nin Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi 612’ye kayıtlı 149 yapraklı Ali Paşa Vekayinâmesi’nde dokuz beyitlik bir manzumesi bulunur (yk. 97a-97b).

Derviş Ubûdî’nin Muhyî-i Gülşenî’nin ölümüne düştüğü “Şehid-i aşk-ı cânân oldı Muhyî” tarih dizesi (Macit 2012, s. 201) kendi eserinde sayfa 170 - yk. 86b’de 2. satırda geçmektedir. Bahse konu tarih mısraı; H. 1013/M. 1604 yıllarına tekabül etmektedir.

Müderris Abdullah Ubûdî ile Derviş Ubûdî’nin aynı kişiler olmadığı yukarıdaki tarih mısraı ile anlaşılmaktadır. Çünkü Abdullah Ubûdî dizinin yazıldığı tarihten neredeyse yedi yıl önce vefat etmiştir.

Bu iki şahsiyet dışında bir yazmanın/mecmuanın kenarlarında (derkenarında) şiirleri bulunan **üçüncü bir Ubûdî** olduğunu tahmin ettiğimiz bir kişi daha vardır. Çalışmamızda bu Ubûdî’ye yer verilecek ve şiirleri yeni yazıya aktarılacaktır.

ABDURRAHMAN UBÛDÎ VE ŞİİRLERİ

Ubûdî hakkında bildiklerimiz sınırlıdır. Fakat kendi hattıyla yazdığını düşündüğümüz Bâkî Divanı nüshasından hareketle şair hakkında kısa bilgilere ulaşılabılır. Söz konusu yazma eserin kaydı şöyledir: Bâkî Dîvânı, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu. 06 Mil Yz FB 262. 46 yk.

Ubudî’nin yazdığı bu nüshanın sayfa kenarlarında (derkenarda-kıyıda) Bâkî dışında birçok şaire ait şiir ve bilgi bulunmaktadır. Ayrıca tarih bilgisi içeren metinler de vardır. Bu tarihlerden en erkeni H. 1031, (yk. 14a) en geçi de H. 1071’i (yk. 30a) vermektedir. Ayrıca bazı şairlerden “merhum” olarak bahsetmesi mecmuanın 17. yüzyılda kaleme alındığını göstermektedir.

Yazmanın sayfalarına yeni rakamlarla numara verilmiştir. Fakat iki yaprak (14-15 ve 30-31 yaprakları arasında iki yaprak) numaralandırılmamıştır. Çalışmamızda şiir örneklerinin bu numaralara sadık kalınarak verilmesi uygun görülmüştür.

Şair Ubûdî, bu yazmanın sayfa kenarlarında kendi şiirlerine de yer vermiştir. Şiirlerinin çoğu için başlık kullanan Ubûdî bu şiirlerin kendisine ait olduğunu belirtmektedir. Şiirlerin başlığında “li-kâtibihi”, “li-nâmikîhi”, “el-fakir”, “el-hakir” “Ubûdî” gibi ifadeler kullanmıştır. Bu şiirlerin mahlaslarında da “Ubûdî” ifadesi geçmektedir.

Ubûdî’nin asıl adı ile ilgili bilgi de bu yazmada görülür. Şair, Arapça bir şiirin tercümesinde başlık olarak “Terceme Li-muharririhi’l-Hakir Abdurrahman” (yk. 30a) ifadesiyle adını belirtmektedir.

Abdurrahman Ubudî’nin ne zaman doğduğu ve öldüğüne dair net bir bilgi yoktur. Fakat mecmuadaki şairler ve şiir örneklerinden hareketle 17. yüzyılda yaşadığı söylenebilir.

Ubûdî'nin yukarıda adı geçen Derviş Ubudî olma ihtimali üzerinde durulabilir. Fakat her iki şairin elimizdeki şiir örneklerinde konu ve üslup farklılık arz etmektedir.

Yazmada/mecmuada, Abdurrahman Ubûdî'ye ait olan şiirlere bakıldığında şunlar söylenebilir;

Ubûdî'nin on üç manzumesi bulunmaktadır. Bunların tamamı yazma eserin derkenarındadır. Şiirlerden ikisi **murabba**/koşma, dokuzu **gazel** biri **müfred**dir. Bir diğer şiir de **kıta** olup, iki beyitlik bir tercüme metindir.

Şiirlerde kalıp hatalarının olduğu görülür. Bazı şiirlerin ise hece vezni ile yazılmış olma ihtimali vardır. Manzumelerden birisinin bir beytinin kırmızı boya ile karalanıp yakınlarına bir yere aynı manaya gelen beytin yeniden yazılması, şiirlerin ham hali ile yazıldığına işaret olabilir. Fakat bu konuda görüş bildirmek güçtür.

Yazmanın birçok yerindeki yırtıklar ve tahribatlardan dolayı okunamayan kısımlar söz konusudur. Metnin bağlamına göre bazı kısımların tamiri yapılmış, gerektiğinde kelime eklenmiştir. Eklenen kelimeler ve ifadeler [] parantezi içine alınmıştır. Okunamayan ve tamir edilemeyen kısımlar ise boş bırakılmıştır. Her şiire ait bu ve buna benzeri durumlar şiirlerin geçtiği yerde dipnotlar ile açıklanmıştır. Şiirlerin bazılarının Arap harfli tıpkıbasımları da ekte sunulmuştur.

Çalışmamızda Ubudî'ye ait şiirler, mecmuada/yazmada geçtiği sırayla verilmiştir. Şiirlerin hangi sayfada geçtikleri şiirlerin üstünde yazılmış olup nazım şekli ve birim sayısı da belirtilmiştir.

ŞİİRLER

Yk. 7a - Gazel- 5 beyit

Li-kâtibihi

Mefâ'ılün Mefâ'ılün Mefâ'ılün Mefâ'ılün¹

Bugün seyr eyledüm cānā müsellim bir şeh-i 'ādil

Süvār-ı esb-i nāz olmuş degül ta'bīre hīç kâbil

Revādur ger olur ise rikābdārı ona Hüsrev

Şecā'atde olursa hem yeridür lā-fetā nāzil

Güzellik anda hatm olmuş dinilse kavl-i şādıkdur

Melāḥatde leṭāfetde ki oldı Yūsuf-ı kāmīl

Bugün bāzār-ı ḥüsn içre ṭulu' itdi meh-i tābān

Anāşırdan mı cem' oldı 'acabā böyle nāzük-dil

Efendüm nāzenīnüm sen **Ubūdī** bendeñe luṭf it

Senüñ envār-ı iḥsānuñ olupdur dünyaya şāmīl

¹ Şiirin kalıbını bozan iki okuma vardır. Son beyitteki “dünyā” kelimesi muhaffefi olan “dün-ye” şekli ile kalıba uyum sağlar. Aynı şekilde dördüncü beyitteki “‘acabā” kelimesi de ikinci hecesi açık olduğunda kalıba uymamaktadır.

Yk. 14b - Mütekerrir Murabba/Koşma -5 bend

Münacât-ı ‘Ubūdî

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

[Rāh-ı] Hâkdan sen çıkarma bizi lutf it yâ Muğîs²

Hem dahı uydurmasun Şeytân ile nefs-i habîs

... kimse kalmaz nâııkı Qur‘ân hadîs³

Bizi îmân ile hatm it yâ ğıyâsu‘l-müstağîs

[Sen habîbüñ] hürmetiçün yâ Kerîm ü Müste‘ân⁴

Cürm ü ‘işyânumuzı eyle huzûruñda nihân

Bu durur derd-i zebânum Hâzretüñe her zamân

Bizi îmân ile hatm it yâ ğıyâsu‘l-müstağîs

.... cân görmek ister gülşen-i cemâlünü⁵

Kıl müyesser yâ İlâhî ravza-i Rıdvânuñı

Eyleme mahrûm yâ Rab tâlib-i dîdâruñı

Bizi îmânile hatm it yâ ğıyâsu‘l-müstağîs

Kıl şefâ‘at ‘âşîye rûz-ı cezâda yâ habîb

Derdüme rahm eyleyüp kılsun devâ anda tabîb

Gülşen-i cemâlini etsün Hudâ bize naşîb

Bizi îmânile hatm it yâ ğıyâsu‘l-müstağîs

Kûs-ı rıhlet dögölüp çaldı yine neğğâresin

Ey Ubūdî dergehine ne yüz ile varasın

Âb-ı rahmetle ağırt yâ Rab yüzümüz karasın

Bizi îmânile hatm it yâ ğıyâsu‘l-müstağîs

Yk. 15a – Müfred Hece

Müfred Li-Kâtibihi

Bahr-ı hayrete taldı fülk-i dilüm⁶

Dir Ubūdî dahı nice kırtulam⁷

² Sayfanın tahrip olmasından dolayı eksiklik vardır [Rāh-ı] kelimesi bağlam gereği tarafımızdan eklenmiştir.

³ Sayfanın tahrip olmasından dolayı eksiklik vardır.

⁴ Sayfanın tahrip olmasından dolayı eksiklik vardır [Sen habîbüñ] ifadesi bağlam gereği tarafımızdan eklenmiştir.

⁵ Sayfanın tahrip olmasından dolayı eksiklik vardır.

⁶ Satırın hemen altında “zevrak-ı ğam” ifadesinin yerine “fülk-i dilüm” yazılması notu düşülmüştür.

⁷ İki dizenin kalıbı farklı görünüyor. Büyük bir ihtimalle 11’li hece vezni ile yazılmıştır.

Yk. 17b-Gazel-5 beyit⁸

Li-Kātibihi'l-Fakīr 'Ubūdī

Bahār irüp nev-rüz ile gerçi oldu cihān hürrem
Dil gülşeninüñ bülbüli bir dem itmedi def'-i gam

Dilā varsañ o yerlere destūr olsa bülbüllere
Sā(y)ir tuiyūriyla bile etse her yerleri nağam

Geh dilimüz medhūş olur geh mest ü geh bī-hūş olur
Fikr-i vişāliyle qalur nice eyyām u nice dem

Gülşenlerde hāndān olmış cānān ile şādān olsağ
Her gūşede seyran kılsak [da] esse nesīm-i şubh-dem⁹

Şām-ı gāmdan āzād olsa şubh-ı vişāle de irse
Dostlarını şādān görse 'Ubūdīye dağı ne gam

Yk. 18a- Mütেকerrir Murabba/Koşma-5 bend¹⁰

Nev-Güfte-i 'Ubūdī

Maqşūdımız hemīşe seyr-i gül ü gülzārdur
Goncalar ağızında şebnem lūlū-yı şehvārdur¹¹
Şahn-ı gülīstān içre murğ-ı dil-i hezārdur
Bülbül āğāz-ı niyāz eyledi nev-bahārdur

Baş egmese tañ mıdur aña serv ü şanevber
Hezār nağamātından gonca-i bāğ bī-haber
Gülüñ kulağı dibinde her şām u her seher
Bülbül āğāz-ı niyāz eyledi nev-bahārdur

Asker-i şāh-bahār cünd-i şitāyı şındırup
Sāyebānın getürüp şahn-ı çemene kondırup

⁸ Gazelin dizeleri arasında aruz kalıbı açısından bir uyum yoktur. Şiir 16'lı hece vezni ile yazılmış olabilir.

⁹ Dizedeki [da] kalıp ve anlama uygun olarak tarafımızdan eklenmiştir. [da] kelimesi “esse” kelimesinden sonraya da eklenebilir. Veyahut “subh” kelimesi şair tarafından iki hece olarak düşünülmüştür.

¹⁰ Manzumenin dizeleri arasında Aruz kalıpları açısından bir uygunluk yoktur. Şiirin bazı bentlerinde/dörtlüklerinde hece sayısı açısından da birlik yoktur. Bazı dörtlükler 14 bazıları da 15 heceden oluşur. “zār” “hār” gibi ifadelerin iki hece olarak algılanması halinde bazı satırların hece sayısı 15'e tamamlanabilir. Fakat ikinci bendin ilk üç dizesi 14'lü hece olarak devam eder. Aşık edebiyatında, eksik hecenin saz ile telafi edilebileceğinden hareketle böyle bir kullanım karşılaşılabılır.

¹¹ Sayfanın tahrip olmasından dolayı eksiklik vardır. Fakat bağlam gereği “rdur” harfleri tarafımızdan eklenmiştir.

Devr-i gül geldi diyü salmaz tıyurı kandırup
Bülbül âgâz-ı niyâz eyledi nev-bahârdur

Nesîm-i şubh irdüğince meyl-i gül-perdâzuma
Şâh-ı gül nağme ider tırmayup söz ü sâzuma
Gülşen içre gönecalar zevk ü şafâ vü nâzuma
Bülbül âgâz-ı niyâz eyledi nev-bahârdur

Çanda olsa gül aña dâyim olur tağ üsti bāğ
Miñnet-i hârı çeker gelmez derûnına ferâğ
Yakdı yandurdu 'Ubûdî bağı içre nice dāğ
Bülbül âgâz-ı niyâz eyledi nev-bahârdur

Yk. 21b-Gazel-5 Beyit¹²

Âlemi tıtdı yine şayt u şadâ-yı eşcâr
Ya'nî kim eyler şikâyet zi-muñhalif rûzgâr

Nev-bahâr olduğça cânâ rûz-ı 'ıyd irdi diyü
Her biri giyer libâs-ı fâhirin bayram var

Kiminüñ beñzi şararmış kimi giymiş qaralar
Olmış iken bağçede her bir nihâl tâze-nigâr

Yatur idüm bir gice sem'üme irdi nâgehân
Didiler kim aç gözüñ sen 'ibret al bizden ey yâr

Bu'l-'aceb bu dil ü cân dünyâda süzân olmamış
Kimse yokdur ey 'Ubûdî nitekim lâle-i zâr

Yk. 24a- Gazel- 7 Beyit¹³

Li-nâmıkihi'l-Ĥakîr

Ĥamdulillâh ĥâb-ı ģafletden uyandı ezhâr
Başlayup ĥamd u şenâya yine oldu bîdâr

Gidüp eyyâm-ı şitâ geldüğü dem nev-rûzuñ
Girdiler müjde idüp birbirine serv ü çenâr

¹² Şiirde başlık yoktur. Maktada şairin mahlası vardır. Gazelin **Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün** kalıbına uygun yazıldığı görülür. Bazı tefilelerde "**Fe'ilâtün**" dışında "**Fa'ilâtün**" kalıbıyla kelimelerin varlığı görülür. Dizenin ilk üç tefilesinin "**Fa'ilâtün**" son tefilenin de "**Fa'lün**" ile devam ettiği de görülür. Şiirin **hece ölçüsü** ile yazılma ihtimali de vardır. Aynı durum bir sonraki gazel için de geçerlidir.

¹³ Gazeldeki vezin durumu bir önceki şiir gibidir.

Askerin alubeni itdi zuhûr ezhârdan
Sancağ u tuğın çeküp geldi yine şâh-ı bahâr

Gülşen-i bâğ-ı leâfetde ne hoş oldu şehâ
Gül-i hamrâ gûyiyâ bir sâķı-i lâle-‘izâr

Gonçeler zevk ü şafâ eyleyüben ‘ayş itmede
Bûlbûl-i bî-çâreler derd ile âzürde zi-ğâr

Sînem üzre dâğveş oldu yine her şahrâ
Özge zînet virdi aña Hâķ bu kim lâle-i zâr

Gonçe-femler seyr idüp âh u figân eylemenûñ
Vaķtı geldi ey Ubûdî nitekim bûlbûl-i zâr

Yk. 26a-Gazel 5 Beyit¹⁴

Li-nâmıķihi Nazîre

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

Ĥamdulillâh bu dil-i mecrûhum isterken devâ

Merhem-i vaşlı irişüp dilberûñ buldı şafâ

Bî-ķaberken çekdügüm peymân-ı dehrûñ zehrini
Ĥâlûme çün muţţalı‘ oldu ne ġam artuķ baña

Bir zamân ölseñ dilâ şormazdı ĥâlûñ ol şabîb
Çün Mesîĥâveş bugün iĥyâsı çok iĥsân saña

Mest ü lâ-ya‘ķıl ider luţfıyla bir dem ķıl nazar
Cür‘a-i cām-ı lebûñ ne şekk ü şübhe ey şehâ

Çünki ‘ayş itdük ‘Ubûdî nev-civân ile bugün
Ĥazreti Hâķķa niyâz it ķıl du‘âlar dâ‘imâ

Yk. 26b-Gazel-5 Beyit

Li-kâtibihi

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

Şöyle zeyn oldu serâser lâle ile şağlar

Gûyiyâ sîne-i ‘âşıkda dizilmiş dâğlar

Şanmañuz kim lâledür yer yer görinen sürĥveş
Ĥâlûme raĥm eyleyüp şağlar dem-â-dem ağlar

¹⁴ Gazel, Aşî’nin Yk. 25b’deki şiirine naziredir.

Eşk-i çeşmüm gibi cûlar dem-be-dem olup revân
Gâh şâfî olup akar geh kızıl ırmağlar

Bu cefâya nice şabr eyleyeyin ben haste-ḥâl
Buña ṭâkat getürür mi ey efendüm şağlar

Faşl-ı lâle vaḳt-i gül oldu ‘Ubûdî her taraf
Çün niyâz-ı bülbül ile toṭtoludur bağlar

Yk. 27b-Gazel-5 Beyit

Li-kâtibihi’l-Faḳîr Ubûdî

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

Ḳudret-i ḥaḳḳa nazar kıl berfle bârâna bak

Ḳande idi ḳanda gider baḥr ile ‘ummâna bak

Aḥsen-i taḳvîmde gör kim naḳş idüp resm eyledi
Ḥalk idüp bir ḳatre şudan neyledi insâna bak

Gülsitân-ı dehr içinde kıl nazar ezhâra kim
Dürlü dürlü gûnagûn reng ü bûy u elvâna bak

Ay u gün yerlü yerinde devr ider emri ile
Bî-sûtün niçe ṭurur bu nûh-felek eyvâna bak

Yoğ iken var eyledi ğarḳ eyleyüp ni‘metine
Gayrı ḳo gel ey ‘**Ubûdî** saña olan iḥsâna bak¹⁵

Yk. 29b – Gazel-5 Beyit¹⁶

Li-kâtibihi’l-faḳîr Ubûdî

Ḥamd lâyıḳdur Ḥüdâya ve taḥiyyât ṭayyibât

Hem resûline vü âline selâm ile şalât

Geh ider ḳullarını şıḥḥatler ile muḡtenem
Geh virür ‘illet geh anuñla ola maḥv seyyiât

Mürde gibi olmış iken zinde oldu cismümüz
Şükr-i bî-pāyan aña kim yeñiden virdi ḥayât

Nazar-ı ‘ibret ile eyle nazar ḳudretine
Gâh lâl eyler ṭuyûrı geh iderler nağamât

¹⁵ Kalıp gereği “saña olan” ifadesi “sañ’olan” şeklinde okunabilir.

¹⁶ Gazelin vezin durumu yukarıdaki “ār” kâfiyesi ile biten önceki iki şiir ile aynıdır. Aşağıda gelen “olmuş” redifli gazelde de aynı durum söz konusudur.

Қудreti ta‘dādına kādır degül tavқ-ı beşer
Ey ‘Ubūdī çokdur anda nice āyet beyyināt

Yk. 30 – Kıta-2 Beyit¹⁷

Terceme Li-Muḥarrihā Abdurrahmānu’l-ḥakīr

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Fe‘ulün

Şular kim anları iḥvān şanurlar
Gamuñ olsa iderler biñ devālar

Düşerseñ mühlikeye ger ma‘āzā
Dil-i mecrūḥlarına olur şifālar¹⁸

Yk. 40a-Gazel-5 Beyit¹⁹

Li-Nāmıkihi

Kıl nazar ey gözi āhū nice tālān olmuş
Aşık-ı dil-ḥastenüñ kalbi perişān olmuş

Zülf-i pür-çinüñ ucından bir şikāyet var saña
Ey şanem ‘ārızuñ üzre şaff-ı mārān olmuş

Āsitānuñ ḥākine yüz sürmek isterdüm velī
Ol raḳīb-i bed-liḳā kapuñda derbān olmuş

Sen gül-i ḥandān elinden bu Ubūdī ḥaste-ḥāl
Tırmayup feryād ider bülbül-i nālān olmuş

SONUÇ

Osmanlı dönemine ait Arap harfli birçok metin edebiyat tarihimize ışık tutmaktadır. Her bir eser, bugüne gelen bir miras niteliğindedir. Bunların yeni yazıya aktarılıp içerik analizlerinin yapılması da aynı şekilde bir miras ve görevdir. Klâsik Türk edebiyatında birçok eserin sayfa kenarlarında, satır aralarında geçen bir ayrıntı bile önemli olup dikkatle incelenmelidir.

Edebiyat tarihimize kaynaklık eden bu yazma eserlerden bazıları da mecmualardır. Bu türden eserler, birer derleme kitap özelliği taşır. Müstakil bir eserin sayfa kenarlarında da bazen başka kişilere ait şiirler, sözler veya eserler bulunabilir.

¹⁷ Manzume, Arapça bir metinden çeviridir.

¹⁸ Dizede bir hece fazladır.

¹⁹ Şiir yazmada beş (?) beyit olarak görünmektedir. Fakat şiirin üçüncü beytinin üstü karalanmıştır. Ancak okunabildiği kadarıyla birinci dize şöyledir: “Kametüñ ar’ar mıdur ol leblerüñ āb-ı ḥayāt”. Ayrıca karalanmış metnin yan tarafında da bir beytin varlığı görülüyor ama sayfa yıprandığı ve yırtıldığı için sadece ilk dizesi şöyle okunabilmektedir: “Kametüñ servîdür ammā leblerüñ ḳand-i nebāt” Büyük bir ihtimalle Ubūdî şiirindeki ifadeleri değişmek istemiştir.

Gazelin vezin durumu yukarıdaki “ār” ve “āt”kâfiyesi ile biten önceki üç şiir ile aynıdır.

İncelemeye esas eser, bir mecmua özelliği gösteren müstakil bir divan metnidir. Bâkî divanının bir nüshası olan yazma eserin, sayfa kenarlarında başka şairlere ait şiirler ve çeşitli tarih manzumeleri bulunur.

17. yüzyılda yazıldığı tespit edilen yazmanın kâtibi Abdurrahman Ubûdî'dir. Bazı şiir başlıklarında "li-kâtibihi'l-fakîr Ubûdî", "li-nâmîkihi'l-hakîr" gibi tanım cümleleri bulunur. Bu şiirlerin mahlas beyit/bendlerinde de Ubûdî adı geçtiğinden yazmanın ve şiirlerin yazarının Ubûdî olduğu söylenebilir.

Edebiyat tarihimize bu mahlasta iki şairin olduğu tespit edilmiştir ama edebiyat kaynaklarında bu kişilere ait bilgi yoktur. Ayrıca Ubûdî adını kullanan bir müderrisin varlığı bilinmektedir. Fakat 16. yüzyılda vefat eden müderris Abdullah Ubudî'nin şiirleri ve şairliği hakkında elimizde net bir bilgi yoktur. Ubûdî mahlasıyla şiirleri olan ve Gülşenî tarikatı adaplarını ve şeyhlerin menâkıplarını anlatan eser sahibi, Mısır'da yaşamış Derviş Ubûdî ile çalışmaya esas Abdurrahman Ubudî'nin aynı kişi olmaları muhtemeldir. Bununla birlikte her ikisinin şiir örneklerinde konu ve üslup özellikleri açısından birçok farklılık bulunur.

Mecmuda Abdurrahman Ubûdî'ye ait on üç manzume bulunur. Bunların biri, tercüme olup iki beyitlik kıtadır. Bir diğer manzume de iki dizelik bir müfreddir. Şairin iki mütekerri murabbası da vardır. Bu şiirler dil özellikleri ve vezin açısından değerlendirildiğinde birer koşma olarak nitelendirilebilir. Ubûdî'nin şiirleri arasında dokuz gazel bulunur. Gazellerden biri Aysî'nin şiirine nazire olarak yazılmıştır.

Yazmanın birçok yerinde deformasyon olduğu görülmektedir. Sayfaların kenarları yıpranmış, çürümüş hatta yırtılmıştır. Ubudî'ye ait şiirler de sayfa kenarlarında olduğu için bazı kelimeler ya yoktur ya da okunamamaktadır. Ayrıca yazmanın iyi korunamamasından veya mürekkep ile kâğıdın özelliğinden kaynaklı olarak birçok yazının silik olduğu gözlemlenmiştir.

Ubûdî'nin mecmuada geçen şiirlerinin bazılarında vezin probleminin olduğu tespit edilmiştir. Bu durum yazmanın tahrip olan özelliğinden kaynaklandığı gibi şiirlerinin ham-taslak hali olması ile de ilişkilendirilebilir. Çünkü bazı şiirlerde şair, kelimeleri hatta beyitleri silip yerine yenilerini yazmıştır.

Abdurrahman Ubûdî'nin şiirlerinde halk/âşık şiiri özellikleri de bulunur.

KAYNAKLAR

- Bâkî Dîvânı*. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu. 06 Mil Yz FB 262. 46 yk.
Derviş Ubudî, *Terceme-i Mürşidü'z-Zevad*, 06 Mil Yz A 5279, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Ankara, 157 yk.
Macit, Muhsin (2012), "Osmanlı Kültür ve Sanatında İbrahim Gülşenî'nin İşlevi", *Bilgi KİŞ* 2012 / SAYI 60, s. 193-214, s.201
Mehmed Süreyya (1311), *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâyih-i Osmaniye*, C.3, İstanbul: Matbaa-i Amire
Ubudî, *Adâb-ı Ziyâret-i Kubûr ve Menâkıb-ı Evliyâ* Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Berlin Staatsbibliothek Ms.or.oct.1608, 133 yp.
Vekâyî-i Ali Paşa, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi 612, 149 yk.

14b

خاکش خط و خاکستون بر کعبه
 بنم و کعبه را آرم باشد بر آتش
 و در شال قد بلادن و فتن خاک
 کول خنجر که ن یو بوجو ای کورن

قرن اول سیاه کعبه حله دود محمد
 سنگ زلف سیاه کعبه کعبه
 معینه زلف کعبه سیاه سر و صوبه
 او شتر شال بر آرم و آتش دلا در

زر خالص کیے رئیس اولوب گمکده شمارک
الکده خامه ای باقی مکر کبریت اخرد

بحر المعادن و دام کوزه اش می شود
 و آن مباحث و معجزات بی حد و انت
 که چشم بخیرد و نامو بی طغیان
 بود و چون آن بچند سیم تن
 بی غش و ناسن غایت آن جلالت

دیده دلون داند که غش و دل به خون
 سبیل شکم میل بخش کوندن کوزه
 هر چه آسم طوفان طالع نامون
 که چه با نر خاکو عاشق دلی اتون
 یا دسترس این کجاست دیگر حقون

کاه کاسی کوشت چشملک قلز سک نگاه
باقی بیچاره نک احوال دیگر کون اولور

ساقیا جام سے خوش حال ہو کر
یہ کوئی تازہ دانی باشد
مژنگہ رود آہ کبود
شہ سوئی دیر طو لشن

الشم الکملورس بیل اولور
نکولر و موزی و قفل اولور
لاجوردی لطیف سبیل اولور
بستمہ ندرت واکلا اولور

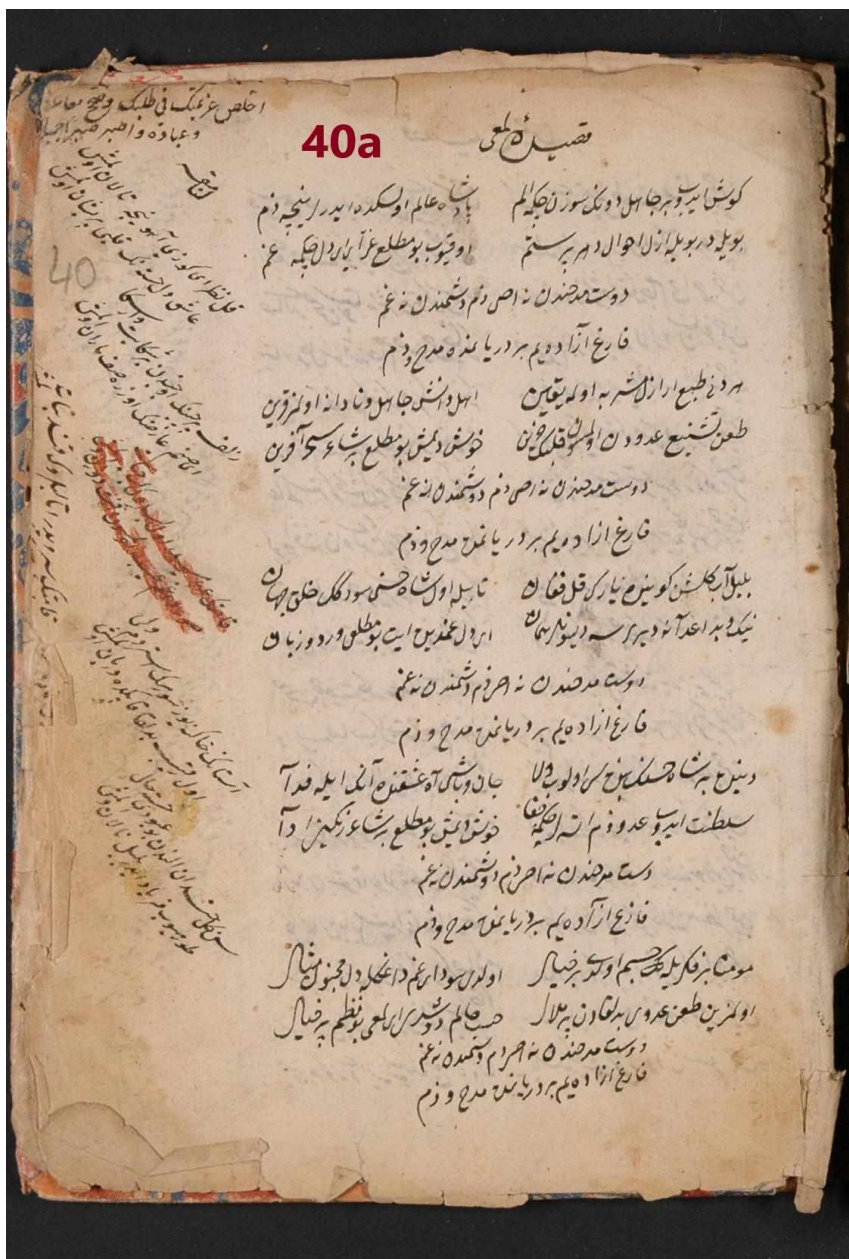
باقیہ آب و ملک ایرمزایہ
آتش جبرہ پانز کل اولور

کوس رحلت و دو کلوب جلد ریشه نغاره کن ای عیودی حضرت در کینه زانو زانو و این کولکن
آب رحله اغرت بارب پر و عرقا رسن بطرا همانه ختم آیت یانیت السعیف

[illegible]

17b

ایر مز کوزنی سنا میدن جیاج آرا	هر روز کار دیده که صاحب نظر چکر
بوللرده کورس اغلوه نم باک طائر آت	کاهن جو چشم اشک فشان سل چکر
خلق جهان نقش که ایلر زلفه	نقاش روز کار چکر رنگ لر چکر
چکر تهنون اوکم هرزم عالمک	جام فلان عاقبت الاله چکر
کلزار جان صلو قیدر صانکه باقی	
دلدن سنان غمزه ری شویل یچکر	
ایله محف و دوا سی خوش کلور	بندره بدجور عباس خوش کلور
المرین کل جلابی عینم	حاکم یک توتیا سی خوش کلور
هر چیب دار الشفا درکوی بار	صه وارن میناس خوش کلور
خور غلان اکم هر عا شقه	کدو یار بیو فاس خوش کلور
ملک غمزه اشک واه اکلر سینه	اول یروک آب دوا سی خوش کلور
غری درمان استر باقی قولک	
زخمه وروک دوا سی خوش کلور	
رندر جامک صابا سنا یوزنی عیریل	قیکه ساق بزمک آیفینه آقدیل
کشتی تمهبات کشدن خلاصه کمره	طوبه یار قلوبک حکم رسنر طاقدیل
رخت بختی روزه رخت خشم آشنه یقنه	واردیله غار ارشاه جهانه خدیل
هر ایکل سمارینه واراسه کوزدکر کینه	باشنده غار کیه باب خاطر افت قادیل
باقیا قلمون معطر بزم افاق نسیم	
باشا ملکچر عدلنده صدایا قادیل	

ÖZBEK MEDRESELERİNDE YETİŞİP OSMANLI DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATINI ETKİLEYEN ŞAİR VE YAZARLARLA İLGİLİ BAZI TESPİTLER

SOME INVESTIGATIONS ON POETS WHO GREW UP ON UZBEK MADRASAS AND AFFECTED THE TURKISH LITERATURE DURING THE OTTOMAN PERIOD

О ВОСПИТАННЫХ В МЕДРЕСЕ УЗБЕКИСТАНА ПОЭТАХ И ПИСАТЕЛЯХ, И ИХ ВЛИЯНИЯХ НА ТУРЕЦКУЮ ЛИТЕРАТУРУ ВРЕМЁН ОСМАНСКОЙ ИМПЕРИИ

Nail TAN*

ÖZ

Semerkant, Taşkent ve Buhara medresesinde eğitim görüp ayrıca bu illerdeki ünlü âlim ve şairlerden ders alıp yetiştikten sonra Osmanlı topraklarında bazı şehirlere göç eden şair ve ediplerin Osmanlı dönemi edebiyatına önemli tesirleri, hizmetleri olmuştur. Özbekistan medreselerindeki dinî ağırlıklı eğitimin sonucu, söz konusu şairler genellikle tasavvuf edebiyatına ilgi göstermiş, Nakşibendî tarikatının inanç sistemini sanatlarına yansıtmışlardır.

Özbek kökenli şair ve edipler arasında Emir Sultan (1368-1429), Emir Ahmed (1443-1516), Ahmed İlâhî (15. yüzyıl), Resâ (ö. 1700), Şeydâ (17. yüzyıl), Nâzîmâ (ö. 1751) ve Âgâh (ö. 1731/32) en tanınmışlarıdır. Özellikle Emir Sultan ile Emir Ahmed'in Osmanlı tasavvuf edebiyatına büyük hizmetleri görülmüş, takipçileri yetiştirmiştir.

Osmanlı edebiyatını, ülkeye gelmeden etkileyen en önemli edebî şahsiyet şüphesiz Ali Şîr Nevâî'dir (1441-1501). Ali Şîr Nevâî, Osmanlı edebi-

*Kültür ve Turizm Bakanlığı E. HAGEM Genel Müdürü, halk bilimci.
Ankara/TÜRKİYE
(hayrettinivgin@gmail.com)

yat dünyasında en çok tanınan, eserleri okunan şairlerin başında gelmektedir.

Bildiride, Osmanlı topraklarına göç eden Özbek şairlerin ortak özelliklerinin yanı sıra Osmanlı şairlerini etkileyen hususiyetleri de ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Semerkant, Özbek, Emir Sultan, Emir Ahmed, Ali Şîr Nevâî.

ABSTRACT

The poets and the editors who had studied in Samarkand, Tashkent and Bukhara madrasahs, and after they learned a lot of things from famous scholars and poets in these cities and then migrated to some cities in the Ottoman territories, had important influences and services on the literature of the Ottoman period. The result of the religious education in the Uzbekistan madrasahs, these poets often showed interest in mystic literature, reflecting belief system of the Naqshabandi order/sect to their arts.

Among the poets and literary men of Uzbek origin were Emir Sultan (1368-14299, Emir Ahmed (1443-1516), Ahmed İlahî (15th century), Resâ (d. 1700), Shayda (17th century) Nâzîmâ and Âgâh (d. 1731/32) are the most known. In particular, Emir Sultan and Emir Ahmed had great services for the Ottoman Sufi literature and their followers were trained.

The most important literary personality that influenced Ottoman literature is certainly Ali Şîr Nevâî (1441-1501). Ali Şîr Nevâî is one of the most recognized poets in Ottoman literary world.

In the paper, the characteristics of the Uzbek poets who migrated to the Ottoman Lands, as well as their characteristics affecting the Ottoman poets, will be discussed.

Key Words: Samarkand, Uzbek, Emir Sultan, Emir Ahmed, Ali Şîr Nevâî.

GİRİŞ

Sempozyumumuzda, 1998-2008 yılları arasında T.C. Başbakanlık AKDTYK Türk Dil Kurumunda “Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi”nde uzman olarak görev yapmam dolayısıyla Özbek destanları konusunda bir bildiri sunmak isterdik. Halen projeden 66 kitap yayımlanmış olup, 6’sı Özbek destanları konusundadır. Sempozyumun konusu “Orta Çağlardaki İslamî Uygarlık ve Bilimin Gelişmesinde Semerkant’taki Medrese-i Âliyelerin Rolü “ olarak belirlendiği ve düzenleyici kuruluşlardan birinin de Hacı Bektaş Velî Kültür Derneği olduğu dikkate alınarak böyle bir bildiri hazırlanmıştır.

Tarihte ve günümüzde Özbekistan’ın iki önemli eğitim ve bilim merkezi konumundaki Semerkant ve Buhara şehirlerinin, Selçuklu ve devamı Osmanlı İmparatorlukları üzerinde derin kültürel ve bilimsel etkilerinin bulunduğu şüphe yoktur. Herşeyden önce Büyük Selçuklu İmparatorluğu bu topraklarda kurulmuş; eğitim, bilim, uygarlık bakımından buradan nasiplenmiştir. Türk dünyası edebiyat-

tının temel eserleri *Divanü Lügati't-Türk*, *Kutadgubilig*, *Yesevî Hikmetleri*, *Bakır-gan Kitabı*, *Atabetü'l-Hakâyık* ve Ali Şîr Nevâyî'nin eserleri bu bölgede yazılmıştır. Alp Er Tunga/Afrasiyap destanının olduğu şehirlerden biri de Semerkant'tır.

Orta çağlarda İslamî bilimler, edebiyat, tıp, matematik ve astronomi öğreniminin yapıldığı medreseler bakımından Semerkant ve Buhara'nın özel bir önemi vardır. Karahanlı Hükümdarı İbrahim Tamgaç Han'ın 1066 yılında Semerkant'ta ilk medreseyi yaptırdığı biliniyor. 12 ve 13. Yüzyıllarda Türkistan ve diğer ülkelerden gelen öğrenciler Semerkant ve Buhara'daki medreseleri doldurmaya başladılar. Dönemin en ünlü bilginleri bu iki şehrin medreselerinde ders vermeyi tercih etmişti. Bu yüzyıllarda iki şehrin medreselerinde öğrenim gören öğrencilerin sayısı yüz binlerle (600.000) ifade ediliyordu (Bice 2016:72-73). Timur ailesinin bilim ve sanata verdiği önem sayesinde Semerkant medreseleri daha da gelişti. Uluğ Bey'in (1394-1449) yaptırıp ders verdiği medrese (1417) ve rasathane (1428), dünya bilimi ve uygarlığına Müslümanlar adına çok önemli hizmetlerde bulundu. Bu yıl söz konusu medresenin 600. kuruluş yıldönümünü hep birlikte kutlamanın bahtiyarlığını yaşıyoruz.

Ahmet Yesevî, Buharî, Tirmizî, Maturudî, Nakşibendî ve Uluğ Bey başta olmak üzere birçok bilgin, şair, yazar dünyayı etkileyen çalışmalarını bu topraklarda gerçekleştirdiler. Zemahşer'nin yolu da ömrünün son yılında Özbekistan'a düştü.

Semerkant ve Buhara medreselerinin Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluklarının edebiyatına , sanatına etkisi iki başlık altında ele alınıp bazı tespitler hâlinde bildiriye dönüştürülmüştür:

1. Semerkant ve Buhara Medreselerinin Türk Tasavvuf Edebiyatına Etkileri,
2. Semerkant ve Buhara Medreselerinin Türk Divan Edebiyatına Etkileri.

1. Semerkant ve Buhara Medreselerinin Türk Tasavvuf Edebiyatına Etkileri

Orta Asya'da Türk Tasavvuf Edebiyatının kurucusu, ilk Türk tarikatının da Şeyhi Hoca Ahmed Yesevî (ö.1166) , T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının 2000 yılında yayımladığı üç ciltlik *Özbek Edebiyatı* adlı yayında da belirtildiği gibi, Özbek Edebiyatının temel taşlarından biridir. Eserin Özbekçe metinlerini hazırlayan Doç. Dr. Tahir Kahhar'ın şu cümleleri dikkat çekicidir: “Bugün Yesevî'yi ancak Özbekler tercümesiz okuyabiliyor ve 900 yıldır böyle geldi. Özbek Edebiyatı Ahmet Yesevî ile başlar (Kahhar 2000:14/363). Bilindiği gibi Klasik Özbek Edebiyatının asıl kurucusu Ali Şîr Nevâyî'dir (1441-1501). Çağatayca ise Özbek Türkçesinin temelidir, öncesidir.

Ahmet Yesevî, Arslan Baba'nın yanındaki öğreniminden sonra Maverâün-nehir'e giderek Buhara, Semerkant ve Merv Medreselerinde ders veren âlim/bilgin Yusuf Hemedânî'ye (1049-1140) intisap etti. Hemedânî'den Buhara'da ders aldı. Yesevî uzmanı Dr. Bice Yesevî ve Hemedânî'nin Buhara'da tanıştığı ancak intisabının Semerkant'ta gerçekleştiği görüşündedir (Bice 2016:84). Ahmet Yesevî bu intisabın sonucunda eğitimini tamamlayıp Hacı Abdullah-ı Berakî ve Hasan-ı Endakî'den sonra şeyhinin üçüncü halifesi oldu. Şeyhinden ve Arslan Baba'dan öğrendiklerini birleştirerek ilk Türk tarikatı Yesevîliği kurduğu söylenebilir. Semer-

kant medreselerinde kısa bir süre ders veren Hemedânî'nin gençliğinde Semerkant'ta Ahmet bin Muhammed bin Fazl el Farsî'den ders aldığı biliniyor (Tosun 2013:44/12-13). Yesî/Türkistan şehrinde yayılan Türkçe Hikmetler bütün Orta Asya'yı derinden etkilemiş, İslamiyet'in sevilmesine önemli hizmette bulunmuştur.

Özbekistan'ın kurucusu Şeybânî Han'ın kardeşi Ubeydi Han Hikmet geleneğini canlandırarak Orta Asya'da sevilerek okunan bir tür hâline getirdi. Şeybanlılar döneminde (16.yy.) Ahmet Yesevî ve Yesevîlik yolu Maverâünnehir merkezlerinde büyük canlılık gösterdi.

Yesevîlik, Lokman Perende vasıtasıyla Hacı Bektaş Velî'ye de intikal etti. Böylece Anadolu'ya ulaştı. Anadolu sahasında Kalenderîlik, Babailik, Bektaşîlik ve Haydarîlik gibi yeni tarikatların ortaya çıkmasına sebep olduğu gibi, Yunus Emre başta olmak üzere yüzlerce tasavvuf şairinin, Bektaşî - Alevî şairin yetişmesini sağladı. Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* eserinde, Ahmet Yesevî'nin Türk tasavvuf edebiyatının oluşmasındaki rolü ayrıntılı olarak incelenmiştir (Köprülü,1991). Yesevî'nin *Hikmetleri*, Anadolu'da nefes, buyruk, deme, deyiş ve ilahiye dönüşmüştür. Yesevî halifelerinden Sarı Saltuk'un ise Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşmesinde, İslamlaşmasında önemli önemli hizmetleri dokunmuş, adı etrafında *Saltukname* adlı bir destan oluşmuştur.

Bugün aramızda, Horasan'dan kalkıp Anadolu'ya gelen Yesevî halifelerinden Hacı Bektaş Velî'nin yol arkadaşları, Bektaşî dostlar bulunmaktadır. Bektaşî edebiyatı yanında ona paralel yürüten Alevî edebiyatına ait bugün Türkiye'de en az bin cilt eser üretilmiştir. Özetle söylemek gerekirse, Hoca Ahmet Yesevî'nin hem ders aldığı, hem kısa bir dönem irşadla bulunduğu Buhara ve Semerkant şehirlerinin bilginleri, Anadolu'da Türk Tasavvuf Edebiyatının doğmasına, gelişmesine küçümsenmeyecek katkıda bulunmuşlardır.

Ahmet Yesevî'nin soyundan geldiğini yazan, söyleyen Anadolu ve Balkan Türkleri içinde en ünlüsü Evliya Çelebi'dir.

Anadolu'daki Türk Tasavvuf Edebiyatı'na Ahmet Yesevî'nin açtığı yolu takip ederek katkıda, hizmette bulunan başka Özbek şairler de vardır. Dr. Kurnaz, *Türkiye-Orta Asya Edebî İlişkileri* adlı incelemesinde, Osmanlı topraklarına gelip yerleşen, yeni şairlerin yetişmesini sağlayan şu şairler hakkında bilgi vermiştir (Kurnaz 1999: 146-168) .

a. Semerkant'tan gelenler: İmâd (17. yy.), Şâhid (17-18. yy.), Agâh (ö. 1731-32).

b. Buhara'dan gelenler: Handân (ö.1426), Emir Sultan (1368-1429), Emir Ahmed (1443-1516), Ahmed İlahî (XV. yy.), Cüdâyî (ö. 1560), Saidâ (ö. 1681), Resâ (ö. 1700), Şeydâ (18. yy.), Nâzîmâ (ö. 1751), Revnâk (ö. 1812), Kirâmî (ö. 1829), Hâlis (ö. 1836) ve Şeyh Süleyman (ö. 1890).

Söz konusu Özbek kökenli şairlerden Handân, Emir Sultan, Emir Ahmed/Emir Buhârî, Ahmed İlahî, Resâ ve Şeyh Süleyman önemli tasavvuf şairlerindendir. Özellikle Emir Sultan, Emir Ahmed/ Emir Buhârî ve Ahmed İlahî'nin sanat yönleri daha güçlü olup takipçileri yetişmiştir. İlhamî (16.yy.) gibi.

Seyyid Emir Buhârî, Fatih döneminde Buhara'dan Anadolu'ya Simav'a geldi. Simavlı Abdullah İlahî'den Nakşibendiyye eğitimini tamamladı. Bu tarikatın

İstanbul'da teşkilatlanmasını sağladı. Birçok Nakşî tekke şairi yetişti. Emir Buhârî ve Emir Sultan hakkında kitaplar yayımlandı (Kurnaz-Tatçı 1999; Çoruh 1971 gibi). Bu vesile ile iki tasavvuf şairi hakkında biraz daha bilgi vermekte yarar görüyoruz.

Emir Buhârî 1443 yılında Buhara'da doğdu. Nakşibendiyye Şeyhlerinden Mahmut Encîr el-Fağnevî'nin torunudur. Gençliğinde Buhara'da tahsil gördü. Şeyh Ubeydullah-ı Ahrâr'a intisap edip Nakşibendiyye eğitimi aldı. Bu sırada Anadolu'dan Semerkant'a gelip Şeyh Ubeydullah-ı Ahrâr'a intisap eden Simavlı Abdullah İlahî ile tanışıp dost oldu. İlahî, Nakşibendiyye eğitimini tamamlayıp icazet alınca, şeyhinin isteği üzerine Anadolu'ya gidip Simav'da onun sohbet halkasına dâhil oldu. Simav'da bir yıl kalıp Hac ibadetini yerine getirdi. Hac dönüşü Simav'da altı yıl daha kalıp İstanbul'a gitti. Şeyh Vefâ'nın dergâhına girdi. Abdullah İlahî 1477'de Buhârî'ye hilafet verdi. Bunun üzerinde Fatih'teki evinde Nakşibendiliği yaymaya başladı. II. Bayezid bu evin genişletilerek tekkeye dönüşmesini sağladı. Müridleri çoğalınca Ayvansaray ve Edirnekapi'da birer tekke daha açtı. Evrenoszade Ahmed Bey'in daveti üzerine Vardar Yenicesi'ne gitti. Orada 1490/91 yılında öldü. Türkçe ve Farsça Divançesi ve bazı eserleri günümüze ulaşmıştır (Kurnaz-Tatçı, 1999).

Emir Buhârî'nin hocası Simavlı Abdullah İlahî, Anadolu'ya Nakşibendiliği Semerkant'tan getiren mutasavvıf şairdir. Bir süre İstanbul Zeyrek Medresesinde tahsil gördükten sonra Semerkant'a gitti. Nakşibendi Şeyhlerinden Ubeydullah-ı Ahrâr'abağlanıp seyr ü sülûkunu, yani tarikat eğitimini tamamladı. Bir yıl Buhara'da kalıp şeyhinin yanına döndü. Onun isteğiyle Emir Buhârî'yi yanına alıp Simav'a döndü. Dönüş yolunda uğradığı Herat'ta Molla Câmî ile görüştü. Eserleri günümüze intikal etmiştir (Kurnaz-Tatçı 1999: 4-5).

Buhara'dan Bursa'ya gelip yerleşen Emir Sultan (1368-1429) Buhara'da tahsil görüp tasavvuf kültürünü benimsedi. Soyu Hz. Ali'ye dayanır. Kübreviye tarikatına girdi. Hac'dan sonra Bursa'ya yerleşti. Molla Fenârî'nin öğrencisi oldu. Ondand Vahdet-i Vücut felsefesini öğrendi. Yıldırım Bayezid'in kızı Hundî Hatun'la evlenip padişaha damat oldu. Bir tekke kurarak birçok derviş yetiştirdi. Veli derecesinde saygı gördü. Ona atfedilen bazı şiirler vardır (Kurnaz 1999:147-149).

Anadolu'da gelişen Türk Tasavvuf Edebiyatına bir Özbek din bilgininin de hizmeti dokunmuştur: Semerkant'tan gelip Larende /Karaman'a yerleşen ve Semerkandiyye tarikatını kuran, *Bahrü'l-ulûm* adlı dört ciltlik Kur'an tefsiri yazarı Alaeddin Ali bin Yahya es-Semerkandî (Yazıcı 1991:4/517-18). Onun halifelerinden Hüsameddin Bursevî (ö.1632), Semerkandiyye Eğitimi Balıkesirli Şeyh Alaeddin Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi'nin irşadiyle tamamladı. Uludağ eteklerinde kurduğu tekkesinde tarikatını yaymaya çalıştı. Yirmiye yakın eser kaleme aldı. Tasavvufi şiirleriyle tanındı (Kara 1998:18/511-12).

Osmanlı Özbekistan edebî, ticarî, eğitim ilişkileri zamanla daha da gelişti. Özbekistan'dan, Orta Asya'dan gelen misafirleri ağırlamak ve gençleri yetiştirmek amacıyla İstanbul'da biri Kadırga, diğeri Üsküdar'da İki Özbekler Tekkesi açıldı. Kadırga'daki Özbekler Tekkesine 1860-70 yılları arasında şeyhlik yapan Buharalı Süleyman Efendi (1812-1890), Ahmet Yesevî'nin hizmetlerini Osmanlı Türkçesine

aktardığı gibi Çağatayca- Osmanlıca bir sözlük hazırladı. İki ciltlik *Lugât-ı Çağatayî ve Türkî-i Osmanî* adlı sözlüğün birinci cildi 1882 yılında İstanbul'da yayımlandı. İki Özbek Tekkesinde de Nakşibendilik eğitimi verilmekteydi. Üsküdar'daki tekkenin İstiklal Savaşı'nda çok önemli hizmetleri görülmüştür.

2. Semerkant ve Buhara Medreselerinin Türk Divan Edebiyatına Etkileri

Edebiyat çevrelerince yaygın bir görüş olarak Ali Şîr Nevâyî (1441-1501), Özbek dili ve edebiyatının kurucusu kabul edilir. Bilindiği gibi Nevâyî Bağdat, Meşhed, Merv ve Herat'daki medrese tahsili ve özel hoca derslerinin yanı sıra Semerkant'ta Hâce Celaledin Fazlullah Ebu'l-Leysî'nin medresesine devam etmiş, arkadaşı Hüseyin Baykara Herat'ta tahta geçinceye kadar 1467-69 yılları arasında Semerkant'taki bilim havasını teneffüs etmiştir. Nevâyî'nin kullandığı Çağatayca bugünkü Özbek dilinin öncesidir, temelidir.

Nevâyî Türk Divan Edebiyatını önemli ölçüde etkilemiş, Osmanlı şair ve yazarları arasında üstat kabul edilip büyük saygı duyulmuştur. Kendisinden önceki Özbek divan şairlerinden Sekkâkî (14-15 yy.) ve Lutfî (1366-1465) de Nevâyî'den sonra Osmanlı dünyasında tanınmış, ikisinin de divanları TDK'ce basılmıştır.

Nevâyî'nin Türk Divan Edebiyatına etkilerini bir makalesinde ele alan Prof. Köprülü, onun rolünü şu cümlelerle ifade etmiştir: “Bursalı Ahmet Paşa'dan başlayarak Ali Şîr Nevâyî'nin tesirinin Anadolu Türklerinin edebiyatı üzerinde devam ettiğini itiraf etmeliyiz. İran Türkleri arasında olduğu gibi Anadolu ve Rumeli'de de Nevâyî'nin eserleri âdeta ders okutulduğu .cihetle, onun eserlerini iyi anlayabilmek için hususi lûgat/sözlük kitaplarının yazılması buna en büyük delildir.” (Köprülü 1934/a:266)

Divan edebiyatı uzmanı Dr. Çavuşoğlu'nun incelemesine göre, II. Bayezid döneminde Kandî (ö. 1554) ve Behiştî (15. Yy.) Herat'a gidip dönüşlerinde, Basîrî (ö.1534-35) ise Horasan'dan İstanbul'a gelişinde Nevâyî ve çevresinden haber getirmişlerdir (Çavuşoğlu 1976: 79). Basîrî yanında, Molla Câmî ve Nevâyî'nin tavsiye mektupları ve Nevâyî Divanı olduğu hâlde Horasan'dan İstanbul'a geldi. Nevâyî'nin şiirlerini bütünüyle Osmanlıya ilk getirdi (Kurnaz 1999:138-39). Dr. Kurnaz, Osmanlı divan şairlerinin Nevâyî ile temasını daha eskiye götürmekte, Osmanlı divan şairlerinden, Adnî mahlasıyla şiirler yazan, Fatih'in vezirlerinden Mahmud Paşa'nın (ö. 1474), Ali Şîr Nevâyî ile mektuplaştıklarını, Âşık Paşa Tezkiresi'ne dayanarak yazmaktadır (Kurnaz 1999: 6-7).

Dr. Çavuşoğlu, Türk Divan Edebiyatının kurucularından Bursalı Ahmed Paşa'nın (ö. 1497), Nevâyî'nin gazellerini gördüğü ve II. Bayezid'in isteğiyle 33 gazeline nazireler yazdığı görüşünü kabul ediyor (Çavuşoğlu 1976: 80). Kanunî döneminde Bursalı Lamiî Çelebi'nin (ö.1531-32) Nevâyî'nin *Ferhad ü Şirin* mesnevisini tercüme ettiği biliniyor. 16.yy.' da Nevâyî'nin İstanbul'da çok okunduğuna şüphe yoktur. Aynı yüzyılda Fuzulî de Bağdat'ta Nevâyî'ye nazireler yazıyordu. 16. yy.'dan sonra Türk Divan Şairleri arasında Nevâyî lehçesinde (Çağatayca) şiir veya Nevâyî'nin şiirlerine nazireler yazmak, bir heves hâlinde zaman zaman görülmüştür. Dr. Sertkaya 1970-73 yılları arasında yayımladığı üç yazısında Osmanlı şairlerinin Nevâyî özentisiyle yazdıkları nazire ve Çağatayca şiirlere ait çok sayıda

örnek vermiştir (Sertkaya 1970-73). Dr. Sertkaya; üç yazısında; Selimî, Kâtibî, Cemilî, Azmî, Hafız Acem, Şükrî, Nazmî, Niyazî, Sanî ve Salahî'nin Nevâyî'ye nazire yazan bazı divan şairleri olduklarını belirttikten sonra Nedîm, Şeyh Galip, Ahmed-i Dâî, Karamanlı Nizamî, Refî-i Amîdî, Fasîh Ahmed Dede, Muvakkıtzade Mehmed Pertev, Bahtî ve Lutfî gibi ünlü şairlerin nazire ve Çağatayca şiirlerinden örnekleri sıralamıştır.

Nevâyî, hamse yazan ilk Türk şairi olarak da Anadolu'daki divan şairlerini etkilemiştir. Şairlere Türklerin de hamse yazabileceği cesaretini vermiştir. Hamdulah Hamdî (ö. 1503), Taşlıcalı Yahya (ö.1583), Nev'îzade Atâî (ö. 1635), Nergisî (ö. 1634) ve Feyzî (ö.1739) hamseleri günümüze intikal eden belli başlı Osmanlı divan şairleridir.

16. yüzyılda, Özbek devlet adamı ve şairleriyle en çok yüz yüze temasta bulunan Osmanlı Divan şairi (Kâtibî mahlaslı) ve denizci Seydî Ali Reis'tir (ö.1562). Hint Seferi (1554) sırasında gemilerinin çoğunu fırtınada kaybedince Hindistan'a sığındı. Sağlam gemi ve silahlarını Sûrat Hâkimi Hudavend Han'a teslim etti ve kara yoluyla 3,5 yıllık bir seyahatin sonunda İstanbul'a döndü. Dönüş yolunda Sind, Hind Şahları, Bedaşşan Padişahı İbrahim Mirza, Semerkant Hükümdarı Barak Han, Buhara Hâkimi Seyyid Burhan Han, Horasan Sultanı İbrahim Mirza'nın Veziri Gökçe Halife, Meşhed Hâkimi İbrahim Mirza ve Safevî Hükümdarı I. Tahmasb ile görüştü. Yazdığı, okuduğu Nevâyî tarzı Çağatayca gazeller sayesinde itibar gördü.

16. yüzyıldan sonra Nevâyî'nin Osmanlı Divan Şairleri üzerinde etkisinin azaldığını görüyoruz. Çünkü bu yüzyıldan sonra Fars edebiyatının, şairlerinin etkisi Selçuklular döneminde olduğu gibi yeniden ağırlığını hissettirmiştir.

Osmanlı Dönemi'nde Semerkant'tan Osmanlı topraklarına gelip yerleşen divan şairleri İmâd (17. yy.), Şahîd (17-18. yy.), Agâh (ö. 1731-32) içinde en tanınmış Agâh'tır. Divanı vardır. Asıl adı el-Hac Hâfız Mehmed Bulak'tır. Diyarbakır'a yerleşmiştir. Buharalı Şeyh Saidâ'ya intisap etmiş bir Nakşibendî şeyhidir. Diyarbakır'da 60 yıl yaşadıktan sonra bu şehirde ölmüştür. Farsça ve Türkçe şiirlerinden oluşan mürettep divanı günümüze ulaşmıştır (Kurnaz 1999: 166-67). Anadolu'ya yerleşen Buharalı divan şairleri içinde de Ahmed İlahî (15.yy.) en ünlüsüdür denilebilir. Fatih döneminde Buhara'dan gelip Bursa'ya yerleşen Nakşibendî Ahmed İlahî'nin eserleri arasında 24 Türkçe şiirin bulunduğu Farsça divanı da vardır (Kurnaz 1999: 154-161).

SONUÇ

Osmanlı- Özbekistan edebî ilişkileri 14. yüzyıldan başlayarak üç kanaldan yürütülmüştür denilebilir.

1. Özbekistan sahasından Anadolu'ya yerleşen mutasavvıf ve şairler vasıtasıyla,
2. Anadolu'dan Özbekistan sahasına gidip gelen mutasavvıf ve şairler vasıtasıyla,

3. Özbekistan sahasından gönderilen veya getirilen yazma eser, divan ve şiirlerin okunması vasıtasıyla.

Bu üç kanaldan sağlanan bilgi ve edebî malzeme ile Osmanlı topraklarında tasavvuf edebiyatı geleneği başladı. Başta Bektaşîlik, Alevîlik, Nakşibendîlik olmak üzere çeşitli tarikatlara mensup yüzlerce tasavvuf şairi yetişti. Binlerle ifade edilecek cilt dolusu şiir ortaya çıktı. Divan edebiyatımız ise Ali Şîr Neyavî'nin küçümsenmeyecek etkisiyle sağlam temellere oturdu. Hamse yazan divan şairleri yetişti.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Bice, Hayati (2016), *Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*, Ankara, 397 s., Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Türk Kazak Ü. Yayını

Çavuşoğlu, Mehmed (1976) “Kanunî Devrinin Sonuna Kadar Anadolu'daki Nevâyî Tesiri Üzerine Notlar”, *Atsız Armağanı*, İstanbul, s.75-90, Ötüken Yayınları 40/7.

Çoruh, Şinasi (1971), *Emir Sultan*, İstanbul, 221 s., Tercüman 1001 Eser: 8.

Eraslan, Kemal (1999), *Mevlâna Sekkâkî Divanı*, Ankara, 686 s., TDK Yayınları: 720.

Kahhar, Tahir (2000), *Başlangıcından Günümüze Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi/Özbek Edebiyatı I-II-III*, İstanbul, 447+448+464 s., KTB Yayınları: 24 85.

Kara, Mustafa (1998), *DİA, Hüsameddin Bursevî* maddesi, İstanbul, C 18, s. 511-12.

Köprülü, M. Fuad (1934/a) “Türk Edebiyatına Umumî Bir Bakış”, *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar /TDEHA*, İstanbul, s. 1-25.

----- (1934/b), “Ali Şîr Nevâî ve Tesirleri”, *TDEHA*, İstanbul, s. 257-266.

----- (1941), *İslam Ansiklopedisi/İA, Ahmed Yesevî* maddesi, C I, s. 2010-15.

----- (1991) *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 7. bs., 432 s., Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kurnaz, Cemal (1999), *Türkiye- Orta Asya Edebî İlişkileri*, Ankara, 286 s., Akçağ Yayınları: 289.

Kurnaz, Cemal-Tatçı, Mustafa (1999), *İstanbul'da Buharalı Bir Mutasavvıf Emir Buhârî*, Ankara, 2.bs, 263 s., Akçağ Yayınları: 302.

Sertkaya, Osman Fikri (1970, 1971, 1973), “Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri”, *İÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, I/C 18, 1970, 133-38; II/C 19,1971, 171-184; III/C 20, 1973, 157-184.

Tosun, Necmi (2013), *DİA, Yusuf Hemedânî* maddesi, C 44, s. 12-13.

Yazıcı, İshak (1991), *DİA, Bahrü'l-Ulûm* maddesi, C 4, s. 517-18

İSMAİL HAZARA TÜRKLERİ

İSMAİL HAZARA TURKS

ТИПКИ ИСМАИЛ ХАЗАРА

Dr. Yaşar KALAFAT*

ÖZ

Hazara Türklüğünün etnik kimlikleri, tarih boyunca geçirdiği aşamalar, bu konuda yapılan çalışmalar, farklı tarihlerde aldıkları farklı isimler. Coğrafi dağılımları, farklı coğrafyalarda yaşam biçimleri, şekilleri, bulundukları coğrafyalar, ana-dillerini etkileyen diller, İslamiyet'e girmeden evvelki dinleri, İslamiyet'e girdikten sonra mensubu bundukları mezhepler hakkında,

Toplum hayatları, yaşam biçimleri, iç teşkilatlanmaları, mezhepsel yapıdan gelen özellikleri, hiyerarşik yetki ve sorumlulukları, halk inançları, yemek kültürleri, İslami yaşamlarındaki farklılıklar, Bölge Türklüğü itibariyle kültürlerinin arz ettiği özellikler, diğer Türk boyları ile ilişkileri, kimlik kaybına uğrayan kısımları ve sebepleri,

Sözlü kültür verilerinin genel Türk halk kültürü içerisindeki yeri ve önemi, musiki kültürleri, özellikleri çalgı aletleri, mevsimlik merasimleri, etnograf varlıkları, kullanma şekilleri, özellikleri ve fonksiyonları hakkında bilgi içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Hazara Türkleri, yemek kültürü, bölge Türklüğü, sözlü kültür, etnografya.

ABSTRACT

This paper, consists of the ethnic identities of Hazara Turkishness, the stages they had through the history, the studies on this subject, the different names they took on different dates, geographical distribution, life styles in different geographies, geographies in which they exist, languages that affect their mother tongue, religions before accepting Islam, about the sects they entered after accepting Islam,

* Halk Bilimi Araştırmaları Kültür ve Strateji Derneği Başkanı. Ankara/TÜRKİYE
(yasarkalafat@gmail.com www.yasarkalafat.info)

Community life, life styles, internal organization, sectarian structure, hierarchical authority and responsibilities, folk beliefs, food cultures, differences in Islamic life; the characteristics of the cultures of the region in terms of Turkishness, the relations with other Turkish tribes, identity loss and causes,

The place and importance of oral culture data in general Turkish folk culture, music cultures, features instrument instruments, seasonal ceremonies, ethnographer assets, uses, features and functions.

Key Words: Hazara Turks, food culture, region Turkishness, oral culture, ethnography.

Hazara Türkeri'nin isim tahlili Hezare'nin Farsça bin anlamına gelişinden yola çıkarak, Hazar ismi; boylar birliğine katılanların sayına göre adlandırılanlar kapsamına girebilir. Türkistan'da Hazaraların kendilerine Azar deyişlerinden hareketle Azar – Hazar –Kazar ilişkisinden yola çıkarak askerî, siyasî hadiselerin tesirinde meydana gelenler kapsamında izah edilebilir. Hazaraların yaşadığı Guristan ve Karustan bölgelerinden hareketle karla uğraşan bireylerin bölgesi anlamında, hâl ve tavır veya hava hadisesini bildiren isim grubunun kapsamına girebilir.¹

Bize göre Hazara Türkleri, Hazar (Türk Hazar Devleti'ni kuranlar), Azer Türkleri (bugünkü Azerbaycan Türkeri'nin bir kısım ataları) ile aynı Türk ailesinin fertleridirler. Aile reisleri ise Çuvaş Türkleri'dir. Bugün bu aileyi Çuvaşistan Muhtar Türk Cumhuriyeti temsil etmektedir. “Halk inançları konusuna girmeden kısaca değinmek istediğim bir konu da; tasavvuf bilginlerince Hazara Türkeri'nin Eftalit Türkeri'nden oldukları, ülkelerine daha yüksek daha hayırlı anlamında Afganistan denildiği, Afrasyap'ın Aftalistan'da yetişmiş İbrahim mertebesinde bir ilâhı uyarıcı elçi olduğu, Afrasyap'ın Afrika, Asya ve Avrupa'da töre koyucu olarak faaliyette bulunduğu; ayrıca Hazaralar'ın Azerbaycan ve Hazar Denizi'nin kuzeyini de kapsayacak alanda yurt tuttukları, ticaret erbabı bir halk oldukları, Türk kültürünü Avrupa'ya taşıyan ilk halk oldukları, Musevî ve İsevî inanç sürelerinden geçtikleri, Hazar Denizi'ne Azerbaycan / Azarbaycan'a ismini Hazara Türkleri'nin verdiği, uzun boylu hafif çekik, ufak gözlü Fatih Sultan Mehmet tipinde insanlar oldukları, Fatih'in bir konuşmasında kendisinin Hazara Türkü olduğunu belirttiği, Aftalistan'ın daha geniş kapsamlı ve daha eski isminin Pakturye olduğu, Paktürklerle ait ülke anlamına geldiği, bu bölgenin Kandoheri da kapsamına aldığı, Türk mitolojisindeki Kantura olayının Kandohar'da geçmiş olabileceği, şeklinde izah edilmektedir.²

¹ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Bozkır Kültürü**,(Ankara:1987);Seyit Pişar Ali Keyani “Afganistan'da yaşayan Hazaralar Mazlum Türklerin Ülkesi” ,**Afgan Türkistanı**, (İstanbul:2001)ss.109-121.Bu yazının hazırlanmasında Seyit Pişar Ali Keyani'nin tercüme ve açıklamaları ile katkısı olmuştur. Kendisine teşekkür ediyorum.

² Sebahattin Güngör, **Tasavvuf Sohbetleri**,(Basılmamış Notlar), (Burhaniye:2002)

Afganistan Türkleri'nin tarihî dağılımı konusunda ise konunun uzmanı dostumuz Murat Argun'un açıklamalarına göre³; "Afganistan'da bugüne kadar beş Türk grubu yaşadı ve yaşıyor. Birinci grup Türkler, çok eski Türkler. Yaftalıklar bunlar? Tukeyular Yaftalitler (Eflalitler - Akhunlar), Sakalar ve Karluklar. Bu Türk grupları Kâbil ve etrafında yaşıyor. Yani, Kâbil'in doğusundan bugünkü Pakistan'ın Peşavar şehrine kadar olan alanda, (yani ülkenin???) güneyinde ise Sistane ve Eyran'a kadar Kandahar, Zavil ve Gazni'de bu Türklerin hâkimiyet bölgesinde idi. Zamanla dili ve rengi değişen bu Türk grupları *Hudud-u Alam* isimli eserde Halaç Türkleri diye nitelendiriyor ve bunlar bugünkü Afganlıların atasıdır, deniyor. Zaten, Afkan kelimesi de değişmiş manasındadır.

İkinci Türk grubu Aymaklardır. Aymak Türkleri, Fara, Herat, Gur, Bağdis ile Faryap vilâyetinin dağ bölgesinde Gürçan vilâyetinin dağ bölgesinde, Mezar-ı Şerif'te, Samangan'dan Bağlan'da kadar olan bölgede yaşıyorlar ve Farsça konuşuyorlar. Aymaklar dört büyük aşiretten oluşuyor. Bunlar Temuri, Taymani, Cemşidi ve Firus köyüdür. Bu konuda araştırmalar yapan uzmanların genel kanaati ve ortaya koydukları deliller de Aymakların Türk asıllı olduklarını teyit ediyor.

Üçüncü Türk grubu ise, Hazaralardır. Bunların bir kısmı Tibet asıllıdır. **Dayküdi, Dayzengi, Daymirdat ve Daykürler.** Bunlar Çin Tibet'inden gelip buralara yerleşmişlerdir. Ama Hazaraların büyük kısmı, yani **Hazara Karluk, Hazara Nayman, Hazara Kıpçak, Hazara Tatar, Hazara Türkmen, Hazara Çağatay** adıyla anılırlar ve Türk asıllılardır. Bunlarda Farsçanın içindeki Türkçe kelimelerin oranı çok yüksektir.

Dördüncü grup Türkler Peştü dilini konuşanlardır. Bunlar Kandahar'da, Pak-tiya'da ve Gazne'deki **Mogur Türkleri, Karabağ Türkleri, Zavul Türkleridir. Kıpçak Türkleri** ise Herat'tadır.

Beşinci grup Türkler ise hâlâ Türkçe konuşanlardır. Pamir eteklerindeki Bahşan'dan başlayıp da Bağrısı'ye kadar uzanan çok geniş bir bölgede yaşayan bu grubu Kırgızlar, Kazaklar, Özbekler, Tatarlar, Uygurlar ve Türkmenler oluşturur." şeklindedir.⁴ Hazara Türklerine gelince; " **Day Zengi, Day Küdi, Day Çopan, Day Mirek, Türkmen, Dargın (Dargun), Oymak, Karlık, Besüt, Kıpçak, Orta Bulakı, Nayman, Tatar, Kızılbaş, Bayat, Nek Pay, Tay Mani, Kök Çınar, Kağay, Sadat**" şeklinde bir dağılım gösterirler.

Türkmen: Bunlar Hazaraların en kalabalık boyudur. **Hazara Türkmenleri** genellikle Parvan, Bağlan, Şamangan, Mezar-ı Şerif, Kâbil, Bamiyan gibi illerde yaşamakta olup çoğu ticaretle uğraşırlar ve Hazaraların en zengin boyudur. Hazara Türkmenleri kendi şiveleriyle kendilerine "**Turkmu**" diyorlar. Bu Türkmen boyu değişik soylara ayrılıyor: **Nekpay, Şih Ali, Ali Cem, Vahudiçi** vb. Türkmenlerin çoğu Şiî, bazıları İsmailî ve Sünnîdirler.

Besut: Besutlar genellikle Gazne, Bağlan, Samangan, Bamiyan illerinde yaşamaktadırlar ve hepsi Şiîdirler.

³ A. Doğan "Türkistan Coğrafyası'nın Sancılı Kapısı Afganistan" **Yeni Avrasya**, Sayı.10-11, (Ekim-

Kasım, 2001), ss.8-11

⁴ A.Doğan, **a.g.y.**

Dargın: Dargın (Dargun) lar en çok Bamiyan ve Bağlan'da yaşamaktadırlar. **Tarakçı, Daymırdat, Daymirek** gibi soylardan oluşmaktadır. Çoğu İsmailî ve Sünnîdir.

Day Zengi: Zenginler genellikle Vuruzgan ve Bamiyanda yaşamakta olup hepsi Şîidir.

Day Kündi: Daykünder Vuruzganda yaşamakta olup hepsi Şîidir.

Aymak: Aymak (Oymak) lar en çok Gur'da yaşamaktadırlar ve Kunduz Faryab, Herat, Vuruzgan gibi illerde de vardır. Hepsi Sünnîdir.

Karlık: Karlık (Karluk)lar genellikle Bağlan, Samangan, Bamiyan gibi illerde yaşamaktadırlar. **Kara, Devlet Bek, Setmerde** gibi boylardan oluşmaktadır. Sünnî ve İsmailîdirler.

Tatar: Samangan ve Bağlanda yaşıyorlar. Hepsi Sünnîdir.

Kök Çınar: Bağlan'ın Nahrin ilçesinde yaşarlar ve hepsi Sünnîdir.

Bayat: Bayatlar en çok Gazne'de yaşarlar. Fakat Mezar-ı Şerif, Bağlan ve Kâbil'de de vardır. Hepsi Şîidir.

Kızılbaş: Kızılbaşlar Türk olmalarına rağmen kendilerine Tacik diyorlar. Herat, Mezarî Şerif, Kâbil ve Gazne'de yaşarlar. Hepsi Şîidir.

Tokluk: Tokluklar Bağlan'ın Duşi ilçesinde yaşarlar. Hepsi Sünnîdir.

Nayman: En çok Kunduz ve Bamiyan'da yaşarlar. Sünnî ve İsmailîdir.⁵

İsmailîye gelince, İslâmiyetin bu kesiminin izahı,⁶ İsmailîler, İsmailîya Şia'nın bir kolu, bir fırkasıdır. Şîilikteki mütediller ile müfritler arasındaki ihtilâfın bir ürünüdür. Hz. Ali neslinden 6. İmam Hz. Ca'far al - Sadık'ın vefatından sonra vuku bulmuştur. İsmail Cafer'in büyük oğlu ve halefi idi, ihtilâf sonucu hilâfet küçük kardeşi Musa'ya geçti. Musa'nın ve varislerinin imametî İsna Aşeriye tarafından hâlâ tanınmaktadır. İsmailîye mezhebinin ihtilâlcî temellerini Abul Hattab kurmuştur. İsmailîler arasında hilâfet devam ederken bu inancın mensuplarından çok büyük ilâhiyatçılar görsel felsefî seviyede bir dinî akaidi meydana getirdiler. Büyük edebiyatçılar yetiştirdiler. İsmailî akaidin Sünnî İslâm ile pek az münasebeti vardır. Fikirlerinin çoğu orta şarkın daha eski dinlerinden ve bilhassa yeni Eflâtuncu felsefeden gelir. Fikirlerin büyük çoğunluğu bâtındır. Tevil yolu ile idhâl edilmiştir. Batınî tabirine İsmailîler sebep olmuştur. Kur'an ve bütün dinî ahkâmın iki manası vardır. Biri harfî ve zahirî, diğeri yalnız müritlerin bildiği mevacî ve Batınî manadır. Hz. Ali'nin İsmail yolu ile halefleri olan imamlar ilâhî ilhama malik ve hatadan salim olup, salıklarının kendilerine kayıt ve şartsız itaatini isterler. Bayram gibi günleri Astronomi ile hesaplarlar. İslâmiyet üzerinde fevkalade fikrî tesirleri olmuştur. Fatimîlerden önce ve sonra da Orta Doğu'da etkili olmuşlardır. Hasan Sabbah, Alamut Kalesi, Haşhaşiler İsmailî tarihinin safhalarını teşkil eder. 10. asırdaki Rasail İhvan al - Şafa İsmailîlik akaid kitabıdır. Ünlü Nasir Husrav İsmailî idi. Müfrit Şîilik, menşelerinden itibaren, memnun olmayan sınıfların mevcut nizama karşı isyanlar ile yakından alakalı oldular. İsmailîlik uzun süre, gerek içtimâî, gerek kavmî bakımından tazyik gören sınıflar ile gayrimemnun münevverler üze-

⁵ Seyit Pişar Ali Kayani; a.g.e

⁶ Farnad Daftary, **Muhtelif İslâmın 1400 Yılı İsmailîler, Tarih ve Kuran** (Ter.) Ercüment Özkaya, (İstanbul:1999); **İslam Ansiklopedisi**, 5.C.2.ks., (İstanbul:1997)s.1120

rinde cazip bir tesir icra etmiştir. İsmailîlerin İslâmî esnaf ve futüvvet teşkilâtlarında rolleri olduğu da gözlenilmektedir. Gizli kalabilen, örgütlenebilen iyi propaganda yapabilen mazlumlara adalet fikri taşıdığını savunan bu fırka dai tipinin de yaratıcısıdır. Durzîler ve Karmaîler bu fırkanın tezahürdürler. Selçuklular döneminde Türklükle olan münasebetleri netleşmeye başlar.

İsmailî inançlı Müslüman Hazara Türkleri arasında yoğun bir şekilde gözlenebilen Müslümanlık evveli eski bölge dinleri, bu arada Tengricilik - Kamizm izleri onların kültürel kimliklerinin kadim Türk kültürünün devamlılığını gösterir nitektedir. Yarı göçebe karakterleri bozkır medeniyetinin zamana uymuş biçimidir. Kam kültü yerini pir kültüne bırakmıştır. 11 Eylül 2001 olayından sonra Afganistan'da gelişen hadiseler, bölge Türklüğü'nün kültürel kimlik tercihinde etkili olmuş ve değerlerin öncülük sıralamasını değiştirmiştir. Bölge halkları üzerindeki dinî fırka prestiji, yerini millî yetkiliye bırakmıştır. İsmailî Türklerin tarihten gelen özellikleri mazlum bölge Türklüğü için özel önem arz etmektedir.

İsmail Hazara Türkleri'nde gıçak, kemeçe türü bir çalgıdır; düğünde eğlencede çalınır. İsmailî Hazara Türkleri'nde cem ayini yoktur. Aileden mutlaka bir gıçak çalan olur. Hz. Ali ile ilgili ilâhiler (gazel - beyit) okunur. Babageldi gıçak ustası olup Kayan yöresindedir.

Gıçakla çalınan bu parçaların hepsi Farsçadır. Bunlar daha ziyade İran kaynaklıdır. Bütün Afganistan İsmailîlerin lideri olan Seyit Nadir Şah Kayanî Hazara'dır ve etnik kesimlerden Tacik ve Peştunlardan da müridi vardır. 50-60 şiir kitabı olan bir şairdir. Tarikat bağları etnik bağların üzerindedir. İç savaşlardan sonra etnik bağlantılar tarikat bağlantıların önüne geçmiştir. Milliyet, dinî inancın önündedir. Bağlam bölgesi Hazaralarının Sünnî veya İsmailî olsun kız alıp verdikleri için dayanışma güçlüdür. Dinî şahıs liderdir. Pir olmak için ehlibeyt olması şarttır. **Pir** ölmeden oğullarından birisine pirligi miras bırakır, kızlara pirlilik geçmez. Onlar **bibi** olarak bilinir. Bibi sadece pirin büyük kızıdır. Onun itibarı vardır. Ona sorular sorulur. Pirin İsmailî olmayan kızının kocası pir olmaz. Bu ailenin çocukları ana adı ile tanınır. Kız çocukları seyit ehlibeyt olmayan hanım alması çocukları etkilemez. Pir eğitim görse de görmese de pirdir. Bir ailede birden fazla pir olmaz. Pir olacak oğlunu pir, yanından ayırmaz. Genelde bu pir olur ve bazen de pirin kardeşi pir olur. Pir, namzetini, ölümüne yakın açıklar.

Çocuğa isim konulacağı zaman pire gidilir. Çocuğa ilkin ismi verilir, sonra pir dua okur. Çocuğun kulağına ezan, doğunca ailede okunur. Çocuğun doğduğu yere erkek giremez, ezan evin önünde daha ziyade erkek çocuk için okunur. Kadınlar dışarıya haber verirler. Son zamanlarda silâh atılmaya başlanılmıştır. İsimlerin sonuna muhakkak Ali ismi eklenir. Mehmet Ali, Seyit Ali vs. gibi; seyide-pire hediye götürülür. Her İsmailî esasen gelirinin % 10'unu pire verir. Kendisi götürür, uzakta olanlar için pirin halifesi dört-beş kişilik heyet ile dolaşıp paraları toplar. Doğum esnasında **kurban** kesilir. Etinden herkes yer.

Sünnette pirin rolü yoktur. Kurban kesilir, tek bir çocuk **sünnet** yapılmaz muhakkak yanına eş veya eşler eklenir. **Atabek** (kirve) bir sini bezetir. Üzerine **ters** çevrilmiş bir sofra konulur. Çocuk bunun üzerine oturtulup sünnet edilir. Sün-

netli tepsisini ve yiyecekleri alır gider. Atabeke ömür boyu saygı duyulur. Her önemli adımda ona sorulur. Sünnet olan kişi Atabek'in kızını alabilir.

Askere giderken, evlenirken, gurbete çıkarken, kan davaları ve diğer anlaşmazlıklarda sorunları pir çözer. Pir bir kanundur, dediği olur. Pire eli boş gidilmez.

Komşusunun ölümü anında yaslı aile ile üç gün komşular ilgilenir. Pir, yakın çevrede sadece aksakalların cenazesine gider. Altıncı gün kadınlar evi toplayıp yıkamaya başlar. 40 gününde hayrat yapıp mezara gidilir. Pirin kırkla ilgisi yoktur.

Pir ölünce çevreden gelebilen bütün halk toplanır, müridi olmayan, Sünnî, Şîî vs. herkes gelir. Defin ayındır. Pirin mezarı kutsaldır. Müritlerden hastası olan her türlü ihtiyaç için pire gidilir. Muhakkak mezarda bir hayvan kesilir. Pirin mezarında dua edip talepte de bulunurlar. Büyük pirlere mezarına para bırakılır. Kadın veya erkek mücavirler bu parayı alırlar. Mücavir yoksa fakir çocuklar alır. Pir mezarının toprağı yenir. Taş yapıştırmak, çaput bağlamak yoktur. Pirin mezarlığı halkın mezarlığından farklıdır. Pir mezarları kolay ulaşılacak yerlerde olur. Her evin, köyün bir piri olmaz. İsmailî Hazaraların bir tek piri vardır. Şu anda pir Seyit Şehnasır'dır. Hapisten çıkıp İngiltere'ye gitmiştir; pirligi kardeşi Seyit Mansur yürütmektedir. Pirlere isimlerinin başına muhakkak seyit kelimesi eklenir. Sadece pirlere dörde kadar eş alabilirler. **Muta nikâhı** İsmailî ve Şîî Hazaralarda yoktur.

Hacı olmaya Mekke'ye gidilir. Kerbelâya pek gidilmez. Hacca gidene hacı denir. İki-üç defa gidenlere **el hac** denir. İsmailî Hazaraların dinî kitabı Nasır – Kusrev'in (Merli bir Türkmen, Çağrı Beyin başlangıçta Hanefî olan veziri) *Vecidin* isimli eseridir. Caferî *Fıkıh*'ını tartışmalı irdeleyen bir eserdir. Burada namaz bahsi olmadığı için Bamyân'dakiler Şîî akaidine göre, Semangan Bağlan'daki İsmailîler Sünnî akaidine göre namaz kılarlar.

İsmailî Hazaralardan Bamyân'dakilerde yerleşik hayat Bağlam ve Semangan'dakilerde göçebelik çok yaygındır. Bunlarda göçebelik yazın başlar. Hayvancılar Hindukuş dağlarına giderler. Buralar **“ayaylak veya aylak”** denir. Büyük aile (Hanever)in yaylada bir yeri vardır. Buna “ülke” denir. Yayladaki, konuş çadırın adı **laçiktir**. Azerbaycan'da buna **alaçık** denir. Honever'in başkanı en yaşlı erkek veya en yaşlı kadındır. Bunlara bey, bay veya mir denir. Bir bayın yetkisidir. Çocuklarını itirazsız evlendirir. **Berdel** usulü evlilik çok yaygındır.

Hazarlarda tek evlilik vardır. Ancak çocuğu olmayan tekrar evlenebilir. Her zaman söz büyük hanımdadır. İsmailîlerde eşini boşamak çok zordur. Boşanmayı ancak pir yapabilir. Bunlarda **cem** yoktur. **Cemaathane** vardır. Cemaathanede dinî eğitim yapılır, dua edilir, nikâh kıyılır. Ancak namaz kılınmaz. Namaz ancak camiîde kılınır. Cemaathanenin hemen yanında camiî vardır. Ayrıca Ağa Hanın doğum günü veya imam olduğu zaman kutlama törenlerine gelinir. Cemaat evine ve dışına İsmailîlerin bayrağı asılır. Bu bayrak eski Mısır Fatimîlerin bayrağı olup yeşildir, ortasında kırmızı çizgi vardır.

Babalar evliliklerde kızlarının kanaatini sorar; ancak daha ziyade bildiklerini yaparlar. Evlilikte erkeğe alacağı kız konusunda kanaati pek sorulmaz. Bunlarda kız kaçırma yoktur. Kan davasına da pek rastlanılmaz. İsmailîlerde pirin kızını

kimse isteyemez. Pir kızını istediğine verir. Verdiği adam da kabullenmek durumundadır.

Tekekati- Koçkati (teke –koç katımı merasimi): Koyun ve tekelerde doğumun kışa gelmemesi için beş-altı ay evvelinden havalar ısınınca koç ve tekeler sürüden alınır. Yaylaya götürülmez. Çiftleşmesinler diye kışlakta saklanırlar. Sonbaharda sürüye bırakılırlar. Bu esnada özel bir tören yapılır. Herkesin sürüsü aynı otlakta bir yerde toplanır. Bol miktarda kavun ve karpuz hayvanlara verilir. Koç ve tekeler iyice yıkanıp temizlenirler. Sonra **kırmızı** ve **yeşil** iplikten örülmüş kolyeler ve çanlar hayvanların boynuna bağlanır. Dövüştüklerinde boynuzları kırılmasın diye boynuzlarına yağ sürülür. Ayrıca, boynuzlarına küçük kavun ve karpuzlar takılır. Halka kavun ve karpuz ikram edilir. Yaşlılar toplu hâlde dua ederler. Dua merasimini imam yönetir, halk âmin der. Koç ve tekeler aniden sürüye bırakılır ve böylece tören biter.

Göçer Hazara İsmailîlerde bol et tüketilir. Yahni, kavurma, kebab, pilâv, şir tava, şir pirinç, aş, deleme yapılır. Kaymala, kaymısarak, çelpek, hacur, katlama ve petir pişirilir.

Yahni: Yapılırken et haşlanır. Sadece içine tuz ve su katılır.

Kavurma: Hayvanî sarı yağ ve kuyruk yağı, soğan katılır. Et suyu ile pişirilir.

Kebab: Tandırda veya odun ocağında yapılır. Üzerine tuz atılır.

Pilâv: Kavurmada olduğu gibi yağ kavrulur, soğan eklenir, sonra pirinç konur. Pirinç bir süre kavrulur, sonra hazırlanan pirinç bunun üzerine dökülür. Pirincin pilâvı özeldir. Kapağı kapatılarak sonra demlenir.

Şir Tava: İri pirinç sade hâliyle kaynatılır. Sulu olarak pişirilir. Üzerine ayran dökülür. Bir nevi pirinç çorbasıdır.

Şir Pirinç: Süt lâç, iri pirinç kaynatılır, sonra yağda pişirilir, içine bol şeker atılır. Piştikten sonra büyük tabağa alınır. Ortası çukur yapılır. Sarı yağ iyice kaynatıldıktan sonra buraya dökülür, elle pirinç alınır, yağda batırılıp yenir.

Aş: İki cins aş vardır. Birinci türünde, hamuru boldı çuruk (erişte) kesilir. Suda kaynatılır. Sonra içine yoğurt atılır. Çemçe (özel kaşık) ile yenir. Diğer aş ise, ince hamur dört köşe kesilir, suda kaynatılıp yenir.

Deleme: Doğum yapan inek veya koyunun ilk sütü ağız ile yapılır. Pişirilip yenir.

Kaymala: Süt kaynatılır, uzun süre kaynayan sütün üzeri kapatılıp konur. Sonra kaymaklı süt yemeği olur. Kaşıkla yenir.

Koymusarak: Yumurta ile un karıştırılıp su da katılıp sıvı hâle getirilir. İyice kızartılmış yağ içinde bardakta kahvaltıda yenilir.

Çelpek: Hamuru üç köşeli kesip yağda kızartılarak yenir; hayrat günlerinde yapılır. Herkese dağıtılır.

Hacur: Şekerli ve yağlı hamur küçük dilimler hâlinde kesilip iki ucu birleştirilip yağ içinde kızartılarak çayla yenilir.

Katlama: Bol yağlı hamur alınır, kat kat konur. Her katın arasına şeker konur. Büyük yuvarlak hâlde kazanda kızartılır. Üzerine şeker atılır, yenir.

Petir: Tavada pişirilen yağlı, bazen de yumurta ve şeker konulan bir ekmektir. Ekmekler genellikle tandırda pişirilir. Bunlara nan denir. Biri yuvarlak, biri ince uzun iki tür ekmek vardır.

Sebzelerden **ıspilat** denen dağlarda yetişen yabanî bir bitki yıkanır. Kızartması ve haşlanması olur; kıyma konulmaz. **Sözenek** denen yabanî dağ bitkilerinin yaprağı ıspilat gibi pişirilir.

Çükrü (eşgin) veya **ravaş** kökünden istifade edilen bir bitkidir. Ekşidir, çiğ yenilir. **Tatrang** da bu türdendir. Bu ekşi değildir. Ayrıca **enfüze**, gövdesi ve karabahara benzeyen bir gülü vardır.

Evin işleri başta yemek olmak üzere genç kıza aittir. Genellikle bütün gelinler evlenince baba evine gelir, ancak her oğulun ayrıca bir hanesi olur. Yazlık evleri çadır, kışlık evleri normal evdir. Babanın çadırı büyük olur, oğulların ayrı küçük çadırları ve ayrıca misafir çadırı olur. Misafir çadırına **kaşhane** denir. Evlerdeki misafir odasına da **kaşhane** denir. Ailenin bütün kadın fertleri birlikte günlük işleri yapar, çocuklu ve hamile olanlara pek iş düşmez.

Evin iç işlerini tavuklar dâhil kadın takip eder. Dış işleri koyun satımı dâhil erkeğindir. Kadın halı, kilim dokur; kadının izni olur ise erkek satış yapabilir. Kırkım işlerini de erkeğe aittir. Kap kacak daha ziyade kabak oyularak özel pişirilerek yapılır.

Hayvanın kafasına geçirilen saman veya arpa kabının adı **“torba”** dır. Yünden örülür. Öküz, eşek ve atın heybesine **“hurçin”** denir. İpten örülür.

Un için özel çuval yapılır. Koyun derisinden yapılan yağmuru geçirmeyen bu çuvala **“sanaç”** denir.

Ham; Kuzu ve davar derisinden yapılır, yağ ve peynir için kapatılarak kullanılır.

Kurut; Yoğurdun suyu alınır, yarı katı olur, içine tuz konur. Güneşte tutulur. Küçük toplara dönüştürülür. **Çaylada** iyice kurutmaya bırakılıp kışın sulandırılıp kullanılır. Ayran ve peynirin bir cinsi vardır. Otlı peynir yapılmaz.

Koç ve koyun derisinden **“yayık”** ve teke ve keçi derisinden **“sendere”** denilen su taşıma kapları yapılır.

Biz kısa incelememizde küreselleşmenin bir başka boyutuna kısaca da olsa tekrar değinmek istiyoruz. “Türkiye ve İran arasında stratejik arayışların sürdüğü bir ortamda kültürel küreselleşmenin önlenemez emperyal gücü karşısında iki komşu ülkenin kültürel zeminde stratejik potansiyeli nedir?” sorusuna sürekli cevap aranmalıdır. Bilindiği gibi ulusal güçler: ekonomik güç, askerî güç, coğrafi güçlerin yanı sıra kültürel güçten de meydana gelmektedir.

Daha ziyade emperyalist bir görünüm arz eden kültürel küreselleşme az sayılı halklara kültürel güvence verirken, küresel boyuta erişememiş ulusal kültürleri baskı altında tutmaktadır. Küresel gücün kültürel yaptırımları karşısında bölgesel kültür çevreleri bir korunma mekânizması oluşturamazlar mı? Bu itibarla emperyalizmin etnisiteye vaatleri konusunda bölgenin iki ulus devleti daha cesur adımlar atamazlar mı? Türkiye ve İran’ın böylesi bir yapılanmada şansı nedir? Bilindiği gibi küresel güçler karşısında: ekonomik, siyasî, askerî hatta kültürel alanda bölgesel güçler oluşturulmaktadır. Bu zaruret ulusal yapılanmaları tehdit etmeden kuru-

lan ortaklıklar şeklinde realize edilmektedir. Yakın zamana kadar, Alman, Fransız veya İngiliz kültüründen söz edilirken şimdilerde bu ifadenin yerini Avrupa kültürü tanımına almıştır. Her politik çevrenin ayrı bir “Avrasya” tanımı varken, Türkiye ve İran’ı içine alabilecek Avrasya oluşumunun şansı nedir? Bu arayışın her iki ülkeye sağlayacağı yeni imkânlar neler olabilir? Bu itibarla mevcut şartlara, geçmişe ve geleceğe bakılamaz mı; hangi taşlar, nasıl bir sıralama ile yerinden oynatılabilir?

Bize göre, Türkiye’nin İran’la stratejik ortaklığı diğer komşuları itibarıyla öncelik alma şansına sahiptir. Bu teşhis İran için de geçerlidir. Zira bu iki ülke geçmişte kültür alanında bölgesel entegrasyonu büyük ölçüde sağlamış; meydana getirdikleri ortak medeniyet havzası ile yüzyıllar boyunca dünya medeniyet merkezlerinden birisi olmuşlardır. Bu medeniyet havzası Türkiye ve İran’ın batısını, doğusunu, kuzeyini, güneyini kapsamaktadır. Bu anlamda bir arayış, ihtilâf alanını ittifak alanına dönüştürebilir.

Ulus devlet modeli Orta Doğu’ya girince, her iki ülke CENTO gibi yapılanmalarda yerlerini alarak bölge dışından bölgeye yönelik emperyal emellere karşı özel anlamda da birlikte korunmasını bilmişler; tahrike müsait hâle getirilen Kürt etnik milliyetçiliği türünden gelişmelere karşı ortak tavır alabilmişlerdir.

Giderek her iki ülkenin yaşadığı iç siyasî tercih ve değişimler, ortak stratejilerde yer alma imkânını sınırlamıştır. Kanaatimize göre, mevcut sosyokültürel yapı ihtilâfların değil ittifakların güçlendirilmesine müsaittir. Ülkelerin rejim tercihleri, yansıtılmaya çalışıldığı gibi stratejik ortaklığa mani olacak boyutta değildir. Bir yerinden başlanması gerekir ise, “Âlimlerin anlaşmaları, âlemlerin anlaşmasını sağlar” özdeyişi esas alınabilir.

İran ve Türkiye iki komşu Ön Asya ülkesi oldukları kadar, aynı zamanda Kafkasya ülkesidirler. Demografik yapı her iki ülkeyi hem Kafkasya hem de Orta Doğu ülkesi yapmaktadır. Bölgenin tarihî coğrafyası bir yana etno kültürel ve demografik yapı, bölgeye siyasî sınırların ötesinde kültürel bir coğrafya getirmiştir. İran coğrafyasındaki Türk nüfusun İran tarafından tehdit unsuru olarak algılanmaktan çıkarılması üzerinde durulabilir. Bu noktada İran’ın atacağı bir adım, ona doğru kırk adımın atılmasını sağlayabilir.”

Bize göre öncelikle, İran, Türkiye ve büyük bölümüyle Kafkasya’yı içerisine alacak bir Avrasya bizim Avrasyamızdır. Yukarıda da belirttiği gibi bu havza doğuya, İç Asya’ya doğru açılan bir havzadır. Bu havza, kültürel küreselleşme karşısında ortak kültür özellikleri itibarıyla bir kalkan oluşturabilir. Bu havzanın dışa karşı güçlendirilmesi, bölge halklarının kültürlerini yaşayabilmelerinde daha demokratik davranılması ile mümkündür. Özlemi duyulan geçmişin doruktaki medenî düzeyine ulaşılması isteniyor ise, Farsçayı da bilen İran Türklüğüne dilleri ile eğitim hakkı tanınabilmelidir. Geçmişin yazılı kaynaklarına ulaşabilecek bölge aydını bu iki dili bilmek zorundadır. Azerbaycan ve Anadolu Türkü Farsça bilmez iken, İran Türküne ana dili ile eğitim şansı tanınmamaktadır.

SİVASLI ÂŞIKLARIN DİLİ İLE TÜRKÜLER

FOLK SONGS OF ASHIKS FROM SIVAS

ТИОРКИО В ИСПОЛНЕНИИ СИВАССКИХ АШУГОВ

Dr. Doğan KAYA*

ÖZ

Halkın ruh halini, derdini, neşesini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı olayları yansıtan; hece ölçüsüyle ve bir veya dört dizeli ana bölümlere çoğu defa bağlantıların getirilmesiyle söylenen; manzum ve ezgili anonim ürünler olan türkülerin başlangıçta sahibi belli ürünlerdir. Zamanla, türkünün asıl sahipleri unutulur ve sonraki nesiller tarafından halkın dilinde dolaşa dolaşa farklı coğrafyalara yayılır. Türkülerin anonimleşmesinde, daha ziyade göçler, kervanlar, askerî sevkler, gurbete iş için gidişler, gezgin halk şairlerinin faaliyetleri, yakın zamanlarda basın ve yayın organları rol oynar. Hemen her konuda şiirler yazan âşıklar, türkü konusunda da kayıtsız kalmamış şiirler vücuda getirmiştir. Sivaslı halk şairlerinden yirmi kadar şair türkü konusunda şiir söylemiştir. Biz bu çalışmamızda söz konusu şiirlerden 8 şiire yer vereceğiz. Bu şiirler; *Bekir Güzeldağ, Duran Tamer, Gurbetçi Kabadayı Ali, İlhami, Kul Derya, Mahmut Erdal, Murat Karababa ve Ömer Tombul*'a aittir. Söz konusu şiirlerde âşıklarımızın türkü konusundaki hassasiyetleri, duyuş, düşünüş ve görüşlerinin samimi şekilde yansıdığını gözlemlemekteyiz. Türküler Türk'ün ruhudur, zevkidir, acısıdır, gözyaşındır, arzusudur, ihtirasıdır, ümididir, sığınağıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkü, halk, Sivas, âşık.

ABSTRACT

Folk songs are anonymous products (even initially writer is known) that are reflecting the mood, grief, joy, pleasure, world view, belief and events of the people; syllable stressed and often said that with the introduction of links to

* Cumhuriyet Üniversitesi em. Öğretim Üyesi. Sivas/TÜRKİYE
(drdogankaya@gmail.com)

one or four string main sections; can be written/sang as text or melody. In time, circulating among the people, the real writers are forgotten and they spread to different geographies by next generations. Migrants, caravans, military donations, the migratory and the activities of folk poets, and recently press and media role play to incorporate the folk songs. The ashiks, who wrote poems in almost every subject, did not remain indifferent about folk songs and wrote poems about this topic too. Twenty poets from Sivas have poems about folk songs. In this study, we will give 8 of these poems. These poems are belongs to; *Bekir Güzeldağ, Duran Tamer, Gurbetçi Kabadayı Ali, İlhami, Kul Derya, Mahmut Erdal, Murat Karababa ve Ömer Tombul*. We observe the sincerely reflecting the rights, feelings, thoughts and opinions of these poets about folk songs in these poems. Folk songs are the soul, pleasure, pain, tears, desire, passion, hope and refuge of Turkish people.

Key Words: Folk songs, folk, Sivas, ashik.

Halkın ruh halini, derdini, neşesini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı olayları yansıtan; hece ölçüsüyle ve bir veya dört dizeli ana bölümlere çoğu defa bağlantıların getirilmesiyle söylenen; manzum ve ezgili anonim ürünlerdir.

Türküler genellikle bir olay, bir arzu ve bir heyecan üzerine doğarlar.

Türküler, başlangıçta sahibi belli ürünlerdir. Ancak zamanla, türkünün asıl sahipleri unutulur ve sonraki nesiller tarafından halkın dilinde dolaşa dolaşa farklı coğrafyalara yayılır. Türküler böylelikle anonimleşirler. Önceleri mahallî hüviyet gösteren türküler, zamanla millî hüviyete bürünürler. Türkülerin anonimleşmesinde, daha ziyade göçler, kervanlar, askerî sevkler, gurbete iş için gidişler, gezgin halk şairlerinin faaliyetleri, yakın zamanlarda basın ve yayın organları rol oynar.

O yüzden gerek şekil gerekse konu bakımından türkü alanında âşıkların yaptığı katkı küçümsenemeyecek derecededir. Hemen her konuda şiirler yazan âşıklar, türkü konusunda da kayıtsız kalmamış şiirler vücuda getirmiştir. Tespitlerimize göre bugüne kadar türkü konusunda en fazla şiir yazan -50'den fazla bir şiiriyle Niğdeli halk şairi Fikret Dikmen'dir.

Sivaslı halk şairlerinden yirmi kadar şairin türkü konusunda şiiri vardır. Biz bu çalışmamızda söz konusu şiirlerden 8 şiire yer vereceğiz. Bu şiirler; *Bekir Güzeldağ, Duran Tamer, Gurbetçi Kabadayı Ali, İlhami, Kul Derya, Mahmut Erdal, Murat Karababa ve Ömer Tombul*'a aittir.

Sözkonusu şiirlerde âşıklarımızın türkü konusundaki hassasiyetleri, duyuş, düşünüş ve görüşlerinin samimi şekilde yansıdığını gözlemlemekteyiz. Günümüzde değişen / değiştirilen müzik zevkimizle türküler artık geriye atılmış durumdadır. Bize ait olan, bizi anlatan türkülerle ilgilenenlerin de türkülerin baş tacı edilmesi hususunda maalesef yaptırım güçleri yoktur. Bu alanda “ekmek yiyenler” dahi bu

değerimizin künhüne vakıf değillerdir. Hayalî'nin de dediği gibi “*Ol mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler.*” Geçimini müzikten sağlayan bir sanatçıya dostu; “Bu türküleri söyleyebilmen için 15 sene tezek koklaman lâzım.” deyince “Tezek ney?!” demiş. İşin doğrusu türkülerle gönüllü ile değil de başka sebepler için yaklaşan fertlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. “*Türküler Kangal’ı geçtikten sonra bozuluyor. ‘Gardaş’, ‘kardeş’ olmuş, ‘barabar’, ‘beraber’ olmuş.*” diyen Muhlis Akarsu hiç de haksız değildir. Türküler Türk’ün ruhudur, zevkidir, acısıdır, gözyaşıdır, arzudur, ihtirasıdır, ümididir, sığınağıdır. Türkülerimizde yaşanmışlık vardır. Günümüzde masa başında üretilen türkülerle, yaşanmışlık sonrası üretilen türküler arasında fark, sadece işin uzmanlarınca değil türkülerle gönül vermiş herkes tarafından da fark edilmektedir.

Türküler icra edilirken özüne bağlı kalarak, otantik özelliği korunarak, türkünün yakıcısının icrasında olduğu gibi samimî ve hissi okunmalıdır. Âşık Veyssel’le ilgi bir hatıra bu söylediğimizi daha anlamlı hale getirmektedir. Ruhi Su’ya ait olan bu hatıra şöyledir:

“Sanırım 1941 yılıydı. Ankara’da Ahmet Kutsi Tecer Bey’in evindeydim. Cevat Dursunoğlu, Tahsin Banguoğlu, Bedrettin Tuncer ve Muzaffer Sarısözen de vardı. Veysel Ankara’ya geldiği için, böyle bir toplantı yapılacağını duyup ben de gitmiştim. Aslında ben de Türkü söylediğim için, bir usta karşısında kendimi sınamak istiyordum. Bir ara, bu türkü söyleme arzumu belli ettim.

-Pek âlâ Ruhi Su, sen de bir türkü söyle, dediler.

Bir saz eşliği olmadan birkaç türkü söyledim. Sonunda;

-Nasıl buldun Veysel,

diye bir soru atıldı ortaya. Veysel düşündü;

-Efendim, dedi. Dağlarda bir çiçek olur, onu alır şehre getirirsin, güzel sakarlarda güzel topraklar içinde yetiştirirsin, geliştirirsin. Belki daha güzel bir çiçek olur, ama o eski kokusunu bulamayız, dedi.

Bedrettin Tuncer;

-Buyur bakalım, Ruhi Su, dedi.

Ben bu davranışa biraz alındım, hatta gereken dersi de aldım.”

Biz, âşıklara kulak verelim:

Bekir Güzeldağ (Gazibey köyü Sivas, 1956-)

Türküler Tadımız

Türküler tadımız tuzumuz bizim

Türküler sofrada ayran aşımız

Beşikte beekte kuzumuz bizim

Türküler bacımız karındaşımız

Gurbet yollarında yol arkadaşı
Hasret dağlarında dumanlı başı
Sevdalı gönülde hilâldir kaşı
Türküler sinede gönüldaşımız

Yazın çiçek açar güzün bozunan
Al yanakta utancınan yazınan
Türlü libas kutnu kumaş bezinen
Türküler nikahtır harem eşimiz

Turnayla uçuşur gezer arıyla
Yoklukta dil açar nidalarıyla
Koşmalar coşturur sedalarıyla
Türküler hudutta sınır taşımız

Bazen halay olur bizi coşturur
Olur olmaz sevdalara coşturur
Bazen dağı deler beller aştırır
Türküler yokuştur türkü düzüümüz
12 09 2003

Duran Tamer (Sızır-Gemerek / Sivas), 1948-)

Türküler

Törenin kaynağı kültürün özü
Bu bizim türküler bizim türküler
Aşkın muhabbetin sevginin sözü
Bu bizim türküler bizim türküler

Meyimde nefestir sazımda perde
Süzülen nağmeler dermandır derde
Ezgilerin makam kurduğu yerde
Bu bizim türküler bizim türküler

Dillerde hecedir kızda gelinde
Bir demet gül olur dostun elinde
Mızrabın vurduğu sazın telinde
Bu bizim türküler bizim türküler

Yiğit anaların nazlı sunası
Onunla yakılır gelin kınası
Değişmeyen kültürümün anası
Bu bizim türküler bizim türküler

Nakış nakış heybelerde kilimde
İlgıt ılgıt eser seher yelinde
Ta ezelden beri Türk'ün dilinde
Bu bizim türküler bizim türküler

Bazı yâre bazı güle seslenir
Allar giyer gelin gibi süslenir
Âşıkların diyarında beslenir
Bu bizim türküler bizim türküler

DURAN der halkımın gürleyen sesi
Bırakmaz gönlümde kederi yası
Türklerin nefesi Türk'ün hevesi
Bu bizim türküler bizim türküler

Gurbetçi Âşık Ali Kabadayı (Diktaş Köyü-Divriği / Sivas, 1939)

Türkülerimiz

Doğumdan ölüme ömür boyunca
Kalbimizde atar türkülerimiz
Ölüm döşeğinde bile duyunca
Canıma can katar türkülerimiz

Öz kültür örf adet sevgi saygıyı
Neşeyi hüznü nice duyguyu
Yaralara merhem ile sargıyı
Hekim olur sarar türkülerimiz

Yedi bölgem köylümdedir en hası
Avrupa Afrika Asya kıtası
Ruhumda renklenir türlü libası
Çiçekler gibidir türkülerimiz

Diktatör ağası paşası beği
Gaddar olsa katı olsa yüreği
Hiçbir yerde bükülme bileği
Onu da mest eder türkülerimiz

Her insanın gamlı yaslı anına
Türküler yetişir hep imdadına
Doyum olmaz lezzetine tadına
Bir başka haz verir türkülerimiz

İyiden güzelden haklıdan yana
Rüşvet alıp vermez hiç ona buna
Üzmez iyileri kıymaz bir cana
Katil olmaz bizim türkülerimiz

Din dil ırkı hiç kimseyi ayırmaz
Siyasette yapar parti kayırmaz
Zorda bile kalsa yana kıyırmaz
Yığittir asildir türkülerimiz

TRT'de “Türkü Türkü Türkiye’ m”
Mest ediyor bizi ne yalan diyem
Cümledenize çok çok selâm söylüyem
Sizler bülbül, güldür türkülerimiz

Saygıya sevgiye hem sevgiliye
Hitap eder akıllıya deliye
GURBETÇİ’yim KABADAYI ALİ’ye
Nice ilham verir türkülerimiz

İlhami Aslantaş (Etyemez Köyü-Kangal / Sivas, 1960-)

Türkü

Şiirlerle oturarak diz dize
Türkülere nakşedilir bir dize
Mızrap ile ahenk verir her saza
Dile gelir nağmelerle yaramız
Türkü bizim şerbetimiz şıramız

Ferah verir türkülerin özleri
Tarihlere damga vurur sözleri
Ayan eder muammayı gizleri
Dile gelir nağmelerde yaramız
Türkü bizim şerbetimiz şıramız

Kimi zaman kulaklara hoş gelir
Gönüllere huzur verir coş gelir
Bir tek ozan zalimlere baş gelir
Dile gelir nağmelerde yaramız
Türkü bizim şerbetimiz şıramız

Türkülerle dışa vurmuş derdimiz
Dolu dolu yürekleri tertemiz
Sevgi barış kardeşliktir ilkemiz
Dile gelir nağmelerde yaramız
Türkü bizim şerbetimiz şıramız

Harman olur mahirlerin elinde
Hayat bulur ozanların dilinde
İsyandır bağlamanın telinde
Dile gelir nağmelerde yaramız
Türkü bizim şerbetimiz şıramız

İLHAMİ der vazgeçilmez güzelden
Sevgiliye haber verir tez elden
Her bir derde merhem olur ezelden
Dile gelir içimizde yaramız
Türkü bizim şerbetimiz şıramız

Kul Derya (Karaçayır Köyü-Sivas, 1940-)

Türkü Söyler

Kimse Türk'ü yıldırılmaz
Türk olanlar türkü söyler
Türküsünü öldüremez
Türk olanlar türkü söyler

Türklüğün özü türküdür
Türk'ün lisanı türküdür
Türk'ün özlemi türküdür
Türk olanlar türkü söyler

Kulak ver Türk mezarına
Yol uğrat Türk pazarına
Ozanından yazarına
Türk olanlar türkü söyler

Köroğlu'nun türküleri
Türk'ün yiğit öyküleri
Söylenir öteden beri
Türk olanlar türkü söyler

Anadolu'dan her yana
Türküsü neşe insana

Uzanır ta Horasan'a
Türk olanlar türkü söyler

Türklüğün türküsü ağır
Türküler gerçeğe dair
Türk ozan KUL DERYA şair
Türk olanlar türkü söyler

Mahmut Erdal (Şahin Köyü- Divriği / Sivas, 1938- 7 Temmuz 2010)

Türkümden Anlayamazsın

Kapında Mercedes denizde yatın
Sen benim türkümden anlayamazsın
Villan apartmanın sayısız katın
Sen benim türkümden anlayamazsın

Gecekondu çamuruna batmadın
Sekiz kişi bir odada yatmadın
Soğan kırıp kuru ekmek yutmadın
Sen benim türkümden anlayamazsın

Mızrapla tellerde derdi çalmadın
Benimle ağlayıp benle gülmedin
Fiş verip bakkalda ekmek almadın
Sen benim türkümden anlayamazsın

Yeşil pasaportun tüm dünya yurdun
Başkente uğradın kuvvetli ardın
Ne kira derdin var ne kömür derdin
Sen benim türkümden anlayamazsın

MAHMUT ERDAL ödün verme sazından
Sen ayrılma benliğinden özünden
Devam et Pir Sultan Veysel izinden
Sen benim türkümden anlayamazsın

Murat Karababa (Onbaşılar Köyü-Sivas, 1971-)

Bu Türküler Bizim Değil

Bre evlat söylediğin
Bu türküler bizim değil

Şu gönlünü eğlediğin
Bu türküler bizim değil

Tarih yoktur sözlerinde
Kültür yoktur özlerinde
Çok büyütme gözlerinde
Bu türküler bizim değil

Nağmeleri saza uymaz
Delikanlı yüze uymaz
Vazgeç evlat bize uymaz
Bu türküler bizim değil

Hayata ışık tutmuyor
Hiçbir değer anlatmıyor
Dinlerken kalbim atmıyor
Bu türküler bizim değil

Notalarda maya bozuk
Dizelerde haya bozuk
Güller kokmaz dalya bozuk
Bu türküler bizim değil

Söyle bunun türü nedir
Kültürde ki yeri nedir
Kime ait piri nedir
Bu türküler bizim değil

Sözü sözümüze uymaz
Semah horon halay olmaz
Okurken yorulur boğaz
Bu türküler bizim değil

Dinliyorken neşem kalmaz
Türküm diyen bir haz almaz
Hoyrat koşma divan olmaz
Bu türküler bizim değil

Ömer Tombul (Gaziköy-Sivas, 1947-)

Türkü Söyleriz

Bizi bu dünyada bilmeyen yoktur
Türk'üz Türkiye'de türkü söyleriz

Bizim âşığımız ünlümüz çoktur
Türk'üz Türkiye'de türkü söyleriz

Bu Türk devletine kuyu kazanlar
Akılsız delidir huzur bozanlar
İncitme der Yunus gibi ozanlar
Türk'üz Türkiye'de türkü söyleriz

Sende Yunus gibi Allah'a bağlan
Deyişleri hoştur duyunca ağlan
Söylenir dillerde Karacaoğlan
Türk'üz Türkiye'de türkü söyleriz

Kerem Aslı için çok etti çaba
Dolandı köy şehir yayla kasaba
Sivas ellerinde Ruhsatî Baba
Türk'üz Türkiye'de türkü söyleriz

Biliyoruz dostlar bu dünya fani
Her gelen söylemiş binlerce mani
Hani âşık Emrah hani Sümmanî
Türk'üz Türkiye'de türkü söyleriz

Ferhat Şirin için taşları oydu
Yalana inandı şeytana uydu
Şirin ölmüş diye canına kıydı
Türk'üz Türkiye'de türkü söyleriz

Dünya bir sahadır sahada yüksel
Çalış ilim öğren daha da yüksel
Anıyoruz seni ey Âşık Veysel
Türk'üz Türkiye'de türkü söyleriz

Yükselmek ileri gitmektir ülküm
Edirne'den Van'a tapulu mülküm
ÖMER TOMBUL der "Ben Türkoğlu Türk'üm"
Türk'üz Türkiye'de türkü söyleriz

KAYNAKÇA

Ballıktaş, Ali Bizi Yolumuzdan Eğlemesinler, Ankara, s. 20

Doğan Kaya Arşivi.

Kabadayı, Gurbetçi Âşık Ali, *Yüreğimin Şiirleri*, BRC Basım, Ankara, 2009, s. 150-151.

Kılıç, Seyit-Celalettin Tokmak-Kevser Dostagüler, *Vezin Grubu Türk Şairleri Antolojisi*, Ankara 2013 C 1 s 174

Ozan Sinemi, *AN-DER* (Anadolu Halk Ozanları Kültür ve Dayanışma Derneği) *2007 Şiir Antolojisi*, Ankara, 2007, s. 27.

Su, Ruhi, Âşık Veysel”, *Yelken*, S. 194, 4. 1973, s. 14.

AYAŞLI ES'AT MUHLİS PAŞA SANATI-HATTATLIĞI VE BİR VEZN-İ ÂHAR'I

AYAŞLI (FROM AYASH) ES'AT MUHLİS PASHA'S ART- CALLIGRAPHY AND ONE OF HIS VEZN-İ ÂHAR

О НАВЫКАХ КАЛЛИГРАФИЧЕСКОГО ПИСЬМА АЯШЛЫ ЭСАТ МУХЛИС ПАШИ И ОБРАЗЕЦ ВЕЗНИ АХАРЫ

Hayrettin İVGİN*

ÖZ

1780 yılında Ayaş'ta doğan ve 1851 yılında Diyarbakır'da vefat eden Ayaşlı Es'ad Muhlis 1824 yılında paşalık rütbesi ile Edirne Valisi oldu. Çeşitli devlet hizmetleri sonunda Diyarbakır Valisi iken 72 yaşında vefat etti. Mezarı Diyarbakır İçkale Murtaza Paşa Caminde özel yapılmış maksurede medfundur.

Divan şiiri geleneğini çok iyi bilen bir şairdir. Ama o ayrıca çok değerli bir hattadır. Hangi üstaplardan icazet aldığı bilinmemekle birlikte medrese öğrenimi dışında hat sanatında meşk ettiği kesindir. Bir kısım levha ve kitabeleri onun hat sanatında oldukça güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.

Es'ad Muhlis Paşa'ya ait şiirleri ölümünden sonraki yıl içinde 47 sayfa halinde İstanbul'da Takvimhane-i Âmire'de basılmıştır.

Şiirlerini lâtın harfleriyle mutlaka baskısının yapıp yayımlanması gerektiği ortadadır.

Onun şiirlerinde bir lirizm hakimdir. Öğretici (didaktik) unsurlar ön plandadır.

Bektaşî Dede babası rahmetli Doç. Dr. Bedri Noyan'ın terekesinde bulunan Ayaşlı Abdî Efendi'nin tuttuğu cönkte rastlanan Es'ad Muhlis Paşa'ya ait bir "vezn-i âhar" denilen ve "musanna" formda yazılmış şiirini, bu tebliğimde ayrıca tanıtaçım.

Tebliğimde, Es'ad Muhlis Paşa'nın şairlik sanatından ve ayrıca onun hat sanatından da kısaca söz edeceğim.

Anahtar Kelimeler: Ayaşlı Es'ad Muhlis Paşa, şiir sanatı, vezn-i âhar.

* Halk Bilimi Araştırmacısı. Yazar. Ankara/TÜRKİYE
(hayrettinivgin@gmail.com)

ABSTRACT

Ayaşlı Es'ad Muhlis who was born in Ayaş in 1780 and died in 1851 in Diyarbakir became Governor of Edirne in 1824 with the pasha rank. At the end of various state services, he died at the age of 72 when he was the governor of Diyarbakir. The grave was buried in a special part that is called "maksure (private section)" in Diyarbakır İçkale Murtaza Pasha Mosque.

He is a poet who knew the tradition of divan poetry very well. But also he is a very valuable penman. Apart from the madrasah learning, it is not known which master gave him the autorisation, he also practiced the calligraphy. Some plates and inscriptions show that he was very successful in calligraphy.

Es'ad Muhlis Pasha's poets were published as 47 pages in the Takvimhane-i Âmire in Istanbul in the following year after his death.

It is obvious that his poets must be printed and published with the Latin letters.

In his poems lyricism is dominant. The didactic elements are at the forefront.

In this article I am going to explain the poem which is written by Esat Muhlis Pasha. This poem written in a "musanna" form and called "vezn-i âhar" belonging to Es'ad Muhlis Pasha is located in the cönk (anthology of poetry) of Ayaşlı Abdi Efendi from lineage of Bektashi's father of Grandfather (Dedebabası), deceased Assoc. Dr. Bedri Noyan.

In my paper, I will briefly mention Es'ad Muhlis Pasha's art of poetry and also his calligraphy.

Key Words: Ayaşlı (from Ayash) Es'ad Muhlis Pasha, poetry art, vezn-i âhar.

Es'at Muhlis Paşa'nın Hayatı ve Görevleri

Mehmet Es'at Muhlis Paşa, Ayaş'ın yetiştirdiği ender bir kişiliktir. Öyle ki Bünyamin Ayaşî'den sonra ikinci büyük insan diyebiliriz.

1780 yılında Ayaş'ta doğmuştur. Babası Hasan Efendi, Ayaş Müftüsü olup Şeyh Bünyamin Ayaşî'nin neslindendir. Öğrenimini tamamladıktan sonra Ayaş Voyvodalığına tayin olunmuştur.¹ Daha sonra Silahşörlük² mertebesine yükselmiştir. 1806 yılında Dergâh-ı Ali Kapıcubaşısı³ olmuştur.

¹ **Voyvoda** : İdareci

² **Silahşörlük** : Padişahın mahiyetinde muhafız olarak görev alanlara denilirdi. 1908 Temmuz inkılabından sonra kaldırılmıştır.

³ **Dergâh-ı Ali Kapıcubaşısı** : Padişah sarayında görev alan kimselerdir. Sarayın Bab-ı Hümayunuyla orta kapısının koruma görevlileriydi. Kapıcılar Kethüdasının emri altında çalışırlardı. "Bevvebân-ı Dargâh-ı Ali" de denilirdi.

İstanbul'a geldiğinde Mirahûrluk⁴ görevi verilmiştir. 1818 yılında Humbaracıbaşı⁵ oldu. 1821 yılında Başbâki Kulu⁶ ve Drama Nazırı⁷ rütbelerine getirildi. 1823 yılında Sultan Mahmud'un emriyle Rütbe-i Vezâretle⁸ Edirne'de oturmak üzere Çemren Mutasarrıflığına⁹ tayin edildi. Bu görevde paşalık rütbesini aldı.

Daha sonra 1827'de Ordu-yu Hümâyün Memuru oldu. bir ara Dimetoka'ya gönderildi (1828). Aynı yıl içinde Adana ve Konya Valiliğini deruhte ederek Karaman Eyaleti Valiliğine getirildi (1828). 1830 yılında Erzurum Eyaleti Valisi oldu. 1836 yılında Redif Mansûre Müşirliği¹⁰ görevine atandı. 1837 yılında Dâr-ı Şûrâ-yı Bâb-ı Âli üyeliğine¹¹ 1839 yılında Bahr-ı Sefid Boğazı Muhafızlığına¹² daha sonra Sivas (1840), Halep ve Sayda (1842) valiliklerine atandı. 1845'de ikinci defa Erzurum, daha sonra Şam ve Musul Valiliğine, 1848 yılında Diyarbakır Valiliğine getirildi.

Diyarbakır Valiliği görevinde iken zatülcenb hastası oldu ve 1851 yılında vefat etti. Mezarı Diyarbakır İçkale Murtaza Paşa Camii'nde özel olarak yapılmış maksurededir.¹³ Türbe olarak sonradan çevrilmiş yerin ilk bölümündeki mezarlar Esat Muhlis Paşa'ya ve Reşit Mehmet Paşa'ya aittir. Bu türbenin altındaki bodrumda İslam ordularının 639 yılında Diyarbakır'a yaptıkları fetihle şehit olan 24 sahabenin mezarının bulunduğu kabul edilmektedir.

Es'at Muhlis Paşa'nın mezarının başında bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabe, babası öldüğünde 18 yaşında bulunan oğlu Nusret Bey'in bir manzum tarih düşürdüğü bilinmektedir. 8 beyitten oluşan bu manzumenin son beyiti şöyledir.

*Dedi târihini Nusret ederek Hakk'a niyaz
Ki ola Kasr-ı Cinan merkezi Es'ad Paşa*

⁴ **Mirahûrluk** : Padişah sarayında at işlerine bakan bir memuriyettir. Ahırın ve arabacıların idari işlerine bakar. Sefer sırasında çoğanlara beygir verir, padişahın ve saray arabacılarının korunmasına bakardı.

⁵ **Humbaracıbaşı** : Humbara bir top çeşididir. Farsça bir kelimedir. Demirden veya tunçtan dökülmüş içi boş ve yuvarlak olarak yapılmış olan ve içine patlayıcı madde konarak düşmana atılan savaş aletidir. Bunlar ya hayvan topu ile ya da elle atılırdı. Humbaracı ise humbarayı kullanan ere verilen addır. Humbaracı erlerinin ocağı da bulunurdu. Humbaracı Ocağı askeri teşkilatlar içinde bir birlik adıdır. Humbaracıbaşı ise bu birliğin komutanıdır.

⁶ **Başbâki Kulu** : Osmanlı devletinde şimdiki maliye müfettişlerinin gördükleri işleri yapan memurların başıdır. Bakı Kulu; hazine memurlarına verilen unvandır. Tanzimattan sonra baş müfettiş unvanını almıştır.

⁷ **Drama Nazırı** : Bulgaristan'da bulunan Drama şehri idarî teşkilatında, bir idarenin başında bulunan büyük devlet memurluğu.

⁸ **Rütbe-i Vezâret** : Vezirlik rütbesi.

⁹ **Mutasarrıf** : Sancak (Liva), kaza ile vilâyet arasında idarî bir teşkilattır. Mutasarrıf da Sancak (yani Liva)'nın en büyük mülki idarecisiydi.

¹⁰ **Redif Mansûre Müşirliği** : Yedekte, devletin ve padişahın en yüksek müşaviri (danışmanı)

¹¹ **Dâr-ı Şûrâ-yı Bâb-ı Âli Azalığı** : Bugünkü karşılığı Danıştay Üyeliği makamı.

¹² **Bahr-ı Sefid Boğazı Muhafızlığı** : Çanakkale Boğazı Muhafız Komutanlığı.

¹³ **Maksure** : Camilerin bünyesinde bulunan türbelerde özel olarak büyükler için ayrılmış yer.

Es'at Muhlis Paşa'nın Ailesi ve Çocukları:

Es'at Muhlis Paşa'nın, Ayaş Müftüsü Hasan Efendinin oğlu olduğunu söylemiştik. Ayaş Müftüsü Hasan Efendi'nin bir oğlu daha vardır ki Es'at Muhlis Paşa'nın kardeşi Hacı Mes'ud Ağa'dır. Hacı Mesut Ağa'nın doğum tarihi bilinmemekle birlikte ölümü 1843 yılıdır. O da çeşitli devlet hizmetlerinde bulunmuş mutemed bir insandır. Hayırsever biri olup Ayaş'ta vakfiyeleri bulunmaktadır. Bosna'da Humbaracıbaşı, Kastamonu'da Mütessellim,¹⁴ Ankara'da da mütessellim olarak görev yaptı. Çok güvenilir olduğu için Surre-i Hûmayun Eminliğine¹⁵ getirildi.

Es'ad Muhlis Paşa'nın bir oğlunun adının Nusret Bey (Doğumu 1833) olduğunu söylemiştik. Diğer bir oğlu da Sâdullah Paşa'dır (1838-1891). Sadullah Paşa da Maarif Müsteşarlığı (1873), Defterhâne Nazırlığı¹⁶, Divan-ı Hümâyun Amedciliği¹⁷, 1876 yılında Temyiz Mahkemesi Birinci Reisliği¹⁸, Ticaret Nazırlığı¹⁹, V. Murat Han'ın Mâbeyn Başkâtibi,²⁰ 1877 yılında Berlin Büyükelçiliği, Ayastefanos (Yeşilköy) ve Berlin Kongrelerinin delegeliği görevlerinde bulunmuş, 1881 yılında Viyana Büyükelçiliğine atanmıştır.

Es'at Muhlis Paşa'nın, kardeşi Hacı Mes'ut Ağa'nın, oğulları Nusret Bey ve Sadullah Paşa'nın hayatlarıyla ilgili bilgileri Mustafa Süzen'in,²¹ Doç. Dr. Husrev Subaşı'nın²², Doç. Dr. A. Necla Pekolcay'ın²³ bildirilerinde bulmak mümkündür.

Es'at Muhlis Paşa'nın Hattatlığı

Medrese öğrenimi dışında hat sanatında kimlerden meşk eylediği, hangi üstad sanatçılardan icazet aldığı bilinmemektedir.

¹⁴ **Mütessellim** : Vergi ve rusumların tahsilatıyla görevlendirilmiş bir kimse. Muhassıl yani tahsildardır.

¹⁵ **Surre-i Hûmayun Eminliği** : Her yıl Hac münasebetiyle Mekke ve Medine'ye bir aylık gönderilen "Surre Alayı"nın mutemed kişisi ve yöneticisi.

¹⁶ **Defterhâne Nazırlığı** : Maliye Bakanı. Osmanlı devleti mali işlerinin başındaki memura verilen addır. Kelime anlamı "deftertutan" demektir. Defterdar unvanı 1853 yılından itibaren kaldırılmış yerine Maliye Nazırı tabiri getirilmiştir.

¹⁷ **Divan-ı Hümâyun Amedciliği** : Babıalı'de vükelâ meclisi müzakerelerini idareyle ve sarayla cereyan eden yazı işlerini yürütmeye memur olana verilen unvana Amedi denilirdi.

¹⁸ **Temyiz Mahkemesi Birinci Reisliği** : Bugünkü karşılığı Yargıtay Başkanlığı.

¹⁹ **Ticaret Nazırlığı** : Ticaret Bakanlığı.

²⁰ **Mâbeyn Başkâtibi** : Mâbeyn, padişah sarayının selâmlık dairesi hakkında kullanılan bir tabirdir. Mâbeyn Başkâtibi ise sarayın yazı işlerini idare eden kuruluşun başındaki memurun unvanıdır. Yani bugünkü söyleyişle padişahın özel kalem müdürlüğü görevidir. Bu görevi, devletin en büyük mülki rütbesi olan vezirler ile bazen sadrazamlar yürütmüştür.

²¹ Mustafa SÜZEN, "Ayaş ve Ayaşlılar", *Ayaş ve Bünyâmin Ayaşî (Tarihte ve Günümüzde Ayaş ve Bünyâmin Ayaşî) Sempozyumu Bildirileri*. Ayaş/2-4 Temmuz 1993, Ayaş Belediyesi Yayınları: 1, Ankara 1993, s. 265-284.

²² Doç. Dr. Husrev SUBAŞI, "Ayaşlı Es'ad Muhlis, Sadullah ve Kemal Paşaların Hattatlığı ve Sanat Değeri", *Ayaş ve Bünyâmin Ayaşî (Tarihte ve Günümüzde Ayaş ve Bünyâmin Ayaşî) Sempozyumu Bildirileri*, Ayaş/2-4 Temmuz 1993, Ayaş Belediyesi Yayınları: 1, Ankara 1993, s. 177-200.

²³ Doç. Dr. A. Necla PEKOLCAY, "Ayaşlı Es'ad Muhlis Paşa ve Dîvanının Hususiyetleri", *Ayaş ve Bünyâmin Ayaşî (Tarihte ve Günümüzde Ayaş ve Bünyâmin Ayaşî) Sempozyumu Bildirileri*, Ayaş/2-4 Temmuz 1993 Ayaş Belediyesi Yayınları: 1, Ankara 1993, s. 165-176.

Hat-Yazı sanatında Ta'lik, Celî Ta'lik, Celî Sülûs tarzında çalıştığı bilinmektedir. Bugün Bünyamin Ayaşî Camii'nde bulunan hatlar arasında 1809 tarihli olan hat Es'at Muhlis Paşa'nın olup onun acemilik eserlerindendir.

Devlet hizmetinde bulunduğu yıllarda bir hobi olarak hat sanatında kalem oynatmış olan Es'at Muhlis Paşa, hatlarının altına “Muhlis-i âl-i Muhammed Es'ad” imzasını atmıştır.

Gerek Ayaş'ta gerek görev yaptığı diğer yerlerde nazmı da kendisine ait olan pek çok çeşme, sebil ve binaların kitabesini hat olarak ortaya koymuştur.

Bugün ulaşılabilen hatlarının listesini ve kitabelerini Doç. Dr. M. Husrev Su-başı (şimdi Prof. Dr.)'nın bildirisinde bulmak mümkündür.²⁴

Es'ad Muhlis Paşa'nın Şairliği

Es'ad Muhlis Paşa, idareciliğinin yanında icazetli bir hattat ve güçlü bir şairdir. Es'ad Muhlis Paşa'nın 1851 yılında vefat ettiğini söylemiştik. Ölümünden kısa bir süre sonra 1852 yılı içinde Muhlis Paşa'nın 47 sayfalık bir “Divançe”si Takvimhane-i Âmire'de basılmıştır.

Es'ad Muhlis Paşa'nın güçlü bir şair olduğu şiirleri incelendiğinde anlaşılmaktadır. Şiirde aruz veznine çok hâkimdir. Ayrıca divan şiirinin hemen hemen her türünde şiir yazmıştır. Fazla şiiri olmamakla birlikte, mevcut şiirleri onun bu sanatta da güçlü olduğunu göstermektedir.

Es'ad Muhlis Paşa, Farsça'ya da hâkim birisidir. Farsça dörtlükleri bulunmaktadır. Ayrıca “tarih düşürme” de de usta bir şairdir. Bazı önemli şahsiyetlerin ölümü ya da onların çocuklarının doğumu ile tarih düşürmesine ilişkin pek çok örnekler bulunmaktadır. Bazı camilerin ve çeşmelerin yapılışı, tamiri ile ilgili kitabeler yazdığı ve bunlara da tarih düşürdüğünü biliyoruz. Bunlarla ilgili örnekler pek çoktur.

Meselâ; Şam'da valilik yaptığı 1842 yılında Şam'ın Valilik binasına şu kıt'ayı astırmıştır.

*“Şer'ü kanûnun o kim emrini tatbik eyler
Anı da Hazret-i Hak mazhar-ı tevfik eyler
İki cihanda da mes'ûldür ol vâli kim
Fasl-ı da'vâda ne tahkîk ü ne tedkik eyler”*

Bu dörtlüğün açıklaması şöyledir: “Kanunların emrini kim tatbik ederse Hazreti Allah ona yardım eyler. Sorunun çözümünde karar ve hüküm verirken inceleme ve araştırmadan karar verirse; o vali dünya'da da ahrette de sorumludur.”²⁵

Şiirlerinde; “Muhlis”, “Es'ad” mahlaslarını kullanmıştır.

Ayaşlı Abdî Efendi Cöngünde Es'ad Muhlis Paşa

Bektaşilik yolunun en büyük makamı olan “Dede Babalık”^{a26} kadar yükselmiş bulunan Doç. Dr. Op. Bedri Noyan, 1940-1941 yıllarında 201. Sahil Muhafız

²⁴ Doç. Dr. M. Husrev SUBAŞI, A.g.m, s. 177-200

²⁵ Mustafa SÜZEN, A.g.m, s. 265-284.

²⁶ **Dedebaba** : Bektaşî tarikatının bir terimi olup Hacı Bektaş pîr makamı postnişine verilen bir unvandır. Bektaşilikte en üst mertebe Dedebabalık'tır. Hz. Pîr Hacı Bektaş Veli'yi temsilen onun

Alayı Baştabib Vekili ve I. Tabur Doktoru olarak Yedeksubaylık görevini Zonguldak'ta yaparken eline bir cöng ulaşıyor. “Ayaşlı Abdi Efendi Cöngü” adını verdiği bu cöngde Es’ad Muhlis Paşa’nın şiirleri de bulunmaktadır. 114 yapraklı cöngün Hicrî 1242 (Miladi 1826-27) yıllarında yazıldığı bazı şiirlerin altındaki tarihlerden anlaşılıyor. Cöngde 96 şairin adı ve şiirleri var.²⁷

Bu cöngde Es’ad Muhlis Paşa’ya ait 24 gazel, bir beşli, bir dörtlük, bir kıt’a, bir tarih, bir müfred ve bir kaside bulunuyor. Ayrıca halk edebiyatı türü olan ama aruzla ortaya konan bir vezn-i âhar denilen “musanna” (sanatlı) formunda bir şiir bulunuyor.

“Ayaşlı Abdi Efendi Cöngü” bugün Bedri Noyan Dedebaba’nın (1912-1997) terekisinde bulunmaktadır.

Es’ad Muhlis Paşa’nın Vezn-i Âhar’ı

Bedri Noyan Dedebaba’nın 1985 yılında tanıttığı “Ayaşlı Abdi Efendi Cöngü”nde 44. varakın (A) yüzünde bulunan bir Vezn-i Âhar şiir formunu aşağıda olduğu gibi yazıyorum.

Vezn-i Âhar

Dilrübâsın	bivefâsın	ey cefâcû	nevcivân
Bivefâsın	ey cefâcû	nevcivân	hâlim yamân
Ey cefâcû	nevcivân	hâlim yamân	senden amân
Nevcivân	hâlim yamân	senden amân	saddül-amân
Muktezâ-yı	tali’mdir	der-i aşkın	zârıyım
Tali’mdir	derd-i aşkın	zârıyım	bi-mârıyım
Derd-i aşkın	zârıyım	bî-mârıyım	gamhârıyım
Zârıyım	bî-mârıyım	gamhârıyım	kârım fîğaan
Tâ ezelden	mest-i âşkım	sunma sâki	câm-ı cem
Mest-i âşkım	sunma sâki	câm-ı cem	nûş eylemem
Sunma sâki	câm-ı cem	nûş eylemem	hayretteyem
Câm-ı cem	nûş eylemem	hayretteyem	dâim heman
Muhlisa biz	gülistân-ı	aşka geldik	çün hezâr
Gülistân-ı	aşka geldik	çün hezar-ı	nâlekâr
Aşka geldik	çün hezâr-ı	nâlekâr-ı	nevbahâr
Çün hezâr-ı	nâlekâr-ı	nevbahâr	ol her zaman

dergâhında postnişin ve Turbedar’dır. Dede Baba, Bektaşiliğin manevi merkezi olan Pîr-Evi’nde otururdu.

²⁷ Doç. Dr. Dp. Bedri NOYAN, “Ayaşlı Abdî Efendi Cöngü’nün Tedkiki,” *Halk Kültürü/Derleme-Araştırma* 1984/4 (Dördüncü Kitap), Halk Kültürü Yayınları Sürekli Kitaplar Dizisi: 4, (Yöneten ve Yayına Hazırlayan : M. Sabri Koz), İstanbul 1985 (Şubat), 168 S., S. 101-110.

Öncelikle vezn-i âharın ne olduğunu anlatmak isterim. Aruzun *müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün* kalıbıyla murabba biçiminde yazılır. Uyak düzeni murabba'a benzer. Her dizesi bir müstef'ilâtün parçasına uyan 4 söz öbeğine bölünmüştür. Birinci dizinin parçalarını dolduran sözler, sırasıyla ikinci, üçüncü ve dördüncü dizelerin ilk parçaları olarak tekrarlanır. Bu düzene göre birinci dize ile 4 dizinin birinci parçalarını dolduran sözler, yukarıdan aşağıya okundığında aynı olur. Bunun gibi, ikinci parçalar ikinci dize ile, üçüncü parçalar üçüncü dize ile, dördüncü parçalar dördüncü dize ile yukarıdan aşağıya okundığında aynıdır.²⁸ Dörtlüklerdeki bu düzen, her parçaya ayrı bir numara vererek gösterilirse şöyle görünür:

<u>1</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>4</u>	a
<u>2</u>	<u>3</u>	<u>4</u>	<u>5</u>	a
<u>3</u>	<u>4</u>	<u>5</u>	<u>6</u>	a
<u>4</u>	<u>5</u>	<u>6</u>	<u>7</u>	a

Bu vezn-i âharın kafiyeleşmesi şöyledir:

_____	a
_____	a
_____	a
_____	a
_____	b
_____	b
_____	b
_____	b
_____	c
_____	c
_____	c
_____	c
_____	d
_____	d
_____	d
_____	d

²⁸ Cem DİLÇİN, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 517, Sevinç Matbaası, Ankara 1983, 532 S., s. 362-366.

SONUÇ

Ayaşlı Mehmet Es'ad Muhlis Paşa; kendi ehliyetine güvenen, kadere tam inancı olan, dürüst ve samimi bir kişilikte hilekârlığa tahammül etmeyen, çalışmanın gereğine inanan ama tevazu sahibi bir yöneticidir .

Bu yöneticilik vasıflarının yanında son derece iyi bir hat sanatkâridir.

Bu tebliğimizde örneğini verdiğimiz ustalık ve maharet isteyen vezn-ı âhar formundan da anlaşılacağı üzere Es'ad Muhlis Paşa güçlü bir divân şairidir.

**CUMHURİYET DÖNEMİNİN
LİRİZMİ VE SEMBOLİZMİ EN İYİ KULLANAN İKİ ŞAİRİ:
KÜLEBİ VE DIRANAS'TA KADIN**

**REPUBLIC PERIOD'S TWO BEST LIRISM AND SYMBOLISM
USER POETS: WOMEN APPROACH OF
KÜLEBİ AND DRANAS**

**САМЫЕ ЛУЧШИЕ ПОЭТЫ ЛИРИКИ И СИМВОЛИСТЫ
ВРЕМЁН РЕСПУБЛИКИ: ОБРАЗ ЖЕНЩИНЫ
У КУЛЕБИ И ДРАНАСА**

Dr. Mehmet YARDIMCI*

ÖZ

Cumhuriyet sonrası edebiyatı incelerken, asıl üzerinde durulması gereken sanatçılar, Ahmet Kutsi Tecer, Ahmet Muhip Dıranas, Ahmet Hamdi Tanpınar, Nâzım Hikmet ve Necip Fazıl Kısakürek gibi Cumhuriyet kurumlarında eğitilmiş sanatçılardır.

Bu dönemde Türk folkloru, halk edebiyatı aydınların ve yazarların daha dikkatini çekmezken Tecer ona layık olduğu ilgiyi gösteren ilk sanatçı olmuştur. Bu ilginin en önemli işareti 1931'de Türkiye'de ilk kez Sivas Halk Şairleri Bayramı'nı düzenlemesidir.

Millî Edebiyatımızla başlayan halk şiirimizin özelliklerinden, yerli kaynaklarımızdan yararlanarak, şiirimizin aruzdan heceye geçişinde önemli rol oynayan, Halk Edebiyatı'na, folklorla yönelme hareketinin modern örneklerini en başarılı biçimde Anadolu motiflerinden, günlük yaşantıdan büyük ölçüde yararlanan Ahmet Kutsi Tecer'in verdiği görülmektedir.

* Dokuz Eylül Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi. İzmir/TÜRKİYE
(zileli.yardimci@gmail.com)

İlk şiirlerini 1921’de Yahya Kemal’in çevresindeki gençlerin çıkardığı Dergâh dergisinde, 1924-25’te Milli Mecmua’da, 1930-1932’de Tanpınar’la çıkardığı Görüş dergisinde yayımlamış; Halay şiirinde süslü sözlerle sanat yapma telaşı gütmeyen, Anadolu manzaralarını ve Anadolu yaşayışını coşkulu bir dille işlemiş, halk şiirini örnek alıp:

Yiğitler silkinip ata binende

Köroğlu’nun ruhu canlanır bende

biçiminde dizelerle örülü “Bağlamacıya” şiirinde görüldüğü gibi halk şairi olmadığı halde halkın şairi olup yeni bir duyuş ve anlatım tarzı getirmiştir.

İçtenlikli, duygusal yönü ağır basan memleket şiirleriyle tanınan, sanatını tek başına kuran, hececilere bağlanmayan, heceye yeni ses ve söyleyiş olanakları getiren, memleketçi, ulusçu yolu izleyen Tecer’in şiir serüveni için Konur Ertop’un: “*Ayrıntıyla değil öze önem verilmiştir. Teşbih, mecaz, istiare ve sıfatlar pek azdır. Bu yanı sıra şiirimizi Orhan Veli yeniliğinden önce yalınlaştıranların başında gelir.*”¹ biçimindeki saptaması bizim görüşümüzle örtüşmekte olup oldukça önemli bir yargıdır.

Halk şairleriyle fazla içli dışlı olması, halk şiiri tarzında şiirler yazmasına neden olmuş, hatta Şemsi Yastıman’ın Tecer’e dört dörtlükten oluşan Tecer’i öven güzelleme tarzında 11’li hece ölçüsüyle yazdığı şiir mektubuna, aynı biçimde, koşma ile cevap vermiştir.

O, içtenlikli, duygusal yönü ağır basan memleket şiirleriyle tanınmıştır. *Anadoludan Bir Parça* şiirinde olduğu gibi, memleket görüntülerinin öne çıktığı *Toprak Cenneti, Deniz, Tabiat Odam* gibi şiirlerinde doğa mistisizmi görülür.

Sivas’ta Tecer’in ilk adımını attığı ve bir gelenek haline getirilmeye çalışılan Sivas Halk Şairleri Bayramı’nın ilki 5 Kasım 1931’de, ikincisi 30 Ekim 1964’te, üçüncüsü de 4 Temmuz 1967 yapılmıştır. Uzun ömürlü olamayan bu gelenek birincisinde Âşık Veysel’i, ikincisinde Ali Tozkoparanı üçüncüsünde de Şah Tur-na’yı Anadolu âşıklar kervanına katmıştır. İlk kez Tecer vasıtasıyla Sivas’ta başlatılan Âşıklar Bayramı ya da etkinliği ileriki yıllarda Konya, Erzurum, Kars gibi yöre- lere de örnek olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Cahit Külebi, Ahmet Muhip Dranas, kadın.

ABSTRACT

When examining the literature after the Republic, the artists need to focus on are trained artists during the Republican institutions such as Ahmet Kutsi Tecer, Ahmet Muhip Dranas, Ahmet Hamdi Tanpınar, Nâzım Hikmet ve Necip Fazıl Kısakürek.

While Turkish folklore and folk literature did not attract more attention of intellectuals and writers during this period, Tecer became the first

¹ Konur Ertop, *Kaybettiklerimiz: Kutsi Tecer*, Türk Folklor Araştırmaları, C.II, S. 218, Eylül 1967, s.4522.

artist to show the attention that deserved. The most important sign of this interest is organizing the Ashiks' Feast in 1931 for the first time in Turkey, Sivas.

It is seen that Ahmet Kutsi Tecer, who had played an important role in the transition of our poetry from the aruz to the syllable by taking advantage of the features of our folk poetry and national resources and gave the most successful way of reflecting the modern examples of folklore movement, has benefited from the Anatolian motifs and daily life.

His first poems were published in 1920 in the magazine *Dergâh (The Dervish Lodge)* by Yahya Kemal and the youth around of him; and the between 1930-1932 in *Görüş (The Opinion)* magazine which he published with Tanpınar. In the poetry of "Halay (In various regions of Anatolia; a folk dance, often accompanied by drums and zurna)", without hassle of making art with fancy words, he used Anatolian landscapes and Anatolian life to express his enthusiasm:

Yiğitler silkinip ata binende (When the heros ride the horse)
Köroğlu'nun ruhu canlanır bende (The spirit of Köroğlu comes
alive inside of me.)

as seen in the verses of the folk poem "Bağlamacıya (To Bağlama Player) ", although he was not a folk poet, he brought a new way of feeling and expression to folk poem and became one of them.

For the poetry adventure of Tecer, who is known with his poems which predominant from his emotional side, who is known for his country poems and founded his art on his own, who did not attach to syllables and brought new possibilities of voice and speech to the syllable, determination of Konur Ertop as "Attention was given not to the detail but to the essence. Similitude, metaphor, and adjectives are few. The poet is one of the simplest ones before Orhan Veli." is in line with our view and very important.

The fact that he was so much involved with the folk poets and this caused him to write poems in the style of folk poetry, even Şemsi Yastıman's four-quartet, written in the style of beautifying 11-syllable meter, the letter of the poem praising Tecer; in the same way, he responded with "Koşma/Balat (Ballad)".

He is known for his sincere and emotional country poems. As in the Poetry of "A Piece Anatolia (Anadoludan Bir Parça)", the mysticism of nature is seen in his poems like "Land Heaven (Toprak Cenneti)", "Sea (Deniz)" and "My Nature Room (Tabiat Odam)".

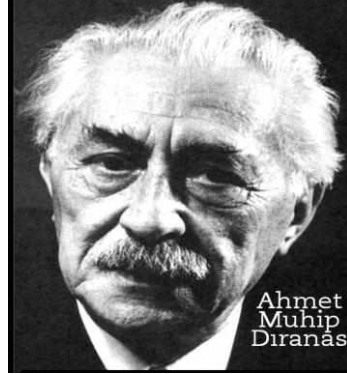
In Sivas, as Tecer took the first step and was tried to be transformed into a tradition, Sivas Folk Poets' Feast was held for the first time on November 5, 1931; the second on October 30, 1964 and the third on July 4, 1967. This tradition, which could not be long lived, has included Aşık Veysel in the first, Ali Tozkoparan in the second and Şah Turna in the third in the Anatolian ashiks' caravan. Folk Poets'

Feast/activities that started in Sivas for the first time by Tecer, has become an example to the regions in the following years as Konya, Erzurum, Kars.

Key Words: Republic Period, Cahit Külebi, Ahmet Muhip Dranas, woman.

Cahit Külebi

Aile, tüm toplumların vazgeçilmez en küçük sosyal birliğidir. Bu birliğin temel taşı ise kadındır. Kadın, anne, eş, abla vb. unsurlarla aile içinde olduğu kadar, kadın kimliği ile de Türk toplumunda önemli bir yere sahiptir.

Bütün kültürlerde kadın ön plandadır. Yaratılış destanlarından anlaşıldığına göre, en eski dönemlerde Türkler arasında kadının çok önemli yeri vardır. Tanrı Karahan'a yaratmayı ilham eden de Ak Ana'dır².

Atatürk'ün dediği gibi "*Şuna kani olmak lazımdır ki, dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir.*"

Mitolojide dünyanın dört çağı kadın figürleriyle temsil edilmiştir. Bunlardan, Altın Çağı simgeleyen resimlerde, altın bukleli saçları omuzlarına kadar dökülen, kolundaki meyve ve çiçek sepetiyle bir zeytin dalına rastlanmış genç bir kadın olarak temsil edilir.

Gümüş çağı simgeleyen resimlerde, gümüş işlemeli beyaz bir elbise giymiş, başına beyaz çiçeklerle süslü taç takmış, bir elinde buğday başağı olan kadın olarak temsil edilir.

Tunç Çağı simgeleyen resimlerde süslü, cesur, eli tunç muştalı kadın olarak gösterilir.

Demir Çağı simgeleyen resimlerde de ayaklarında savaş süsleri olan savaşçı kadınlar temsil edilir.³ Amazonların da kadın savaşçıları olduğu bilinmektedir.

Türk kültür tarihine bir göz atıldığında destanlardan Dede Korkut hikâyesine, Dede Korkut'tan günümüz yazınına kadar aile yaşamında işlenen konuların

² Mehmet Yardımcı, Destanlar, Ankara, 2007, s. 89

³ Mehmet Yardımcı, Türk Halk Edebiyatında Nesir ve Nazım Nesir Karışık Türler, İzmir, 2014, s. 20-21

tümünde kadının önemli bir işlev yüklendiği görülür. Türk kültür tarihinde görül-
düğü kadarıyla her türlü zorluğa göğüs geren kadındır.

Çocuğu olmadı diye üstüne kuma getirilen kadın, aile zoruyla evlendirilen kadın, gelenek-görenek ve töre zinciri içinde en ağır koşullarda cezalandırılan ka-
dındır.

Dede Korkut'ta, söz ustalığında kimi zaman kadın ozanların da alp-ozanlar kadar etkili olduğu görülmektedir. Dede Korkut'ta önemli bir yeri olan kadın ozan tipi, Türkiye sahası aşıklık geleneğinde de görülmektedir. Çeşitli yüzyıllarda ve günümüzde, bu tipte birçok kadın halk şairi yetişmiştir.

Kadın, mânilerde ezikliğini, özlemini, duygu ve düşüncelerini en kısa şiir birliği içinde doğaçlama olarak dile getirirken, ninnilerde yüreğinin sesini, türkülerde de sosyal konumunu seslendirmiştir. Türk kültüründe kadının sosyal konumunun çok yukarılarda olduğunu, Turfan harabelerinde bulunan:

Ayıbsız tişike er
Boyunun sumuş gerek
"Ayıpsız kadın önünde
Başı eğmek gerek"⁴

biçimindeki Uyur türküsü kanıtlamaktadır.

İslam öncesi Türk kültüründe yüce bir varlık olarak görülen kadını, adı bilinen ilk Türk şairlerinden Aprinçur Tigin'in:

Küçlög priştiler küç birz-ün
Koz-i karam birle
Külüşügin oluralım

"Kudretli melekler kudret versin
Gözü karam ile
Güle güle oturalam"⁵

biçiminde dizelerine aktarmıştır. Göktürklerde Kağan'ın eşinin devlet işlerinde kocasıyla birlikte söz sahibi olduğu bilinmektedir.

Zaman içinde kadına verilen önem ve duyulan saygının zaafa uğraması sonucu kimi kadın âşıklarımız da âşıklık geleneği gereği vurup sazının teline:

Toplumda oturur birer süs gibi
Kadın erkek ayrı sanki küs gibi
Dünyası kararmış kara is gibi
Neden ses çıkartmaz kadınlarımız⁶

biçiminde katı gerçekleri sergilemiştir.

⁴ Mehmet Eröz, Türk Ailesi, İstanbul 1977, s. 24

⁵ Reşit Rahmeti Arat, Eski Türk Şiiri, Ankara, 1965, s.20

⁶ Ozan Şahturna, Şakıyan Turna Şahturna, İstanbul, 1998, s. 145

Cumhuriyet edebiyatında, gerek kendi dönemlerinde ortaya çıkan edebî akım ve topluluklara katılmadan edebiyatta Türk şiirine getirmiş oldukları lirizm, sembolizm, güzellik duygusu ve estetik anlayışlarıyla kendilerine özgü birer edebî şahsiyet olan Ahmet Muhip Dıranas ve Cahit Külebi’de kadın temi ustaca işlenmiş ana temalardandır.

Dıranas için Gür’ün şu isabetli yargısı önemlidir: “O; değişen, gelişen, yenilenen ve ortaya çıkan birtakım sanat, edebiyat ve şiir hareketlerini idrak ettiği hâlde, ‘daima ben, edebiyat alanında yalnız kalmayı isteyen bir insanım.’ diye düşünmüştür. Nitekim kendi döneminde ortaya çıkan birçok hareket gibi, Garip ve İkinci Yeni şiir anlayışlarına yönelmeye de ihtiyaç duymamış, doğruluğuna inandığı yolda gitmeyi tercih etmiştir. Ancak bu tür hareketlere alenen karşı da çıkmamıştır.”⁷

Ahmet Muhip Dıranas’ın en sevilen şiirlerinden biri olan Fahriye Abla şiirinde ergen bir erkek çocuğun mahalledeki Fahriye isimli genç, güzel ama kendinden büyük bir kıza olan hisleri ve duyguları işlenmiştir. Dıranas, koku yoluyla anımsadığı “Fahriye Abla”yı görsel öğelerle âdeta yeniden keşfedip, “Fahriye Abla”nın evini “sarmaşık, ıtır, akasya ve bahar” gibi aşkı simgeleyen unsurlarla be-timler.

Külebi, kadına duyduğu aşktan söz etmenin yanı sıra, ülkesine, ülkesinin insanına, doğaya ve her türlü varlığa varıncaya kadar geniş bir yelpazede, bazen açıkça bazen de dolaylı anlatımlarla aşkı ve sevgiyi dile getirmiştir. Onun şiirlerinde kadın önemli bir yer tutar. Öyle ki *Rüzgâr* adlı şiir kitabının bir bölümüne *Kadınlar* adını vermiştir. Külebi, kadını hayata anlam ve güzellik katan bir varlık olarak görmüştür.

Kız ve kadın sözlerine şiirlerinde çok sık yer veren Cahit Külebi, aşkı ve kadını hiç bayağılaştırmadan kendine özgü tavrı içinde temiz ve asil duygularla işlemiştir.

*Boynun bir gelincik çiçeğinde çizgi kadar narin,
Endamın İstanbul akşamlarının yükselişidir.*⁸

diyen Cahit Külebi, şiirde ilk ustasının halk, ikinci ustasının doğa, üçüncü ustasının kadınlar olduğunu vurgular.

Külebi’ye şiir yazmayı, sevgiyi, sevmeyi öğreten bir bakıma sevinçler, acılar, özlemler içinde çırpınıp duran fedakâr Anadolu kadınları olmuştur.

Cahit Külebi, sevgi temalı şiirlerinin kiminde gençlik sevdalarının izlerini, kiminde gelip geçici sevgileri, kiminde ise yurt sevgisiyle karışmış sevdayı anlatmıştır:

*Bildim ki nasibim yalnız sen,
Ekmeğim senden gelirmiş,
İnsan uyuyabilirmiş,
İzin verirsen.*⁹

⁷ Doç. Dr. Alim Gür, Ahmet Muhip Dıranas, Tablet Kit. Konya, 2008, s.67

⁸ Cahit Külebi, *Türk Mavisî*, s. 15.

⁹ Cahit Külebi, *Adamın Biri*, s. 56.

“Sevda” şiirindeki bu yalnızlık ve “Sevda Peşinde” şiirinde geçen:

*Birisi var yolumu bekler,
Ömrüm günüm yalnız geçiyor
Bir tek sevda peşinde¹⁰*

dizeleri, bir kişiye bağlanmanın mutluluğunu taşımaktadır. “Yeşeren Otlar”daki:

*Sonra sen geldin dünya güzelim
Yürüdüñ salına salına,
Bastığın yerlerde güller açtı,
Sarıldı ayaklarına¹¹*

dizeleri, aynı kitapta:

*Seninle el ele deniz boyunca
Tasalardan uzak
Bir çift yıldız gibi kayıp gecede
Küçüle küçüle uzaklaşarak
Türküler çağırırsak.¹²*

dediği sıcak dizelerle yüklü “Deniz Boyunca” şiiri, yine:

*Bir gül baygın durur bahçede
Yaprakları serin.
Sen sarı güllerin en sarısı
Yağmur gibisin.¹³*

dediği “Sevda Bahçesi” şiiri ile “Sevda Peşinde” adlı şiirinde geçen:

*Birisi var yolumu bekler.
Ömrüm günüm yalnız geçiyor
Bir tek sevda peşinde.¹⁴*

dizeleri bir kişiye bağlanmanın mutluluğunu gizler.

Bu mutluluğu sergilediği bir şiiri de eşi Süheyla Hanım için yazdığı ve adını “S” koyduğu şiirindeki:

¹⁰ Cahit Külebi, a.g.e., s. 17.

¹¹ Cahit Külebi, *Yeşeren Otlar*, s.10.

¹² Cahit Külebi, a.g.e., s. 45.

¹³ Cahit Külebi, a.g.e., s. 41.

¹⁴ Cahit Külebi, a.g.e., s. 17.

*Sonra yine ev yine sen,
Solgun bir lâmba altında oturup çalışmak.
Ara sıra gözlerimiz bir birini bulursa
Birden ısınıyor içim,
Birden ısıyor kitabın yaprakları,
Yaşadığımı hatırlıyorum
Bakıp gülerken.¹⁵*

dizeleridir.

Edebiyatımızda tutku ile sevdiği kadınlara özgün şiirler yazmış şairlerimiz oldukça fazladır. Bunlardan en tanınmışlarına bir göz atarsak ilginç aşk öyküleri ve çok güzel sevdâ şiirleriyle karşılaşırız.

Abdülhak Hamit Tarhan'ın kaybettiği eşi Fatma Hanım'ın ardından yazdığı:

*Eyvah! Ne yer, ne yâr kaldı
Gönlüm dolu ah-u zâr kaldı
Şimdi buradaydı, gitti elden
Gitti ebede gelip ezelden*

gibi dizelerle yüklü Makber adlı şiir bir kadın için yazılmış şiirlerin en güzeli ama en hüznülülerindendir.

Nazım Hikmet'in uğruna şiirler yazdığı kadınlardan Piraye için kimi dizeleri:

*Ne güzel şey hatırlamak seni:
Ölüm ve zafer haberleri içinden,
Hapiste ve yaşım kırkı geçmiş iken...
Ne güzel şey hatırlamak seni*

biçiminde olan şiiri;

Özdemir Asaf'ın, Güzel Sanatlar Akademisi'nde okuyan ve güzelliğiyle dillere destan olan Mevhibe Hanım'a duyduğu karşılıksız aşkı için öğrenci adını kullanamadığından Lavinia adı ile yazdığı ve ilk bölümü:

*Sana gitme demeyeceğim.
Üşüyorsun, ceketimi al.
Günün en güzel saatleri bunlar.
Yanımda kal.*

biçiminde olan şiiri;

Atilla İlhan'ın, Paris seyahati sırasında tanıştığı ve âşık olduğu fakat Türkiye'ye getiremediği Maria Missakian'a yazdığı, ilk bölümü:

¹⁵ Cahit Külebi, *Rüzgâr*, s. 36.

*Yüksek kaldırımda bir akşam
Maria Missakian'ı düşündüm
Eğer kendimi bıraksam
Yağmur olabilirdim yağardım*

biçiminde olan şiir;

Evli olan Ümit Yaşar Oğuzcan'ın, İş Bankası'nda çalışırken âşık olduğu bir kıza yazdığı ve bazı dizeleri:

*Şarkılar söylüyorum şiirler yazıyorum
Ayten üstüne
Saatim her zaman Ayten'e beş var
Ya da Ayten'i beş geçiyor
Ne yana baksam gördüğüm o
Gözümü yumsam aklımdan Ayten geçiyor*

biçiminde olan Ayten şiiri;

Arkadaşı Vedat Günyol'un kardeşi Mihrimah Hanım'a âşık olan ancak aşkını gizli tutan Cahit Sıtkı Tarancı, ilk dördlüğü:

*Bir kere sevdaya tutulmaya gör;
Ateşlerde yandığının resmidir.
Âşık dediğin, Mecnun misali kör;
Ne bilsin alemde ne mevsimidir.*

biçiminde başlayan Kara Sevda şiiri;

Abdurrahim Karakoç'un i gençliğinde sevdiği, "seviyordum ama olmadı" dediği bir kıza yazdığı fakat adını gizli tutup Mihriban dediği, Musa Eroğlu tarafından bestelenip ölümsüzleştirildiği ilk dördlüğü:

*Sarı saçlarına deli gönlümü
Bağlamıştın, çözülüyor Mihriban
Ayrılıktan zor belleme ölümü
Görmeyince sezilmiyor Mihriban*

biçimindeki şiiri;

Bedri Rahmi'nin karısına yazdığı sanılan,aslında asistanken üniversitenin heykel bölümüne misafir öğrenci olarak gelmiş olan Mari adlı bir kıza yazdığı:

*Karadutum, çatal karam, çingenem
Nar tanem, nur tanem, bir tanem
Ağaç isem dalımsın salkım saçak
Petek isem balımsın a güllüm
Günahımsın, vebalımsın.*

biçiminde başlayan meşhur Karadut Şiiri;

Dıranas'ın, komşuları olan Fahriye Hanım'a yazdığı bazı dizeleri:

*Bu, afyon ruhu gibi baygın mahalleden,
Hayalimde tek çizgi bir sen kalmışsın, sen!
Hülyasındaki geniş aydınlığa gülen
Gözlerin, dişlerin ve ak pak gerdanıyla
Ne güzel komşumuzdun sen, Fahriye abla!*

biçiminde olan ve eşinin "Evlendiğimizde o kadın 70 yaşındaydı. Ben Fahriye Abla'yı hiç kıskanmadım" dediği şiir, edebiyatımızın kadınlar için yazılan en bilinen şiirlerinden biri olmuştur.

Aşk duygusunun yücelttiği davranışın en güzel örneklerden birini “Fahriye Abla” şiirinde çocukluk yıllarında kendisinde kuvvetli iz bırakan bir genç kızı adeta realist hikayeye özgü bir yolla betimleyen Dıranas vermiştir. Bu davranışın bir örneği de Külebi'nin komşusu bir kız için yazdığı:

*Bir komşumuzun da kızı var
Gece gündüz türkü söylüyor,
Ya doktor ya mühendis diyor da
Başka bir şey demiyor.*

deyişinde görülür.

Yürekten yüreğe kurulan bir köprü olan sevgiyi kimi zaman:

*İnsanın sevdası on beşinde
Horoz şekerlerine, güneşlere benzer¹⁶*

deyip gelip geçici heveslerin ilginç bir yansıması olarak aktaran Cahit Külebi'nin kimi dizeleri:

*İşte Sivas'taki ilk göz ağrım
Kalın sesli, kalın dudaklı, esmer*

*İşte yumurta gibi soyulmuş, beyaz
Bursa'daki komşumuzun kızı.
Cins tavuklar gibi sevimli, kurnaz.*

*İşte Berlin'deki 38'de
Sevinç doluydu, cömertti bir zamanlar*

*İşte İzmir'dekiler, bir değil, beş değil.
Gelip dizildiler sıra sıra.*

¹⁶ Cahit Külebi, *Adamın Biri*, s.7.

*Narin, vefasız hepsine meyil
Duymuştum deli gibi bir ara¹⁷*

biçiminde olan “Eski Bahçe” şiiri gelip geçici sevgilerin öyküsünü sergiler. “Süt”teki:

*Ben senin hasretinle
Yanar dururum ömrüm boyunca.
Tanrıdan sonra yurdum,
Yurdumdan sonra sen varsın,
Haziranda bir duman tüter buram buram,
Sen o dumansın.¹⁸*

biçimindeki dizelerle yüklü “Helâl” şiiri de yurt sevgisiyle birleşmiş sevi şiiridir. Külebi’de sevgili:

*Sadakati seyrettim gözlerinde
Yıllarca sabrı tahammülü.*

dizelerinde dile getirildiği gibi yaşamın zorluklarının paylaşıldığı bir bakıma gerçek dostluktur.

Adamın Biri’ndeki “Hikâye”¹⁹ adlı şiiri, aşk ve yurt sevgisini birlikte veren en güzel şiirlerindendir. Eşine yazdığı bu şiirin ilginç bir öyküsü vardır. Bu öykü-yü Feyzi Halıcı, Cahit Külebi’nin ağzından şöyle anlatır:

“Eşimle ara sıra sudan sebeplerle münakaşa ediyorduk. Yine bir gün benim inatçı tabiatım yüzünden, hiçten çıkmıştı tartışma. Ona; ‘Bağışla beni haksızım. Yalnız bırakma, konuş benimle.’ diyememiştim. Hissettiklerimi söyleyemezdim, yapımda var bu.

İşte Hikâye adlı şiirim o gece hem de yarım saat içinde ortaya çıkıverdi.

Eşimle kavga ettiğimiz gece, içim içime sığmıyor, vicdan azabı çekiyordum. Kendimi suçlu buluyordum. Haksızlık etmişim. Sabaha kadar uyuyamadım. Masamın başına oturup bir çırpıda Hikâye şiirini yazdım.

Eşim sabahleyin masanın üstündeki şiiri görünce eline aldı. Niye yazdın bu şiiri diye sordu. Tartıştık, kavga ettik ya dedim. Kavga ettiğimiz için mi deyip güldü. Barışıp, Hikâye şiirini okuyarak okula gittik.”²⁰

Sevgiyi her yönüyle işlemiş, kadını da her yönüyle şiire sokmuştur, diyebiliriz Külebi’ye.

Onun şiirlerinde bir bakarsınız anne, bir bakarsınız eş, bir bakarsınız sokak kadını görünümündedir kadın.

¹⁷ Cahit Külebi, *Şiirler*, s. 137.

¹⁸ Cahit Külebi, *Süt*, s. 38.

¹⁹ Cahit Külebi, *Adamın Biri*, s.12.

²⁰ Fevzi Halıcı, *Bir Şiirin Hikâyesi*, Milli Eğt. Bak. Yay., Ank., 1996, s.129.

Yeşeren Otlar'daki “Kayıp Sevda” şiirinde “Nerde evvel zaman içindeki aşklar”²¹ diyen Cahit Külebi, aynı şiirde, “Bir sevişmek kaldı romanlarda” deyip bugünün aşklarını çok yüzeysel bulduğunu belirtir.

Aşk konusunda “idealleştirme” bütün dünya edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatında da doğaldır.

Fahriye Abla” şiirinde Fahriye Abla bir semboldür. Şair Fahriye Abla’ya duyduğu özlemin yanında kendi çocukluk günlerine de özlem duymaktadır. Çocukluk günlerine duyulan benzer özlem Külebi’de de ön plandadır.

Külebi, “Günler Bana Bir Hikaye Anlattı” şiirinde günlük telaşları, içinde bulunulan durumu sergiler.

*Geçen gün bir kadın gördüm,
Kucağında bir çocuk vardı.
Yüzü kehribar rengindeydi.
Ne oldu sana bebek dedim
N’oldu da böyle zayıfladın?
Çocuk yüzüme bakıp güldü.*

derken, doğayla özleştirdiği kadının ve çocuğun rengi de Anadolu bozkırlarının rengi gibidir. Külebi’nin ustalığı betimlemelerindeki bu güzellikten gelir. Külebi, kadına duyduğu aşktan söz ederken Anadolu insanını ve doğayı dolaylı anlatımlarla dile getirip aşkı ve sevgiyi işlemiştir.

Sosyal bir duruş sergileyip kadından çok, Anadolu kadınından söz etmesiyle dikkat çeken;

*Tarla çapalarken güneş altında;
Karanlık odalarda tütün dizerken
Yanıp sönerdi ıslak ıslak
Yeşil tütün rengindeki gözleri*

gibi deyişleriyle yaşam mücadelesi veren kadını anlatan ve şiirlerinin önemli bir bölümü kadınlar üzerine olan Külebi, bir şiirinde: “Ben öldükten sonra bu mısralar kadınlara yadigar olsun” diyerek kadınların sanatı içindeki yerini işaretlemiştir.

Kadınla doğayı özleştiren Külebi’deki bu tavır Dıranasta’da sezilmektedir. Aralarındaki ince fark Külebi’nin Anadolu kadınının var olma mücadelesini dizelelere aktarması, Dıranasın ise kadın güzelliğini biraz daha ön planda tutmasıdır.

Doğaya tutkunluğuyla bilinen “Dıranas”ın şiirlerinde temel yapıyı oluşturan asıl kavramlar aşk ve güzelliktir. Dıranas, sevgilinin güzelliğini doğanın güzellikleri ile birleştirmekte ve öyle tasvir etmektedir. Doğa unsurlarıyla sevgiliye olan aşkını dile getirmektedir. “Serenad” adlı şiirlerinde:

*Geldim işte mevsim gibi kapına
Gözlerimde bulut, saçlarımda çiğ.*

²¹ Cahit Külebi, *Yeşeren Otlar*, s. 53.

*Açılan bir gülsün sen yaprak yaprak,
Ben aşkımla bahar getirdim sana*

bu durum, açık bir şekilde görülmektedir ”²²

Dıranas, “*Bahar Şarkısı*” adlı şiirinde yine aynı kavramları, farklı bir anlam dünyası içinde dile getirmektedir.

*Gözlerin kararan yollarda üzgün
Ve bir zambak kadar beyazdır yüzün;
Süzülüp akasya dallarında gün*

Bu dizelerde, şair sevgilisinin güzelliğini doğadaki unsurlara benzeterek anlatmaya çalışırken sevgi ve doğa sevgisi değerini birleştiren ve yansıtan kavramları kullanmaktadır.

Balad adlı şiirinde sevgiliyi anlatan şair, sevgilisine seslenerek sonsuza dek onu bekleyeceğini söylemektedir.”²³

Görüldüğü gibi hiç bir edebi guruba girmeyen, unutulmaz şiirler yazan Ahmet Muhip Dıranas da, şiirlerinde Külebi gibi aşk, doğa, kadın temlerini sığ olmayan bir anlatımla ve düşündürücü bir biçimde oya gibi işlemiştir.

²² Yrd. Doç. Dr. Salim Durukoğlu*, İbrahim Doyumğaç**, Ahmet Muhip Dıranas’ın Şiirlerine Yansıyan Değerler, Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, C. 5, S. 11, Ağustos 2017, s.6

²³ Durukoğlu, Doyumğaç, a.y.

YAŞAR KEMAL VE HALK KÜLTÜRÜ

YAŞAR KEMAL AND FOLK CULTURE

ЯШАР КЕМАЛЬ И НАРОДНАЯ КУЛЬТУРА

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ÇİFTLİKÇİ*

ÖZ

Bu çalışmada bir sanatçının halk kültürüyle ilişkisi ele alınmaktadır. “Homerosoğlu” olarak nitelenen ünlü edebiyatçı Yaşar Kemal’in 50 cildi aşan eserlerindeki halk kültürü unsurları belirginleştirilecek ve sanatçının halk kültüründen yararlanarak nasıl çağdaş sanat ürünleri oluşturduğu ve geleneğe katkıları üzerinde durulacaktır. Betimsel tarama, metin inceleme, metin çözümleme, edebiyat eleştirisi, tümdengelim-tümevarım yöntemleri kullanılarak Yaşar Kemal’in eserlerindeki halk kültürü unsurlarının değerlendirilmesi yapılacaktır.

XX. Yüzyıl Türk edebiyatının zirve kişiliklerinden Yaşar Kemal’in Dostoyevski, Maksim Gorki, W.Faulkner, Cengiz Aytmatov gibi dünyada tanınmış diğer sanatçılarla karşılaştırılarak Türk ve dünya edebiyatındaki yeri halk kültüründen aldıkları ve katkısı irdelenecektir. Yaşar Kemal’in yayımladığı sanat ürünlerinin tamamı adından içeriğine ve mesajına kadar halk kültürüyle ilgilidir. Yaşar Kemal, halk kültürünü çağdaş sanata sıçrama tahtası ve köken kültürü olarak değerlendirmiştir.

Dünyada çok okunan eserlere imza atmış; eserleri dünyanın 50 ülkesinde yayımlanmış bir sanatçının halk kültürüyle ilişkisi, belki de dansı, elbette çoğu kimsenin ilgisini çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşar Kemal, folklor. Irmak/nehir roman, ağıt, tekerleme, geçiş dönemleri, metinlerarasılık.

* İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi. Malatya/TÜRKİYE
(ramazan.ciftlikci@inonu.edu.tr.)

ABSTRACT

The purpose of this to focus on an artist's relations with folk culture. This study also aims to evaluate, so called "Homerosoğlu", a well known literal figure . Yaşar Kemal's folk components in his more than 50 master pieces of works. In addition, in this work it also tends to illustrate how he utilized from those folk cultures to create those modern literat and works of art, and contributed to the literal world for future. In this study folk cultural components in Yaşar Kemal's master pieces were evaluated by using the following instruments such as scientific survey, descriptive examination, text analysis, literal critics, induction models.

Yaşar Kemal's place in Turkey and world, an basis of gainings obtained from folk culture, and his contributions to the literatura was assessed by comparing with XX. Century top personalities in the world such as Dostoyevski, Maksim Gorki, W.Faulkner, Cengiz Aytmatov, and other well known figures in literatural world. All of his Works of art, from content to a message which were published are relevant to the folk culture.

Yaşar Kemal considered folk culture as a baement and original root of modern art. He contributed to the creation of several well known master pices of literal arts which have commonly been read all over the world. Those master pieces have been published in more than 50 countries, and his relations with folk cultures, perhaps dance have driven millions interest to read them all over the world.

Key Words: Yaşar Kemal, folk, river novel, lament, transition period. inter-textuality.

GİRİŞ

Dünyanın büyük sanatçıları daima halk kültüründen yararlananlar arasından çıkmıştır. Sadece edebiyatta değil, güzel sanatların diğer dallarında da durum aynıdır. Her sanatçı ülkesinin halk kültürünü sanat eserine dönüştürürken binlerce yıllık geçmişi de yansıtır ve yeniden yaşatır. Bu durum insanı rahatlatıyor ve ruhen yenilenmesini, yani yeniden doğmasını sağlıyor. Sanatın amacı da zaten bu değil mi?

YK'ı de büyük yazar yapan stok halk kültürü malzemesidir. YK de oradan beslenmiştir.

Bu çalışmada YK'ın halk edebiyatı ve halk kültürü ile ilişkisi irdelenecektir.

KURAMSAL BİLGİLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Yaşar Kemal'in folklorla ilişkisi, 1980 sonrasında ele alınmaya başlamıştır. Bu konu üzerinde çalışan P. N. Boratav (1982), İlhan Başgöz (1980; Bilkent 2002), G. Gorbatkina (1980), W. Hickman (1980), S. Uturgauri (1989), Rohat (1991;1992), Osman Şahin (1993), M.H. Yavuz (1993), Ramazan Çiftlikçi (1995; 1997), Bekir Coşkun (1996), Erman Artun (1999), Nedim Gürsel (1997;2000), Muharrem Kaya (2004), A. Dalyan (2004), A. Ö. Güvenç (2014), Mümin Topçu (2007; 2015) vb. bilim adamları, daha önce yaptıkları çeşitli çalışmalarda bu konuyu değişik açılardan değerlendirmişler, önemli sonuçlara ulaşmışlardır. Ulaş-

lan ortak nokta, YK’ın eserleri ile folklor ve halk edebiyatı ürünleri arasında sıkı bir bağ olduğudur. İlhan Başgöz, Bilkent Sempozyumunda bu ilişkiyi, angaje’lik açısından ele almış ve yorumlamıştır. O’na göre “YK, folklor ile nişanlıdır.” (Başgöz: 2002, 124-39)

YÖNTEM

Çalışmamızda betimsel tarama, metin inceleme, metin çözümleme, edebiyat eleştirisi, tümdengelim-tümevarım gibi yöntemler kullanılarak Yaşar Kemal’in eserlerindeki halk kültürü unsurlarının değerlendirilmesi yapılacaktır.

1. BULGULAR VE YORUM

Bu araştırmamızda Yaşar Kemal’in misyonu, belirlenecek ve S. Veyis Örnek’in Türk Halkbilimi (2000) kitabında verdiği 25 maddelik halkbilimi kadroları şablonu dikkate alınarak eserleri, halk kültürü açısından ele alınacaktır.

4. 1. Misyonu: Yazarın folklor anlayışı ve folklordan yararlanma yolları, Yaşar Kemal’in eserlerinden ve kendi ifadelerinden yararlanılarak daha iyi belirlenilebilir. (Kemal: *Ustadır Ari*, 1995, 246-47; Çiftlikçi: 1997, 463-67),

1960’ta Fransa’da yayımlanan Combat gazetesinin Yaşar Kemal’i Nobel adayı göstermesi üzerine kendisiyle yapılan görüşmede “Siz Nobel jürisi olsaydınız kendinizden başka kime oy verirdiniz?” sorusuna; Bir Orhan Kemal, bir Halikarnas Balıkcısı, bir Fakir Baykurt’u olan romanın sırtı yere gelir mi ?” (Tükel: 1960, 95) diye cevap vermiştir.

İnce Memed 1’in ödül kazandığı aynı yıllarda Mustafa Baydar’ın sorduğu “Varlık Roman Armağanı Jürisinde olsaydınız oyunuzu kime verirdiniz?” sorusuna yine Orhan Kemal’i aday göstermiştir. (Baydar: 1960, 120)

Buradan anlaşılmaktadır ki, YK, edebiyatçılardan halkı ve halk kültürünü işlemelerini beklemektedir.

Kendisiyle yapılan bir diğer görüşmede ise, Gençlik yıllarında Çukurova’da folklor derlemeciliğini nasıl yaptığını şöyle anlatmaktadır: “Ben bir sözlü edebiyat insanı olarak başladım işime. Önce halk şairleri gibi şiirler söyledim. Sonra folklor çalışmalarına başladım. Ağıtlar, destanlar derlerken bir usul geliştirdim. Bir köye gidiyor, örneğin köylülere bir Köroğlu kolu, başka türköl hikayeler anlatıyordum. Bundan sonra kolaylıkla derleme yapıyordum. Kadınlar gelip bildiği ağıtları yazdırıyor, aşıklar türkülerini, destancılar bildikleri destanları yazdırıyorlardı.” (Kemal: *Zulmün Artsın*, 1995, 245)

“Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de son yüzyılda yetişen sanatçılarımız birçoğu folklorla ilgisiz kalmamış ortaya koydukları çeşitli sanat eserlerinde folklordan yararlanmanın yollarını aramışlardır. Bazıları bu işleri doğaçlama olarak yaparken bazıları da bilinçli bir biçimde kişisel araştırma ve incelemelerine dayanarak hareket etmiştir.” (Çiftlikçi: 2018) Ahmet Kutsi Tecer gibi, YK’i de ikinci kümede saymak gerekiyor.

4. 2. Eserlerinde Halk Kültürü Unsurları: Yaşar Kemal, halk kültüründen yararlanarak edebiyatın farklı türlerinde 50 cilt eser vermiş bir sanatçıdır. Kitapları, günümüze kadar farklı yayınevleri tarafından; günümüzde ise, Yapı Kredi Yayınları tarafından topluca yayımlanmaktadır. YK’ın halkbilimi derleme ve araştırmaları üzerinde, daha önce aşağıdaki başlıklar doğrultusunda durmuştuk:

A.Halkbilimine Eğiliminin Sebepleri,
B. Halkbilimi Çalışmalarının Tanıtımı,
C. Halkbilimi Ürünlerinden Yararlanma Konusundaki Görüşleri ve Yararlanma Yolları ise:

a. Başlık seçimi, b. Konu seçimi, c. Kişiler, ç. Zaman ve mekan kullanımı, d. Kurgu, e. Motifler, f. Söz Kalıpları (formeller)’ndan yararlanma, g. Tekerlemelerden yararlanma, h. Halk şiirinden yararlanma, ı. Atasözü ve Deyimlerden yararlanma, i. Dede Korkut üslubu, j. Töre ve törenler, k. Etnoğrafya ve halk mutfağı, l. Halk resimleri (Çiftlikçi:1995,130-44; Çiftlikçi:1997, 457-72) başlıkları altında tarafımızdan daha önce değerlendirilmiş ve örneklendirilmiştir.

Artun (1999, s. 27-32; 2006, s. 227-30), *Çukurova Konulu Romanlarda Çukurova Halk Kültürü ve Halk Edebiyatı Gelenegi Ürünlerinin Etkisi ve Yeri* başlıklı bildirisinde konuyu aşağıdaki biçimde değerlendirmiştir ve örneklendirmiştir:

I. Halk Edebiyatı: a. Efsane, b. Masal, c. Halk Hikayesi, d. Halk Şiiri, e. Kalıp Sözler (Atasözü, Deyim, Alkış, Kargış)

II. Halk Kültürü: a. İnançlar, b. Halk Hekimliği, c Geçiş Dönemleri, d. Gelenekler, e. Maddi Kültür

III.Üslup: a.Yinelemeler, b. Karşılaştırmalar, Somutlaştırmalar, c. Pekistirmeli Kelime Kullanımı, d. Yöresel Dile Özgü Kullanımlar.

4.3. Yaşar Kemal’in Eserlerinin Türlerle Göre Dökümü:

Burada, YK’in çeşitli edebi türlerde yayımlanmış eserlerindeki halk kültürü unsurları genel olarak değerlendirilecektir. YK’in 50’yi aşkın kitabını edebiyat türleri açısından yedi kümede toplayabiliriz:

4.3.1. Şiirler: Yaşar Kemal yaşamı boyunca elliye yakın şiir yazmıştır. Dergilerdeki ilk basımlardan sonra *Bugünlerde Bahar İndi*, (Haz. Güven Turan, YKY, İst. 2010) adlı kitabında kırk bir metin bulunmaktadır. Bunların sadece yedisi geleneksel tarzda, kalanı serbest şiirdir. Bu kitaba alınmayanlarla birlikte on kadarı geleneksel şiir, diğerleri serbest şiirdir. (Çiftlikçi:1994, 16-18;Çiftlikçi:1997,100-108; Doğanay:2011,4-9;Onaran:2010) Demek ki, YK 50’yi aşkın şiirinin 20’sinde geleneksel şiir kalıplarını kullanmıştır.

4.3.2. Roman ve Öyküler: Kaynakçada gösterdiğimiz bu tür eserlerinin tahlili, geniş olarak tarafımızdan yapılmıştır. (Çiftlikçi:1994, 19-32;Çiftlikçi:1997,109-125;126-424) Bu tür eserlerle ilgili araştırma ve değerlendirmelerimiz bu kaynaklardır.

4.3.3. Oyunlaştırmaya Dayanan Eserler (Tiyatro ve Sinema): (Çiftlikçi:1997,425-37; Özgüç:2009; Şahin:2013)

4.3.4. Röportajlar: (Çiftlikçi:1997,438-47)

4.3.5. Denemeler, Köşe Yazıları: (Çiftlikçi:1997,448-56; Ergül:2016)

4.3.6. Derleme ve Araştırmalar: (Çiftlikçi:1995,130-44; Çiftlikçi:1997,457-72)

4.3.7. Anılar ve Görüşmeler: Yaşar Kemal, anılarında ve görüşmelerinde sık sık köken kültüründen yola çıkarak ve yaşadığı olaylardan yararlanarak eserlerini kurgulamıştır. (Çiftlikçi:1997)

4. 4. Yaşar Kemal'in Eserlerinde Halk Edebiyatı ve Halk Kültürü Unsurları:

Bildirimizde, aşağıdaki sistematik ile Yaşar Kemal'in eserlerindeki halk edebiyatı ve halk kültürüyle ilgili unsurlar ele alınacaktır:

4.1.1. Halk Edebiyatı: YK, maniler ve türküleri; ağıt ve tekerlemeleri, destan ve halk hikayelerini derlemeye ve bunları yayımlamaya 1940'lı yıllardan itibaren Adana Halkevi Dergisi *Görüşler*'den başlayarak *Varlık* ve *Türk Folklor Araştırmaları* gibi dergilerde daha sonraki yıllarda devam etmiştir. YK'in bu konularda kalem oynattığı dergi ve gazetelerin sayısı ise, 50'yi geçmektedir. (Çiftlikçi:1997, 17-31; 559-60)

a. Mitoloji: YK, Türk ve dünya mitolojisini çok iyi bir biçimde özümlemiş bir sanatçıdır. Romanlarında geçen ejderha, kuş, turna, at, geyik, kutsal sular, ağaçlar ve bitkilerle ilgili önemli ayrıntılar yer almaktadır. (Topçu:2015,32-73) kitabında bu konu üzerinde çok önemli bulgulara ve yorumlara yer vermiştir. "YK'in romanlarını incelediğimizde mitolojik unsurların ölümsüzlük motifleri üzerinde yoğunlaştığını görürüz. Ölümsüzlük motifleri de Adem ile Havva motif kompleksinde yer alan motiflerdir. Bunlardan başlıcaları ise, Adem ile Havva (kahraman), yılan (şeytan), ağaç (meyve) den oluşur." (Topçu:2015, 36) YK, bu mitolojik öğeleri yaşamıyla birleştirerek işlemiştir.

b. Destan: YK, Türk ve dünya destanlarının tamamına vakıf bir yazardır. YK'in destanlarla ilgisi ve bu türden yararlanma yolları üzerine çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. (Yaşar Kemal:1996, 146-49; Ertop:1994,50-52; Kaya:2015; Gürsel:2000, 69-92; Topçu:2015, 74-86)

c. Efsane ve Menkıbe (Dinlik Efsane): Yazarın özellikle hikaye ve romanlarında yeri geldikçe de röportajlarında efsane ve menkıbelere yer verilmiştir. *Kara Yılan* hikayesi, (GMK:1983, 265-71)'de örnek seçilmiştir. (Topçu:2015, 87-130)'da konu detaylı olarak incelenmiştir.

d. Masal: YK'in masalla ilişkisi üzerinde (Sezer:1986; Yılancıoğlu:1998, 128-33) daha önce durulmuştur. Yaşar Kemal'in *Sarı Defterdekiler* (1997, 245-52)' de *Zor Ali* masalı örneklenmiştir. YK'in Çukurova yöresine ait iki metinle ilişkisi önemlidir. *Şahmaran* masalı ve *Lokman Hekim* ile ilgili hikayeler. (Topçu:2015, 138-40; Yılar:2016) ve (Topçu:2015, 131-162)'de bu konu detaylı olarak incelenmiştir.

e. Dede Korkut Kitabı: *GMK* (1983)'de, *Uruz'un Tutsaklığı* boyu örnek olarak seçilmiştir. *Binbir Çiçekli Bahçe*, (2009,128-140) adlı kitapta ise, Dede Korkut ve kitabı üzerine yazarın önemli görüşleri bulunmaktadır. (Topçu:2015, 183-86)'da konu detaylı olarak incelenmiştir.

f. Halk hikayesi: Gençlik yıllarından itibaren halk hikayelerini tanıyan, yöresindeki aşıklardan bu hikayeleri dinleyerek büyüyen YK, bunların yazılı metinlerini 1950'den önce P. N. Boratav hocaya vererek onun *Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği* (1946) adlı eserinde yararlanmasını sağlamıştır. (Çiftlikçi:1997) ve (Topçu:2015, 163-182)'de konu detaylı olarak incelenmiştir.

1967’de üç ölümsüz halk hikayesini edebi esere dönüştürmüştür: *Köroğlu, Karacaoğlu, Alageyik* (1967). *Sarı Defterdekiler*’de *Deli Boran, Şah İsmail, Bey böyreğ* gibi 10 türkölü halk hikayesine yer verilmiştir. (1997: 253-381)

Ayrıca, Hüseyin Beyaz tarafından Köroğlu destanının Antep rivayeti yayımlandığı dönemde bu konudaki görüşlerini belirtmiştir. (Yaşar Kemal:1995, *Zulmün Artsın*,146-49, *Köroğlu Antep Rivayeti*)

g. Fıkralar-YK ve Mizah: *Teneke* ve *Akçasaz’ın Ağaları*’nda mizahın şahe-serlerine rastlarız. YK’in eserlerinde baştan sona, ironik yaklaşım, halk mizahı ve kara mizah egemendir. Hikaye ve romanlarda olaylar, daima halkın bakışından sunulmuştur. Halkımızın bıyık altından gülümseme anlayışını YK de benimsemiştir.

h. Kalıp sözler ve Formel Unsurlar (Atasözleri, Deyimler, Alkışlar, Kargışlar, Antlar ve Yeminler): YK’in eserlerinde bu tür söz kalıplarına ve kalıp sözlere çok sayıda örnekler bulunmaktadır. (Çiftlikçi:1997) Ayrıca, *GMK*’de atasözü ve deyimlere örnekler verilmiş: (Püsküllüoğlu:1987)’de ise, yazarın romanlarında geçen bu tür örnekler sözlük düzeninde sıralanmıştır. *İnce Memed* ırmak romandaki kullanımlar, (Güvenç:2014)’te değerlendirilmiştir. (Topçu:2015, 255-283)’in muhtelif sayfalarında kalıp sözlere örnekler sıralanmaktadır. *GMK*’de ise, atasözü ve deyim örnekleri bulunmaktadır. (*GMK*:1983,227-47)

1. Halk şiiri:

-Anonim Halk Şiiri: Örneklerine *Ağıtlar* (1943,1993), *Gökyüzü Mavi Kaldı* (1982) ve *Sarı Defterdekiler* (1997) adlı kitaplarında yer verilmiştir. (Topçu:2015, 187-92)’de YK’in ağıtlarla ilişkisi ele alınmaktadır.

Mani: 1940’ta Adana Halkevi Dergisi *Görüşler*’de yayımlanan *Çifteçapa Manileri*, sonradan *Sarı Defterdekiler*’e alınmıştır. (1997:199-222) *GMK*’de ise, mani örnekleri bulunmaktadır. (*GMK*:1982,190-99)

Türkü: *İnce Memed, Alageyik, Ağgül Seni Camekanda Görmüşler, Bir Bulut Kaynıyor* gibi halk türkülerini öyküleriyle birlikte derleyip yayımlamıştır. *Sarı Defterdekiler*’de (1997:153-56) *Yemen Türküsü* ve *Cerenin Türküsü*’ne; diğer anonim halk türkülerine (1997:278-98);*Gökyüzü Mavi Kaldı* (*GMK*)’de ise, *Deli Boran* türkölü hikayesine ve diğer anonim halk türkülerine (*GMK*:1982, 217-26) yer verilmiştir. (*GMK*:1982, 237-57)

Ağıt: YK, babasının vurulmasından sonra onun ardından söylenen ağıtlardan etkilenecek bu tür metinlerle ilgilenmeye başlamış; kendisi de ağıt söylemeyi ve düzenlemeyi (ağıt yakmayı) öğrenmiş, derlediği ağıtları, 1943’te Adana Halkevi yayınlarından bastırmıştır. Söylediği ilk ağıt da *Zala’nın Oğlu* içindir. Yaşamı boyunca ağıtlarla ilgilenen yazar, sonraki yıllarda bu çalışmalarını sürdürmüş 1993’te eserin ikinci basımına 60 metin daha ekleyerek ağıt sayısını 100’e çıkarmıştır.(Gürsel:2000,124-45; Koz:1992) *Sarı Defterdekiler*’de kendi derlediği 30’a yakın; *Folklor ve Etnoğrafya Yıllığı-1986*’da ise, 10 ağıtı yayımlanmıştır. (Topçu:2015, 187-92)’de YK’in ağıtlarla ilişkisi ele alınmaktadır.

Destan: *Sarı Defterdekiler*’de (1997, 133-52) anonim ve manzum 10 destan yer almaktadır.

Ninni: Hikaye ve romanlarda ninnilerden de zaman zaman yararlanılmıştır.

Bilmece ve Tekerlemeler: Yazarın çocukluk yıllarından itibaren Çukurova'da ilk öğrendiği, merak sardığı ve derlediği ürünlerdir. Derlediği tekerlemelerin bir bölümünü TDK'ya; bir bölümünü de Boratav'a vermiştir. Boratav'ın 1961'de Paris'te basılan kitabında YK'in derlemeleri de değerlendirilmiştir. Diğer Tekerleme örneklerine *GMK*'de yer vermiştir (1982:248-64) Bilmece örnekleri ise, hem (*GMK*:1982, 199-206)'da hem de *Sarı Defterdekiler* (1997:223-48)'de sıralanmıştır.

-Aşık Şiiri, Aşıklar ve Aşıklık Geleneği: Yaşar Kemal'in romanlarında birçok aşığa ve dengbeje yer verilmiştir. (Üstünova:2005, 203-11) *GMK*'de 30'dan fazla aşığın şiirine (*GMK*:1982, 17-190) yer veriliyor. *Sarı Defterdekiler*'de ise, çeşitli aşıklara ait 30'dan fazla koşma, semai ve türkü yayımlanmıştır. (1997:17-156) (Topçu:2015, 193-213)'te YK'in aşıklarla ve dengbejilerle ilişkisi ele alınmaktadır.

-Dengbejler ve Dengbejlik: *Kimsecik* ırmak romanının ikinci cildi *Kale Kapısı* (1987) adlı romanında bu Kürt geleneğinin ayrıntılarına ve Abdale Zeyniki'nin tanıtımına yer verilmiştir. Bu noktada Mehmet Uzun ile dostluğu, yazarlık dayanışması ve ortak konuları işledikleri hatırlanabilir.

4. 4. 2. Halk Kültürü: İlgili araştırmalar bölümünde de belirttiğimiz gibi, YK'in eserlerindeki halk kültürü unsurları ile Boratav (1982) ve Başgöz (1980)'den başlayarak çeşitli bilim adamlarımız yakından ilgilenmişlerdir. (Coşkun:1996; Artun: 1999;Güvenç:2014;Topçu:2015) Biz de bildirimiz çerçevesinde YK'in eserlerindeki bu muazzam halk kültürü malzemesini belirginleştirmek istiyoruz:

a. Sosyal Normlar: Örf, adet, töre, gelenek, görenek, anane ve moda gibi sosyal normlarla ilgili ayrıntılara YK'in romanlarında yer verilmiştir. (Topçu:2015, 284-87)'de YK'in sosyal normlarla ilişkisi ele alınmaktadır.

b. İnançlar, İnanışlar, İnanmalar: (Topçu:2015, 303-15)'te YK'in inanmalar ile ilişkisi ele alınmaktadır. Tüm eserlerde başta Türkler olmak üzere, Anadolu'da yaşayan toplulukların; Yezidiler, Kürtler ve Ermeniler ve Süryanilerin de inanışlarına yer verilmiştir. (Topçu:2007; Topçu:2015, 350-56)

c. Halk Hekimliği ve Ocaklar: *İnce Memed* dizisinde halk hekimliği ve ocaklarla ilgili uygulamalara geniş ölçüde yer verilmiştir. *Dağın Öte Yüzü* üçlüsünde ise, Lokman Hekim'e atıflar yapılmıştır. (Topçu:2015, 296)'da YK'in halk hekimliği ve ocaklar ile ilişkisi ele alınmaktadır. *İnce Memed* ırmak romanında halk hekimliği ve ocaklara önemli bir yer verilmiştir.

d. Geçiş Dönemleri (Doğum, Evlenme/Düğün, Ölüm): Geçiş dönemlerini Çukurova bölgesinde yaşayan halk tarafından nasıl kutlandığına dair örnekler, *İnce Memed* ırmak romanının dört cildinde ve *Dağın Öte Yüzü* üçlüsünde bulunmaktadır. (Topçu:2015, 288-295)'te YK'in geçiş dönemleriyle ilişkisi ele alınmaktadır.

e. Gelenek ve görenekler: Her romanda halkın gelenek ve göreneklerine yer verilmiştir.

f. Maddi kültür (Etnoğrafya): Özellikle hikaye ve romanlarda bu konuyla ilgili geniş bir malzeme vardır.

g. Mutfak kültürü (Beslenme): Yazarın bütün eserlerinde yöresel yemekler ve tatların anlatımına rastlanmaktadır. (Topçu:2015, 347-49)'da YK'in bu konuyla ilişkisi ele alınmaktadır.

h. Adlandırma, ad koyma ya da ad kazanma (Yer ve şahıs adları, lakaplar): YK'in eserlerinde insan ve yer adları üzerine çok geniş bir malzeme vardır. (Topçu:2015, 214-254)'de YK'in adlandırmalarla ilişkisi, yer, kişi, roman adları ve lakaplar açısından ele alınmaktadır. Ardından YK'in romanlarında kullanılan yöresel kelimeler sıralanmaktadır. (Püsküllüoğlu:1987)'de ise, yazarın romanlarında geçen bu tür örnekler sözlük düzeninde verilmektedir.

i. Giyim- kuşam-süslenme: Yöresel giyim kuşam ve süslenmenin ayrıntıları hikaye romanlarda başarıyla betimlenmiştir. (Topçu:2015, 328-332)'de YK'in bu konudaki uygulamaları ele alınmaktadır.

j. Geleneksel el sanatları: Dokuma, (halı, kilim, heybe, hasır, şal, çorap), nalbantlık, eğercilik, semercilik, ayakkabıcılık (çarık, yemeni, takunya), madeni eşya, kuyumculuk, demircilik, bakırcılık, bıçakçılık; tarım ve hayvancılıkla ilgili eşya ve aletler (kağrı, düven, semer, palan yapımı), taş işlemeciliği, ağaç işlemeciliği ve tahtacılık gibi geleneksel el sanatlarıyla ilgili YK'in tüm eserlerinde pek çok ayrıntıya rastlanmaktadır. (Topçu:2015, 333-36)'da YK'in bu konudaki uygulamaları ele alınmaktadır.

Ayrıca, hikaye ve romanlarda kılıç yapımına, arzuhalcilik ve lodosçuluk gibi mesleklere de yer verilmiştir. (Topçu:2015, 337-42) Bir romanı, *Demirciler Çarşısı Cinayeti* (1973) adını taşımaktadır.

k. Halk resimleri: YK'in resimlere ilgisi, halkın kullandığı halı, heybe, kilim, yastık, çadır gibi gereçlerin üzerine işlediği veya konurduğu motiflerden başlayarak nakışlara ve iğne oylarına doğru genişlemektedir. (Çiftlikçi:1997)

l. Törenler, bayramlar, kutlamalar: Halkımızın her yıl 5-6 Mayıs'ta kutladığı Hıdrellez, *Binboğalar Efsanesi* (1967) adlı romanın bel kemiğini oluşturmaktadır. (Topçu:2015, 300-302)'de YK'in bu konuyla ilişkisi ele alınmaktadır.

m. Oyun-Eğlence-Müzik-Spor: Yazar, Çocuk oyunları, çocuk oyuncakları, halk oyunları (mengi, halaylar) ve halk çalgılarına eserlerinde geniş ölçüde yer vermiştir. *İnce Memed* ırmak roman dizisinin her cildi, bir türkünün nakaratı gibi, ayrıntılı bir Çukurova betimlemesiyle başlamakta, halkın halaylar kurup ateşler yakmasıyla bitmektedir. Bu dört cilt, dört kıtalık bir türküyeye, belki de dört ayrı Yörük kilimine benzemektedir. (Topçu:2015, 316-327)'de YK'in bu konuyla ilişkisi ele alınmaktadır.

Seyirlik köy oyunları, meddahlık, karagöz ve ortaoyunu gibi halk tiyatrosu ile ilgili metinler, *Gökyüzü Mavi Kaldı* (1982:289-336) adlı eserde yer almaktadır.

n. Halk Mimarisi: Çadır, huğ, ahır, köy evleri, değirmenler... Doğayla bütünleşmiş bir biçimde bu mimarinin betimlemesi yapılmıştır. (Topçu:2015, 343-346)'da YK'in bu konuyla ilişkisi ele alınmaktadır.

o. Halk Bilgisi: Takvim, Ölçü-Tartı, Taşıtlar ve Taşıma Teknikleri: (Topçu:2015, 296-99)'da detaylara yer verilmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmadan da anlaşılabileceği gibi, eserlerinde **mitos** geleneği ile **epos** geleneğini birleştiren Yaşar Kemal'in halk kültüründen aldıkları, verdikleri; edebiyat sanatına katkıları çok geniştir. *Sarı Sıcak* (1952, 1959) adlı eserinin kapağına bir yörük kilimi deseni koyan YK, edebiyat ve sanata kilimle başlamış ve bir kilimci gibi eserlerini dokumuştur.

YK'in dil ve üslup özellikleri üzerinde daha önce, tarafımızdan ve diğer kişiler tarafından önemli çalışmalar yapılmıştır. (Çiftlikçi:1997,473-512; Duman:1998, 83-124; Artun:1999,27-32) YK, hikaye ve romanlarında genellikle montaj, bilinç akımı, leitmotif tekniklerinden yararlanarak halkın kültür ve edebiyatını işlemiştir.

Folkloru bir köken kültürü olarak gören YK'in tüm eserlerinde Yaşar Kemal'in derlemeci kişiliği ile sanatçı kişiliği birbirinden beslenmiş ve ortaya nefis sonuçlar çıkmıştır. Derleme, sözel gelenekteki bir anlatımı, yazıyla kayıt altına almak demektir. Daha sonra bunu işleyen sanatçı bir başka edebi metnin içinde kullanabilir. YK'in yaptığı da genellikle böyledir. Folklordan yararlanmada başarılı bir yazar olduğundan kuşku yoktur. YK, sadece sözel kültürle yetinen bir sanatçı değildir. Dünya klasiklerini de iyi bilen bir yazardır. “Yaşamsız sanat olmaz” diyen sanatçı, deneyimlerinin bir bölümünü yaşantı, diğerini ise okuma ve dinleme yoluyla kazanmıştır.

YK'in çok fazla bilinmeyen bir yönü de çevreci oluşudur. Gerek Adana'da gerekse İstanbul'da doğayı ve çevreyi korumak için verdiği mücadele aydınlarımıza da örnek olmaktadır. *Al Gözüüm Seyreyle Salih, Deniz Küstü, Kuşlar da Gitti* adlarıyla yayımlanan ve *İstanbul Dizisi* başlığıyla değerlendirdiğimiz romanlarında çevreci bir bakış bulunmaktadır.

YK'in tüm eserleri, toplumsal eğitimde materyal olarak kullanılmaktadır. Okullarımızda özellikle dil ve edebiyat öğretiminde 50 yıldır YK'in eserlerinden yararlanıyoruz. Uzun yıllar boyunca da temel dil becerilerinin geliştirilmesinde ve evrensel değerlerin yeni kuşaklara aktarımında tüm eserlerinden yararlanabiliriz.

Bir araştırmada geçen, “YK'in romanlarında en çok öne çıkan tema kaçıştır.” belirlemesini önemsemeliyiz. “Onda kaçış, ölümden kurtulmaktır” (Topçu: 2015, 364) Bu kaçışın sığınağı, Anadolu Halk Kültürü'nedir, yerelden evrensele ulaşan değerlerimizdir.

YK, değişimin ve dönüşümün destancısıdır. “Çukurova'nın doğası gözlerimin önünde değişti, yani yok oldu.” Diyor. Buna tanıklık etmek her insana nasip olmaz. Bunu fark etmek ve sanata taşımak ise tam bir yetenek ister.

Folklor sanata düşman tezi, YK tarafından red edilmektedir. O'na göre folklor, sanata dosttur, kaynaktır. Hem de sağlam bir kaynak. Halk kültürü, çağdaş sanata kaynaklık etmeye devam etmektedir. Halkın takdirini kazanmayan sanatçılar, kısa zamanda gündemden düşmektedir. YK ise, daha uzunca bir zaman geniş kitleler tarafından ilgi görecektir. Dünyada en çok okunan yazarlar arasına daha şimdiden girmiştir.

YK, sadece Türk halk kültüründen etkilenmemiştir. Anadolu'da yaşamış Türkmenler, Yörükler, Kürtler, Ermeniler, Yezidiler, Süryanilerin de kültüründen yararlanmıştır. YK, Anadolu'yu bir kültür zenginliği olarak görmektedir. YK'in

“Benim bir ayağım Anadolu’da diğeri ise bütün dünyada” sözü, O’nun yerelden evrensele ulaşma çabası olarak yorumlanmalıdır.

“Hikaye ve romanlardaki olay örgüsünün düzenlenişinde Anadolu halk kültürünün ve sözlü edebiyatının önemli ölçüde etkileri olduğundan söz edilebilir. Epik roman ile modern romanı bağdaştırmaya çalışan YK, Anadolu’daki halk edebiyatının ağıtlarından, türkülerinden, tekerlemelerinden, destanlarından, efsanelerinden, masallarından ve halk hikayelerinden sonuna kadar yararlanmıştır.” (Çiftlikçi:2017, 125)

YK, Rus sosyal gerçekçilerinin “Biz Gogol’ün paltosundan çıktık.” Sözüünü kendi kuşağına uyarlayarak “Biz de yabandan geliyoruz.” Cümlesine çevirmiştir. Elbette, yaban’dan kasıt Anadolu binlerce yılda oluşmuş halk kültürü ve edebiyatıdır. YK, bu birikimi modern edebiyata taşımış ve O’nu geniş kitlelere tanıtan edebi metinler oluşturmuştur.

YK, eserlerini insan odaklı biçimlendirmiş; bunu yaparken doğayı, hayvanı, ağacı, otu, bitkiyi, havayı, kokuyu da dikkate alarak edebi metinleri oluşturmuştur. Böylece anonim ürünler bireyselleşmiştir.

Gelenekten yararlanma geleneğin küllerine tapınma değildir. Küller arasında kalmış bir kıvılcımı üfleyerek tutuşturmak ve yeni bir ateş yakmaktır. YK, bunu başarmış bir sanatçıdır. Bu yüzden sadece ülkemizde değil, bütün dünyada takdir ve beğeniyle karşılanmıştır; geniş kitleler tarafından ilgi görmüştür.

6. KAYNAKÇA

6.1. YAŞAR KEMAL’İN ESERLERİ

Şiirleri: *Bugünlerde Bahar İndi*, Haz. Güven Turan., YKY, İst. 2010.

Hikâyeleri: *Sarı Sıcak*, Varlık Yay., İst. 1952, 2. bas. Varlık Yay., İst. 1959; *Sarı Sıcak/Bütün Hikâyeler*, 6. bas. Karacan Yay., İst. 1981; *Yolda*, Seçme Öyküler, Haz. Güven Turan, YKY, İst. 2014.

Romanları: *İnce Memed I*, 10 bas. Cem Yay., İst. 1971; *İnce Memed II*, 2. bas. Ant Yay., İst. 1969; *İnce Memed III*, 5. bas. Toros Yay., İst. 1990; *İnce Memed IV*, 3. bas. Toros Yay., İst. 1989 *Teneke*, 6. bas. Milliyet Yay., İst. 1978; *Dağın Öte Yüzü I*, *Ortadirek*, 5. bas. Tekin Yay., İst. b.t.y. (1978); *Dağın Öte Yüzü II*, *Yer Demir Gök Bakır*, 6. bas. Tekin Yay., İst. 1978; *Dağın Öte Yüzü III*, *Ölmez Otu*, 5. bas. Tekin Yay., İst. 1978; *Üç Anadolu Efsanesi*, 7. bas. Cem Yay., İst. b.t.y. (1980); *Ağrıdaki Efsanesi*, 4. bas. Milliyet Yay., İst. 1978; *Binboğalar Efsanesi*, 3. bas. Cem Yay., İst. 1976; *Çakırcalı Efe*, 2. bas. Cem Yay., İst. 1975; *Akçasaz’ın Ağalan I*, *Demirciler Çarşısı Cinayeti*, Cem Yay., İst. 1973; *Akçasaz’ın Ağalan II*, *Yusufoğlu Yusuf*, Cem Yay., İst. 1975; *Yılanı Öldürseler*, 3. bas. Cem Yay., İst. 1979; *Al Gözüm Seyreyle Salih*, Cem Yay., İst. 1976; *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Topal Karınca*, 2. bas. Cem Yay., İst. 1978; *Deniz Küstü*, Milliyet Yay., İst. 1978; *Kuşlar da Gitti*, Milliyet Yay., İst. 1978; *Kimsecik I*, *Yağmurcu Kuşu*, Tekin Yay., İst. 1980; *Kimsecik II*, *Kale Kapısı*, 3. bas. Toros Yay., İst. 1991; *Kimsecik III*, *Kanın Sesi*, Toros Yay., İst. 1991; *Hüyükteki Nar Ağacı*, Toros Yay., İst. 1982; *Bir Ada Hikayesi 1-4: Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*, *Karınca’nın Su İçtiği*, *Tan-*

yeri Horozları, Çıplak Deniz Çıplak Ada, 4 cilt, Adam Yay. İst. 1997-2012; Tek Kanatlı Bir Kuş, YKY, İst. 2013.

Oyun ve Senaryoları ile Eserlerinden Uyarlamalar: Teneke, Milliyet Yay., İst. 1978, oyun metni, s. 105-90; Uzun dere, Haz. Nihat Asyalı, Bizim Yay., Ank. 1967; Beyaz Mendil, 1955; Kara Çalı, 1956; Namus Düşmanı; (Dükkâncı), 1957; Alageyik, 1959; Karacaoğlan'ın Kara Sevdası, 1959; Bu Vatanın Çocukları, 1959; Muradın Türküsü, 1965; Ölüm Tarlası, 1966; Urfa-İstanbul, 1968; Ağrıdağı Efsanesi, 1975; Bebek, 1976; Yılanı Öldürseler, 1982; İnce Memed, 1984; Yer Demir Gök Bakır, senaryo, Yaşar Kemal'in Romanından Zülfü Livaneli, Can Yay., İst. 1989; Binboğalar Efsanesi, Menekşe Koyu (Ağır Akan Su), 1991, senaryo, Barbro Karabuda.

Röportajları: Bu Diyar Baştan Başa, 4. bas. Tekin Yay., İst. 1979; Bir Bulut Kaynıyor, 2. bas. Tekin Yay., İst. 1979; Çocuklar İnsandır 1, Allahın Askerleri, Milliyet Yay., İst. 1978; Yağmurla Gelen, YKY, İst. 2014, Resimleyen: Mustafa Delioğlu; Nerdesin Arkadaşım, Seçme Röportajlar, Haz. Filiz Özdem, YKY, İst. 2014; Bu Diyar Baştan Başa: Nuh'un Gemisi, Yanan Ormanlarda 50 Gün, Peri Bacaları, Bir Bulut Kaynıyor, 4 cilt, YKY, İst. 2014; Röportaj Yazarlığında 60 Yıl, Seçme Röportajlar, YKY, İst. 2014.

Fıkra, Deneme, Makale ve Gazete Yazıları: Taş Çatlarsa, Ataç Kit., İst. 1961; Baldaki Tuz, Haz. Alpay Kabacalı, 3. bas. Tekin Yay., İst. 1978; Ağacın Çürüğü, Haz. Alpay Kabacalı, Milliyet Yay., İst. 1980; Yüzler (Abidin Dino ile), Ada Yay., İst. 1994; Ustadır Arı, Haz. Alpay Kabacalı, Can Yay., İst. 1995; Zulmün Artsın, Haz. Alpay Kabacalı, Can Yay., İst. 1996; Bin bir Çiçekli Bahçe, Haz. Alpay Kabacalı, YKY, İst. 2009; Sevmek, Sevinmek, İyi Şeyler Üstüne, Seçme Yazılar, Haz. Filiz Özdem, YKY, İst. 2014; Bu Bir Çağrıdır, YKY, 2014.

Anılar ve Görüşmeler: Çağdaş Türk yazarların yayımlanmamış anıları, YK bölümü, MSD, S. 253, 28.11.1977, s. 13-14; Entretiens Avec Alain Bosquet, Traduit du turc par: Altan Gökalp, Editions: NRF/Gallimard, Paris 1992; YK Kendini Anlatıyor, Cumhuriyet, 29.11.1992'den başlayarak on gün tefrika; YK Hayatını Anlatıyor, Sabah, 7.2.1993'ten başlayarak on iki gün tefrika; YK Kendini Anlatıyor, Alain Bosquet'nin YK'le Konuşmaları, TorosYay., İst. 1993.

Halkbilimi Derleme ve Araştırmaları: Ağıtlar 1, Türksözü Basımevi, Adana 1943; genişletilmiş 2. bas. TorosYay., İst. 1993; Gökyüzü Mavi Kaldı, Halk Edebiyatından Seçmeler, (Sabahattin Eyuboğlu ile), 2. bas. Toros Yay., İst. 1982; Sarı Defterdekiler, Folklor Derlemeleri, Haz. Alpay Kabacalı, Yapı Kredi Yay., İst. 1997.

Çeviri: A. Vidalie'den Ayışığı Kuyumcuları, İst. 1977. (Thilda Kemal ile birlikte)

6.2. YAŞAR KEMAL İLE İLGİLİ KAYNAKLAR

Adam Sanat, YK Özel Sayısı, S. 197, Haziran 2002

Akarpınar, R. Bahar, Ahmet Mithat Efendi'nin Eserlerinin Halkbilimi Açısından Değerlendirilmesi, THK Araştırmaları 1996, KBY, Ankara 1998, s. 1-27

Sıddık Akbayır, Orhan Pamuk Yaşar Kemal, Zamansız Bir Karşılaşma, Ferfir Yay., İst. 2011

Feridun Andaç, *YK'in Sözlerinde Yaşamak*, Dünya Kitapları, İst. 2003.

Erman Artun, *Çukurova Konulu Romanlarda Çukurova Halk Kültürü ve Halk Edebiyatı Geleneği Ürünlerinin Etkisi ve Yeri*, Türk Dünyası IV. Yazarlar Kurultayı, Bildiriler, Ank. 1999, s. 27-32; *Adana Halk Kültürü*, Altınkoza Yay., Adana 2006, s. 227-30

İlhan Başgöz, *YK and Turkish Folk Literatura*, Edebiyat, Special Issue on YK, Pannsylvania1980,s. 37-48

İlhan Başgöz, *Ağıt, Destan, Yaşar Kemal ve Anılar*,

Süha Oğuzertem (Yayına Haz.), *Geçmişten Geleceğe YK*, Bilkent Ün. Türk Edebiyatı Merkezi Uluslararası YK Sempozyumu, Bildiriler, Adam Yay. İst. 2002,s. 124-39

Mustafa Baydar, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar?*,Ahmet Halit Yaşaroğlu Kit.,İst. 1960

Adnan Binyazar, *Halk Anlatıları*, Can Yay., İstanbul 2011, s. 301-328

Pertev Naili Boratav, *YK'in Yörük Kilimindeki Nakışlar*, Bilim ve Sanat, Şubat 1982; Folklor ve Edebiyat 2, Adam Yay., İst. 1983,s.411-23

Bekir Coşkun, *YK'in Romanlarında Folklorik Ögeler*, Çukurova Ün. SBE, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Adana 1996

Tuba Tarcan Çandar, *YK, Fotobiyoğrafî, Dönemli Yay.*, İst. bty (1978)

Çağdaş Türk Dili, *Türkçenin Evrensel Romancısı YK*, Özel Sayı, S. 329, Temmuz 2015

Ramazan Çiftlikçi, *Yüzyılın Romancısı Çağdaş Edebiyatımızın Yüzakı YK*, Kültür, S.103, Ocak-Şubat 1994,s.18-27

Ramazan Çiftlikçi, *YK'in Halk Bilimi Derleme ve Araştırmaları*, Folklor/edebiyat, S.2, Şubat 1995,s.130-44

Ramazan Çiftlikçi, *YK,Yazar-Eser-Üslup*, KB Yay.,Ank, 1997

Ramazan Çiftlikçi, *Çukurova'nın İki Kemal'i*, Adana: Köprü Başı, YKY, İst. 2000, s. 406-15

Ramazan Çiftlikçi, *YK ve Evrensellik*, Bizim Külliye, S. 64, Haziran-Temmuz- Ağustos 2015

Ramazan Çiftlikçi, *YK mad.*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.44 Ek-2, İstanbul 2016

Ramazan Çiftlikçi, *Bir Anadolu Bilgesi, Türk Edebiyatının Evrensel Romancısı Yaşar Kemal*, Bilimsel Eksen, S. 21, Bahar-Yaz 2017, 96-112

Ramazan Çiftlikçi, *Bir Anadolu Bilgesi, Türk Edebiyatının Evrensel Romancısı Yaşar Kemal*, Sanat ve Tasarım Yaklaşımları, Editör: Ünal İmîk, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, 119-146

Ramazan Çiftlikçi, *Anadolu Bozkırını Yeşerten Bir Yalnız Ağaç: Ahmet Kutsi Tecer'in Yazıları*, Türk Kültürünün Büyük Emektarı Ahmet Kutsi Tecer Sempozyumunda sunulan bildiri metni, Sivas 2018

Ramazan Çiftlikçi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi ABD *Folklor ve Edebiyat* dersinin notları ve çeşitli seminerleri.

- Ayşe Dalyan, *YK'nın Destansı Romanları Üzerine Bir İnceleme (Yapı, Tema, Anlatım)*, Doğu Akdeniz Üniv., Gazimagusa 2007, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi (Danışman: Prof. Dr. Şerif Aktaş)
- Abidin Dino, *YK Bir uzun yürüyüştür sevgi dolu*, Milliyet Sanat Dergisi, S.309, 5.2.1979
- Ezeli Doğanay, *Aşık Yaşar (Yaşar Kemal)*, Har, S.11, Aralık 2010-Ocak 2011, s. 4-9
- Musa Duman, *Ağrıdağı Efsanesi'nin Dili Üzerine Bazı Tesbitler*, İlmi Araştırmalar, S. 6, İst. 1998, s. 83-124
- Dilaver Düzgün, *İlk Köy Romanlarımızda Halk Kültürü Unsurları*, Erzurum 1992
- Edebiyat, A Journal of Middle Eastern Literatures, Vol. 5, Number:1 and 2, *Special Issue on YK*, University of Pannsylvania, 1980, Guest Editor: Ahmet Ö. Evin.
- İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergah Yay., İst. 2001
- Selim Temo Ergül, *YK'nın Bir Denemeci Olarak Portresi*, Folklor / edebiyat, S. 80, Ank. 2014/4, s. 179-91
- Konur Ertop, *YK ve Destan Gelenegimiz*, Hürriyet Gösteri, S. 151, Haziran 1993, s.18-19; *YK Günleri*, 1994, s.50-52
- Gökçe Fırat, *Türk Yurdu Anadolu*, İleri Yay., İst. 2011
- Memet Fuat, *İncelemeler*, Adam Yay., İst. 2002
- Galina Gorbatkina, *YK ve Folklor*, Sovyet Türkologlarının Türk Edebiyatı İncelemeleri, Cem Yay., İst. 1980, s.231-54
- Altan Gökalp, *Türk Halkının Epopesi*, Le Mond, 4 Ekim 1981
- İsmail Görkem, *Türk Edebiyatında Ağıtlar*, Akçağ Yay., Ank. 1999
- Nedim Gürsel, *Bozkırdaki Yabancı*, YKY, İst. 1997, s.15-33
- Nedim Gürsel, *Başkaldıran Edebiyat*, YKY, İst. 1997, s. 176-90
- Nedim Gürsel, *Bir Geçiş Dönemi Romancısı*, Everest Yay., İst. 2000
- Özgür Güvenç, *YK'nın İnce Memed Romanı Üzerine Oluşumsal Yapısalcı Bir İnceleme*, Gece Kitaplığı Yay., İst. 2014
- Doğan Hızlan, Saklı Su, YKY, İst. 2006
- W. Hickmann, *YK'nın İnce Memed'indeki Geleneksel Temalar*, Türk Dili, S.375, Mart 1983, s.154-66
- İhsan Işık, *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, Elvan Yay., Ank. 2012, YK mad.
- İhsan Işık, *Türkiye Ünlüleri Ansiklopedisi*, C.4: *Ünlü Edebiyatçıları*, Elvan Yay., Ank. 2013, s.462-65, YK mad.
- Alpay Kabacalı, *Çağımızın Büyük Romancısı YK*, TÜYAP, İst. 1992
- Alpay Kabacalı, *Dünya Edebiyatının Devi YK*, Görsel Yay. İst. 1995
- Alpay Kabacalı, *Bir Destan Rüzgarı*, Sel Yay., İst. 1998
- Alpay Kabacalı, *İnsanın Bitmez Tükenmez Öyküsünü Anlatan Bir Büyük Destancı: YK*, Cumhuriyet Kitap, 30.05.2002 (*Karınca'nın Su İçtiği* üzerine)
- Alpay Kabacalı, *A'dan Z'ye Yaşar Kemal*, Kitap-lık dergisi eki, YKY, İst. 2004

- Alpay Kabacalı, *Gül Yaprığın' Döktü Bugün, Ağutlar*, YKY, İst. 1997
- Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, YK bölümü:C.5, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İst. 1994
- Ahmet Kabaklı, *Folkloru Kullanışta Cengiz Aytmatov ve YK*, Türk Edebiyatı, S. 248, Haziran 1994, s. 3-6
- Mehmet Kaplan, *Hikaye Tahlilleri*, Dergah Yay., İst. 1977
- Ramazan Kaplan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, KB Yay.,Ank. 1988
- Muharrem Kaya, *Türk Romanında Destan Etkisi*, 2. Bas. Kesit Yay.,İst, 2015
- Ömer Kırmızı, *Erdemli Halk Kültürü*, Mersin Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Mersin 2016
- Selim Sevinç Koçak, *YK Nasıl Büyük İnsan Oldu?*, Kaynak Yay., İst. 2013
- M. Sabri Koz, *Ağutlar Üzerine YK'le Söyleşi*, Dünya Kitap, Aralık 1992; Yaşar Kemal, *Ustadır Arı*, Haz. Alpay Kabacalı, Can Yay., İst. 1995, s.242-47
- M. Sabri Koz, *Kültür Bakanlığından Üç Kitap*, (Çiftlikçi'nin Yaşar Kemal kitabının tanıtımı), Zaman kitap eki, 25.09.1998
- Şahin Köktürk, *Orhan Kemal'in Romanlarında Halk Kültürü Unsurları*, Hece, Bereketli Toprakların Yazarı Orhan Kemal Özel Sayısı, S. 205, Ocak 2014, s.351-70
- Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman 3*, İnkılap Kit.,1999
- Zülfü Livaneli, *Gözüyle Kartal Avlayan Yazar YK*, Doğan Yay. İst. 2016
- Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*, İletişim Yay.,İst. 1991
- Fethi Naci, *YK'in Romancılığı*, Adam Yay., İst. 2001
- Fethi Naci, *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yay., İst. 1990
- Fethi Naci, *Yüzyılın 100 Türk Romanı*,Adam Yay., İst. 1999
- Süha Oğuzertem (Yayına Haz.), *Geçmişten Geleceğe YK*, Bilkent Ün. Türk Edebiyatı Merkezi Uluslararası YK Sempozyumu, Bildiriler, Adam Yay. İst. 2002
- M. Ş. Onaran, *YK'deki Gizli Ozan*, Cumhuriyet Kitap eki, S. 1084, 25.11.2010
- M. Ş. Onaran, *Halk Şiiri Geleneğinin Kültür Biri(ki)mini Çağdaş Şiire Taşıyan Bir Ozan Ahmet Kutsi Tecer*, Ahmet Kutsi Tecer'in Şiirleri, Haz. Leyla Tecer, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, s. xvii-xxviii.
- Sedat Veyis Örnek, *Türk Halk Bilimi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000
- Ebru Özgün, *Yılan'ı Öldürseler'de Hortlak Mitini Yaratan Haset ve Gareze*, Gelenekten Geleceğe Türk Edebiyatı, Kitabevi – Elginkan Vakfı Yay., İst. 2015, s. 269-285
- Agah Özgüç, *Türk Filmleri Sözlüğü (1917-2009)*, Kültür Bakanlığı Yay., İst. 2009
- Ali Püsküllüoğlu, *YK Sözlüğü*, Toros Yay.,İst. 1987
- Rohat, *Çağdaş Türk Edebiyatında Kürtler*,Fırat Yay.,İst. 1991
- Rohat, *YK'in Yapıtlarında Kürt Gerçeği*, Fırat Yay.,İst. 1992
- Rohat, *Ziya Gökalp'ın Büyük Çilesi Kürtler*, Fırat Yay.,İst. 1992

- Osman Şahin, *YK ve Folklor*, İçel Kültürü, S.30, Kasım 1993,s.7-10 (Şahin:2013,35-53)
- Osman Şahin, *YK, Geniş Bir Nehrin Akışı*, Can Yay., İst. 2004;Kaynak Yay., İst. 2013
- Aziz Şeker, *Bir Anadolu Ozanı YK*, Eğiten Kitap Yay., Ank. 2011
- Aziz Şeker, *Homeros'tan Binboğalara YK*, Sabev Yay., İst. 2015
- İbrahim Tatarlı-Rıza Mollof, *Marksist Açıdan Türk Romanı*, Habora Yay., İst. 1969, s. 160-80 (İnce Memed)
- Ahmet Taşğın, *Yezidiler Becirmaniler Karaçiler*, Geçmişten Günümüze Midyat Sempozyumu (2003)'nda sunulan bildiri metni: Makalelerle Mardin IV, İstanbul 2007, 177-95.
- Ahmet Taşğın, *İlahi Sesin Taşıyıcıları: Kürt Müziğinde Dengbejler*, 2008'de sunulmuş bildiri metni.
- TÖMER, *2000 Yılında Türk Öykü ve Romanı*, TÖMER Yay., Ank. 1999
- Ömer Türkeş, *Denizde Bir Babil Kulesi*, Virgül, S. 52,Haziran 2002
- Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi II*, YKY, İst. 2001,1075-79
- Mümin Topçu, *YK'ın Romanlarında Halk Kültürü Etkisi, Grafiker*, Ankara 2015
- Mümin Topçu, *YK'ın Romanlarında Yezidilikle İlgili İnançlar*, Makalelerle Mardin, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yay., İstanbul 2007, s.299-307
- Turhan Tükel, *Köy Romanı Üzerine Beş Romancı Tartışıyor*, Düşün Yay., İstanbul 1960,s. 95
- Svetlana Uturgauri, (Çev. Müzehher-Vanu), *YK'de Folklor ve Edebiyat*, Türk Edebiyatı Üzerine, Cem Yay., İst. 1989, s.120-41;Edebiyat, *Special Issue on YK*, s. 135-50
- Muzaffer Uyguner, *YK, Yaşamı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler*, Bilgi Yay., Ank. 1993
- Mustafa Üstünova, *YK'ın Romanlarında Saz Şairleri*, Uludağ Üniv.FEF Sosyal Bilimler Dergisi, S. 9, 2005/2, s. 203-11
- M. Helimoğlu Yavuz, *Epopeden Çağdaş Romana Neler Getirmiştir?*, YK Günleri, 21-22 Mayıs 1993, Edebiyatçılar Derneği Yay., Ank. 1993, s.58-78
- Yaşar Kemal, *Gökyüzü Mavi Kaldı, Halk Edebiyatından Seçmeler*, (Sabahattin Eyuboğlu ile), 2. bas. Toros Yay.,İst. 1982
- Yaşar Kemal, *Ağutlar*, Toros Yay.,İst. 1993 (2. Baskı)
- Yaşar Kemal, *Ustadır Arı*, Haz. Alpay Kabacalı, Can Yay., İst. 1995
- Yaşar Kemal, *Zulmün Artsın*, Haz. Alpay Kabacalı, Can Yay., İst. 1995.
- Yaşar Kemal, *Köroğlu'nun Antep Rivayeti, Zulmün Artsın*,Haz. Alpay Kabacalı, Can Yay., İst. 1995, s.146-49
- Yaşar Kemal, *Sarı Defterdekiler, Folklor Derlemeleri*, Haz. Alpay Kabacalı, Yapı Kredi Yay., İst. 1997.
- Yaşar Kemal, *Dede Korkut Kitabı, Binbir Çiçekli Bahçe*, YKY, İst. 2009, s.128-40

-
- Seza Yılcıoğlu, *Halk Masallarından Alınan Bazı Ögeler*, YK'i Okumak, Adam Yay., İst 1998, s.128-33
- Ömer Yılar, *Halk Bilimi ve Eğitim*, Pegem Yay., Ank. 2006.
- Ömer Yılar, *Şahmaran, Metinlerarası Çözümlemeler*, Pegem Yay., Ank. 2015
- YK'i Okumak*, (Ortak Kitap), Çev. Nedret-Erdim Öztokat, Adam Yay., İst 1998
- YK Günleri*, 21-22 Mayıs 1993, Edebiyatçılar Derneği Yay., Ank. 1993
- YK Çukurovalı Bir Dünya Yazarı*, Zaman Kitap, 6 Nisan 2015
- YK Bir Yanardağ Söndü*, Cumhuriyet gzt. eki, Mart 2015
- Cezmi Yurtsever, *Çukurova Türkmenleri*, Çukurovalı Yay., Adana 2015
- Cezmi Yurtsever, *Eşkıya*, Ekrem Matbaası, Adana 2016

BİR ERMENİ HARFLİ TÜRKÇE YAZMA MECMÛADAN TÜRK ATASÖZÜ VE DEYİMLERİ*

TURKISH PROVERB AND IDIOMS FROM A TURKISH WRITING JOURNAL IN ARMENIAN LETTERS

ТУРЕЦКИЕ ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ В ТУРЕЦКОЯЗЫЧНОМ ЖУРНАЛЕ, ИЗДАННОМ АРМЯНСКИМИ БУКВАМИ

M. Sabri KOZ**

ÖZ

Türkçenin dil, tarih, edebiyat ve kültür değerleri çok çeşitli alfabelerle yazılmış ve basılmıştır. Bu alfabeler arasında Ermeni ve Rum harfleri çok önemli bir yer tutar ve bu metinler Türkçenin yaygınlık ve etki alanları konusunda çok değerleri tanıklıklar barındırırlar.

Yazının konusunu teşkil eden Ermeni hatfleriyle yazılmış ya da basılmış Türk atasözü ve deyimleri üzerine birçok kaynak bulunmaktadır. Bunlara, kütüphanemizde bulunan bir yazma mecmûayı tanıtarak dört yaprak bütünlüğü içinde yer verilen 75 Türk atasözü ve deyimini yayımlama yoluyla katkıda bulunmak istiyorum. Bu çalışmada kaynak olarak kullanılan mecmûanın yapısal özellikleri ve içerik durumu hakkında da kısa bilgiler bulunmaktadır.

Yazmada bulunan atasözü ve deyimler çeviriyazı, her söz için ayrı ayrı tıpkıbasım, benzer kaynaklardaki değişiklikler ve Türkçe belli başlı eserlerdeki benzer-

* Bu çalışma daha önce şu künye ile yayımlanmış, ancak yayın sırasında bazı sözler düşmüş ve karışmalar olmuştur. Bu kez birkaç ek ve düzeltme ile yeniden yayımlanması uygun görülmüştür: "Ermeni Harfli Bir Türkçe Yazma Mecmûadan Atasözleri ve Deyimler", Journal of Turkish Studies. Türklük Bilgisi Araştırmaları, Çekirge Budu. Robert Dankoff'a Armağan, C. 44, Aralık 2015, Yayınlayanlar: Cemal Kafadar-Gönül Tekin, Yayına Hazırlayanlar: Nuran Tezcan-Semih Tezcan, Harvard Üniversitesi, Kitap Matbaacılık [İstanbul], 2015, s. 285-318. Bu vesileyle, çalışmamın künyesi verilen armağanda yayımlanmasını sağlayan editörlerden 15 Eylül 2017'de kaybettiğimiz Semih Tezcan Hoca'ya rahmet, değerli eşi Nuran Tezcan'a da sağlıklı bir ömür dilerim.

** Halk Bilimi Araştırmacısı, Eğitimci, yazar. İstanbul/TÜRKİYE
(sabri.koz@ykykultur.com)

leri ile karşılaştırmalı bir biçimde ele alınmış, bazı sözcükler için notlar da eklenmiştir. Çalışmaya, kaynak yazmadaki dört yaprak tıpkıbasım halinde de konulmuş ve yararlanılan kaynaklar en sona eklenmiştir.

Bu çalışmamızın "Giriş" bölümü aynı zamanda Ermeni harfli Türkçe atasözlerinin araştırılma ve yayımlanma serüveninin bir özeti de sayılabilir. Burada yer yer birçok yazı ve kitapla ilgili kısa değerlendirme ve değinmelere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ermeni harfli Türkçe, Türk atasözleri ve deyimleri, yazma ve basma kaynaklar

ABSTRACT

Turkish language, history, literature and cultural values are written and printed in a variety of alphabets. Among these alphabets, the Armenian and Greek letters have a very important place and these texts bear many values about the prevalence and impact areas of Turkish.

There are many sources on the Turkish proverb and idioms written or printed with the Armenian calligraphers as mentioned in this article. I would like to contribute to this by publishing 75 Turkish proverbs and idioms, which are included in the four-leaf integrity, by introducing a writing manuscript in our library. There is also brief information about the structural features and content of the journal used as a source in this study.

Proverb and idioms in writing; transcripts are examined in a comparative manner with respect to each word, such as print, similar sources, and similar examples in Turkish and some notes were added for some words. The four sheets in the source writing were also put into the study and the resources used were added to the end.

The "Introduction" section of this study can also be considered as a summary of the exploration and publication adventure of Turkish proverbs with Armenian letters. In some places, short reviews and references about many articles and books are also included.

Key Words: Turkish in Armenian letters, Turkish proverbs and idioms, writing and printing sources.

Giriş

Türkçe atasözü ve deyimler üzerine son zamanlarda güzel yazılar okudum, okumaya da devam ediyorum.¹ Bir heves ürünü olan bu çalışmanın da okunur olmasını, bilgi vermesini çok isterdim ama konu beni çok farklı taraflara sürükledi.

¹ Nail Tan, Öz Köz Söz. Türk Halk Kültürü Araştırmaları, Kültür Ajans Yayınları, Ankara, 2014 (Kitabın "Halk Edebiyatı" adlı II. Bölüm'ünün ilk kesiminde yer alan ve "Atasözü, Deyim, Diğer Kalıplaşmış Sözler" başlığı altında toplanmış olan 13 yazıda bu alana çok önemli katkılar ve yararlı değinmeler bulunduğunu eklemeyi görev bilirim (s. 74-146).

Ancak Robert Dankoff ve Semih Tezcan'ın kaleme aldıkları bir yazıdan² çokça etkilendim, atasözü ve deyimlerimizin eskilik, yaygınlık, doğru anlaşılma ve doğru kökenlendirme bakımından bu tür araştırmalara, incelemelere daha sıkça konu olması gerektiğini düşündüm. Son bir çalışma da Ali Emre Özyıldırım imzasını taşıyor. Bu yazıda da beni unutulmuş dil anıtlarımız üzerinde çalışmaya, keşifler yapmaya yönlendiren değinmeler, tespitler gördüm.³

Türkçe atasözü ve deyimleri derleyerek bir kitapta toplama işi çok eskilere dayanıyor. Burada bu geleneğin tarihine ve kitaplaşmış örneklerine ayrıntılı olarak değinecek değilim. Bu işin yeri de burası değil ama daha birçok benzerleri olmakla birlikte İstanbul, Berlin ve Petersburg'da bulunan 15. ve 16. yüzyıllardan kalma üç yazma atasözü derlemesini hiç olmazsa künye bilgileri ve nerede korundukları bilgisini yazmadan geçmek olmaz. Kimbilir, mutlaka yayımlanması gereken bu kaynaklara bugünün yöntem ve olanaklarıyla bir hayır sahibi ilgi duyar ve yayına hazırlar:

Kitâbu Atalar, bi-fermâyed Oğullara [“İstanbul Oğuznâmesi”]⁴

Hâzihü'r-Risâletü min Kelimât-ı Oğuz-nâme el-Meşhûr bi-Atalar Sözi [“Berlin Oğuznâmesi”]⁵

Emsâl-i Mehemmedali (Mecmâu'l-Emsâl-i Mehemmedali) ya da Hâza Kitâb-ı Oğuznâme [“Emsâl-i Türkî” / “Petersburg Oğuznâmesi”]⁶

Ben bu çalışmada, Ermeni harfli Türkçe Türk atasözleri ve deyimleri üzerinde duracağım. Ancak daha önce bu tür metinlere yer verilen, ulaşabildiğim yazı ve kitaplara da kısaca değinmek burada yararlı olacaktır, diye düşünüyorum.

Geçen yıl mânilere ayırdığım ilk kitabını yayımlayarak başlattığım⁷ “Ermeni Harfli Türkçe Halk Edebiyatı” dizisinde “ikinci kitap” Türk atasözü ve deyimleri

² Robert Dankoff - Semih Tezcan, “Seyahat-name'den Bir Atasözü”, Türk Dilleri Araştırmaları 8 (1998), Yay.: Mehmet Ölmez, s. 15-28 [yazının tekrar basımı: Evliyâ Çelebi Konuşmaları / Yazılar. Haz: M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 148-59].

³ Ali Emre Özyıldırım, “Sa'dî Gibi Donup Kalmak -Tasavvuf Kaynaklı Bir Deyimin Hikâyesi ve Edebî Kullanımı”, M. Ali Tanyeri'nin Anısına Makaleler, Haz.: H. Aynur - H. Koncu - Fatma M. Şen, Ülke Kitapları, İstanbul, 2015, s. 143-152.

⁴ Mevlânâ Şemseddîn'in kaleme aldığı Teshil adlı bir tıp kitabının ardındaki yapraklarda yer alan (“Kitâbu Atalar”, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih Bölümü, No: 3543/2, y. 115b-136a) yazma, Velet İzbudak tarafından tıpkıbasımıyla birlikte yayımlanmıştır: Atalar Sözü, Hazırlayan: Velet İzbudak, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1936, 82, 42 s.

⁵ Berlin Devlet Kütüphanesi, Ms. Diez A Quart 31, y. 2b-42b

⁶ Yazma, açık saçık ve okunamayan yerleri sıra noktalarla gösterilmek suretiyle ilk kez Samed Alizâde tarafından Kiril harfleriyle Azerbaycan'da yayımlanmıştır. Daha sonra Ali Haydar Bayat'ın aktarımıyla Türkiye'de basılmıştır: Oğuznâme, Yazıcı Neşriyatı, Bakı, 1987, 222 s.; Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali). XVI. yy'da Yazılmış Türk Atasözleri Kitabı, Hazırlayan: Samed Alizâde, Eklerle Yayımlayan: Prof. Dr. Ali Haydar Bayat, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları (İstanbul), Eskişehir, 1992, 128 s. İki ve üç sayılı yazmayla ilgili bir tanıtma yazısı için bkz.: Prof. Dr. Ali Haydar Bayat, “İlk Atasözü Kitaplarımızdan Oğuznâme'nin Berlin Nüshası ve Feridun Nafiz Uzluk'un Bir Derlemesi”, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 138, Haziran 2002, s. 227-240.

⁷ M. Sabri Koz, Gül Ağacı Boy Vermez. Türkçe ve Ermeni Harfli Türkçe Mâniler, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2014, 68 s.

üzerine olacak. Büyük ölçüde tamamlanmış olan bu çalışmanın ana⁸ ve ikincil kaynakları⁹ arasında bir yazma mecmûanın dört sayfasına kaydedilmiş atasözleri de bulunmaktadır. Bu kaynağa ilişkin ayrıntılı bilgi yazının II. bölümünde yer alacaktır.

Bizde Ermeni harfli Türkçe atasözleri konusunda kısa fakat dikkat çekici bir yazı [A.] Turgut Kut tarafından yazılmıştır [Kut, 1983]. Ancak burada anılan kaynaklardan birçoğuna çeşitli sebeplerden dolayı ulaşılması mümkün görülmemektedir.

Ancak zaman içinde yaptığım araştırmalar ve Genel Ağ'da gerçekleştirdiğim taramalar sonucu Kut'un andığı kitaplardan ikisine ulaştım. Bunlardan biri (Almanca) Zeki Kaymaz tarafından bir inceleme eşliğinde çeviri ve tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır [Kaymaz, 2013].¹⁰ Öbürü ise (İngilizce), eski kitaplar üzerine uzmanlık ve merak sahibi olan Yahya Erdem tarafından gönderilmiştir.¹¹

Daha sonra arkadaşım Peri Efe sayesinde Viyana Mhitaristler Manastırı'nın kütüphanesindeki Almanca, İngilizce, Fransızca ve İtalyanca nüshaların görüntüsüne ulaştım.¹² Bir süre sonra ise İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü

⁸ Simon Culardyan (Culardyan, 1882), *Dacgagan Aradz* (Türk Atasözleri ve Deyimleri), Venedik, San Lazzaro Manastırı, 1882, [4], 190 s.

⁹ Bu ikincil kaynaklar arasında Ermeni harfli Türkçe metinle birlikte Almanca, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca çevirilere de yer veren kitapçıklardan görülebilenlerinin künyesi (bu çalışmada kullanılan kısaltmalarıyla birlikte yayın sırasına göre ve içeriğinde kaç söz bulunduğu eklenmiş olarak) şöyledir:

TTurkish Proverbs, Translated into English, Now first published, Printed at the Armenian Monaster of S. Lazarus, Venice, 1844, 33 s. [İng., 1844; 180 söz].

TTürkische Sprichwörter, ins Deutsche Übersetzt, von A. Merx, Armenische Druckerei auf Der St. Lazarus Insel, Venedig, 1877, 82 s. [Alm., 1877; 355 söz].

PProverbi Popolari Turchi, Scritti con lettere Armene e tradotti in Italiano, Venezia, 1879, 60 s. [İt., 1879; 333 söz].

TTurkish Proverbs, Translated into English, Armenian Monastery of S. Lazarus, Venice, 1880, 37 s. [İng., 1880; 192 söz].

PProverbes Turcs, Traduits en Français, Imprimerie Arménienne, Venise, 1881, 59 s. [Fr., 1881; 200 söz].

PProverbi Popolari Turchi, Scritti con lettere Armene e tradotti in Italiano, Seconda Edizione, Premiata Tipografia Armena di S. Lazzaro, Venezia, 1893, 68 s. [İt., 1893; 322 söz].

TTürkische Sprichwörter ins Deutsche Übersetzt, von A. Merx, Zmeite Ausgabe, Armenische Druckerei auf Der St. Lazarrus Insel, Venedig, 1893, 82 s. [Alm., 1893; 355 söz]. [Alman Doğubilimci Adalbert Merx (1838-1909) tarafından hazırlanan (seçme ve çevirme) bu kitapçığın 1909'da 3. kez basıldığını bir müzayede kataloğında gördüm: Alif Art Gravür, Harita ve Kitap Müzayedesi – VI, 9 Mart 2014, Pazar (Katalog sıra no: 10)].

TTurkish Proverbs, Translated into English, Armenian Monastery of S. Lazarus, Venice, 1896, 37 s. [İng., 1896 (dış kapakta: 1880); 192 söz].

¹⁰ Bu yayına dayanılarak yapılmış daha farklı değerlendirme ve öneriler içeren dikkate değer bir yazı okudum: Erdoğan Altınkaynak, "Ermeni Alfabesi ile Yazılı Gregoryen Atasözleri Kitabı", *Karadeniz. Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 10, May, 2011, s. 149-154.

¹¹ Zeki Kaymaz ve Yahya Erdem'e yardımları için teşekkür ederim.

¹² Zahmetleri için Peri Efe'ye, izin ve anlayışları için Viyana Mhitaristler Manastırı'nın kütüphane görevlisi pederlerine teşekkür ederim.

sü Kütüphanesi'nde bu kitapların altı farklı baskısını tek cilt birliğinde okuyucusunu bekler buldum.¹³

Değerlendirme

Bu yazıda kaynak olarak kullandığım Ermeni harfli Türkçe yazma mecmûa, 19. yüzyılın sonlarında oluşturulmuştur. 242. sayfada sonradan kurşun kalemle yazılmış olan bir notta 1888 ve 1892, sonlara doğru, numarasız ve boş bir sayfanın üst kısmında ise 1898 tarihi bulunmaktadır. Bunların ve bazıları hemen hemen bu tarihlerde yaşamış olan şiiirleri kayıtlı şairlerin yazmayı tarihlemek için bir ipucu olacağını ve yazılışının beş-on yıl eskilere uzanabileceğini de düşünüyorum.

Elimdeki Ermeni harfli Türkçe “yorgun” yazma mecmûa, 255. sayfaya kadar numaralandırılmış, atasözlerinin ve şiiirlerin türlerine düzenlenmiş fihristin yazılı olduğu son sayfalara numara verilmemiştir.¹⁴ Yazmada şiiirleri bulunan âşık-aşuğ ve divan şairleri şunlardır:

Âbâdî, Agâhî, Ârifî, Bahârî, Cehdî, Cerhî, Civânî, Cüdâî/Cüdâyî, Derdli, Derûnî, Dizârî, Efharî, Faracoğlan [Karacoğlan?], Fendî, Fevrî, Fevzî, Füzûlî, Gevherî/Göherî, Gevheroğlu, Gülşenî, Hâkî, Hâletî, Hâlî, Hazmî, Hıvzî/Hıfzî, İrfânî, Kenzî, Lücceî/Lücceyî, Mâfî, Mazlum, Mecbûrî, Mecmuî, Mevzûnî, Meylî, Nâmî, Nihâdî, Ömer, Râdetî, Rahmî, Sadırî, Sâfî, Savtî, Sedâî/Sedâyî, Ser-verî, Seyrânî, Sufâ, Sûzî, Şafkî, Şâkir, Şem'î, Tâlibî, Tûrâbî, Vâsîf, Vehbî, Yûsufî, Yûsûfî, Zâifî/Zayîfî.¹⁵

Bu şairlerden kiminin tek eseri kiminse birden çok eseri kaydedilmiştir bu mecmûada. Yazmada kesilmiş / koparılmış yapraklar da olduğu, sırtta kalan kesinti yerlerinden anlaşılıyor. Kesilmiş yapraklar yüzünden bazı şiiirlerde mahlas yoktur. Ancak gerçekten mahlassız olanlar da söz konusudur. Yazısı okunaksız, yapraklar yıpranmış ve yazım sıkıntılı ise de bilinen bilinmeyen birçok âşık, aşuğ ve divan şairi bu mecmûada bize kadar gelmiş bulunuyor.

Mecmûanın yazılmış olduğu yıllar, Ermeni harfli Türkçe atasözlerinin kitaplar halinde ve uzun kısa aralıklarla yayımlandığı yıllardır. Bu konuya biraz ileride, değineceğim, ancak çok önemli olduğunu düşündüğüm iki yazıya öncelik tanımak mecburiyetindeyim. Bu yazılardan ilki 1932, ikincisi 1983 tarihini taşıyor.¹⁶ İki

¹³ İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, Katanov 2029-A. Bu cildi görmeme ve görüntülerini almamda destek ve yardımlarını gördüğüm herkese minnettarım, eksik olmasınlar.

¹⁴ Bu yüzden, atasözlerinin bulunduğu dört sayfayı yalnızca bu yazı için geçerli olmak şartıyla birden başlamak üzere numaralandırdım.

¹⁵ Bu ve daha başka yazma ve basma Ermeni harfli Türkçe ve öbür kaynaklardan yararlanarak hazırladığım 19. Yüzyıldan 19 Aşuğ adlı hacimli çalışmamın hazırlıkları devam ediyor. Umarım aklım ve bedenim bu kitabı tamamlamama yardım eder.

¹⁶ Adnan Cahit [Ötügen], “Darbimesel Mecmuaları Kitabiyatı -3-”, Atsız Mecmua, S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 54-55 (Yıllar önce taradığım ve bildiğim ancak not etmediğim için dikkatimden kaçan bu yazı dizisini hatırlatan ve kopyasını almama yardımcı olan kardeşim Emin Nedret İşli'ye

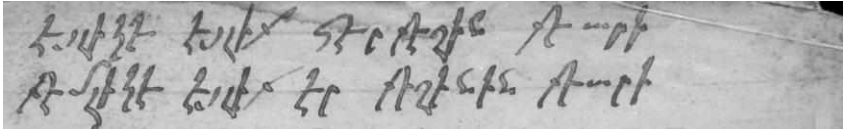
yazı arasında elli yılı aşkın bir aralık var ve ilginç olanı bugün için bile görme imkânı bulamadığımız birçok yazma ve basma kaynağın eksik de olsa künye bilgisine yer veren ikinci yazıda ilk yazıdan hiç söz edilmemesidir.

Yazmada bulunan 75 atasözünden altısı kaynaklarda deyim olarak geçiyor (No: 28, 43, 51, 65, 68, 72). Bunları “(d.)” kısaltmasıyla gösterdim. Üçü ise hem deyim hem de atasözü olarak benimsenmiş (No: 8, 21, 28). Bunları da “(a./d.)” kısaltmasıyla dikkatlere sundum. Bir söz hadis olarak değerlendirildiği halde ana kaynaklarda geçse bile bir kelâm-ı kibâr olarak kabul edilir (No: 20), bir söz ise başvuru kaynakların hiçbirinde geçmiyor (No: 62).

Yazmadan aktardığım sözleri, belli başlı Türkçe [ÖAA, I-II, Oy, 1972, Albayrak, 2009, Akyalçın, 1-2, Yurtbaşı, 1-2, Saraçbaşı, I-II, Bilgin-Bilgin, I-V, Gölpinarlı, 1977] ve ulaşabildiğim Ermeni harfli Türkçe basma [Culardyan, 1882, Alm., 1877, Alm., 1893; 1881, İng., 1844, İng., 1880, İng., 1896; İt., 1879, İt., 1893] kaynaklardaki benzer ve eş metinlerle bazen örnekler alıntılarla bazen de yalnız gönderme yaparak birlikte yayımlamada yarar gördüm. Arada ilginç ve yararlı bulduğum bazı makale ve kitaplardan da alıntı yaptığım oldu.

Metin:

Eyliye eylik her keşin¹⁷ kârı,
Kemlige eylik er kişinin kârı.¹⁸

Eyliye kemlik her adamın işidir; eyliye eylik er adamın işidir [Culardyan, 1882, s. 54].

İyiliğe iyilik, her kişinin kârı; kötülüğe iyilik, er kişinin kârı [ÖAA, 1, No: 1618, s. 336; Oy, No: 1383, s. 294; Albayrak, No: 11242-11241, s. 578].

İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kötülüğe iyilik er kişinin kârı.

Kötlük her kişinin kârı, iyilik er kişinin kârı [Oy, No: 1383, s. 294 (çeşitleme); Akyalçın 1, No: 2026, s. 2026].

İyiliğe fenalık/kötülük şer adam işi, iyiliğe iyilik her adam işi, fenalığa iyilik er adam işi [Yurtbaşı 1, s. 309].

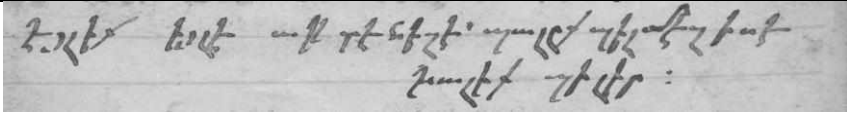
Eylik iyle at denize, balık bilmez ise Halik bilir.

teşekkür ederim); [A.] Turgut Kut, “Ermeni Harfleriyle Basılmış Türkçe Atasözleri Kitapları”, Türk Folkloru, S. 53, Aralık 1983, s. 5-6.

¹⁷ her kes > herkes (her keş, herkeş / herkez / herkiş). TDK’nın Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğü’nden:

[http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori=derlay&kelime1=herkez] (erişim: 29/01/2015). Aynı kelime için bu yazıdaki 19. söze de bkz.

¹⁸ Bu söz üstüne güzel bir açıklama ve kısa bir hikâye için bkz.: Gölpinarlı, 1977, s. 179.

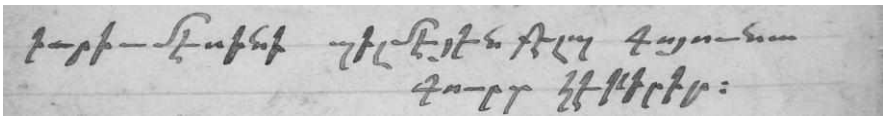

Hayır eyle denize bırak, balık bilmez hâlık bilür [Ekinci, 2013, s. 65]¹⁹

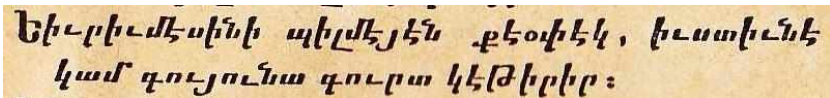
Eylik et suya at, halk bilmezse balık bilir [Culardyan, 1882, s. 55].

İyilik et denize at, balık bilmezse Halik bilir [ÖAA, 1, No: 1622, s. 336; Oy, 1387, s. 294; Albayrak, No: 11257, s. 579; No: 11250, s. 579; Akyalçın 1, No: 2033, s. 397; Yurtbaşı 1, s. 309].

Ürümесini bilmeyen kelb koyuna kurd getirir.

Yürümесini bilmeyen köpek, üsdüne gam kuyuna²⁰kurd getirir²¹ [Culardyan, 1882, s. 44].

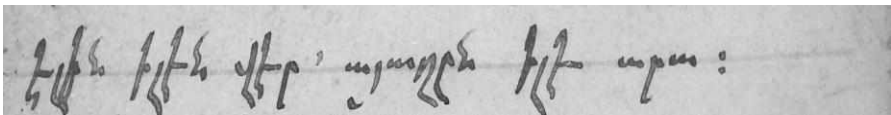

Ürümесini bilmeyen köpek, sürüye kurd getirir [ÖAA, 1, No: 2460, s. 455; Albayrak, No: 17293, s. 851; No: 17128-17129, s. 884; Yurtbaşı 1, s. 83].

Ürümе bilmeyen it, sürüye getirir kurd [Oy, No: 2082, s. 319].

Ulumasını bilmeyen köpek, sürüye kurd getirir [Akyalçın 1, No: 2955, s. 553].

Elin ilen ver, ayağın ile²²ara.

¹⁹ Bu yazı, 18. yüzyıl sonlarında yazılmış bir elyazmasının yayınıdır. Birkaç atasözü için dik-kati çekmek üzere gönderme yapıldı: Mehmet Uğur Ekinci (Ekinci, 2013); “Franz Von Dombay’ın (1758-1810) Türkçe Atasözleri ve Deyimler Derlemesi”, Türkbiğil, S. 25, s. 55-74.

²⁰ Koyuna (koyun sürüsüne).

²¹ Culardyan, sözün benzer metinlerini de bu yolla belirtmiş oluyor. “Gam”, Ermenice “veya” demektir. Bundan sonra bu tür açıklamalar “gam”sız yazılacak ve eklenen kelime araç içinde gösterilecektir: Yürümесini bilmeyen köpek, üsdüne (kuyuna) kurd getirir.

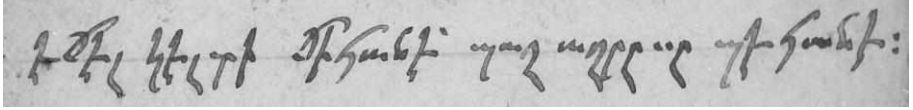
²² Bir sözde “ilen” ve “ile” yazımlarının birlikte kullanılması bir unutma sonucu değilse ilginç bir uygulamadır. Benzer bir uygulama için 13 numaralı söze bkz.

Elin ile (elinle) ver, ayağın ile (ayağınla) ara [Oy, No: 968, s. 279; Albayrak, No: 7300, 7304, s. 410, Akyalçın 1, 384; Yurtbaşı 1, 250].

Ver elinle, ara ayağınla [Oy, No: 968, s. 279 (çeşitleme)].

Elinle ver, ayağınla ara [tdk.gov.tr'den "Atasözleri ve Deyimler" (erişim: 1/02/2015 "elin")]

Ecel geldi cihane, baş ağrısı behane.

Ecel gelir cihana, baş ağrısı mahana²³ [Culardyan, 1882, s. 52].

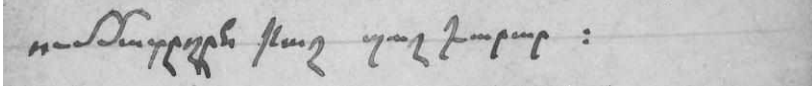
Ecel geldi cihane, baş ağrısı bahane (Bahanesiz ölüm olmaz) [ÖAA, 1, No: 1048, s. 256; Oy, No: 918, s. 278].

Ecel geldi cihane, baş ağrısı bahane [Albayrak, No: 6701, s. 384].

Ecel (Ölüm) geldi cihane, baş ağrısı bahane [Akyavaş, 1, No: 1209, s. 280].

Neler geldi neler gitti cihane, ecel geldi baş ağrısı bahane [Yurtbaşı 1, s. 411].

Ummadığın taş baş yarar.

Ummadığın taş baş yarar [Ekinci, 2013, s. 61].

Ummadığın taş baş yarar [Culardyan, 1882, s. 120]

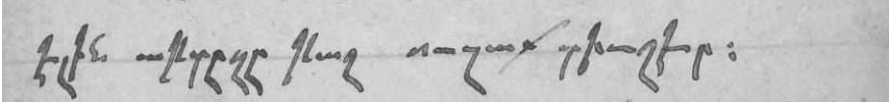
Ummadığın taş, baş yarar [ÖAA, 1, No: 2445, s. 453; Oy, No: 2069, s. 318; Albayrak, No: 17140, s. 844; Akyavaş 1, No: 2935, s. 549; Yurtbaşı 1, s. 90].

Elin atdığı taş uzak düşer.²⁴

²³ (mahna<) mahana < bahana < bahâne: Derleme Sözlüğü, C. IX, s. 3105.

²⁴ Bu atasözünün bir zamanlar dîvân şiirinden masallara varıncaya kadar geniş bir kullanım alanı varsa da bugün fazla yaygın değildir. 17. yüzyılın ikinci yarısıyla 18. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan Rezmî'nin divanında bir beyitte kullanılmıştır: Mehmet Gürbüz, "Remzî Divanı'nda Deyimler", Turkish Studies, C. 7/1, Kış 2012, s.1231-1267. [http://turkishstudies.net/Makaleler/770594815_64_g%C3%BCrb%C3%BCzmehmet_t.pdf (erişim : 31/01/2015)]

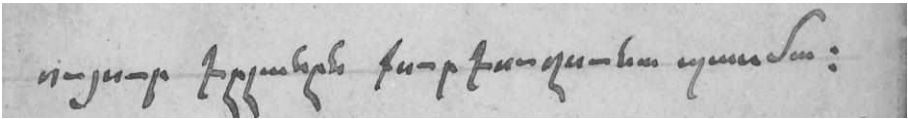
Bir masaldaki kullanım biçimi için bkz.: Bayram Baş, "Türk Masallarının Söz Varlığı Üzerine Bir Değerlendirme", Millî Folklor, S. 93, Bahar 2012, s. 133.

Elin atdığı taş uzağa düşer. [Culardyan, 1882, s. 50].

Elin attığı taş uzak düşer (gider) [Oy, No: 966, s. 279; Albayrak, No: 7276, s. 409; Akyalçın 1, No: 1367, s. 292].

Uyur yılanın kuyruğuna²⁵ basma²⁶ (atasözü: a./deyim: d.)²⁷

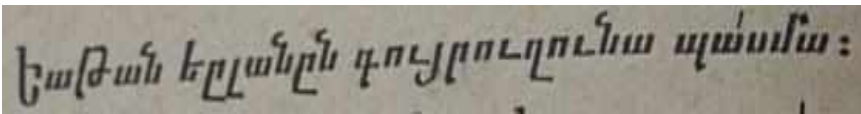

Uyur yılanın kuyruğuna basma [Ekinci, 2013, s. 57].

Uyur yılanın kuyruğuna basma [Culardyan, 1882, s. 121].

Yatan yılanın kuyruğuna basma [Ermeni harfli Türkçe küçük atasözü kitapları: Alm., 1877 ve 1893, s. 57; Fr., 1881, s. 27; İt., 1879, s. 23; İt., 1893, s. 26].

[İt., 1893, s. 26]

Atasözü:

Uyuyan yılanın kuyruğuna basma [ÖAA, 1, No: 2454, s. 454; Oy, No: 2076, s. 319; Albayrak, No: 17223 ve 17224, s. 848].

²⁵ kuyruğuna < kuyruğuna: Göçüşme (Ünsüz yer değiştirmesi): Bkz. Karaağaç, 2010, s. 77-78. Bu sözün Culardyan'daki örneği de tıpkıbasım olarak verilmiştir (s. 121).

²⁶ Kaynaklara deyim ve atasözü olarak geçmiştir. Ben, bu sözü deyim olarak değerlendirmekle birlikte her iki özelliğini de belirtmek için “a./d.” ile işaretledim. Yazmada ikili değerlendirmeye tabi tutulan üç sözde bu kısaltma kullanılmıştır.

²⁷ Bu yazıda “atasözü” mü, “deyim” mi tartışmasından bilerek uzak durdum. Bazı sözler için kuralları tam olarak konulamamış, konulması belki de hiç gerçekleşemeyecek bir bilgi dalında eldeki-leri, kaynaklara dayanarak yayınlanmanın daha doğru olacağını düşündüm. Bu yüzden başkalarının değerlendirmelerini olduğu gibi yansıtmak bir gereklilik oldu. Nail Tan'ın bu husustaki gayretlerini ve derinlemesine bir tartışma yapılacak toplantı önerisini, yazılarında gösterdiği dikkatleri önemsiyorum ve destekliyorum: Tan, 2014, “II. Halk Edebiyatı. A. Atasözü, Deyim, Diğer Kalıplaşmış Sözler”: s. 75-138.

Deyim:

Uyuyan yılanın kuyruğuna basmak [ÖAA, 2, No: 8389, s. 1087].

Yılanın kuyruğuna basmak [ÖAA, 2, No: 8705, s. 1119].

Uyuyan yılanın kuyruğuna basmak [Saraçbaşı, II: s. 1146].

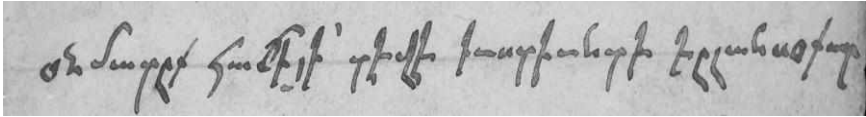
Yılanın kuyruğuna basmak [Saraçbaşı, II: s. 1214].

(Uyuyan) Yılanın kuyruğuna basmak [Akyalçın 2, No: 2981, s. 514; Yurtbaşı 2, s. 459].

Uyuyan yılanın kuyruğuna basmak [Bilgin-Bilgin, V: s. 2638].

Yılanın kuyruğuna basmak [Bilgin-Bilgin, V: s. 2803].

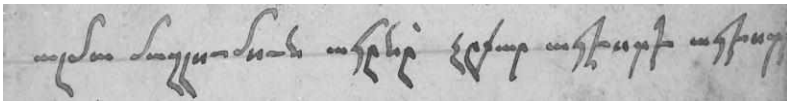
Onmadık haciyi, deve üstünde yılan sokar.

Onmadık haciyi deve üstünde (Arafat'ta) yılan vurur (sokar) [ÖAA, 1, No: 2082, s. 401; Albayrak, No: 14687, s. 736; Yurtbaşı 1, s. 461].

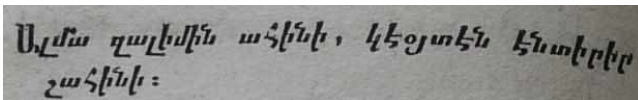
Olmayacak haciyi deve üstünde yılan sokar [Oy, No: 1791, s. 308].

Alma mazlumun ahını, çıkar ahesde ahesde.

Alma mazlımın²⁸ ahını, çıkar aheste aheste. [Culardyan, 1882, 10].

Alma zalimin²⁹ ahını (ahini), göyden endirir şahini. [Alm., 1877 ve 1893, s. 50; Fr., 1881, s. 16; İt., 1879, s. 19 ve 1893, s. 21-22]

[Alm., 1877, s. 50]

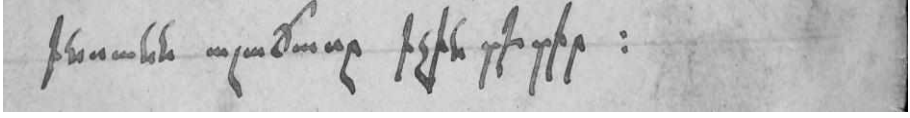
Alma mazlumun ahını, çıkar aheste aheste [ÖAA, 1, No: 260, s. 142; Albayrak, No: 1373-1375, s. 148; Akyalçın 1, No: 339, s. 121; Yurtbaşı 1, s. 554].

²⁸ mazlım < mazlum.

²⁹ Bu kelimenin üç dildeki Ermeni harfli Türkçe kitapçıklarda “zalimin” diye yazılması çok ilginç bir yanlışlıktır. Bu tekrarlanan yanlışlığın birbirinden aktarma yoluyla yapılmış olduğunu düşünüyorum. Sözün çevirilerinde bu durum doğru olarak “mazlumun” ya da buna yakın anlamda bir sözün çevirisi biçimindedir. Bu söz, görebildiğim üç İngilizce baskıda yoktur [İng., 1844, 1880, 1896].

Alma mazlumun ahını, gökten indirir şahini [Oy, No: 280, s. 255].

İnsan[1]n³⁰ alacası içindedir.³¹

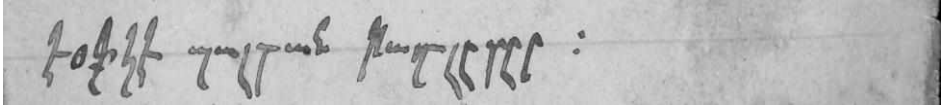

İnsanın alacası içerden olur, hayvanınki dışardan. [Culardyan, 1882, s. 75].

İnsanın alacası içinde, hayvanın alacası dışında [Albayrak, No: 10762, s. 558; ayrıca bkz.: ÖAA, 1, No: 1546, s. 326; Oy, No: 1343, s. 292; Akyalçın 1, No: 1956, s. 384].

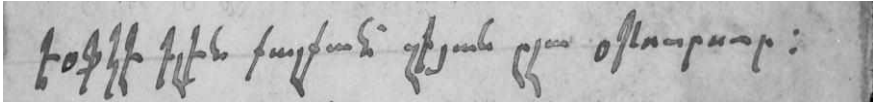
Adamın alacası içinde, hayvanın alacası dışında [Yurtbaşı 1, s. 250]

Öfge baldan tatlıdır.

Öfke baldan tatlıdır [ÖAA, 1, No: 2103; s. 405; Oy, No: 1804, s. 308; Albayrak, No: 14781, s. 740; Akyalçın 1, No: 2551, s. 478; Yurtbaşı 1, s. 402].

Öfge ilen kalkan, ziyan ıla³²oturur.

Övke ile kalkan ziyân ile otur[ur] [Ekinci, 2013, s. 61].

Örke³³ ilen kalkan, zian ılan oturur [Culardyan, 1882, s. 64].

Örke ile kalkan, ziyan ile oturur. [İt., 1893, s. 53]

Öfke ile kalkan, ziyan ile (zarar ile) oturur [ÖAA, 1, No: 2105, s. 405; Albayrak, No: 14785, s. 741].

Öfkeyle kalkan zararlar oturur [Akyalçın 1, No: 2525, s. 479; Oy, No: 1805, s. 308; Yurtbaşı 1, s. 402].

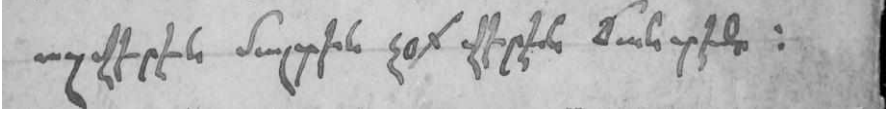
³⁰ Ermeni harfli Türkçe yazma ve basmalarda bazı ünsüzlerin arasına ünlü konulmadığı da olur. Dostum Püzant Akbaş, bu yazım olayını “düşmüş i/i” diye adlandırdı (bkz.: 45 sayılı söze ilişkin not).

³¹ Dîvânü Lugâti't-Türk'te geçen en eski Türk atasözlerindendir: “Kişi alası içtin, yıldı alası taşkın”[İnsanın alası (alacılığı) içinde, hayvanın alası (alacılığı) dışında (Atalay I, 1939, s. 91; Birtek, 1944, No: 55, s. 21; Oy, 1972, No: 117, s. 137)].

³² Benzer bir uygulama için 4 sayılı söze bkz.

³³ örke: öfke [Derleme Sözlüğü, C. IX, s. 3347, 3365 ve C. XII. Ek I, s. 4626].

Az veren malden, çok veren canden.³⁴

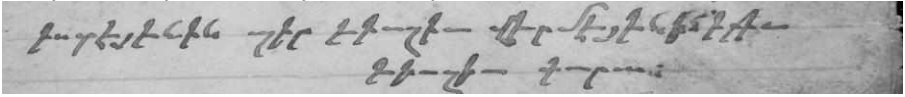

Çok veren maldan verir, az veren candan [Culardyan, 1882, s. 128].

Az veren candan, çok veren maldan [ÖAA, 1, No: 470, s. 172; Albayrak, No: 2719, s. 210; Akyalçın No: 616, s. 164; Yurtbaşı 1, s. 117].

Az veren candan verir, çok veren maldan verir [Oy, No: 508, s. 263].

İsdeyenin bir yüzü vermeyenin ikü³⁵yüzü kara.

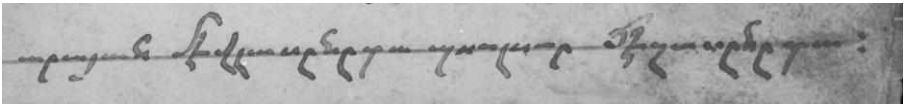

İsteyenin bir yüzü kara, vermeyenin iki yüzü de kara [Culardyan, 1882, s. 78].

İsteyenin bir yüzü kara, vermeyenin iki yüzü. [Alm., 1877 ve 1893, s. 26; İng., 1844, s. 22, 1880, s. 22 ve 1896, s. 22; İt. 1879, s. 12 ve 1893, s. 14]

İsteyenin bir yüzü kara, vermeyenin iki yüzü [ÖAA, 1, No: 1568, s. 329; Albayrak, No: 10854, s. 563; Akyalçın 1, No: 1968, 386; Yurtbaşı 1, s. 305].

Arayan Mevla'sını da bulur cezasını da. [1]³⁶

Arayan mevlâsın bulur [Ekinci, 2013, s. 62].

Arayan ya Mevlasını bulur ya belasını [Culardyan, 1882, s. 20].

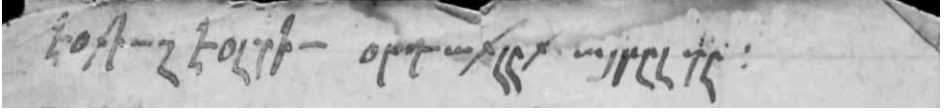
Arayan belasını da bulur Mevla'sını da [ÖAA, 1, No: 311, s. 150; Gölpınarlı, 1977, s. 24; Albayrak, No: 1721, s. 164; Akyalçın 1, No: 396, s. 131-132; Yurtbaşı 1, s. 92].

Öküz öldü ortaklık ayrıldı.

³⁴ Bu sözün yaygın olan biçiminde “mal” sözcüğü “çok veren”le, “can” sözcüğü “az veren”le kullanılmaktadır.

³⁵ Bir yazım yanlışlığı değilse “iki” kelimesinin son hecesindeki düz ünlünün yuvarlaklaşmaya uğrayarak “ikü” olması ilginç bir ses olayıdır

³⁶ Yazmada numaralı sayfa: Atasözleri: 1.

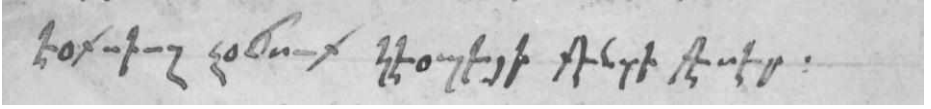

Öküz öldü, ortaklık ayrıldı [Culardyan, 1882, s. 64].

Öküz öldü, ortaklık ayrıldı (bozuldu) [Albayrak, No: 14852, s. 744]

Öküz öldü, ortaklık bozuldu (bitti) [tdk.gov.tr'den "Atasözleri ve Deyimler" (erişim: 31/01/2015 "öküz")].

Öksüz çocuk göbeyi³⁷ kendi keser.

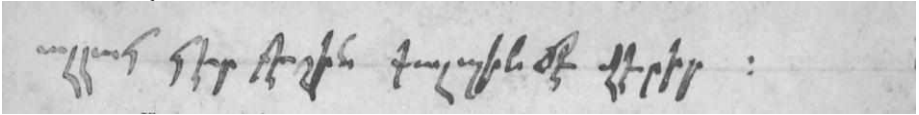

Öksüz olan³⁸ kendi göbeğin keser [Ekinci, 2013, s. 61].

Öksüz çocuk, (kendi) göbeğini kendi keser [Oy, No: 1807, s. 309; Albayrak, No: 14801, s. 741].

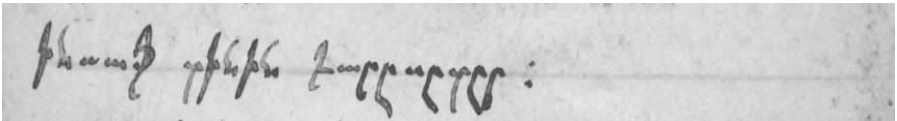
Öksüz oğlan (çocuk) göbeğini kendi keser [ÖAA, 1, No: 2110, s. 406; Ak-yağın 1, No: 2531, s. 480; Yurtbaşı 1, s. 264].

Allah her keşin³⁹ kalbince verir.

Allah herkesin gönlüne göre verir [Oy, No: 255, s. 254; Albayrak, No: 1258, s. 142; Akyağın 1, No: 1316, s. 117; Yurtbaşı 1, s. 44].

İnsaf dinin yarısıdır.⁴⁰

³⁷ Öbür örneklerde olduğu gibi "göbeğini (göbeyini)" olmalıydı.

³⁸ Olan < oğlan.

³⁹ Benzer bir kullanım için bkz.: No: 1.

⁴⁰ Atasözü olarak da yayılmış bulunan bu sözün bir hadis olduğu söylenirse de kaynaklara göre bir "kelâm-ı kibâr"dır: el-insâfu nısfü'd-dîni. Ancak bir incelemede farklı bir yaklaşımla değerlendirilmiştir: Başaran, s. 79 (Burada doğrudan benzer bir meal yerine insafın önemini belirten bir hadis örnek verilmiştir).

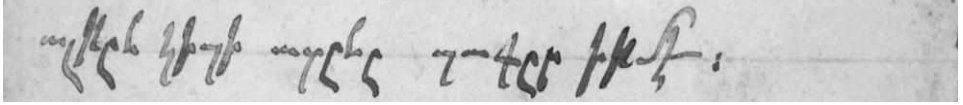
Bu sözün, bir 16. yüzyıl yazması olan Petersburg Oğuznâmesi'nde yer aldığını da görüyoruz: Alizâde-Bayat, 1992, No: 1019, s. 73 (Söz, bu kaynakta "İnsaf din yarısıdır" biçimindedir).

Kanahat⁴¹ dinin yarısıdır [Culardyan, 1882, s. 24].

İnsaf dediğin dinin yarısıdır [Culardyan, 1882, s. 76].

İnsaf, dinin yarısıdır [Albayrak, No: 10654-10655, s. 553; Yurtbaşı 1, s. 71].

Altın gibi adını bakır itme (d.).⁴²

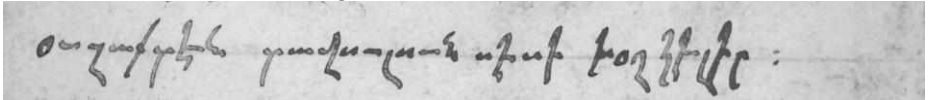
Altın adını bakır etmek [ÖAA II, No: 3144-3145, s. 568].

Altın adını bakır (pul) etmek [Saraçbaşı, 1, s. 103].

Altın adını bakıra (pula) çevirmek [Akyalçın 2, No: 267, s. 82].

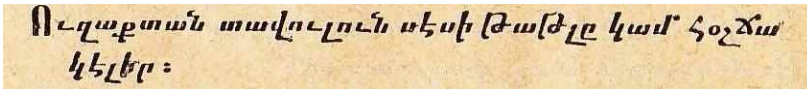
Deyimin beş ayrı çeşitlemesi için ayrıca bkz.: Bilgin-Bilgin, 1, s. 189.

Uzakden⁴³ davulun sesi hoş gelir.

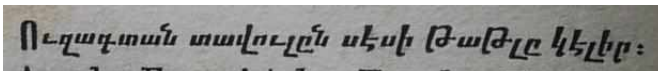

Davulun sesi ırakdan eyü gelir [Ekinci, 2013, s. 66]

Uzakdan davulun sesi tatlı (hoşca) gelir [Culardyan, 1882, s. 119].⁴⁴

Uzakdan davulun sesi tatlı gelir. [Alm., 1877 ve 1893, s. 76; Fr., 1881, s. 51; İt., 1879, s. 33 ve 1893, s. 38].

[Alm., 1877, s. 76].

⁴¹ “kanahat” < “kanaat”: Kanaat, saat, zenaat gibi Arapça kelimelerdeki “ayın” harfi günlük söyleyişte bir “h” sesi türetiyor.

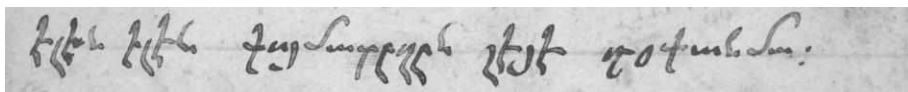
⁴² Sadi G. Kırımlı bu sözü, kitabındaki “atasözleri” arasında değil “Atalar Sözü Değerinde Sözler ve Savlar” arasında iki ayrı metin halinde yer vermiştir: “Altın adı bakır oldu.”, “Altın adım pul oldu, kız adım dul oldu.” (Atalar Sözü, Mukaddeme ve Bibliyografya: Selim Nüzhet Gerçek, İstanbul, 1939, s. 131).

⁴³ Yazmada “ovzakden” biçimindedir. Düzeltilerek okunmuştur. Âşıkların ve divân şairlerinin yazmada kayıtlı bulunan şiirlerinde de bu yazım biçimine sıkça rastlanıyor. Mecmua aynı elden çıktığına göre bunu, yazarın bir tercihi olarak yorumlayabileceğimiz gibi alışkanlık haline gelmiş yazım yanlışlığı olarak da görebiliriz. Ayrıca bkz.: 34 ve 66. sözler.

⁴⁴ Yazmadaki uygulamanın daha iyi anlaşılması için Culardyan’dan benzer metnin görüntüsü de sözün altına eklenmiştir.

Davulun sesi uzaktan hoş gelir [ÖAA, 1, No: 858, s. 229; Oy, No: 794, s. 274; Albayrak, No: 5392, s. 327; Akyalçın 1, No: 1099, s. 244 (dört benzer metin); Yurtbaşı 1, s. 251].

Elin⁴⁵ ilen koymadığın şeye tokanma⁴⁶

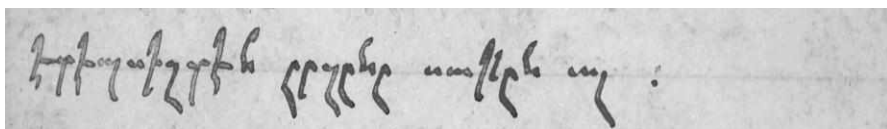
Elin ile koymadığın şeye dokunma.

Elin ile koymadığına el, bilmediğine dil uzatma [Albayrak, No: 7302-7303; Akyalçın 1, No: 1369, s. 293; Yurtbaşı 1, s. 362].

Ayrıca, Alevîlerde pîr nasihati olarak söylenişi için bkz.:

“Elinle koymadığını alma” [Turabi Saltık]⁴⁷

Edebsizden ırzını satın al.

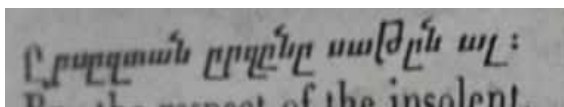

Edeblü edebsizden edeb öğrenür [Ekinci, 2013, s. 62].

Irsızdan⁴⁸ ırzını satın al (demişler) [Culardyan, 1882, s. 65].

Ըրսըզտան Իրզընը սաթըն ալ (տէմիլէր):

Irsızdan ırzını satın al. [Alm., 1877 ve 1893, s. 26; İng., 1844, s. 22 (İng. 1880 ve 1896, s. 23)]

[İng., 1844, s. 22].

Edebi edebsizden öğren [ÖAA, 1, No: 1050, s. 257; Oy, No: 921, s. 278].

⁴⁵ Elen” okunacak biçimde yazılmış olan bu sözcük yukarıdaki gibi düzeltilerek okunmuştur.

⁴⁶ “tokanma”: dokunma.

⁴⁷ “Alevilikte -Kızılbaşlıkta Meydan (Cemevi)”,

<http://www.mesop.net/osd/?app=izctrl&archiv=220&izseq=izartikel&artid=1890>

(erişim: 16/05/2014)

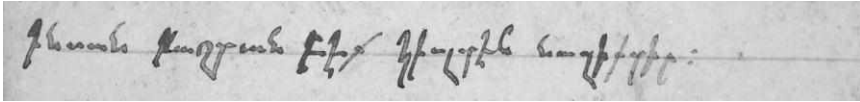
⁴⁸ “ırsızdan” < ırsızdan.

Edepsizden ırzını satın al [Albayrak, No: 6739, s. 386].

Edebi edebsizden satın al.

Namussuzdan ırzını satın al [Akyalçın 1, No: 1302, 281; Yurtbaşı 1, s. 247, 248].

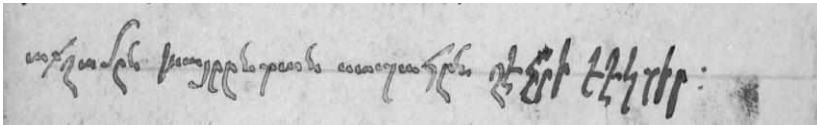
İnsan taşdan pek gülden nazikdir.

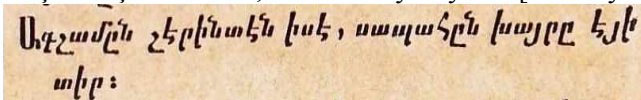
İnsan demirden sert, taştan berk, gülden naziktir [Albayrak, No: 10699, s. 554; Yurtbaşı 1, s. 264, 435].

İnsanoğlu gülden ince, taştan pektir [Albayrak, No: 10800, s. 560].

Akşamın hayrından sabahın şerri yegdir.

Akşamın şerinden ise, sabahın hayrı eyi dir [Culardyan, 1882, s. 3].

Akşamın hayrından(sa) sabahın şerri (iyidir) [ÖAA, 1, No: 195, s. 133; Albayrak, No: 1008, s. 130].

Akşamın hayrından sabahın şerri yeğdir [Oy, No: 215, s. 252].

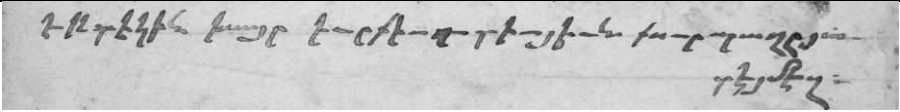
Akşamın hayrı, sabahın şerri [Akyalçın 1, No: 261, s. 107 (sözün dört benzer metni var); Yurtbaşı 1, s. 545]

Etdigin⁴⁹ hayr ürküdüyün kurbağıya⁵⁰ deymez (a./d.).⁵¹

⁴⁹ Yazmada “etdegin” olarak yazılmış, ancak yukarıdaki gibi düzeltilerek okunmuştur.

⁵⁰ kurbağı > kurbağa: Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, C. IV, TDK Yayınları, Ankara, 1969, s. 2734. “Kurbağı”nın aynı anlamda olmasa da benzetme yoluyla yüklenmiş başka bir anlamda kullanımı için bkz.: Derleme Sözlüğü, C. VIII, s. 3005. Kelimenin kökeni, anlamı, Anadolu ağzlarında ve öbür Türk dillerindeki biçimleri üzerine bkz.: Nişanyan, s. 355; Gülensoy I, s. 570.

⁵¹ Bu sözün deyim olarak da sözlüklere geçmiş olduğuna yerinde işaret edilmiştir. Ben de deyim demeyi tercih etmekten yanayım.

Etdiyin hayır, ürkütdüyün kurbağıya deymez [Culardyan, 1882, s. 49].

Atasözü:

Ettiğin hayır, ürküttüğün kurbağaya değmeli [Albayrak, No: 7986, s. 440]

Ettiğin iş, ürküttüğün kurbağaya değmeli [Albayrak, No: 7987, s. 440]

Atılan taş, kurbağayı ürkütmeye değmeli [Albayrak, No: 2327, s. 192]

Deyim:

Aldığı abdest ürküttüğü kurbağaya değmemek [ÖAA, 2, No: 3067, s. 560; tdk.gov.tr'den "Atasözleri ve Deyimler" (erişim: 30/01/2015 "kurbağa")]

Ettiği hayır, ürküttüğü kurbağaya değmemek [tdk.gov.tr'den "Atasözleri ve Deyimler" (erişim: 30/01/2015 "kurbağa")]

Yaptığı hayır, ürküttüğü kurbağaya değmemek [tdk.gov.tr'den "Atasözleri ve Deyimler" (erişim: 30/01/2015 "kurbağa")]

Aldığı aptes ürküttüğü kurbağaya değmemek [Saraçbaşı, 1, s. 84]

Ettiği hayır ürküttüğü kurbağaya değmemek [Saraçbaşı, 1, s. 452]

Yaptığı hayır ürküttüğü kurbağaya değmemek [Saraçbaşı, 1, s. 1189; Akyalçın 2, No: 226, s. 76-77 (beş benzer metin); Yurtbaşı 2, s. 301].

Attığı taş dediği kuşu vurmamak

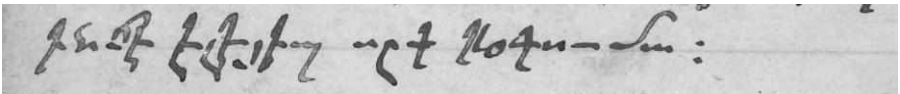
Attığı taş istediği kuşu vurmamak

Attığı taş, ürküttüğü kurbağaya değmemek [Bilgin-Bilgin, 1, s. 287]

Ettiği hayır, ürküttüğü kurbağaya değmemek

Ettiği kâr, ürküttüğü kurbağaya değmemek [Bilgin-Bilgin, 2, s. 1043]

İnce eleyib sık tokuma⁵² (d.).

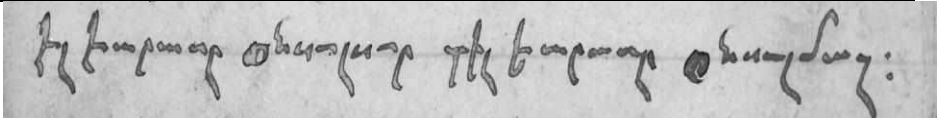

İnce eyirib, sık dokuma [Culardyan, 1882, s. 74].

İnce eleyip (eğirip) sık dokumak [ÖAA, 2, no: 6270, s. 880; ayrıca bkz.: ÖAA, 2., no: 6763, s. 928; Saraçbaşı I, s. 654; Akyalçın 2, No: 1806, s. 326; Yurtbaşı 2, s. 343; Bilgin-Bilgin III, s. 1503].

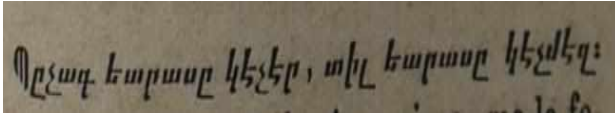
El yarası onulur dil yarası onulmaz.

⁵² Bu sözün "eğirmek" ve "dokumak" uyumlu ikilisine yer verilen benzer metinleri, "elemek" ve "dokumak" uyumsuz ikilisine yer veren benzer metinler yanında dikkati çekmektedir.

Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez [Culardyan, 1882, s. 139]

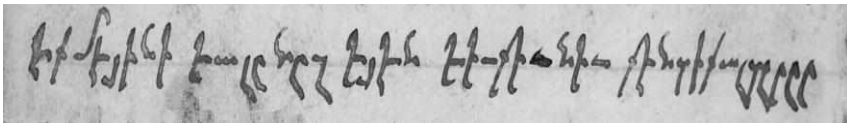
Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez. [Alm., 1877 ve 1893, s. 77; Fr., 1881, s. 53; İt., 1879, s. 35 ve 1893, s. 39]

[İt., 1893, s. 39].

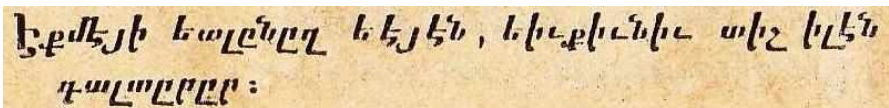
El yarası unulur (onulur, geçer), dil yarası unulmaz (onulmaz, geçmez) [Albayrak, No: 7135, s. 402; ÖAA, 1, No: 1110, s. 266; Akyalçın 1, No: 768, s. 188 (altı benzer metin); Yurtbaşı 1, s. 340].

Ekmeğini yalnız y[e]yen⁵³ yükünü kendi kaldırır.

Etmeği yalnız yiyen yükün dahî yalnız kaldırır [Ekinci, 2013, s. 60].
Yemeini yalnız yeyen, yükünü dışı ilen bağlar [Culardyan, 1882, s. 41].

Ekmeği yalnız yeyen, yükünü dış ilen kaldırır [Culardyan, 1882, s. 60].⁵⁴

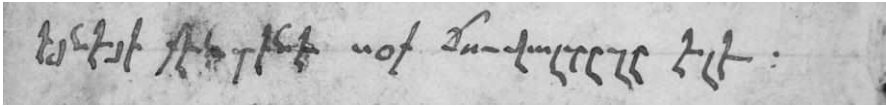

Ekmeğini kendi yiyen, yükünü kendi kaldırır [Albayrak, No: 6878, s. 392].
Ekmeğini yalnız yiyen, dengini dışıyla kaldırır [Oy, No: 936, s. 278; Albayrak, No: 6880-6882, s. 392; Akyalçın 1, No: 1320, s. 284; Yurtbaşı 1, s. 443].

İyneyi kendine sok cuvaldızı⁵⁵ ele.

⁵³ Eksik harf tarafımdan eklendi.

⁵⁴ Sözün Culardyan'daki biçimi, "yeyen" sözcüğünün yazımı için örnek olarak hemen alta konulmuştur.

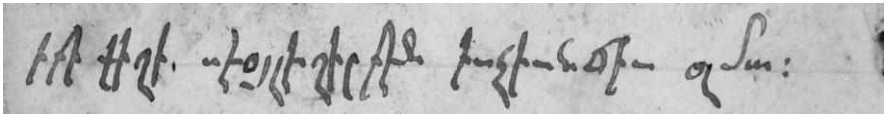

İynei sana sok, çuvaldızı ele (Culardyan, 1882, s.74).

Önce iğneyi kendine batır, sonra çuvaldızı ele [ÖAA, 1, No: 2136, s. 409]

İğneyi kendine batır, çuvaldızı ele [Oy, No: 1300, s. 291; Albayrak, No: 10388-10389, s. 542; Akyalçın 1, No: 2560, s. 484-485 (üç benzer metin) ; Yurtbaşı 1, s. 187 (iki benzer metin)].

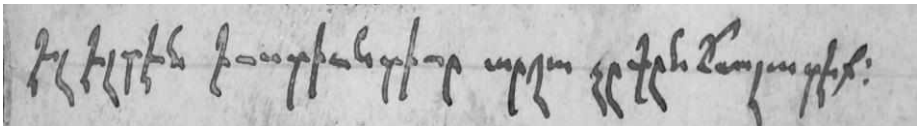
İki kişi konuşurken üçüncü olma.

İki kişi konuşurken, üçüncü sen olma [Oy, No: 1317, s. 291; Albayrak, No: 10499, s. 546]

İki kişi lakırdı ederken, üçüncü sen olma [Albayrak, No: 10500, s. 546; Akyalçın 1, No: 1909, s. 375-376; Yurtbaşı 1, s. 340].

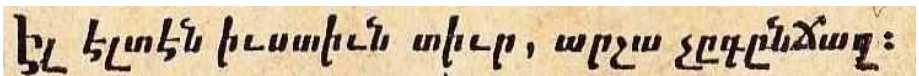
El elden üsdündür arşa çıkıncaya dek.

El elden üstündür, 'arşa çıkınca [Ekinci, 2013, s. 61].

Arşa çıkıncaz⁵⁶, el elden üsdündür [Culardyan, 1882, s. 22].

El elden üsdündür, arşa çıkıncaz [Culardyan, 1882, s. 49].

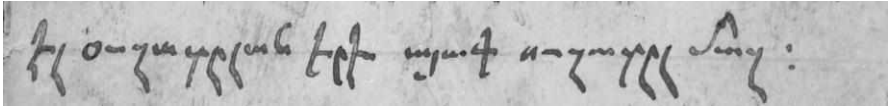
El elden üstündür, ta arşa çıkıncaya (varıncaya) kadar [ÖAA, 1, No: 1077, s. 261; Gölpınarlı, 1977, s. 113; Albayrak, No: 7004-7005, s. 391; Akyalçın 1, No: 1330, s. 285-286 (dört benzer metin); Yurtbaşı 1, s. 81 (iki benzer metin)].

⁵⁵ çuvaldız < çuvaldız.

⁵⁶ Bu ek Ermeni harfli Türkçe mânilerde de karşına çıkmıştı: Koz, 2014, s. 8. -ce ve -ince ekinin tam olarak teşhis edemediğim bir ağızdaki biçimidir: -ince için bkz: Çotuksöken, 2011, s. 84-85.

El elden üstündür [Oy, No: 943, s. 279].

El uzadılan⁵⁷ y[e]re ayak uzadılmaz.

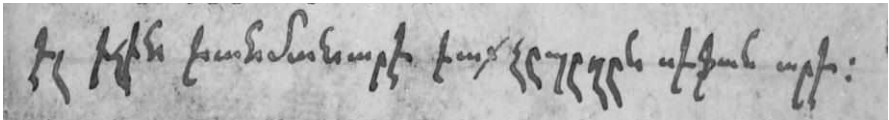

Ayağımı uzatdığım yere, elimi uzatmam [Culardyan, 1882, s. 15].

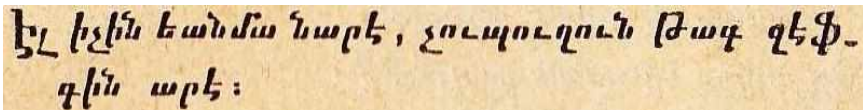
El uzatılan yere, ayak (dil) uzatılmaz [Albayrak, No: 7126, s. 402; Yurtbaşı 1, s. 367, 376].

El uzatılan yere dil uzatılmaz [Oy, No: 959, s. 279].

El için yanma nare yak çubuğun⁵⁸ sefan are.

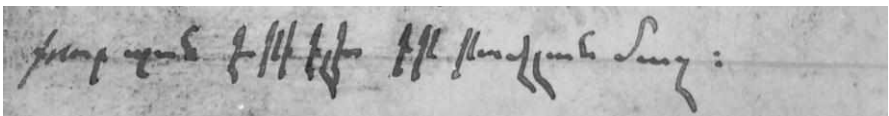
El için yanma nare, çubuğun tak zefkin⁵⁹ are [Culardyan, 1882, s. 50].

El için yanma nâra, yak çubuğunu keyfini ara [ÖAA, 1, No: 1093, s. 263; Albayrak, No: 7059, s. 399; Akyalçın 1, No: 1340, s. 287; Yurtbaşı 1, s. 514].

El için yanma nara, yak çubuğunu safanı ara [Oy, No: 953, s. 279].

Kurban eti ile it tavlalmaz. [2]

Kurban eti ilen köpek tavlalmaz [Culardyan, 1882, s. 34].

⁵⁷ “ovzatılan” < “uzatılan”: Benzer bir yazım uygulaması için ayrıca bkz.: 22. ve 66. sözler.

⁵⁸ çıbık < çubuk: Tütün içmede kullanılan, ucunda pipoya benzer “lüle” bulunan ince uzun araç. Kelimenin kökeni, anlamı, Anadolu ağızlarında ve öbür Türk dillerindeki biçimleri üzerine bkz.: Nişanyan, s. 119; Gülensoy I, s. 256-257.

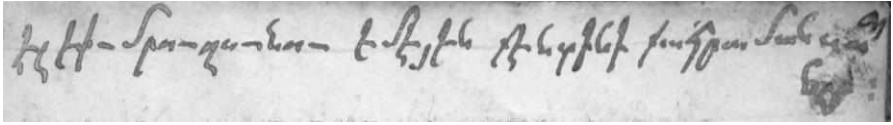
⁵⁹ 59 zevk > zefk: v-f değişmesi var: Diş dudak ünsüzü değişmesi: ötümlüleşme (Karaağaç, s. 90-91).

Bayram eti ile köpek tavlalmaz [Culardyan, 1882, s. 130].

Kurban kemiğiyle (etiyle) köpek tavlalmaz [ÖAA, 1, No: 1921, s. 377; Oy, No: 1633, s. 302; Albayrak, No: 13298, s. 677].

Düğün aşısıyla taziye tavlalmaz [Albayrak, No: 6467, s. 373; ayrıca bkz.: Albayrak, No: 6465-6466, s. 373; Yurtbaşı 1, s. 385].

El yumruğunu y[e]meyen kendini Kahraman⁶⁰ sanır.

El yumruğunu yemeyen kendi yumruğunu bozdoğan armudu sanır [Ekinci, 2013, s. 59].

El yumruğu yemeyen, kendi yumruğu Bozluğan⁶¹ armudu zanneder [Culardyan, 1882, s. 49].

El yumruğunu yemeyen kendi yumruğunu değirmen taşı (bozdoğan,⁶² kantar) sanır. (El yumruğu yemeyen kendini kahraman sanır) [ÖAA, 1, No: 1111, s. 266].

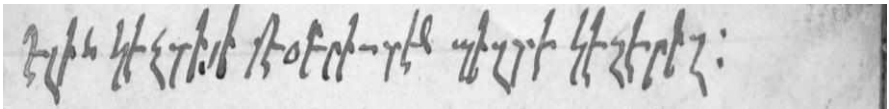
El yumruğunu yemeyen kendi yumruğunu balyoz sanır [Oy, No: 962, s. 279].

El yumruğunu yemeyen, kendi yumruğunu Bozdoğan'ın armudu (tokmak) sanır [Albayrak, No: 7139, s. 403].

Elin yumruğunu görmeyen, kendi yumruğunu değirmen taşı sanır [Albayrak, No: 7349, s. 411].

Yurtbaşı 1, s. 159; Akyalçın 1, No: 1349, s. 289 (beş benzer metin).

Elin geçdiyi köprüden biz de geçeriz.

Âlemin geçdiyi köprüden sen de geçersin [Culardyan, 1882, s. 7].

Âlemin geçdiyi köprüden sen de geç. (Alm., 1877 ve 1893, s. 48; Fr., 1881, s. 14; İt. 1879, s. 18 ve 1893, s. 21)

⁶⁰ Hayatı ve maceraları bir hikâyeye konu olan İranlı mitoloji kahramanı: Kahrıman > Kahraman. Bkz.: Hikâye-i Tercüme-i Kahraman Katil, Farsçadan çeviren: Mehmed Emin Yümnî, İstanbul, 1285 (1869), 136 s.; yb.: Kahraman Katil (Tercüme-i Kahraman Katil), Çev.: Mehmed Emin Yümnî, Haz.: İsmail Toprak, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2014, 210 s.

⁶¹ Bozluğan: Konya'nın Akşehir ilçesine bağlı bir köy.

⁶² Ömer Asım Aksoy'un notu: "bozdoğan: gürz" (ÖAA, I, s. 266).

Ագջիւն կէջտիցի .քէօփրիւտէն սէն տէ
կէջ:

[Fr., 1881, s. 14].

Herkesin geçtiği köprüden sen de geç [ÖAA 1, No: 1433, s. 310; Oy, No: 1262, s. 289].

Elin geçtiği köprüden sen de geç [Albayrak, No: 7292, s. 409; Yurtbaşı 1, s. 508 (iki benzer metin)].

Eli[n] ağzı torba deyil ki büzesin.⁶³

Էլ աջիւ տօրբա դէյիլ կի բյէսին :

El ağzı torba deyil ki çekib büzesin [Culardyan, 1882, s. 49].

Elin ağzı torba değil ki (çekip) büzesin [ÖAA, 1, No: 1094, s. 263].

Elin ağzı torba değil ki çekip büzesin [Oy, No: 965, 279; Albayrak, No: 7267, s. 408].

Elin ağzı uçkur değil ki bağlansın [Albayrak; No: 7268-7269, s. 408].

Yurtbaşı 1, s. 143, 278; Akyalçın 1, No: 1366, s. 292 (iki benzer metin).

Öksüze acır çok amma ekmek veren yok.

Էօքսյէ աւր շօք աճա Էքմէք վերէն Էօք:

Öksüze ekmek veren yok, nasihat⁶⁴veren çok. [Culardyan, 1882, s. 64].

Öksüze ekmek veren yok, öyüd veren çok. [Alm., 1877 ve 1893, s. 67; Fr., 1881, s. 39; İt. 1879, s. 28 ve 1893, s. 31]

Էօքսյէ աւր Էքմէք վերէն Էօք. Էօյիւտ
վերէն չօղ:

[Fr., 1881, s. 39].

Öksüze acıyan çok amma ekmek veren yok [Oy, No: 1810, s. 309].

Öksüze acır çok, ama ekmek verir yok [Albayrak, No: 14814, s. 742].

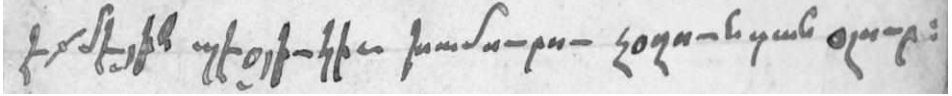
Öksüze öğüt veren çok olur, ekmek veren az olur [Albayrak, No: 14815, 14819, s. 742; Yurtbaşı 1, s. 264].

⁶³ Bir Nasreddin Hoca fıkrası bu atasözüyle biter:

⁶⁴ “nasahat” < “nasihat”: Ünlü genişlemesi (Karaağaç, s. 98).

Yetime gel diyen çok olur, çörek veren olmaz [Akyalçın 1, No: 3119, s. 582 (sekiz benzer metin)].

Ekmeyin büyüğü⁶⁵ hamuru[n] çoğundan olur.

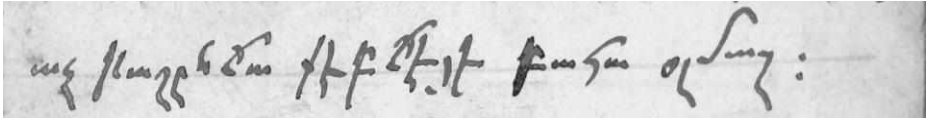

Etmeğin büyüğü hamurun çokluğundan olur [Ekinci, 2013, s. 60]

Ekmeyin büyüklüyü hamurun çoğundan olur [Culardyan, 1882, s. 61].

Ekmeğin (Çöreğin) büyüğü hamurun (unun) çoğundan olur [ÖAA, 1, No: 1063, s. 259; Oy, No: 934, s. 278; Albayrak, No: 6865, s. 391; Yurtbaşı 1, s. 99; Akyalçın 1, No: 1319, s. 284 (dört benzer metin)].

Aç⁶⁶ taşınca kepceye paha olmaz.

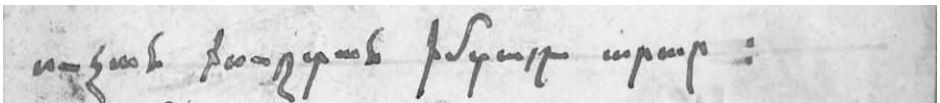
Aş taşarsa kepçenin bahâsı olmaz [Ekinci, 2013, s. 61].

Aş taşınca kepçeye paha olmaz [ÖAA, 1, No: 367, s. 157; Oy, No: 389, s. 259; Albayrak, No: 2009, s. 178].

Aş taşarsa çömçenin değeri olmaz.

Kazan taşarsa kepçenin değeri olmaz [Akyalçın 1, No: 469, s. 142; Yurtbaşı 1, s. 144].

Uçan kuşdan imdat⁶⁷ arar (d.).

Uçan kuşdan imdad arar [Culardyan, 1882, s. 121].

Uçan kuştan medet ummak [ÖAA, 2, No: 8345, s. 1083].

Uçan kuştan medet ummak [Saraçbaşı, 2, s. 1137; Yurtbaşı 2, s. 445].

Uçan kuştan car (medet, imdat) ummak [Akyalçın 2, No: 2822, s. 485].

Uçan kuştan imdat aramak.

Uçan kuştan imdat ummak.

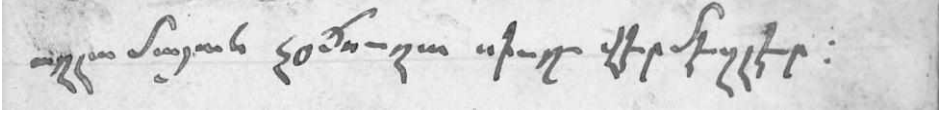
⁶⁵ Büyüğ < büyük < bedük: Kelimenin kökeni, anlamı, Anadolu ağzlarında ve öbür Türk dillerindeki biçimleri üzerine bkz.: Nişanyan, s. 86-87; Gülensoy I, s. 197.

⁶⁶ Doğrusu "Aş" olacaktı.

⁶⁷ Nasıl konuşuluyorsa öyle yazmaya güzel bir örnek. Ünsüz sertleşmesi.

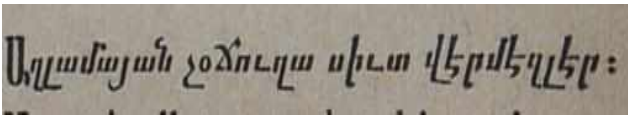
Uçan kuştan medet ummak [Bilgin-Bilgin, 5, s. 2614-2615].

Ağlamayan çocuğa süt⁶⁸ vermezler.

Ağlamayan çocuğa süd vermezler. [Culardyan, 1882, s. 13]

Ağlamayan çocuğa süd vermezler. [Alm., 1877 ve 1893, s. 50; Fr., 1881, s. 17; İt. 1879, s. 19 ve 1893, s. 22].

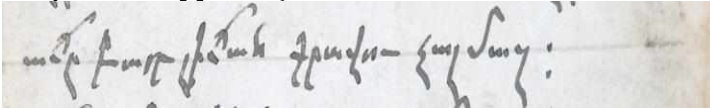

[İt., 1893, s. 22].

Ağlamayan çocuğa meme vermezler [ÖAA, 1, No: 127, s. 122; Oy, No: 147, s. 250].

Ağlamayan çocuğa meme (süt) vermezler [Albayrak, No: 651, s. 114; Yurtbaşı 1, s. 204; Akyalçın 1, No: 175, s. 93].

Acı patlican⁶⁹k[ı]ravu⁷⁰çalmaz.

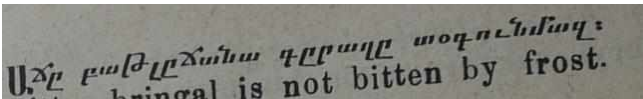

Acı padlıcanı kırağı çalmaz [Ekinci, 2013, s. 60].

Acı patlicana k[ı]rağı çalmaz (vurmaz) [Culardyan, 1882, s. 14].

Acı patlicana kırağı çalmaz. [Alm. 1877 ve 1893, s. 17; İng. 1844, s. 15].

Acı patlicana kırağı dokunmaz. [İng., 1880 ve 1896, s. 15].

[İng., 1880, s. 15]

Acı patlıcanı kırağı çalmaz. [ÖAA, 1, No: 23, s. 108; Oy, No: 18, s. 245; Yurtbaşı 1, s. 140, 144; Albayrak, No 87, s. 88].

⁶⁸ Nasıl konuşuluyorsa öyle yazmaya güzel bir örnek. Ünsüz sertleşmesi.

⁶⁹ Burada bir “-ı” eki olmalıydı. Ancak sözün böyle de kullanılmış olma ihtimali bulunduğundan herhangi bir ekleme yapmadım.

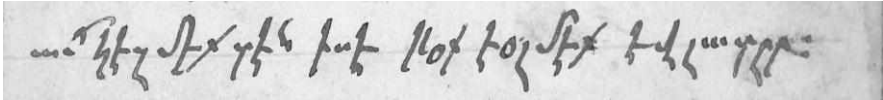
⁷⁰ Yazımda ünlü düşmesi (bkz.: 11 sayılı söze düşülen not): kıragu > kırağu > kırağı > k[ı]ravu. Kelimenin kökeni, anlamı, Anadolu ağızlarında ve öbür Türk dillerindeki biçimleri üzerine bkz.: Nişanyan, s. 323; Gülensoy I, s. 510-511.

Acı acura samyeli vurmaz. [Albayrak, No: 83, s. 87].

Acı patlıcana mihlican değmez (çalmaz). [Albayrak, No: 86, s. 87].

Acı patlıcanı soğuk almaz. [Albayrak, No: 88, s. 87; Akyalçın 1, No: 25, s. 68].

Ac⁷¹ gezmekden ise tok ölmek evladır.

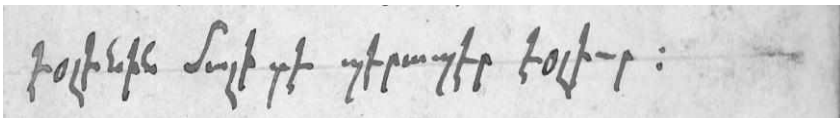

Aç gezmekten tok ölmek yeğdir [ÖAA, 1, No: 38, s. 110; Oy, No: 38, s. 246].

Aç gezmektense, tok ölmek evladır [Albayrak, No: 149-150, s. 90].

Aç ölmekten tok ölmek yeğdir [Yurtbaşı 1, s. 11; Akyalçın 1, No: 45, s. 72].

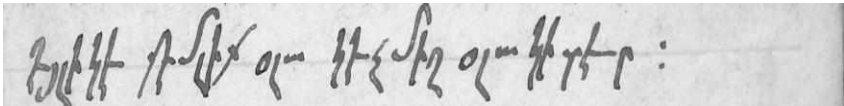
Ölenin mali de beraber ölür.

Ölenin malı da (malı dahi) beraber ölür [Albayrak, No: 14910, s. 746].

Ölenin malı dahi beraber ölür [Yurtbaşı 1, s. 471].

Eylige⁷² kemlik ola geçmiş⁷³ ola gider.

Eyliye kemlik ola⁷⁴ gelmiştir [Culardyan, 1882, s. 54].

⁷¹ ac < aç.

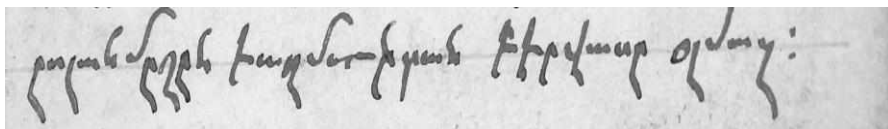
⁷² eyliğ (eylük) < iyilik (eyilik) < edgülük: Kelimenin kökeni, anlamı, Anadolu ağzlarında ve öbür Türk dillerindeki biçimleri üzerine bkz.: Gülensoy I, s. 357.

⁷³ oğrusu “gelmiş” olacaktı.

⁷⁴ Kelimenin başındaki harf yok sayılarak okunmuştur.

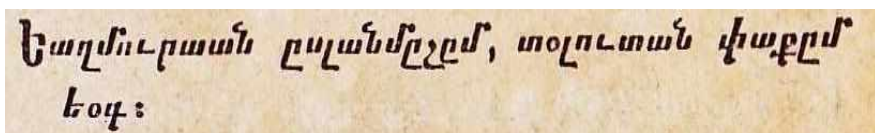
İyiliğe kemlik âlemde olagelmiş, olagider [Albayrak, No: 11245, s. 578; Yurtbaşı 1, s. 635; Akyalçın 1, No: 2028, s. 396 (üç benzer metin)].

Islanmışın yağmurdan pervası olmaz.

Islanmış yağmurdan korkmaz [Ekinci, 2013, s. 57].

Yağmurdan ıslanmışım, doludan pakım⁷⁵ yok [Culardyan, 1882, s. 39].

Yağmurdan ıslananın fervası⁷⁶ olmaz [Culardyan, 1882, s. 39].

Çayda ıslanmışın yağmurdan korkusu olmaz. [Culardyan, 1882, s. 65].

Denizde ıslanmışım, yağmurdan pervam yok [Culardyan, 1882, s. 167].

Islanmışın yağmurdan haberi (pervası, korkusu) olmaz (yoktur) [ÖAA, 1, No: 1494, s. 319; Oy, No: 1295, s. 291; Albayrak, No: 10335-10337, s. 539; Yurtbaşı 1, s. 221; Akyalçın 1, No: 1887, s. 372].

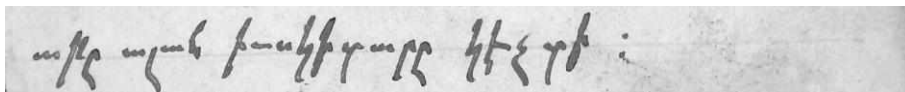
Açma kutuyu, söyledirsın kötüyü.

Açma kutuyu, söyletme kötüyü [Culardyan, 1882, s. 17].

Açtırma kutuyu, söyletme kötüyü [ÖAA, 1, No: 62, s. 113-114; Oy, No: 73, s. 247; Albayrak, No: 280, s. 96; Yurtbaşı 1, s. 64, 362; Akyalçın 1, No: 79, s. 78 (iki benzer metin)].

Atı alan Üsgüdar'ı geçdi (d.).

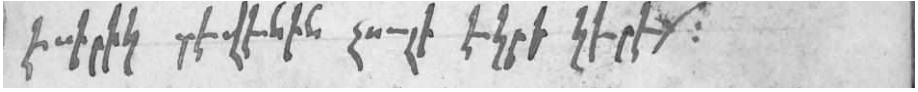
⁷⁵ “pak” > “bak” (korku)

⁷⁶ “fervası” < “pervası”.

At alan Üsküdar'ı geçdi [Culardyan, 1882, s. 4].

Atı alan Üsküdar'ı geçti [ÖAA, 2, No: 3392, s. 591; Saraçbaşı 1, s. 137; Yurtbaşı 2, s. 210-211; Akyalçın 2, No: 404, s. 101; Bilgin-Bilgin 1, s. 282].

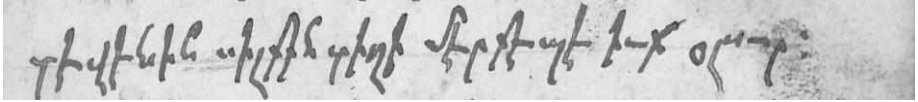
Esirig⁷⁷ devenin çülü egri⁷⁸ gerek.

Esirgili⁷⁹ devenin çulu eyri olur [Culardyan, 1882, s. 57].

Esrik (esrük) devenin çulu eğri gerek [ÖAA, 1, No: 1150, s. 271-272; Albayrak, No: 7749, s. 430; Yurtbaşı 1, s. 247; Akyalçın 1, No: 1427, s. 301-302].

Devenin silkindiği merkebe [y]ük olur.⁸⁰

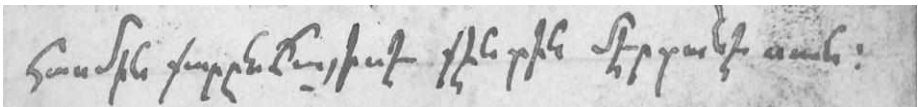

Devenin derisi (yünü, silkintisi) eşeğe yük olur [ÖAA, 1, No: 932, s. 239].

Devenin silkintisi eşeğe yük olur [Albayrak, No: 5872, s. 347].

Deve ölürse (derisi, yünü, silkintisi) eşeğe yük olur [Oy, No: 839, s. 275; Albayrak, No: 5843, s. 346; Yurtbaşı 1, s. 145; Akyalçın 1, No: 1182, s. 257 (üç benzer metin)].

Hasmin karıncayise kendin Merdane san.

Hasmın karınca ise merdâne kork [Ekinci, 2013, s. 65].

⁷⁷ esirig < esrig/esrik/esrük: sarhoş (esirmek/esürmek'ten: sarhoş olmak). Kelimenin kökeni, anlamı, Anadolu ağızlarında ve öbür Türk dillerindeki biçimleri üzerine bkz.: Nişanyan, s. 171; Gülensoy I, s. 342-343.

⁷⁸ egri < eğri (eyri) < egrik: eğrilmiş, bükülmüş (egürmek/eğirmek'ten: bükmek). Kelimenin kökeni, anlamı, Anadolu ağızlarında ve öbür Türk dillerindeki biçimleri üzerine bkz.: Gülensoy I, s. 323-324.

⁷⁹ "Esrik" yerine.

⁸⁰ Dîvânü Lugâti't-Türk'te geçen en eski Türk atasözlerindendir: "Tevi sikinse eşekke yük çıkar" [Deve silkintisi eşeğe yük olur (Atalay II, 1940, s. 246; Birtek, 1944, No: 104, s. 27; Oy, 1972, No: 117, s. 137)].

Düşman karınca ise fil gibi san [Ekinci, 2013, s. 66].

Düşmanın karınca ısa, fil zann et (gine sakın geç) [Culardyan, 1882, s. 173].

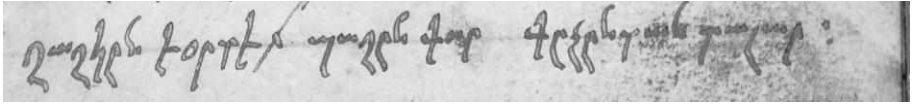
Düşmanın karınca ise de hor bakma [ÖAA, 1, No: 1040, s. 254; Oy, No: 912, s. 277].

Kendin Merdane isen [de] düşmanını karınca bil [Yund 1971, s. 6080-6081].⁸¹

Hasmın karınca da olsa, kendini merdane tut [Albayrak, No: 9488, s. 505].

Yurtbaşı 1, s. 179 (iki benzer metin); Akyalçın 1, No: 1708, s. 346 (üç benzer metin).

Şaşgın ördek başın kor kıçından dalar.

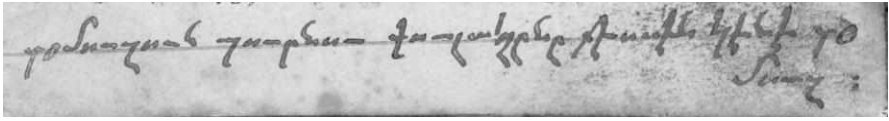

Şaşgın kaz, başını bırakır altından dalar [Culardyan, 1882, s. 117].

Şaşgın ördek, başın kor, kıçdan dalar [Culardyan, 1882, s. 118].

Şaşkın ördek başını bırakır da kıçından dalar [ÖAA, 1, No: 2339, s. 437; Oy, No: 1985, s. 315; Albayrak, No: 16324-16327, s. 808; Yurtbaşı 1, s. 24; Akyalçın 1, No: 2782, s. 524 (üç benzer metin)].

Domuzun burnu kulağını kessen gene domuz. [3]

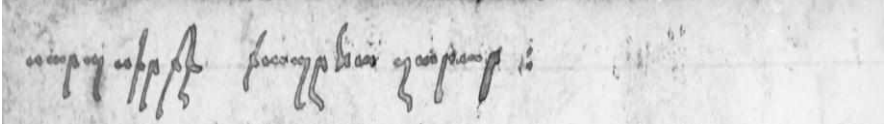
Domuzun burnunu kes, kulağını kes; gine domuz, gine domuz [Culardyan, 1882, s. 174].

Domuzun burnunu, kulağını, kuyruğunu kessen yine domuzdur [ÖAA, 1, No: 987, s. 246; Albayrak, No: 8267-8268, s. 364; Yurtbaşı 1, s. 150, 290; Akyalçın 1, No: 1236, s. 267 (dört benzer metin)].

Sarb⁸² sirke kabına zarar.

⁸¹ Atasözü, yukarıdaki biçimini aldığım kaynaktan, çeşitlemeleriyle birlikte bir dinî hikâyeye de bağlanmıştır. Buna göre Hz. Süleyman'ın bindiği filin adı Merdane'dir ve düşmanı olan karıncalar tarafından tuzağa düşürülüp öldürülmüştür.

⁸² sarb < sarp: Kelimenin kökeni, anlamı, Anadolu ağızlarında ve öbür Türk dillerindeki biçimleri üzerine bkz.: Nişanyan, s. 539; Gülensoy II, s. 739. Atasözünün, bu kelime yerine Arapça "sa'b" (çetin, güç, sarp) konulmuş bir örneğini de şimdi hatırlayamadığım bir kaynaktan görmüştüm.

Keskin sirkenin kabına zarârı var [Ekinci, 2013, s. 72].

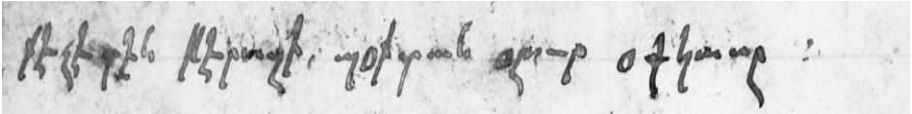
Sarb sirke kabına zarardır [Alm., 1877 ve 1893, s. 9].

Sarp sirke kabına zarar. [İng. 1844, s. 9].

Sert sirke kabına zarardır. [İng., 1880 ve 1896, s. 7].

Keskin sirkenin zararı küpünedir [ÖAA, 1, No: 1784, s. 358; Oy, No: 1514, s. 298; Albayrak, No: 12302-12305, s. 627; ayrıca bkz.: Albayrak, No: 9411, s. 501-502; Yurtbaşı 1, s. 402 (iki benzer metin); Akyalçın 1, No: 2187, s. 419-420 (beş benzer metin)].

Keçeden terazi, bokdan olur okgası.

Terazi keçeden olursa, nügüsü⁸³ boktan olur [Albayrak, No: 16780, s. 829].

Terazisi tezekten olanın, dirhemi boktan olur [Albayrak, No: 16786, s. 829; ayrıca bkz.: Albayrak, No: 16833-16835, s. 831].

Azacık aşım kavgasız başım.

Azacık aşım, gavgasız başım [Ekinci, 2013, s. 62].

Azacık aşım, kavgasız başım [Culardyan, 1882, s. 3].

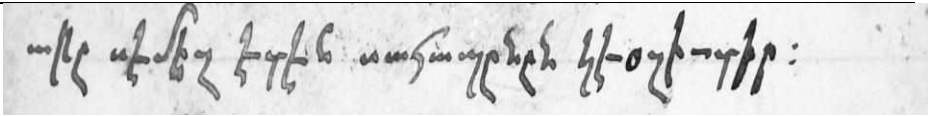
Azacık aşım, kavgasız başım. [Alm. 1877 ve 1896, s. 35; İng. 1844, 28, 1880 ve 1896, s. 29, İt. 1879, s. 42].

Azacık aşım, ağrısız (kavgasız, kaygısız) başım [ÖAA, 1, No: 462, s. 170; Oy, No: 516, s. 263; Albayrak, No: 2761, s. 212; Yurtbaşı 1, s. 69].

Atı semiz eden sahibının⁸⁴ gözüdür.

⁸³ nügü: genellikle bir “okka” olarak bilinen ancak yörelere göre değişen eski bir ağırlık ölçüsü.

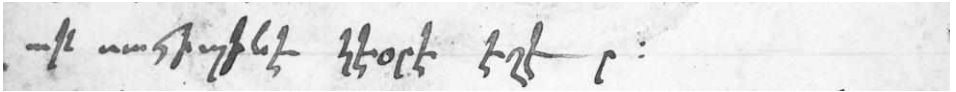
⁸⁴ “sahabına” < sahibine”.

Sahabın gözü, atı semizlendirir [Culardyan, 1882, s. 151].

Atı semirten, sahibinin gözüdür [Albayrak, No: 2323, s. 192].

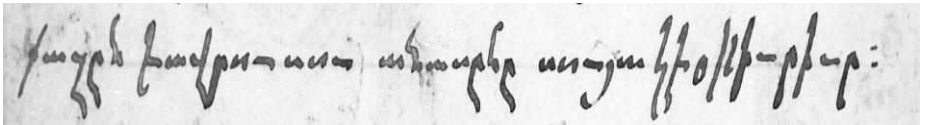
At sahibine⁸⁵ göre eşer.

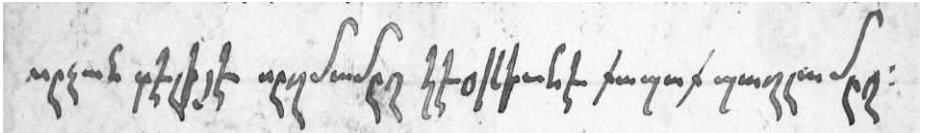
At sahibına göre eşer [Culardyan, 1882, s. 6].

At sahibine (ağasına, binicisine) göre eşer (kişner) [ÖAA, 1, No: 414, s. 163-164; Oy, No: 417, s. 260; Albayrak, No: 2185, s. 186; Yurtbaşı 1, s. 287].

Kazın yavrusu anasını suya götürür.

Sıçan deliye⁸⁶ sığmamış götüne kabak bağlamış.

Sıçan deliye sığmamış, kuyruğına kabak bağlamış [Culardyan, 1882, s. 158].

Sıçan, deliğine sığmamış; kuyruğuna bir de kabak bağlamış [Albayrak, No: 15801, s. 785-786].

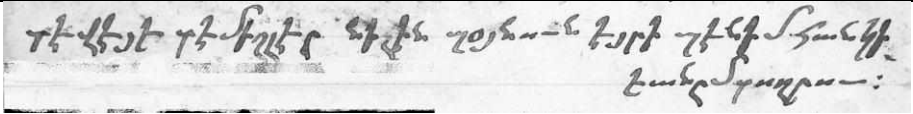
Yurtbaşı 1, s. 24.

Deveye demişler niçin boynun eyri⁸⁷ benim hangi yanım doğru.

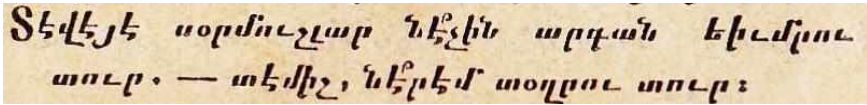
⁸⁵ Birbirini izleyen iki sözde uygulanan “sahab” ve “sahib” gibi iki farklı yazım dikkati çekiyor. “Sahab”daki “ünlü genişlemesi” için bkz.: Karaağaç, s. 98.

⁸⁶ deliye < deliğe (delik).

⁸⁷ eyri: bkz.: 52 sayılı söz (egri) ve buna düşülen not.

Deveye sormuşlar neçin⁸⁸ arkan yümrudur; – demiş, nerem doğrudur [Culardyan, 1882, s. 168].

Deveye boynun eğri demişler; nerem doğru (ki), demiş [Oy, No: 844, s. 275; Albayrak, No: 5888, s. 348]

Deveye niçin boynun eğri, demişler; nerem doğru ki, demiş [Albayrak, No: 5901, s. 348]

Karınca kararınca (d.).

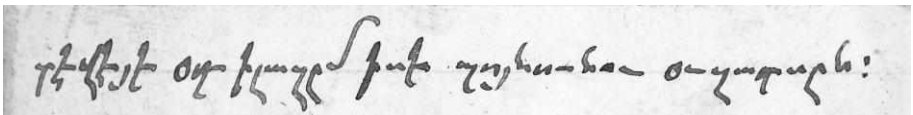
Karınca karârınca [69].

Karınca kararınca (kaderince) [ÖAA, 2, No: 6596, s. 912; Saraçbaşı, II, s. 739; Yurtbaşı 2, s. 361].

Karınca kaderince

Karınca kararınca [Bilgin-Bilgin, III, s. 1703].

Deveye ot ilazım⁸⁹ ise boynunu uzatsın.⁹⁰

Deveye burç⁹¹ gerek olursa boynunu uzatır [ÖAA, 1, No: 934, s. 239].

Deveye ot lâzımsa boynunu uzatır [Oy, No: 1843, s. 275].

⁸⁸ neçin < niçin < ne için. Sözün tıpkıbasımında da görüleceği gibi “neçin” kelimesinin ikinci harfi üzerindeki işaret Ermenice soru işaretidir. Aynı işaret “nerem” kelimesinin ikinci harfinde de bulunmaktadır.

⁸⁹ “ilazım” < “lâzım”: Buradaki “ön ses türemesi”, bir ağız özelliği olarak daha birçok kelimede karşımıza çıkan, yazılı metinlere de yansımış bulunan yaygın bir ses olayıdır. Örnek ve açıklamalar için bkz.: Karaağaç, s. 94-95.

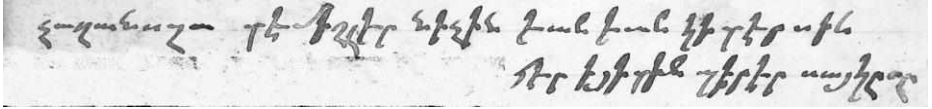
⁹⁰ “ovzatsın” < “uzatsın”: Benzer yazım uygulamaları için ayrıca bkz.: 22 ve 34. sözler.

⁹¹ “Ağacın taze dalı, filizi” [ÖAA, I, s. 239 (not: 104)].

Deveye ot lazım olursa (lazımsa) boynunu uzatır [Albayrak, No: 5902, s. 348].

Yurtbaşı 1, s. 268; Akyalçın 1, No: 1183, s. 257-258.

Çağanoza demişler niçin yan yan gidersin her iyidin⁹²birer saygısı.

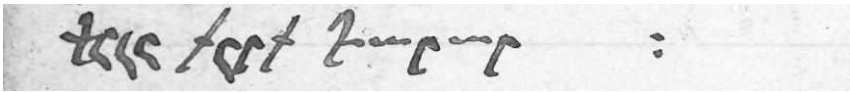

Çağanoza sormuşlar ki, niçin yan yan gezersin? – Her iyidin bir saygısı var, demiş [Culardyan, 1882, s. 122].

Yengece “niçin yan yan gidersin?” demişler; “serde kabadayılık var” (yiğide nice yürürse yaraşır) demiş [ÖAA, I, No: 2564, s. 473].

Yengece demişler ki: “Niçin yan yan gidersin?”, “Serde kabadayılık var” demiş [Albayrak, No: 18096, s. 886; Yurtbaşı 1, s. 187; Akyalçın 1, No: 3105, s. 580].

Kılı kırk yarar (d.).

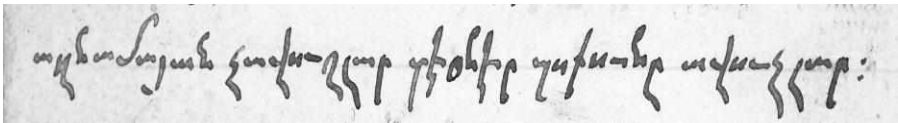

Kılı kırk yarar [Culardyan, 1882, s. 30].

Yerine göre kılı kırk yarmalı [Culardyan, 1882, s. 41].

Kılı kırk yarmak [ÖAA, 2, No: 6763, s. 928; Saraçbaşı, 2, s. 776; Yurtbaşı 2, s. 370; Akyalçın 2, No: 2087, s. 367; Bilgin-Bilgin, III, s. 1802].

Ağnamayan⁹³ çavuşlar döner bokunu avuçlar.

Kendini bilmeyen çavuşlar, kusar döner avuçlar [Culardyan, 1882, s. 178].

İşini bilmeyen kasap, ne bıçak bırakır ne masat [ÖAA, 1, No: 1465, s. 314 ve No: 1574, s. 330].

İşini bilmeyen çavuşlar, sıçar bokunu avuçlar [Albayrak, No: 10932-10933, s. 566].

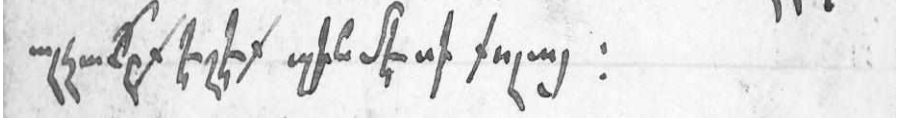
Yurtbaşı 1, s. 81.

⁹² iyid < yiğit < yigit. İlginç bir “ön ses türemesi”: Karaağaç, s. 94-95.

⁹³ “anlamayan” > “ağnamayan” (anlamak > ağnamak).

Hesapsız kasap, ya bıçak kırar ya masat [Akyalçın 1, No: 1842, s. 366 (altı benzer metin)].

Alçacık eşek binmesi kolay.

Alçacık eşek, binmesi kolay [Culardyan, 1882, s. 10].

Alçacık eşek, binmesi kolay. [Alm., 1877 ve 1893, s. 8; İng. 1844, s. 8, İng. 1880ve 1896, s. 6; İt. 1879 ve 1893, s. 6].

Alçacık eşeği kim olsa biner [Albayrak, No: 1098, s. 134]

Alçak eşek binmeye kolay, öksüz çocuk (uşak) dövmeye kolay [ÖAA, 1, No: 208-210, s. 134-135; Oy, No: 227, s. 253; Albayrak, No: 1098, s. 134; Akyalçın 1, No: 278, s. 109 (beş benzer metin)].

Alçacık eşek binmeye kolay, yünlüce koyun yolmaya kolay [Yurtbaşı 1, s. 263].

Kavilsiz giren haksız çıkar.

Kavilsiz giren, haksız çıkar [Culardyan, 1882, s. 26].

Kavilsiz giren, haksız çıkar. (Alm., 1877 ve 1893, s. 38; İng., 1844, s. 30; İng., 1880 ve 1896, s. 32].

Kavilsiz giren, haksız çıkar [Albayrak, No: 11922, s. 610]

Pazarlıksız giren haksız çıkar [Yurtbaşı 1, s. 491].

Kırdığı ceviz bini geçdi (d.).

Kırdığı koz (ceviz) kırkı (bini) aşmak [ÖAA, 2, No: 6772, s. 929; Saraçbaşı, II, s. 778; Akyalçın 2, No: 2091, s. 368; Bilgin-Bilgin, III, s. 1807-1808].

Tamahkârın gözünü tobrak⁹⁴açar.

⁹⁴ tobrak < toprak: Kelimenin kökeni, anlamı, Anadolu ağızlarında ve öbür Türk dillerindeki biçimleri üzerine bkz.: Gülensoy II, s. 914-915. Yaygın olan “toprak” yerine kelimenin en eski biçimi olmak itibarıyla “tobrak”ın kullanılması ilginçtir.

Tamahkârın gözünü toprak doyurur [Albayrak, No: 16456-16457, s. 814].
Tamahkârın gözünü bir avuç toprak doyurur [Akyalçın 1, No: 2810, s. 530].
Tamahkârın gözünü (bir avuç) toprak doyurur [Yurtbaşı 1, s. 7].

Her iyidin⁹⁵ karnında birer aslan yatar.

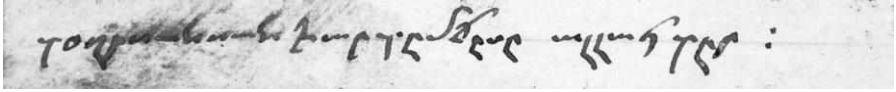

Her gönülde bir aslan yatar [Culardyan, 1882, s. 100].

Her yiğidin gönlünde (her gönülde) bir arslan yatar [ÖAA, 1, No: 1459, s. 313; Oy, No: 1240, s. 289].

Her yiğidin gönlünde bir aslan yatar [Albayrak, No: 9947, s. 523; ayrıca bkz.: Albayrak, No: 9744, s. 515; Yurtbaşı 1, s. 285; Akyalçın 1, No: 1758, s. 354 (dört benzer metin)].

Doğrunun yardımcısı Allah'dır. [4]

Hak doğruya yardımcı [Culardyan, 1882, s. 93]

Doğrunun yardımcısı Allah'tır [ÖAA, 1, No: 972, s. 244; Albayrak, No: 6190-6193, s. 361; Akyalçın 1, No: 312, s. 116 (üç benzer metin)].

Hak doğrunun yardımcısıdır [Yurtbaşı 1, s. 45].

Allah doğrunun yardımcısıdır [Yurtbaşı 1, s. 176].

Alfabe Sırasıyla Atasözü ve Deyimler

Ac gezmekden ise tok ölmek evladır (46).⁹⁶

Acı patlican k[1]ravu çalmaz (45).

Aş taşınca kepceye paha olmaz (42).

Açma kutuyu söyledirsin kötüyü (50).

Ağlamayan çocuğa süt vermezler (44).

Ağnamayan çavuşlar döner bokunu avuçlar (69).

Akşamın hayrından sabahın şerri yegdir (26).

Alçacık eşek binmesi kolay (70).

⁹⁵ Bkz.: 67 sayılı söz ve bu kelimeye düşülen not.

⁹⁶ Bu listede sözlerin sonunda yer alan parantez içindeki sayı, o sözün yazmada ve bu yazıda yer alış sırasını göstermekte olup tarafımdan eklenmiştir..

Allah her keşin kalbince verir (19).
Alma mazlumun ahını, çıkar ahesde ahesde (10).
Altın gibi adını bakır itme (21) (a./d.).
Arayan Mevla'sını da bulur cezasını da (16).
At sahibine göre eşer (61).
Atı alan Üsgüdar'ı geçdi (51) (d.).
Atı semiz eden sahabının gözüdür (60)
Az veren malden, çok veren canden (14).
Azacık aşım kavgasız başım (59).
Çağanoza demişler niçin yan yan gidersin her iyidin birer saygısı (67).
Devenin silkindiği merkebe [y]ük olur (53).
Deveye demişler niçin boynun eyri benim hangi yanımdoğru (64).
Deveye ot ilazım ise boynunu uzatsın (66).
Doğrunun yardımcısı Allah'dır (75)
Domuzun burnu kulağını kessen, gene domuz (56)
Ecel geldi cihane, baş ağrısı behane (5).
Edebsizden ırzını satın al (24).
Ekmeyin böyüğü hamuru[n] çoğundan olur (41).
Ekmeyini yalnız y[e]yen yükünü kendi kaldırır (30).
El elden üsdündür arşa çıkıncaya dek (33).
El için yanma nare yak, çıbığın sefan are (35).
El uzadılan y[e]re ayak uzadılmaz (34).
El yarası onulur dil yarası onulmaz (29).
El yumruğunu y[e]meyen kendini Kahraman sanır (37).
Eli[n] ağzı torba deyil ki büzesin (39).
Elin atdığı taş uzak düşer (7).
Elin geçdiyi köprüden biz de geçeriz (38).
Elin ilen koymadığın şeye tokanma (23).
Elin ilen ver, ayağın ile ara (4).
Esirig devenin çuli⁹⁷ egri gerek (52).
Etdiğin hayr ürküdüyün kurbağıya deymez (27) (a./d.).
Eylice eylik her keşin kâri,
Kemlige eylik erkişinin kâri (1).
Eylice kemlik ola geçmiş ola gider (48).
Eylik iyle at denize, balık bilmez ise Halik bilir (2).
Hasmin karıncayise kendin Merdane san (54).
Her iyidin karnında birer aslan yatar (74).
İslanmışın yağmurdan pervası olmaz (49).
İki kişi söyleşirken üçüncü olma (32).
İnce eleyib sık tokuma (28) (d.).
İnsaf dinin yarısıdır (20).
İnsan taşdan pek gülden nazikdir (25).

⁹⁷ çuli < çulu.

İnsan[1]n alacası içindedir (11).
İsdeyenin bir yüzü vermeyenin ikü yüzü kara (15).
İyneyi kendine sok cuvaldızı ele (31).
Karınca kararınca (65) (d.).
Kavilsiz giren haksız çıkar (71).
Kazın yavrusu anasını suya götürür (62).
Keçeden terazi, bokdan olur okgası (58).
Kılı kırk yarar (68) (d.).
Kırdığı ceviz bini geçti (72) (d.).
Kurban eti ile it tavlalmaz (36).
Onmadık haciyi, deve üsünde yılan sokar (9).
Uzakden davulun sesi hoş gelir (22).
Öfge baldan tatlıdır (12)
Öfge ilen kalkan, ziyan ıla oturur (13).
Öksüz çocuk göbeyi kendi keser (18).
Öksüze acır çok amma ekmek veren yok (40).
Öküz öldü ortaklık ayrıldı (17).
Ölenin mali de beraber ölür (47).
Sarib sirke kabına zarar (57).
Sıçan deliye sığmamış götüne kabak bağlamış (63).
Şaşgın ördek başın kor kıcından dalar (55).
Tamahkârın gözünü tobrak açar (73).
Uçan kuşdan imdat arar (43) (d.).
Ummadığın taş baş yarar (6).
Uyur yılanın kuryuğuna basma (8) (a./d.).
Ürümelerini bilmeyen kelb, koyuna kurd getirir (3).

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ömer Asım (Aksoy I); Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I, Atasözleri Sözlüğü, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul, ty., 486, [2] s.
- Aksoy, Ömer Asım (Aksoy II); Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II, Deyimler Sözlüğü, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul, ty., s. 499-1205.
- Akyalçın, Necmi (Akyalçın 1); Türkçemizin İncileri Atasözlerimiz. Tanıklı Sözlük, Eğiten Kitap Yay., Ankara, 2012, 783 s.
- Akyalçın, Necmi (Akyalçın 2); Türkçemizin Anlamsal Zenginlikleri Deyimlerimiz. Eğiten Kitap Yay., Ankara, 2012, 672 s.
- Albayrak, Nurettin (Albayrak: 2009); Türkiye Türkçesinde Atasözleri, Kapı Yayınları, İstanbul, 2009.
- Alif Art. Gravür, Harita ve Kitap Müzayedesı – VI (Katalog), 9 Mart 2014, Pazar (Lot no: 10).
- Alizâde, Samed (haz.) (Alizâde, 1987); Oğuznâme, Yazıcı Neşriyatı, Bakı, 1987, 222 s.

----- (Alizâde-Bayat, 1992); Oğuznâme (Emsâl-i Mehmedali). XVI. yy'da Yazılmış Türk Atasözleri Kitabı, Hazırlayan: Samed Alizâde, Eklerle Yayımlayan: Prof. Dr. Ali Haydar Bayat, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları (İstanbul), Eskişehir, 1992, 128 s.

Altınkaynak, Erdoğan; "Ermeni Alfabesi ile Yazılı Gregoryen Atasözleri Kitabı", Karadeniz. Sosyal Bilimler Dergisi, S. 10, May, 2011, s. 149-154.

Atalar Sözü, Hazırlayan: Velet İzbudak, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1936, 82, 42 s.

Atalay, Besim (Çev.) (Atalay I, 1939), Divanü Lûgat-it- Türk Tercemesi, C. I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1939, XXXVI, 530 s.

----- (Atalay II, 1940), Divanü Lûgat-it- Türk Tercümesi, C. II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1940, 366 s.

Baş, Bayram (Taş: 2012); "Türk Masallarının Söz Varlığı Üzerine Bir Değerlendirme", Millî Folklor, S. 93, Bahar 2012, s. 133.

Başaran, Selman (Başaran); Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1994, [VIII], 182 s.

Bayat, Prof. Dr. Ali Haydar; "İlk Atasözü Kitaplarımızdan Oğuznâme'nin Berlin Nüshası ve Feridun Nafiz Uzluk'un Bir Derlemesi", Türk Dünyası Araştırmaları, S. 138, Haziran 2002, s. 227-240.

Bilgin, Muhittin – Ahmet Can Bilgin (Bilgin-Bilgin I-V); Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü, C. I-V, Yayın-B; İzmir, Eylül 2014; IX, 596; [II], 597-1202; [II], 1203-1808; [II], 1809-2414; [II], 2415-2984 s.

Birtek, Ferit (Birtek, 1944); Divan-ı Lûgat-it-Türk'ten Derlemeler 1. En Eski Türk Sıvıları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1944, 118, [4] s.

Culardyan, Simon (Culardyan, 1882), Dacgagan Aradz (Türk Atasözleri ve Deyimleri), Venedik, 1882, [4], 190 s.

Çotuksöken, Yusuf (Çotuksöken, 2011); Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesi'nin Ekleri, Papatya Yayınları, İstanbul, 2011, 199 s.

Dankoff, Robert - Semih Tezcan; "Seyahat-name'den Bir Atasözü", Türk Dilleri Araştırmaları 8 (1998), Yay.: Mehmet Ölmez, s. 15-28

-----; "Seyahat-nâme'den Bir Atasözü", Evliyâ Çelebi Konuşmaları / Yazılar. Haz.: M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 148-159.

Derleme Sözlüğü, C. VIII, TDK Yayınları, Ankara, 1975.

Derleme Sözlüğü, C. IX, TDK Yayınları, Ankara, 1977.

Derleme Sözlüğü, C. XII, Ek: I, TDK Yayınları, Ankara, 1982.

Ekinci, Mehmet Uğur (Ekinci, 2013); "Franz Von Dombay'ın (1758-1810) Türkçe Atasözleri ve Deyimler Derlemesi", Türkbilgi, 2013, S. 25, s. 55-74.

Gölpınarlı, Abdülbaki (Gölpınarlı, 1977); Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnşâ ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1977, XVI, [3], 419 s.

Gülensoy, Tuncer (Gülensoy I-II); Türkiye Türkçesindeki Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, C. I-II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, 608; [6], 609-1204 s.

Hikâye-i Tercüme-i Kahraman Katil, Farsçadan çeviren: Mehmed Emin Yümnî, İstanbul, 1285 (1869), 136 s.

Kahraman Katil (Tercüme-i Kahraman Katil), Çev.: Mehmed Emin Yümnî, Haz.: İsmail Toprak, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2014, 210 s.

Karaağaç, Günay (Karaağaç, 2010): Türkçenin Ses Bilgisi, Kesit Yayınları, İstanbul, 2010.

Kaymaz, Zeki (Kaymaz, 2013); “Ermeni Harfli Bir Türkçe Atasözleri Kitabı”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, XIII/1 (Yaz 2013), s.173-212.

Kırımlı, Sadi G.; Atalar Sözü, Mukaddeme ve Bibliyografya: Selim Nüzhet Gerçek, Kanaat Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1939, 207 s.

Koz, M. Sabri (Koz, 2014); Gül Ağacı Boy Vermez, Turkuaz Yayınları, İstanbul.

Kut, [A.] Turgut (Kut, 1983); “Ermeni Harfleriyle Basılmış Türkçe Atasözleri Kitapları”, Türk Folkloru, S. 53, Aralık 1983, s. 5-6.

Nişanyan, Sevan (Nişanyan); Sözlerin Soyağacı. Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü, Everest Yayınları, İstanbul, 2009 (4. bs.), XVIII, 773 s.

Oy, Aydın (Oy); Tarih Boyunca Türk Atasözleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1972, XV, 398 s.

[Ötügen], Adnan Cahit (Adnan Cahit, 1932: -3-); “Darbimesel Mecmûaları Kitabiyatı 1-5”, Atsız Mecmûa; -1-: S. 12, 15 Nisan 1932, s. 294-297; -2-: S. 13, 15 Mayıs 1932, s. 19-21; -3-: S. 15, 15 Temmuz 1932, s. 54-56; -4-: S. 16, 15 Ağustos 1932, s. 89-90; -5-: S. 17, 25 Eylül 1932, s. 112-121.

Özyıldırım, Ali Emre; “Sa’dî Gibi Donup Kalmak -Tasavvuf Kaynaklı Bir Deyimin Hikâyesi ve Edebî Kullanımı”, M. Ali Tanyeri’nin Anısına Makaleler, Haz.: H. Aynur - H. Koncu - Fatma M. Şen, Ülke Kitapları, İstanbul, 2015, s. 143-152.

Proverbes Turcs, Traduits en Français, Imprimerie Arménienne, Venise, 1881, 59 s. [Fr.; 200 söz]

Proverbi Popolari Turchi, Scritti con lettere Armene e tradotti in Italiano, Venezia, 1879, 60 s. [İt., 1879; 333 söz]

Proverbi Popolari Turchi, Scritti con lettere Armene e tradotti in Italiano, Venezia, 1893, 68 s. [İt., 1893; 322 söz]

Saraçbaşı, Ertuğrul (Saraçbaşı I-II); Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü, C. I-II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, 686, 687-1325 s.

Tan, Nail (Tan, 2014); Öz Köz Söz. Türk Halk Kültürü Araştırmaları, Kültür Ajans Yayınları, Ankara, 2014, 272 s. [ilgili bölüm: “Atasözü, Deyim, Diğer Kalıplaşmış Sözler”: s. 75-138].

Turkish Proverbs, Translated into English, Printed at the Armenian Moastery of S. Lazarus, Venice, 1844, 33 s. [İng., 1844; 180 söz]

Turkish Proverbs, Translated into English, Printed at the Armenian Moastery of S. Lazarus, Venice, 1880, 37 s. [İng., 1880; 192 söz]

Türkische Sprichwörter ins Deutsche Übersetzt, von A. Merx, Armenische Druckerei auf Der St. Lazarrus Insel, Venedig, 1877, 82 s. [Alm., 1877; 355 söz]

Türkische Sprichwörter ins Deutsche Übersetzt, von A. Merx, Zmeite Ausgabe, Armenische Druckerei auf Der St. Lazarrus Insel, Venedig, 1893, 82 s. [Alm., 1893; 355 söz].

Yund, Kerim (Yund 1971); “Kendin Merdane İsen Düşmanını Karınca Bil!..” Türk Folklor Araştırmaları, S. 266, Eylül 1971, s. 6080-6081.

Yurtbaşı, Metin (Yurtbaşı 1); Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü, Excellence Yay., İstanbul, 2012, XXIV, 704 s. (10. bs.).

Yurtbaşı, Metin (Yurtbaşı 2); Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü, Excellence Yay., İstanbul, 2012, LXIV, 464 s. (3. bs.).

Genel Ağ:

Saltık, Turabi; “Alevilikte - Kızılbaşlıkta Meydan (Cem evi)”,

[<http://www.mesop.net/osd/?app=izctrl&archiv=220&izseq=izartikel&artid=1890>] (erişim: 16/05/2014)

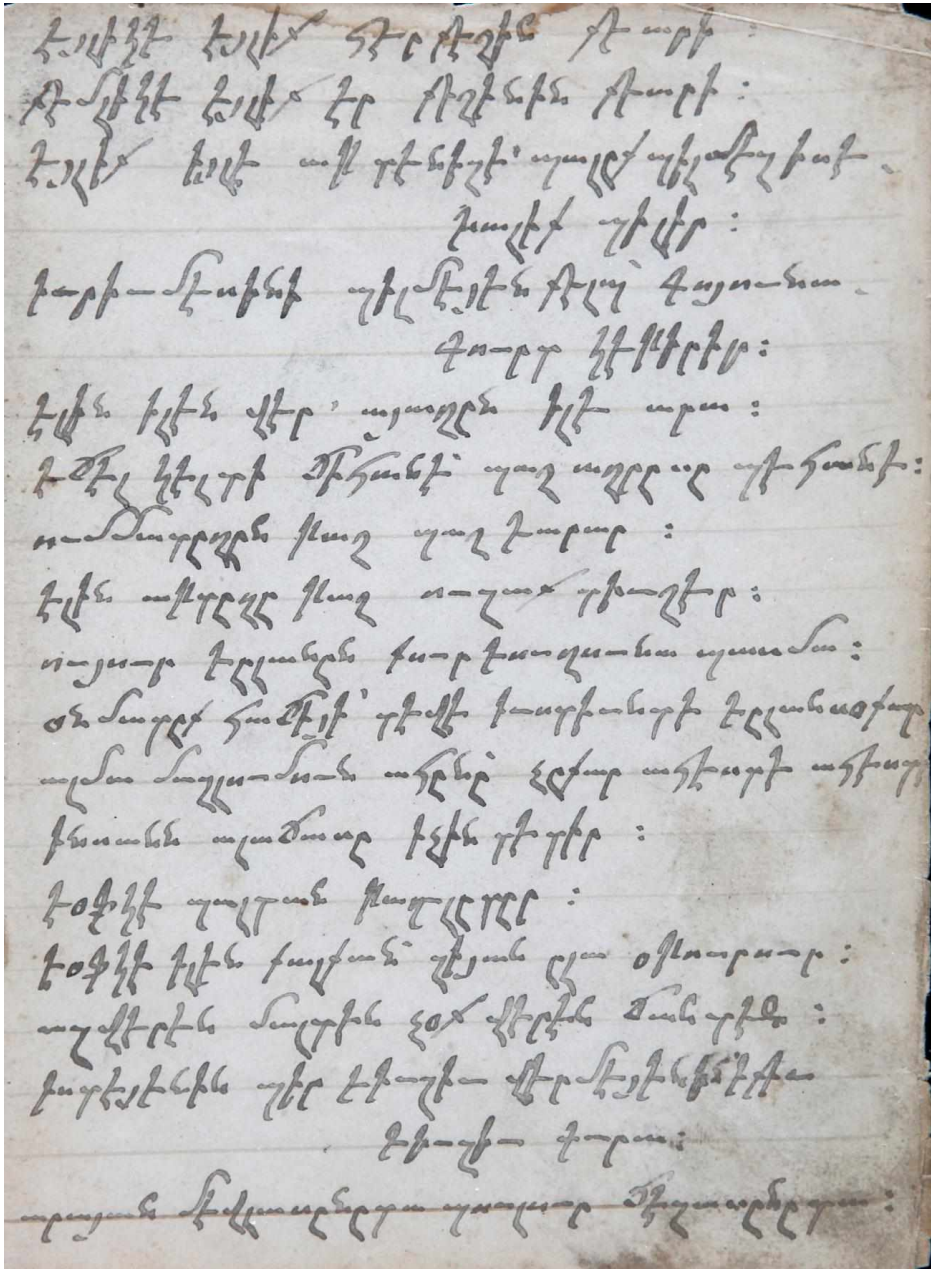
Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, TDK

[http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori=derlay&kelime1=herkez] (erişim: 29/01/2015)

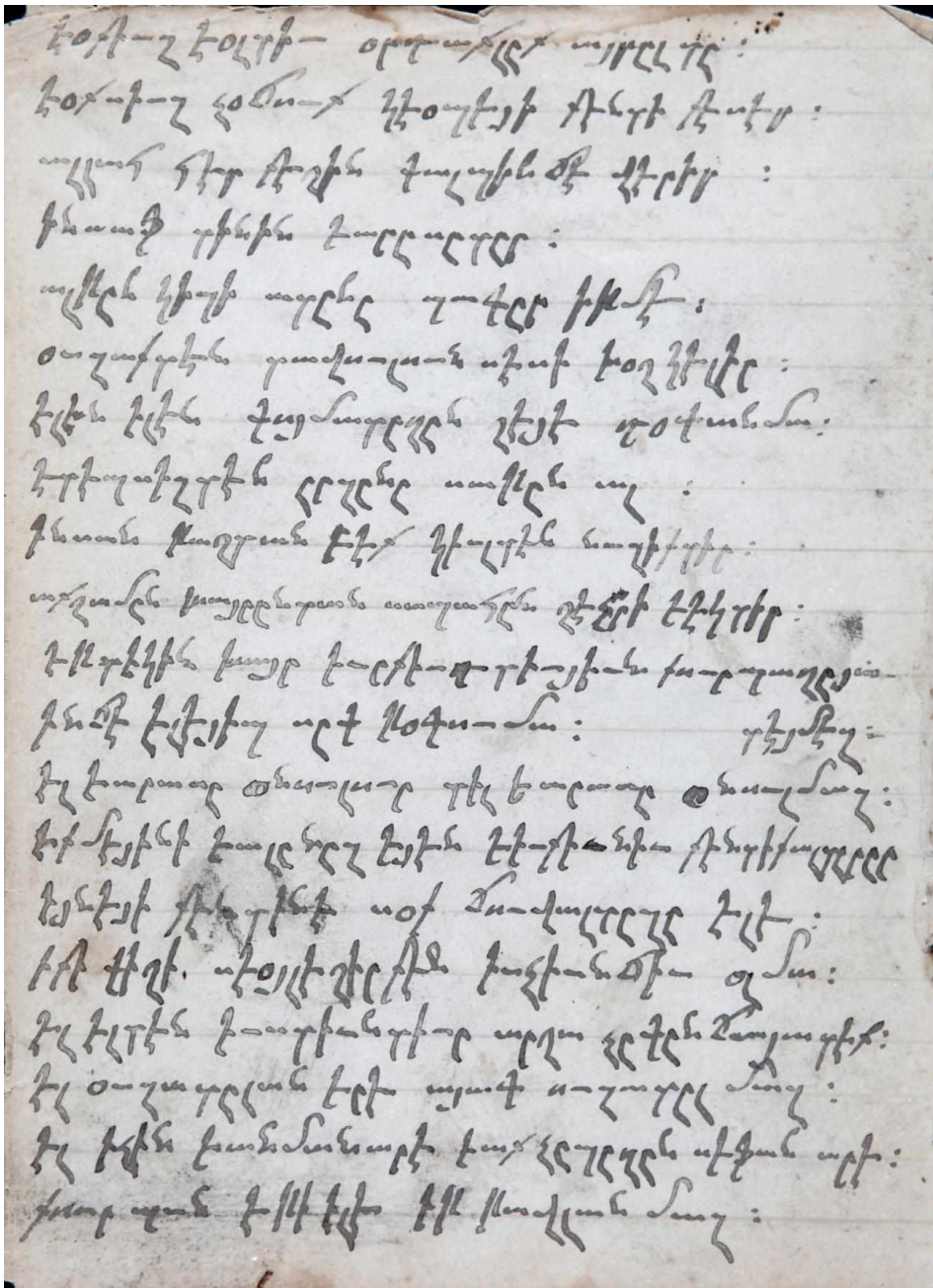
Gürbüz, Mehmet, “Remzî Divanı’nda Deyimler”, Turkish Studies, C. 7/1, Kış 2012, s.1231-1267.

[http://turkishstudies.net/Makaleler/770594815_64_g%C3%BCrb%C3%BCzmehmet_t.pdf] (erişim: 31/01/2015)]

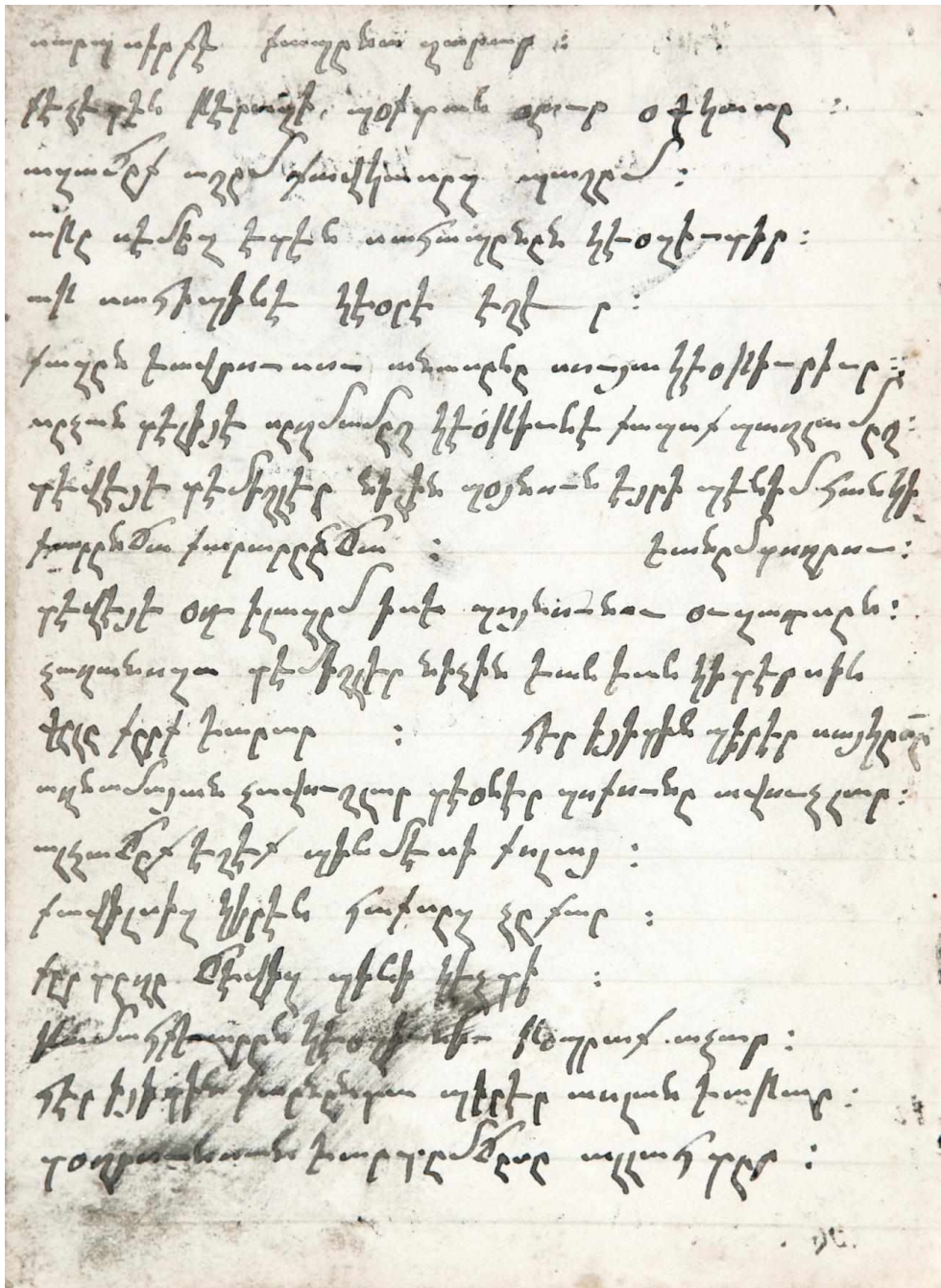
Tıpkıbasım

Atasözleri ve Deyimler: s. 1 [no: 1-16].

Atasözleri ve Deyimler: s. 2 [no: 17-36].

Atasözleri ve Deyimler: 4 [no: 57-75].

NURENGİZ GÜN`ÜN ŞİİRLERİNDE HÜMANİZM (İNSANSEVERLİK) DUYGULARI

THE SENSE OF HUMANNES IN THE POEMS BY NURANGIZ GUN

ЧУВСТВО ГУМАНИЗМА В СТИХАХ НУРЕНГИЗ ГЮН

Dr. Bahar BERDELI*

ÖZ

Makalede Nurengiz Gün`ün şiirlerinden bahsedilir. Yedi uzun şiirinden (poem, manzume) hareketle eserlerindeki hümanizm duyguları işlenir. En çok savaş konusunu ele alan şair "Esen Kal, Akça Yol", "Yüzyılın Son Uykusu", "Kar Romanı", "Hocalı Senfonisi" ve diğer üç uzun şiirinde okurlarına adeta savaşlara nefret duygusunu, hümanizm ruhunu telkin eder. Şairin yedi eserine de insancılık konusu hakimdir. Bu eserlerin her birinde insan faktörü, insan unsuru ön sırada gelmektedir.

"Esen Kal, Akça Yol" uzun şiirinde vasfedilen Ana imajı – evladını savaşa uğurlayıp, yolunu bekleyen anneleri sembolize eder. Bu karakter evrenselliği ile dikkat çeker. Nurengiz Günün diğer uzun şiirlerinde de savaş ve insan konusuna, savaşın neden olduğu yıkımlara ve felaketlere değinilir.

Anahtar Kelimeler: Nurengiz Gün, savaş, şiir, insan, "Kar romanı", "Hocalı senfonisi", Nazım Hikmet, "Esen kal, Akça yol", "Beyaz kanatlar".

ABSTRACT

The article deals with seven poems of the poetess. Here is more explained the main aim of the author who wrote in war theme. In the poems, such as "Be

* Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nizami adına Edebiyat Enstitüsü.
Bakü/AZERBAYCAN

safe, the white wad”, “Last dream of the Age”, “The novel of Snow”, “The symphony of Khojali” Nurangiz Gun shows the sense of hatred of the people to wars and the spirit of sense of humanness. Here shown that the majority of the poetess seven poems deal this theme. In the center of these poems stand the human being and human factor.

The image of Mother in the poem “Be safe, the white wad” is the common image of mothers which are in the rear front. This image is a human being, is the life itself, is light, is sun. This image is in front of all wars, and is the main line in the gallery of human images.

In this investigation the author namely notes and investigates the poetess high appreciation to human, life, Motherland, and Mother factor.

Key Words: Nurangiz Gun, humanness, war, poetess, image

Çağdaş Azerbaycan edebiyatının ünlü temsilcilerinden biri, şair, yazar, gazeteci Nurengiz Gün XX. yüzyılda (70’li yılların sonu, 80’li yılların başında) edebiyata gelmiştir. Eserlerinin büyük bir kısmı bağımsızlık yıllarının ürünüdür. Nurengiz Gün, eserlerini hem nesirle, hem de nazımla kaleme almıştır. Onun yaratıcılığını türüne göre iki kısma ayırabiliriz:

1. *Şiirleri ve uzun şiirleri(poemler)*

2. *Düzyazıları - öykü, hikaye uzun hikaye ve gazete yazıları*

İşbu makalede şaire hanımın sadece uzun şiirlerini araştırmaya tabi tuttuk. Genelde çağdaş Azerbaycan şiirini Nurengiz Gün’süz düşünmek imkansızdır. Onun yaratıcılığı şiirselliği, özgünlüğü, samimiyeti, fikir açıklığı ile seçkindir, farklıdır. Şairin elimizde olan yedi uzun şiirinden hareketle değerlendirme yapacağız: “Esen Kal, Akça Yol”, “Beyaz Kanatlar”, “Yüzyılın Son Uykusu”, “Kar Romani”, “Kuzey Kıbrıs Rüzgarları”, “Edebi ve Esrareniz”, “Hocalı Senfonisi”.

Bu yedi eserin her birinin konusu Nurengiz Günün dünya ve insanlıkla ilgili düşüncelerinin adeta aynasıdır. Çeşitli dönemlerde yazılsalar da, bu eserler gerçekçi betimlemeleriyle, tasvirleriyle günceldirler ve bugünüme bağlantılı olmalarıyla dikkat çekiyorlar. Şair yaşamın gerçeklerini, insanın manevi dünyasını, dış görünümünü şiirsel dille anlatır. Nurengiz Gün’ün şiirlerinde insani duyguların ifadesi belirgindir.

Yazarların en çok ele aldıkları konulardan biri, belki de birincisi savaş ve onun neden olduğu facialardır. Gerek tarihte, gerekse günümüzde yaşanan savaş ve savaşın neden olduğu sorunlarla ilgili olarak hem nesir, hem de nazımla birçok eserler yazılmıştır. Bu doğrultuda Nurengiz Gün’ün de savaş konusunu ele alması qayet doğaldır. Şairin yedi uzun şiirinin hemen hemen hepsi bu konudan-savaştan kaynaklanmıştır. Şiirselliğiyle dikkat çeken bu uzun şiirlerin her birinde insan faktörüne vurgu yapılmaktadır.

Çocukluğu savaş dönemine tesadüf eden şairin katliamlara, savaşlara nefreti de muhtemelen buradan kaynaklanmaktadır. Çevresindeki insanların nasıl acı

çektiklerini kendi gözleriyle görmüş olan şair, belki de bu nedenle ilk eserini bu konu üzerine yazmıştır. 1981 yılında yazdığı "Esen kal, Akça yol" eserinde tek evladını cepheye uğurlayan anne ve onun yaşamı, arzuları, oğlunun yolunu beklerken çektiği acılar ele alınmıştır. Eserin kahramanı olan Ana, savaştan kırk yıl geçse de, hala oğlunun yolunu beklemektedir.

Yıllar geçti...

Fakat kolları, elleri oğlunu arar,

Yıllar geçti...

Annenin beyaz saçını

Garip rüzgarlar tarar. (1,1)

Yıllar geçse de, rüzgarların, kar ve yağmurun dövdüğü, güneşin yaktığı bu yollardan bu anne gözlerini ayırmaz.

Oğlunun yolunu o bekler her gün,

özlemi, kederi artar günbegün.(1,2)

Savaş bitmiş, yıkılan, yerlebir olan köyler, şehirler yeniden kurulmuş, yenilenmiş, fakat annenin oğul derdi, oğul hasreti hala sona ermemiş, tam tersi her geçen gün büyümüş, çoğalmıştır. Muhtemelen anne de öldükten sonra boş kalacak olan bu yurt savaş sonucunda yokolmuş büyük bir neslin faciasını anlatmaktadır:

...Kimse yok... ne bir nefes, ne bir ses!

Çığlıklar duyulur annenin

kulaklarında,

Damlalar kurur onun yanaklarında. (1, 3)

Savaşın en belirgin ifadesi annenin yanaklarındaki gözyaşlarıdır. Onun iç dünyasında, psikolojisinde yaşanan fırtınaların sonu yok. Bu fırtınalar azalmayacak, aksine oğlunu kaybeden anneyi asla terk etmeyerek, onu ölüme kadar izleyecektir. Savaşlarda en çok sıkıntı çeken insandır, onun hiçbir zaman telafi edilemeyecek sarsılmış, ezilmiş maneviyatıdır.

Ölenler öldüler. Kalanlar kaldı...

... 41'den milyonlarca sakat kaldı. (1, 4)

Şair, savaşı, onun sebeplerini, karşı karşıya duran devletleri, onların kin ve nefretini değil, savaşın açtığı yaraları ve sonuçlarını kabarık bir şekilde anlatmaktadır. Ona göre, sebep ne olursa olsun, zaferi kim kazanırsa kazansın, savaş hiçbir zaman faydalı değildir. N.Gün özellikle dünyaya, savaş mağduru insandır, mesajını verir. Savaşlar, zaten kısa olan insan ömrünü biraz daha kısaltır, savaştan geri dönenler ise bir ömür boyu fiziksel ve ruhsal sakatlıkla yaşarlar. Tarihten biliyoruz ki, savaşlara neden olan fatihlerden hiçbirisi uzun ömür yaşamamışlardır.

"Senin oğlunun katili - Hitler çoktan sakat kaldı" söyleyen şair de sözönsü düşüncüyü ortaya koymaktadır. Zaten İkinci Dünya Savaşını başlatan, dünyaya hükmetmek iddiasında olan Hitler de diğer fatihlerin kaderini yaşadı.

Eserin kahramanı olan Ana - arka cepheye kalan milyonlarca asker annesini ifade eder. Aynı zamanda ilginç bir detaya dikkat etmemiz gerekir: eserin kahramanı olan bu Ana, bir hayal ürünü değil, şairin hep yanında, gözünün önünde olan bir kişi, özbeöz halasıdır!

Yeryüzünün en yakışıklı erkeği!
Halamın bir tanesi! Talat'ım!
Meçhul mezarın üstünde, bilinmeyen,
Taze çiçekler kaldı.

Savaştan dönmeyen bu kayıp asker de, şairin kuzenidir. Şairin bizlere sunduğu Ana evrensel niteliktedir, hayatın kendisidir, ışıktır, güneştir, tüm savaşların, çatışmaların ötesindedir, insan karakterleri galerisinde kutsal bir kahramandır!

Nurengiz Günün ikinci uzun şiiri "Beyaz kanatlar"dır. Haziran 1983 -Mayıs 1984 yıllarında yazılmış, 1986 yılında yayınlanmıştır. Bu eser de II Dünya Savaşı yıllarından bahseder.

Dünya edebiyatında savaştan bahseden eserleri, konu açısından iki grupta tasnifleyebiliriz:

1.Savaşı-savaş sahnelerini, insanların yiğitliğini, kahramanlığını ve zaferin tadını anlatan eden eserler.

2.Savaştan sonra onun açtığı maddi ve manevi zararın acı sonuçlarını, insanların sarsıntısını yansıtan eserler.

Nurengiz Gün'ün "Beyaz Kanatları"nı ikinci gruba aitedebiliriz. Eserin kahramanı - 1941 yılında "Büyük Vatanımızı" (SSCB'yi) savunmak için harbe giden - Cömert'in hayatı, yaşadıkları, düşünceleri, daha doğrusu, savaşçının savaştan sonraki yaşamından bir kesit, eser boyunca çeşitli başlıklarla sunulmaktadır.

Cömert'in hayat hikayesini okudukça, onun aldığı manevi darbenin acısı daha korkunç biçimde hissediliyor ve açıkça belli oluyor:

Kimdi bu böyle?
Kim olabilir?
Başı elleri içinde,
Elleri dünyadan goca... (2, 112)

Bir zamanların savaş kahramanı olan bu insan XX. yüzyılın 80'li yıllarında, artık yaşlanmış, ihtiyar birisine dönüşmüştür. Gençliği ise şöyle betimlenmektedir:

Bir zamanlar genç idi,
Boyu dağlardan uca
Yumruğu taştan ağır,
Göğsü bir demir gibi,
Güçlü, kuvvetli idi (2, 112)

Şairin betimlemeleri böylece devam eder. O, yine 80'li yıllara geri döner. Savaştan, o Büyük Zaferden 40 yıl geçmiştir:

Bir bacağı yok, 41'de kaybetmiş,
Karısını çoktan gömmüş.
Kızının, biricik kızının
Tane tane saçları
Resimden bakıyor şimdi.

Yüz çizgileri? Kayadan da sert.

Adı? Cömert.

Peki neden selvi boyu bükülmüş. (2, 112-113)

Toprak uğruna verdiği savaştan sonra bu insanın son ümidi, sığınağı da yine kara topraktır. Evinin önünü bahçe yapan bu ihtiyar, buraya bütün ağaçlardan, çiçeklerden ekmiştir. Kuşların mesken edindiği bu bahçede birtek Zümrüt kuşu eksik. Fakat bu cennette Cömert yapayalnızdır. Tek bir köpeği var, bir de yakın ve uzak komşuları, bir de... anıları... Arkadaşları - savaştan kolsuz, bacaksız, gözsüz dönen arkadaşları çoktan göçtü dünyadan. Sadece anıları yaşıyor. En acılı anısı ise kızı Siyatel'le bağlıdır. 45'te savaştan geri dönenleri karşılayanlar arasında onun kızı Siyatel de vardı. Herkesten, hatta babasından da kendi babasını, yani Cömerd'i soruyordu kız:

- Amca, babamı gördünüz mü?

- Dayıcığım, siz babamı tanıyor musunuz?

Askerler, ey askerler, babamın ismi Cömert...

... Benim babam gençti, çok gençti. (2, 122)

Babasını - güçlü, genç, sağlıklı babasını - bulamayan ve karşısındaki sakat ihtiyarın onun babası olduğunu farketmeyen Siyatel, zafer sevincini yaşayan insanlardan koşarak uzaklaşır ve babasız yaşayamayacağını anlayarak intihar eder. Onun cansız bedenini yakındaki gölden bulurlar. Böylece, savaşın trajedileri, açtığı yaralar, nice ailenin, insanların savaş kurbanına dönüştüğü gerçeği şiirin dilinde ustaca bir kalemle aktarılır.

Şairin şiirsel (poetik) başarısı kahramanının görüş ve düşüncelerini, duygularını gerçekçi bir kalemle tasvir edebilmesidir. Şiir doğallığı, akıcı dili, felsefi ağırlığı ile de dikkati çekiyor. Eser işbu nedenlerle düşündürücü, etkileyici ve günceldir.

Rüzgarla savurdunuz bu dünyayı siz,

Sonra da böldünüz, parsellediniz.

Söyleyin bakalım bu ihtiyara,

Ne zaman sağalır bu kadar yara? (2, 125)

Kanlı savaştan sonra "soğuk savaşın" devam etmesi, sosyal yapısı, taşıdığı ideoloji değerler açısından ikiye bölünmüş büyük devletler arasında yaşanan nükleer yarışı, şairin söylediği gibi, küresel nükleer savaş kuşkusu insanlara sakin, rahat yaşamak fırsatı vermez. III Cihan Savaşının başlanacağı varsayımını ortaya atanlar, bu görüşü propaqanda edenler insanları sanki bir korku, bir panik altında tutmaktan özel zevk alıyorlar:

-Küresel nükleer savaşı...

-Yani dünya kazası! (2, 130)

70-80'li yıllarda da Arap topraklarında, Ortadoğu'da "küçük" savaşlar azalmadı.

Siz ey para için kendini feda edenler,

Yediğiniz kan, içtiğiniz kan!

Nereye sığar bu kadar kurban? (2, 134)

Poem karamsarlık, umutsuzluk, acı, özlem yüklü olsa da, aslında hayatın kendisini yansıtır. Savaşçının sakat ve yapayalnız kalması, aile faciası, tabii ki, şairin fantezisi değil, savaşın ağır sonucu, gerçeğin göstergesi idi.

Aslında Nurengiz Gün "Beyaz Kanatlar" isimli uzun şiirinde de bir insanın, bir savaşçının örneğinde savaş ve onun yıkıcı sonuçlarının insanların kaderinde acımasız bir iz bıraktığını ifade etmektedir.

Eser ilginç bir sonlukla bitiyor. Cömert'in ruhu kızının boğulduğu göle gelir ve bir gün de beyaz Leylek kısmında gölden yükselerek uçar. Sonuç şu ki, Cömert gibi insanlar aslında ölmez, sadece şekil değiştirerek ebedi yaşarlar:

İyi insanlar kuş olur,

İyi insanlar ölmüyor.

Öylesine kanat çırpıp

Aramızdan uçmuş olur! (2, 150)

80'li yıllardan itibaren II Dünya Savaşı katılımcıları olan qaziler, orta, yaşlı kuşağın temsilcileri, savaş kahramanları birer birer hayattan göç etmeğe başlamışlardı. Cömert de onlardan biriydi. Kötülükler, karanlıklar ve olumsuzluklar ışığı, iyiliği takip etseler bile, Cömerti ve onun gibilerini yenseler bile, o, sonraki yeni nesillerin timsalinde bu iyiliğin, bu ışığın bir gün karanlığı aşacağını ve kötülüğü yok edebileceğini biliyordu. Aynen leylek kuşunun göklerde uçuşunu seyreden küçük kız-Yemen bebek gibi:

Telaşıyla, gözyaşıyla, o leyleği uğurladı kızcığaz,

Güneş gitti, ay doğunca bu kıyıda kaldı kızcığaz. (2, 151)

Böylece "Beyaz Kanatlar" şiiri Nurengiz Gün'ün yaratıcılığında özel bir öneme sahiptir. Savaş ve insan üzerine yazılmış yaşam gerçeklerini yansıtan ve insani duyguları vafeden en samimi eserdir. Hümanizm, vatanseverlik, aileye bağlılık N.Gün yaratıcılığına özgü bir özelliktir ve tüm şiirlerinde temel çizgidir.

"Asrın Son Rüyası" Nurengiz Gün'ün savaş, onun açtığı yaralar, getirdiği acılar, tanrı, insan evlatları, hayat, evren, ölüm, yaşam üzerine felsefi düşüncelerinin yer aldığı üçüncü uzun şiiridir. Rüya ile gerçek arasında kalan lirik kahraman herşeyden, herkesten konuşur, dünyanın yaratıcısı Tanrı ile diyaloga girer. Eserde yer alan "Kara Dünya", "Bilinmez Alem", "Gümüş Göçü", "Toprak Kalpler", "Sahipsiz Sesler", "Beyaz Kıyafet" yarımbaşlıklı şiirlerinde şair dünyanın değişik hallerini tasvir eder. Ölümünden sonraki hayatı da yansıtır:

"- Yürekler uyur toprakta...toprak oldular yürekler". (5, 123)

Savaş başlamış ve bitmiştir, hayatını kaybeden, toprağa gömülen insanların kalpleri de toprak olmuştur. Lirik kahraman, meçhul dünyayı bir rüya gibi dolaşır. Ölmüş insanların feryadını işitir. Gökten sesler duyulur:

"Ben yüz dedim ömürleri, yüz yere kim böldü bunu?

Kim düşündü insan için, bin bir esaret oyununu"! (6, 124)

Eserde kesik kesik sesler, sözler, düşünceler aracılığıyla rüya ile hayat, yaşamla ölüm arasında dolaşan bir İnsan imajı oluşturulmuştur. Bu İnsan gördükleri, duydukları insanlık dışı olayları, kötülüğü, iftirayı bir türlü kabul edemez. Belki de bu İnsan yüzyılın son rüyasını görüyor. Çünkü artık XX. yüzyıl sona ermek üzeredir. Rüyada yerleri, gökleri yaratan varlık, insanlara öğüt veriyor.

Kötülüklerden uzak durmaya, insanlığı, güneşi, toprağı düşünmeye, onları korumaya sesliyor:

Çok kırqınım evlatlarım, kaddim eğik gidiyorum!

Fakat size merhametler, insaniyet diliyorum! (7, 149)

Eserin kahramanı olan İnsan çok rahatsızdır. Yoksa Allah'ın da gücü yetmeyen şeytanlar, iblisler dünyayı yıkıma mı götürüyor?

1988 yılında SSCB adlı bir imparatorluğun çöküşü zamanı yazılmış olan bu uzun şiir kendi dönemini yansıtmakla beraber, hem de dünyaya meydan okuyanlara, egosu yüksek olanlara önemli bir mesaj veriyor. İsim vermeden, mekan göstermeden felsefi yorumlarıyla dikkat çeken bu eser, Nurengiz Gün'ün eserleri sırasında özel önem taşır.

"Kar roman"ı büyük Türk şairi Nazım Hikmet'in 100. yılına ithaf edilmiştir. Tabii ki, eserin baş kahramanı bir Türk oğlu, ama ömrünün çoğunu soğuk Kuzeyde geçiren, burada yaşamaya mecbur olan Nazım Hikmet'tir.

Nurengiz Gün'ün ilginç, kendine özgün betimleme tarzı var. Şair Türkiye'de Nazım Hikmet için değerli olan yerlere, bölgelere seyahat ediyor, onun akrabaları ile buluşuyor. Sonra da gördüklerini, işittiklerini kalemin diliyle şiire getirir. Nazım Hikmet'in değerlileri Nurengiz Gün için de değerlidir, özdür. Şiir baştanbaşa N.Hikmet'e müracaat tarzındadır. Daha doğrusu onun kar kaplamış heykeli önünde şairin düşüncelerini yansıtır:

Günaydın, Nazım baba! Ne aziz bir gösterge,(tazahür)

Ne güzel vizit bu!.. Nereden geliyorsun böyle?

Kar tozu içindesin. Ellerin ne soğuk böyle? (6, 174)

N.Hikmet üzerine yeterince eserler yazılmıştır. Ancak Nurengiz Gün'ün sözkonusu şiiri bir başkadır-o kadar samimiyetle ve içtenlikle yazılmış ki, sanki uzun yıllar şairle birlikte dost, arkadaş, kardeş olmuşlar:

Susuyorsun... Dev Gövde!

Paşalar didesi! En güzel neşide!..

Kardeşim! Ne işin vardı ama şu Buzulda?

Güneş içerek büyümüş, utanç, şeyda oğlan! (6, 175)

Şairin lirik kahramanı, dahilindeki kimliği Güneş'i içerek Güney'de büyümüş bu çekingen çocuğun soğuk Kuzey'de yaşamasını, buza dönmesini asla kabul edemez.

Aynı dönemde, yani 2002-2003'lü yıllarda yazdığı "Kuzey Kıbrıs Rüzgarları" şiiri de sanki bu eserin devamıdır. Türklerin tarihi geçmişine seyahat eden şair, bu toprakların doğasından, eski insanlarından, daha sonra bugününden bahseder. Ama asıl sözü savaştır, devletlerin çatışmasıdır, ezilen, kırılan insanlardır ve yazarın savaşa isyanıdır.

"Ebedi ve Esrarengiz" eseri hümanizmi siyasetinden üstün olan, Vatanını özgür, mutlu görmek isteyen Ebülfez Elçibey'e ithaf edilmiştir. Eser Elçibey'in ölümünden sonra yazılmıştır ve bir insan olarak (politikacı, cumhurbaşkanı olarak değil, bilhassa hassas, hümanist, insancıl bir kişi olarak) tasvir edilmiştir. Nitekim, insan etkeni herşeyden üstündür ve bu husus şairin temel amacıdır. "Elçibey, Özgürlüğün esiri! "- diye şair onun sonsuzluğa yol aldığı anı yazıyor.

Nurengiz Gün fazlasıyla duyarlı, kırılgan, insanlara ve bütün canlılara karşı dikkatli, şevkatli bir insan – hassas şairdir. Bu özellikler onun her kelimesine yansımıştır.

"Hocalı Senfonisi" Karabağ savaşı'nın en trajik anından - Hocalı soykırımından bahsediyor. Burada da savaş ve terörün sonucu gözönündedir. Bu olay, insanın insana karşı gerçekleştirdiği ilk vahşet değildir. Tarihte buna benzer Hatın ve Hiroşima faciaları var. Bu faciaların etkisi bugün de devam etmektedir, Nitekim, hala kimyasal zehirlenmelerin etkisinden dünyaya sağlıklı ve sakat gözaçan koskoca bir nesil var. Eserde, Hocalı şehrinin altının üstüne getirildiğini, insan cesetlerinin toprağa karıştığını büyük bir kederle anlatan şair, bir daha savaşa, bu savaşı yapanlara, destekleyenlere nefretini belirtmektedir. Anne yüreği, şair kalbi şehitler için ağlıyor. Eser baştanbaşa şehitlere söylenmiş ağıtlardan oluşmaktadır:

İlahi! Yardım et! O tektir! Anadır.
Yalnız kalmış toprağın üstünde. Zavallıdır.
Gelmiş ki,
Duysun onu Dünya üst katta!
Onunla beraber ağlasınlar
Bu korkunç masala bütün insanlar (7, 38)

Annenin feryadını, çocuk iniltisini yansıtan bu eser, bir yandan ulusal faciayı içerse de, öte yandan onun evrensel olduğunu bir kez daha vurgular.

Nurengiz Gün'ün "Hocalı Senfonisi" bağımsızlık döneminde sözkonusu faciayı yansıtan eserler içerisinde en çok dikkat çeken şiirsel örnektir. Bu eser Hocalıyı edebiyatta anlatan ilk örnektir ve insanlık aleyhinde gerçekleştirilen bütün girişimlere, savaşlara bir isyandır:

Kesin savaş sözünü,
Siliniz sözlüklerden!
İnsanı düşünün! Yüreksiz Melikler!
Dünya Düzenbazları! Düşünün!
Dünya sadece sizin değil! Düşünün!
Düşünmeye çok değer! (7, 46)

Böylece Nurengiz Gün, bu eseri ile insan trajedisini ele alarak, bu trajenin neden olduğu insan çılgılığından ve iniltisinden oluşan bir senfoni yaratmıştır. Şair insanları insanlığa davet eder. Yeryüzünün eşrefi olan insanı korumaya sesler.

KAYNAKÇA

1. Nurengiz Günün şahsi arşivinden. "Salamat ol, Ağca yol" poeması.
2. Nurengiz Gün. Ağ ganadlar. Bakı, Yazıcı, 1986.
3. Hegiget Abdıyeva. Müharibe ve insan mövzusunun psikoloji aspektlerinin bedii edebiyatda inikası. AMEA. Folklor İnstitutu. Elmi ahtarışlar jurnalı. XXIX sayı. Bakı, Seda, 2006
4. Nurengiz Gün. Güneşe dua. Bakı, Yazıcı, 1990.
5. Nurengiz Gün. Yol gedirem. Bakı, Adiloğlu neşriyyatı, 2004.
6. Nurengiz Gün. Hocalı simfoniyası. Bakı, "Vektor" neşrleri evi, 2006

TÜRK MİTOLOJİSİNDE VE EDEBİYATINDA İNSANIN YARATILIŞI VE ADEM FİĞÜRÜ

THE CREATION OF HUMAN AND HZ. ADAM FIGURE IN TURKISH MYTHOLOGY AND LITERATURE

СОТВОРЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА И ОБРАЗ АДАМА В ТУРЕЦКОЙ МИФОЛОГИИ И ЛИТЕРАТУРЕ

Dr. Abdullah DEMİRCİ*

ÖZ

Dünyanın yaratılışı ve yaratılan ilk insan konusu tarih boyunca efsanelere, mitolojilere, edebî eserlere konu olmuştur. Türk mitolojisi ve edebiyatında da böyle olmuştur.

Türk mitolojisinde ve destanlarda yaratılan ilk insan hakkında verilen bilgiler İslam öncesi inançlarıyla birlikte işlenmiştir. Türk halk edebiyatında ve modern edebiyatında ise İslam dininin kabul ettiği yaratılan ilk insan Hz. Adem'in ön planda olduğu inancı kabul görmüştür. Bazı yazarlarımız bunu eserlerinde dile getirmiştir. Ancak bu konunun Türk edebiyatında fazla sayıda ele alındığını söyleyemeyiz.

Anahtar Kelimeler: Hz. Adem, yaratılış, Türk mitolojisi, Türk edebiyatı.

ABSTRACT

The creation of the world and the first human subject created has been the subject of myths, mythologies and literary works throughout history. This was the same in Turkish mythology and literature too.

The information given about the first human being created in Turkish mythology and epics was co-written with pre-Islamic beliefs. In Turkish folk literature and modern literature, the belief accepted by Islam as first human Hz. Adam was at the forefront. Some of our authors expressed this in their works. However, we cannot say that this issue is addressed in large numbers in Turkish literature.

Key Words: Hz. Adam, creation, Turkish mythology, Turkish literature.

* Meteoroloji Meslek Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni. Ankara/TÜRKİYE

GİRİŞ

Gerek dünyanın yaratılışı gerekse ilk insanın yaratılışı, farklı dinlerde, (semavi ve ilkel) kendine yer bulmuş ve ele alınmıştır. Bilindiği gibi semavi dinlerde ilk insanın, Hz. Ademden türediği inancı vardır. Bu inancı gösteren bilgiler, kutsal kitaplarda mevcuttur. Diğer kültürlerde ilk yaratılan insanla ilgili bilgiler, görüşler o kültürün meydana getirdiği, mitolojilerde, efsanelerde ve diğer edebi ürünlerde görülür. Bu eserlerde biz, toplumun ilk yaratılan insanla ilgili algılayış biçimlerini, insanlarını bulmaktayız.

Bu incelemede işte ilk yaratılan insan figürünün Türk mitolojisi ve edebiyatındaki yansımaları ve izleri verilmeye çalışılacaktır.

1. TÜRK MİTOLOJİSİNDE İLK YARATILAN İNSAN

“ Mit kutsal bir hikayeyi ihtiva eder. İlkel zamanlarda meydana gelmiş bir olayı anlatır. Mitle her zaman bir yaratma söz konusudur. Bazı şeylerin nasıl meydana geldiğini ve oluştuğunu ele alır. Gerçekte olan şeyleri anlatır. Mitlerdeki karakterler olağan üstü varlıklardır... mit, olağan üstü varlıkların hikayesini anlatır. Ve onların kutsal güçlerini açıklar.” (SEYİDOĞLU 1995: 10).

Türk mitolojisinin kaynaklarını sözlü olarak anlatılmış ancak zamanla bir kısmı yazıya geçirilmiş Türk destanlarında bulmaktayız.

1- ALTAY YARATILIŞ DESTANI

Radloff'un derlediği yaratılış destanı daha ziyade Uygur Maniheizm'inin tesirleri altındadır.

“Altay Yaratılış Destanlarında eski İranlıların Tanrıları yanında, Tevratın Adem Aleyhisselamı'nı ve onunla ilgili hikâyeleri de bulabiliyoruz. (ÖGEL 1971: 420) Verbitskiy'in topladığı Altay Yaratılış Destanının içinde ikinci bir destan vardır. Burada da esas tem, bütün dünyayı kaplayan ilk okyanustur. İkinci olarak toprak gelir. İnsanoğlu ise Kil'in şekillenmesinden meydana gelmiştir. Kilden meydana gelen ilk insanın erlik adını alması ve Tanrı ile rekabete girişmesi de Altay mitolojilerinin yerli motifleridir... Potanın'in topladığı bir Altay Yaratılış Destanında da insanın etini topraktan, kemiklerini ise taştan yaratmıştır (ÖGEL 1971: 446).

2- YAKUT-TÜRK YARATILIŞ DESTANLARI

Tanınmış seyyah ve bilgin Middendorf'un topladığı Yakut efsanesi, insanın yaratılışı ile ilgili bölümleri de kendinde toplar. Dünyanın yaratılışı anlatıldıktan sonra efsane, diğer Yakut ve Altay rivayetleri gibi Tanrı'nın ilk insan örneğini yapıp, köpeğe bırakarak ruh aramağa gittiğini fakat şeytanın köpeği kandırarak hepsini nasıl tükrüğe boğduğunu anlatmaya başlar (ÖGEL 1971: 449).

Göktürkler insan oğluna kişi-oğlu, az sonraki Türkler ise Yalnguk-oğlanı derlerdi. Türkler, insanın kendisine Yalnguk derlerdi. Fakat sonradan Yalnguk sözü Adem Aleyhisselam için de kullanılmıştır (ÖGEL 1971: 479).

Yakut-Türk yaratılış destanlarında insanın yaratılışı şöyle anlatılmaktadır:

“Tanrı insan şeklinde 7 tane şekil yapmıştı. Hepsine can (kut) verip, 7 tane erkek yaptı. Ayrıca 4 tane de kadın yapmıştı. Bu kadınları, insanoğlunun 4’ü ile evlendirdi. Ama geriye kalan 3 kişi kadınsız kaldı. Gidip Tanrıya şikayet ettiler. Buy böyle olur mu diye! Fakat Tanrı hiç orali olmadı. Ne cevap verdi, ne de kadın. Tabii bu 3 kişi boş durmadılar. Kadınların etrafında dolanmağa başladılar. Ne olduysa böyle oldu, insanoğlu vefasız oldu. Kadınların vefasızlığı da, hep burdan gelirmiş. Ama sonunda diğer 3 erkek nasıl bulmuşlarsa, 3 kadın daha bulmuşlar. Evlenmişler ve 3 oğulları olmuş. Diğer 4 insanın da 4 kızı olmuş. Evlendirmişler bunları birbirleriyle. Ama kızlardan biri açıkta kalmış. Erkeklerden biri de onu karısının üstüne almış. Bu suretle çok kadınla evlenme âdeti (polygamy) meydana gelmiş. Ama erkekler, bu kalan kızı, ben alayım diye, uğraşırken vefasız olmuşlar. Erkeklerin vefasızlığı da buradan gelirmiş.” (ÖGEL1971: 449).

Yrd. Doç. Dr. Ali Abbas Çınar, kaynağını belirtmediği bir yazısında “Saha (Yakut) Türkleri, ilk insanın yarı at, yarı insan olduğuna inanmaktadır” demektedir (ÇINAR 1997: 62).

3. DİĞER ALTAY-Türk YARATILIŞ DESTANLARINDA

“Ülgen, insanoğlunun yaratırken, etlerini topraktan, kemiklerini de taştan yapıp, ona ilk örneğini verdi. Kadını da, erkeği en kaburga kemiklerinden meydana getirdi. Fakat bunların ruhu yoktu. Bir ruh bularak bunları canlandırmak lazımdı. Bunun için yola çıktı. Yola çıkmadan önce, insanı koruması için tüysüz bir köpek yaratmağı da ihmal etmedi. Az sonra Şeytan Erlik çıka geldi. Köpek, Erlik’i görünce havladı ve insan örneklerini semtine bile uğratmak istemedi. Fakat Erlik ona yanaştı”: __Ben sana tüy vermeğe, insan örneklerini de canlandıрмаğa geldim. Sakın havlama!” Dedi. Köpek buna inandı ve sustu. Şeytan köpeğe pislğinde attı ve “bunu ye,” dedi. Köpek pislği yeyince tüy sahibi oldu ve insanları Şeytana bıraktı. Eline bir kamış alan Şeytan, kamışı insanların arkasına soktu ve hızla üfledi. Sonra da gitti. Az sonra Tanrı Ülgen geldi. Ne görsün, kadın ve erkek canlanmış, çoktan ruh sahibi olmuşlardı. Ülgen şaşmıştı. Ne yapsındı? Yeni bir insan mı yaratsın dı? Düşünürken bir kurbağa çıka geldi ve Ülgen’e yanaşarak şöyle dedi: __”Onları yok etmen neye? Bırak, yaşayanı yaşat, öleni de öldür.” Dedi. Ülgen de onları kendi hallerine bırakıp gitti.” (Potanın, Orçerki, (IV, s. 219). (Nakleden: ÖGEL 1971: 465).

4. TÜRK MEMLUK YARATILIŞ EFSANESİ

Türk-Memluk yaratılış efsanesinin kaynağı, Memluklar devrinde Mısırdan yaşamış olan Türk tarihçisi Ebubekir B. Abdullah’ın Ay-Bek üd Devadari adlı eseridir. Ona göre “Ulu Han Ata Bitikçi” adlı bir Türkçe kitapta anlatılan yaratılış efsanesi, Cebri B. Bahteyu adlı İran tarihçisi tarafından Türkçeden Farsçaya çevrilmiş. Ay-Bek Üd Devadari ise bu Farsça tercümeyle dayanarak bu bilgileri kendi kitabına aktarmış.

Özeti: Bu efsanede; çok eski bir çağda, yağın yağmurlarla dünyanın sele boğulduğu, her yerin çamurla kaplandığı bir ortamda, sellerin önündeki çamurlar, bir yol bularak Kara-Dağcı dağında bir mağaraya dolar. Mağaranın içindeki kaya-

lar yarık yarıktır. Hatta bazıları insan kalıbını andırır haldedir. Bu kalıpların içi kille, çamurla dolar. Aradan asırlar geçer. Güneşin saratan burcuna girmesiyle insan kalıbındaki su ile toprak pişmiş, birbirine karışmış. Bu mağara adeta bir kadın, içi de karın olarak, güneşin tesiriyle su ve toprak pişmiş 9 ayda serin bir rüzgar esmiş. Yani su, ateş, toprak, rüzgarın oluşturduğu unsurlar, ilk insanın vücuduna temel olmuşlar. Tam dokuz ay geçince de bir insan ortaya çıkmış adı da Ay-Atam olmuş. İnsanın ilk atası olan bu insan daha sonra göklerden yere iner.

Prof. Dr. Bahaddin ÖGEL bu efsaneyi incelerken Topkapı Sarayı III. Ahmet Kütüphanesindeki Kenzüd'dürrer adlı eserden yararlanmıştı. Ögel'in bu efsaneyle ilgili yorumu şöyledir:

“Efsane ana motifler itibarıyla uydurma değildir. Fakat Türlerleğ ilgisi hemen hemen çok azdır. İnsanın yaratılışını dört unsur ve balçık esasına dayatan bu inanış, daha ziyade Önasya ve İran mitolojisi ile ilgilidir. Öyle anlaşıyor ki bu inanç, oldukça geç zamanlarda Türkler arasına da girmiş ve Türkler de efsanede adı geçen kişi ve yar adlarını Türkçeleştirerek kendilerine maletmişlerdi.” (ÖGEL 1971: 485).

II. TÜRK HALK EDEBİYATIN'DA İLK YARATILAN İNSAN

Hatayı mahlasıyla şiirler yazan Şah İsmail, ilk insanın topraktan yaratılışına değinerek, şiirinde bunun önemini vurgular:

*“Hatayı ümidüm kesmezem Hak'tan
Bizi vareyledi o demde yoktan.
Balçığımız yoğrulmuştur, topraktan
Türabiyem yerden bittüm ezelden : (ÖGEL 1971: 487).*

Yine bir Bektaşî şairi olan Teslim Sultan Abdal da bu dört unsurdan su ve toprağı şiirinde şöyle kullanır.

*“Dört duvar içinde olsa mekanım,
Yanımdaki sudan korku çekerim,
Mekanım balçıktır, üstadım ,Ali,
Çekerim gayreti, sererim yolu,” (ÖGEL 1971: 486).*

Türk Halk Bektaşî edebiyatında Adem'in cennetten çıkarılışı şöyle ifade edilmektedir:

*“Sekiz cennet yaptın sen Adem için,
Adem'i Cennetden çıkardın niçin!
Adın büyük bağışla onun suçun
Buğday nene lazım harmancı mısın. AZMÎ BABA
(ÖGEL 1971:476)*

Benzer motifleri Dede Korkut hikâyelerinde de bulmak mümkündür:

*“Yücelerden yücesin, Yüce Tanrı
Sen Adem'e tac urdun!
Kimse bilmez nicesin Görklü Tanrı
Şeytan'a la'net kıldın!”*

Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, Dede Korkut'un yukarıdaki sözleri için "Bu sözleri" yalnızca İslâm-i geleneklere dayandırmak, eski Türk kültürünü tanıyanlar için biraz garip olur." yorumunu yapmaktadır (ÖGEL 1971: 477).

III- ANADOLU FOLKLORUNDA GÖKTÜRK EFSANELERİNİN İZİ

Anadolu Folklorunda Göktürk Efsanelerinin İzi adlı tebliğini 5. Milletlerarası Türkoloji Kongresine sunan Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, bu çalışmasında Göktürklerin kurttan türeyiş efsanesini ele alarak bunun Anadolu folkloruna yansımalarını incelemiştir.

Sakaoğlu, 1969 yılında Gümüşhane'de derlediği "Padişahın rüyası" adlı masaldan ve bunun tespit ettiği masal varyantlarından yola çıkarak, bu efsane ile arasındaki paralellikleri aktarmıştır. Sakaoğlu, yazısında "netice olarak Bozkurt destanındaki motifler zaman içinde hafızaların zayıflaması, mekânın değişmesi gibi sebeplerle farklı yapılara bürünmektedir. Biz bunu tabii karşılıyoruz. Bugün Anadolu'da anlatılan bazı halk hikâyelerinin masallaşması sırasında gördüğümüz farklılaşmalar ile "Bozkurt Destanı" ile mukayese ettiğimiz metinler arasında gördüğümüz farklılaşmalar aynı kategoriye girmektedir" demektedir (SAKAOĞLU 1992:50).

Sakaoğlu, ayrıca yazısında, Bozkurt Destanı'nın temel unsurunu teşkil eden demir dağı eriterek Ergenekon'dan çıkış motifleriyle ilgili olarak Anadolu'da rastlanan izlerin örneklerini sıralamaktadır. Bunlar kurda ve demire izafe edilen kutsallık inancını belirten inançlar, anlatılar ve ritüellerdir.

IV- MODERN EDEBİYATTA ADEM İLE HAVVA

Modern Türk edebiyatında bu konunun fazlaca ele alındığını söylemek zordur. Buna en güzel örnek Ahmet Hamdi Tanpınar'ın yazdığı "Adem'le Havva" adlı hikâyedir. Tanpınar'ın farklı yönünü vurgulayan ve "Hikâye Tahlilleri" adlı eserinde bu hikâyeyi inceleyen Prof. Dr. Mehmet Kaplan şöyle demektedir: "Bilhassa şair Tanpınar, hikâye ve romanlarında rüya, masal ve efsaneyi, hem psikolojik, hem estetik bakımdan yeni bir şekilde değerlendirmek suretiyle, sığ ve basit gerçekçiliği aşan eserler vermiştir. "Adem'le Havva" hikâyesi onun bu nevi denemelerinden biridir" (KAPLAN 1979: 160).

Tanpınar'ın hikâyesinde ana fikir; kadın, güzel, sıcak ve herşeyin yerine geçebilecek bir varlıktır, şeklinde özetlenebilir. Vaka olarak ise hikâyenin esasını, Havva'nın yaratılışı, Adem'in onu hayret ve hayranlıkla seyredışı, esrarlı bir varlık olarak anlamaya çalışışı, Tanrı katından ayrılması, onunla baş başa kalışı, kader karşısında korkuya kapılarak Havva'ya sığınmak isteyışı, yer yüzüne gelirken ayrı düşünce, onu büyük bir özlemle arayışı, teşkil eder.

Bu hikâyeyle ilgili olarak Prof. Dr. Kaplan'ın yorumu şöyledir: "Adem'le Havva hikâyesinde Tanpınar, Tanrı'yı değil, Adem ve Havva'yı yüceltir, insanoğlunun yeryüzündeki yalnızlık, sevgi, kader ve sorumluluğu üzerinde durur." (KAPLAN 1979:161).

Necip Fazıl Kısakürek de İhtilâl adlı eserinde Hz. Adem'in oğullarından Habil'i kardeşi Kabil'in öldürmesini "ilk düzen bozma ve menfi ihtilâle çekirdek teşkil etme vakası" olarak görmektedir. Onun Kabil'e bakış açısı ise "Sülâlesi Nuh Peygamber zamanına kadar ulaşmış Tufanda kökünden kazınacak, fakat insanoğlu-

nun nefis belası mikrobu olarak sıçraya sıçraya gidecek olan Kabil, işte insanoğlunun menfi kutbundan böyle bir remz...” (KISAKÜREK 1977:8) Şeklinde dir.

Eserinin giriş kısmında Necip Fazıl, Adem Peygamberi, “İlk tevhid ve hiki-kat vahidini temsil edici nirengi noktası” olarak “insanoğlunun, üreyişinden kendinden hiza ve istikamet alacağı ilk müspet ve hak kutup” olarak nitelerken, “insanoğlunun menfi ve fesatçı tarafını harekete geçiren ilk kişinin ise kardeşi Habil’i öldüren Adem Peygamberin oğlu Kabil”i görmektedir.

Tanpınar, “varlığı gerçekçilerin baktığı gibi alelaide dış görünüşüne göre değil, taşıdığı güzellik ve derin manaya göre tavsif ederken (KAPLAN 1979: 164-165) Necip Fazıl, insanoğlunun yaratılışıyla birlikte ilk müspet-menfi kavgasının başladığını düşünmektedir.

Adem ile Havva’ya dair kısasa, daha pek çok kısasa inanç gibi Musevilik, Hristiyanlık ve İslam’da ortak. Buna göre insanın ilk atası olan Hz. Adem’i Allah, topraktan yaratmıştır. (KAPLAN 1979: 160) “Ahd-i atik”¹ göre Tanrı, Havva’yı Adem’in eye kemiğinden halletmiştir. Kur’an’da buna dair bir telmih yoktur.

Eski Ahit’in Tekvin bölümünde; Tek bir erkeğin toprak ya da çamurdan yaratılması ve içinde yaşadığı Cennet adlı bahçenin tasviri, hayvanların yaratılması ve insan tarafından adlandırılmaları; erkeğe eşlik etmek üzere, onun gövdesinden bir kadının yaratılması; kadının bir yılan, erkeğinse kadın tarafından kışkırtılması sonucu ikisinin birden iyiliğin ve kötülüğün bilgisini taşıyan ağacın yasak meyvesinden yemeleri ve cennetden kovulmaları anlatılmaktadır. (Ana Britannica Adem ile Havva maddesi)

İslâm inancında da Hz. Adem, insanlığın atası ve ilk peygamberi, Havva da insanlığın anası olarak kabul edilir. Kur’an’da Adem adı çeşitli nedenlerle 25 kez geçer ve topraktan yaratıldığı bildirilip yaratılışı çamur, cıvık çamur, balçık, nutfе gibi ifadelerle açıklanır. Kur’an’a göre Allah, Adem’e bütün adları öğretir, melek-lere Adem’e secde etmelerini buyurur, emri alan melekler secde eder, İblis ise kendisinin Adem’den üstün olduğunu söyleyerek secde etmekten kaçınca lanetlenip Allah’ın rahmetinden uzaklaştırılır.

Allah’ın Adem’i topraktan yaratılışı hikâyesi, “Adem a.s. ile Hz. Havva” adlı eserde şöyle nakledilmektedir:

“Hakk Teâlâ Hazretleri Adem (A.S.)’i yaratmayı murâd etti:

“Ben balçık çamurundan insan yaratacağım!” dedi. Sonra toprağa:

“Ben, senden insanları yaratacağım. Bir takımı Bana baş eğecek, bir kısmı da isyâncı olacaktır. Bana ibâdet edenleri Cennet’e, isyâncı olanları Cehennem’e koyacağım!” diye buyurdu. Toprak yalvardı:

“Ey Yüce Allâh’ım! Sana baş eğene söz yok. Ama, isyâncıların Cehennem’e girmesinden korkarım! Dedi.

Sonra ağladı, ağladı. Yeryüzündeki ırmak ve pınarlar o gözyaşlarındandır.

Yüce Allâh (C.C.), Meleklerin en büyüğü Cebrâil (A.S.)’e:

¹ Hristiyanlığın kutsal kitabı, Kitab-ı Mukaddes Eski Ahit ve Yeni Ahit olmak üzere iki bölümde toplanmış çok sayıda metinden oluşur. Eski Ahit, Hristiyanlığın Yahudilikle paylaştığı kutsal metinleri içerir. (Ana Brittanica)

“Var git, YER’den biraz toprak al, getir!” diye buyurdu. Yer, ağlayıp çığlık attı. Cebrâil (A.S.)’e:

“Ben Büyük Allâh’ımızın Yüceliğine sığınırım. Benden, bugün bir şey alma!” dedi. Cebrâil (A.S.), yere acıdı; eli boş olarak geri döndü. Yüce Allah’a:

“Yâ Rabbim!” dedi. “Sen bilirsin ki, buyruğuna aykırı bir niyyetim yoktur. Tanrılık lûtuflarına güvendim. Yer’in ağlayışlarına acıdım, bağışla beni ey, Yüce Rabbim!” dedi.

Cenâb-ı Hakk, Büyük Meleklerden Mikâil (A.S.)’i çağırdı:

“Yer’den biraz toprak al, getir!...” buyurdu. Ama O da, toprağı getiremeden eli boş döndü.

Hakk Teâlâ (C.C.), Dört büyük Melek’ten Azrâil (A.S.)’a buyurdu. O da Yer’e geldi. Bir avuç toprak aldı. Bu toprağı Yer’in her yönünden topladı. Mekke ile Taif şehirleri arasında bir alana koydu.

Azrâil (A.S.), Yer’den toprağı alırken, yine onda bir inilti duymuştu. Yüce Allah (C.C.):

“Ey toprak, gam yeme. Sen’den alınan o toprağı en güzel bir biçimde sana yollayacağım! Senden kara toprak alırım, ay yüzlü, beyaz kişiler gönderirim sana!” diye buyurdu.

Bu toprak dünyanın her köşesinden derlenmişti. Türlü türlü renkleri vardı. Bu nedenle Ademoğulları çeşitli renk ve huyda yaratılmıştı.

Bu kitapta anlatılan hikâye Türk halkının belleğinde şöyle efsaneleşmiştir. “Allah, büyük melekleri insanı yaratmak için toprağı gitmekle görevlendirdi. Diğer melekler, bu işi başaramazlar ya da bağışlanmalarını isterler. Yalnız büyük meleklerden Azrail, toprağı şu sözü söyleyerek razı eder: “Senden yaratılan insanı yine sana geri vermek şartıyla” (Veli ÖZER-2000)

KAYNAKÇA

ÇINAR, Ali Abbas. (1997) “Türkmen Ahal-Teke Atı” Kültür ve Sanat Dergisi sayı 33 s.62, İş Bankası Yayınları.

KAPLAN, Mehmet. (1979). Hikâye Tahlilleri İstanbul, Dergâh Yayınları.

KISAKÜREK, Necip Fazıl. (1977). İhtilâl, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin. (1971). Türk Mitolojisi-Ankara.

SAKAOĞLU, Saim. (1992). Efsane Araştırmaları, Konya Selçuk Üniversitesi Yayınları.

SEYİDOĞLU, Bilge. (1995). Mitoloji-Metinler, Tahliller, Kayseri.

TÜRKİYE VE KAZAKİSTAN'DAKİ ÜNİVERSİTELERDE ÖĞRENİM GÖREN TÜRK VE KAZAK ÖĞRENCİLERİN SOSYAL MEDYA KULLANIMI: BİR ÖLÇEK UYARLAMASI

ADAPTATION OF THE SCALE OF SOCIAL MEDIA USAGE BY TURKISH AND KAZAK STUDENTS IN UNIVERSITIES OF TURKEY AND KAZAKHSTAN

АДАПТАЦИЯ ШКАЛЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ ТУРЕЦКИМИ И КАЗАХСКИМИ СТУДЕНТАМИ УЧАЩИХСЯ В ВЫСОКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ ТУРЦИИ И КАЗАХСТАНА

Azat MUKHAMEDİYEY* -Prof. Dr. Mehmet Çağatay ÖZDEMİR**

ÖZ

Bu çalışmada Türkiye ve Kazakistan'da eğitim gören Türk ve Kazak öğrencilerin sosyal medya kullanımını kültürlenme açısından ortaya koymayı, Türkiye ve Kazakistan'daki üniversitelerde eğitim alan Türk ve Kazak öğrencilerin sosyal medya kullanım davranışlarının farklı olup olmadığını ortaya çıkarmayı amaçlayan ölçeğin uyarlanması esas alınmıştır. Çalışmada kullanılacak olan ölçek Kurtuluş ve meslektaşları (2015) tarafından geliştirilen ölçekten yola çıkarak uyarlanmıştır. Ölçeği kullanma izni adı geçen öğretim üyelerinden alınmıştır. Ölçek öncelikle üç uzman tarafından Kazakça'ya çevrilmiş, ardından ifadeler, soruların amaca uygunluğu ve yeterliği hakkında üç uzmanın görüşüne başvurulmuş ve öneriler doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Çalışma iki aşamalı bir süreci kapsamaktadır. İlk aşamadaki ölçeğin pilot uygulama işlemleri Almatı şehrinde bulunan üniversiteler-

* Yüksek lisans öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı ANKARA/TÜRKİYE (mukhamediyevazat@gmail.com)

** Prof.Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, ANKARA/TÜRKİYE (cagatay@gazi.edu.tr)

de eğitim gören 450 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. İkinci aşamada yer alacak ana uygulamaya dair çalışma henüz devam etmektedir. Yapılan faktör analizi sonucunda uyarlanan ölçeğin özgün ölçekten farklı olarak beş faktörlü bir yapı gösterdiği belirlenmiştir. Modele katkısının düşük olduğu görülen maddeler ölçekten çıkarılarak toplam 17 maddelik, özgün ölçekteki beş boyutu ölçen geçerli ve güvenilir bir ölçeğe ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Sosyal Medya Kullanımı, Kültürlenme, Ölçek, Ölçek Uyarlama.

ABSTRACT

The basis of this study is the adaptation of the scale used in thesis work, goal of which is to identify the acculturation of Turkish and Kazakh students studying in Turkey and Kazakhstan, while using social media; revealing the presence or absence of a difference in behavior of Turkish and Kazakh students studying in universities of Turkey and Kazakhstan while using social media. The scale used in the thesis is adapted from the scale developed by Kurtulush and his colleagues (2015). Permission to apply the scale is obtained from the above faculty members. The scale was first translated by three specialists into the Kazakh language, then three experts were consulted about the consistency and competence of the presentation and questions, after which the work was reworked on the basis of recommendations. The study covers one process, consisting of two stages. At the first stage, pilot practical procedures were implemented for 450 students studying at universities in Almaty. Works on the main practical topic of the second stage are still ongoing at this time. Based on the results of the analysis of factors, it is established that the adapted scale has a structure which has five factors that differ from the original scale. The points whose impact on the model was insufficient were removed from the scale, and thus a valid and reliable scale was achieved, defining five dimensions in the original scale and consisting of 17 points.

Key Words: Social Media, Using Social Media, Acculturation, Scale, Adaptation of the Scale.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca hep var olan iletişim artık yeni bir boyut kazanmıştır. Hızla değişen teknoloji, giderek ortak istek ve ihtiyaçlar birtakım iletişim araçlarının ortaya çıkmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Bu iletişim araçlarından en popüler günümüzde internet ve sosyal medyadır. Özellikle, sosyal medya son birkaç yıldır hayatımızı çok etkilemiştir ve eğlenceden siyasete kadar her alanda kendinden sıkça söz ettirmeye başlamıştır.

“Sosyal medya” terimi, 1999 yılında Tina Sharkey’nin “SocialMedia.com” adıyla internet adını tescil ettirmesiyle resmi olarak ilk defa kullanılmıştır. Sosyal medyanın başlangıcı ise yirmi yıl öncesine, Bruce ve Susan Abelson’un bir sosyal

paylaşım sitesi olan “Açık Günlük”ü kurmasına dayanmaktadır. “Açık Günlük” tüm günlük yazarlarını bir araya getiren bir platform olmuştur. Aynı zamanda ‘weblog’ terimini kısaltılarak ‘blog’ olarak kullanılmaya başlanmıştır (Müge, 2016, s.13).

İnternet kullanımı özellikle 1990’lı yıllardan itibaren giderek artış göstermiş ve 2000’li yıllara gelindiğinde de sosyal medya her kesimden birçok insanın ilgi odağı haline gelmiştir (Ünal, Baştürk, Somunoğlu ve Aydın, 2017, s.22). Sosyal medya siteleri, çeşitli uygulamalarla hızlı bir şekilde gelişmekte; diğer pek çok site arasında popülerliği gün geçtikçe artmaktadır. İletişim, işbirliği ve paylaşımın önem kazandığı bilgi toplumunda, söz konusu ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir rol üstlenmektedir (Eren, 2014, s.231).

Sosyal medya tanımı, özellikleri ve türleri

İnternet teknolojisi, postmodern gelişimlere bağlı olarak sosyal medya etkileşimin artmasına sebep olduğu için sosyal medya olgusunu yaratmıştır. Sosyal ağ ya da sosyal iletişim siteleri olarak ifade edilen bu alan, postmodern internet uygulamalarını içermektedir.

Sosyal medya “kullanıcılara enformasyon, düşünce, ilgi ve bilgi paylaşım imkânı tanıyarak karşılıklı etkileşim yaratan çevrimiçi araçlar ve web siteleri için ortak kullanılan bir terimdir” (İşler, Çiftçi ve Yaranguşoğlu, 2013, s.179).

Sosyal medya, adında medya olmasına rağmen geleneksel medyadan farklılık göstermektedir. Özgünlüğünü yaratan en önemli nokta, herhangi bir bireyin sosyal medyanın içeriğini yaratabilmesi, yorumda bulunabilmesi, yeni fikirler ve görüşler ortaya koyabilmesi ve katkı sağlayabilmesidir. Sosyal medya metin, ses, video, resim paylaşımına olanak sağlamakta, bu özelliği ile de kullanıcılara geniş bir kullanım olanağını sunmaktadır (Yağmurlu, 2011, s.6).

Sosyal medyanın özelliklerini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

Katılımcılar: Sosyal medya herkesin katılımını ve geri bildirimini teşvik etmektedir.

Açıklık: Sosyal medya herkesin erişimine açıktır ve erişimde nadir olarak engellemeler bulunmaktadır. Katılımcılar sosyal medya üzerinden yorum yapmaya, bilgi paylaşmaya, oylamaya teşvik edilmektedir.

Konuşma: Geleneksel medya tek yönlü iletişime imkan verirken (içerik aktarımı ya da dinleyiciye bilgi ulaşımı), sosyal medya iki taraflı etkileşim sağlamaktadır.

Toplum: Sosyal medya toplulukların etkin bir şekilde iletişime geçmelerine izin vermektedir. Topluluklar böylece sevdikleri fotoğraflar, televizyon programları, politik konulardaki görüşleri gibi ortak ilgi alanlarında paylaşımda bulunabilmektedirler.

Bağlantılılık: Sosyal medya; diğer siteler, kişiler ve kaynaklarla bağlantılar gerçekleştirebilir (Müge, 2016, ss.14-15).

Sosyal medyanın bloglar, mikrobloggerlar, sosyal ağlar, medya (ses, fotoğraf, video, metin) paylaşım siteleri, sosyal imleme, wikiler, sosyal kümeleme, sanal dünyalar, sosyal oyunlar ve çevrimiçi eserler gibi birçok farklı türü vardır. Sosyal

medya uygulamaları arasında yer alan sosyal ağlar, kullanıcılara profil oluşturma ve görüntüleme, içerik yükleme, mesajlaşma, diğer insanlarla bağlantılar kurma ve mevcut sosyal bağlantılarını devam ettirme gibi olanakları sunmaktadır (**Eren, 2014, s.231**).

Kültürlenme

Pek çok insan farkında olmasa da, dünyaya kültürel gözlerle bakmakta ve tanıdığı, gördüğü, duyduğu, hissettiği, kokladığı, başka bir ifadeyle beş duyu organıyla algıladıklarını kültürel düşünce kalıplar çerçevesinde değerlendirmekte ve bu doğrultuda tutum ve davranışlar geliştirmektedir.

Kültürlenmenin anlaşılmasında öncelikle kültür kavramının anlaşılmasının büyük bir önemi vardır. Güvenç (1984)'e göre kültür sözcüğü çok anlamlıdır. Ona göre kültür:

Bir toplumun ya da bütün toplumların birikimi, uygarlığı.

Belirli bir toplumun kendisi.

Bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesi.

Bir insan ve toplum kuralıdır.

Malinowski kültürü, toplumun yarattığı teknoloji ürünleri, tüketim maddeleri, kurumlarına şekil veren ilkeleri, fikirleri, zanaati, inançları ve gelenekleri olarak tanımlar (**Kültür Bakanlığı, 1983, s.89**).

Tylor'a göre, kültür, bilgileri, inançları, sanatı, hukuku, töreleri, kişinin toplumdan edindiği bütün istidat ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür (**Soy-sal, 1985, s.236**).

Kültür tanımları sayıca çok zengindirler. A. Kroeber ve C.Klunchhohn tarafından yayınlanan "Culture" adlı kitapta (1952) 164 farklı kültür tanımına değinilmiştir. Küçük farklılıklar görmezlikten gelinirse, kültürün pek çok tanımları iki genel kategoriden birine girer. Bunlar:

Bütüncü;

Fikirler sistemi şeklindeki açıklama biçimleridir (**Engin, 1990, s.166**).

Kültür, toplumları ve toplumları oluşturan bireyleri etkiliyor. Kültür konusunda yapılan çalışmalar, kültürün değerler açısından ülkeler arasında farklılıklar göstergisi ortaya koymaktadır. Bu konuda yapılan çalışmaların en önemlilerinden bir tanesi Hofstede (1980)'in çalışmasıdır. Bu çalışma kültürlerin değerler boyutunda farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuştur. Kültürlerin sahip oldukları farklı bilgi, inanç, değer ve tutumlar bireysel bağlamda davranış, fikir ve düşünceleri etkilemektedir. Bunun sonucu: bireysel bağlamda davranışlar, fikir, düşünce ve bakış açıları, kültürden kültüre farklılık göstermektedir (**Yeşil, 2013, s.53**).

Yeryüzünde farklı kültürlerle ait kişi, grup ya da topluluklar farklı nedenlerle (eğitim, göç, felaket, daha iyi yaşam koşulları vb.) hareket halindedirler. Farklı kültürlerin karşılaşması ve birbirleriyle etkileşime girmesi sonucunda bireyler, gruplar ve topluluklar birbirlerinin kültürlerinden etkilenirler. Kültürlenme kavramı, belirli bir kültüre mensup kişilerin bir başka kültürden kişilerle temaslarında yaşadıkları kültürel ve psikolojik değişim süreci ya da değişimlerdir (**Bilgin, 2003**).

Kültürlenme kavramı orjinal kültür içinde sonradan ortaya çıkan bir veya daha fazla grubun değişimlerle devam eden ilişkisini ve farklı kültürlerden gelen

bireylerin aynı gruplarda ilişki sürmesinin sonuçlarını kapsamaktadır. Kültürlenme bir grubun kültüründe meydana gelen değişimdir ve bireyin psikolojisinde de değişiklik yaratmaktadır (Berry, 1998, s.293).

Kültürlenme grupları ve kültürlenme stratejileri

Kültürlenmenin çok boyutlu ve karmaşık olan yapısının daha iyi anlaşılması için kültürlenme grupları ve kültürlenme stratejileri ortaya konmuştur.

Çok kültürlü toplumlarda kültürel gruplar arasında kültürlenmenin ortaya çıkmasını ve çeşitlenmesini Berry ve Sam (1997) üç faktöre bağlamıştır; yer değiştirme, isteklik ve süreklilik.

Şekil 1. Kültürlenme grupları

Hareketlilik	İlişkide Bulunma İsteği	
Yerleşik	Gönüllü Olanlar	Gönüllü Olmayanlar
	Etnik kültürel gruplar	Yerli halklar
Göçmen Kalıcı Geçici	Göçmenler Konuklar (uluslararası öğrenciler)	Mülteciler Sığınmacılar

(Berry ve Sam, 1997, s.295)

Görüldüğü gibi, konuklar (uluslararası öğrenciler) yeni geldikleri kültürde sürekli yerleşme amacıyla olmadıkları için yeni kültürün kısa süreli (geçici) ziyaretçileridir. Konuk grupları heterojen yapıdadır, kültürlenme deneyimleri genellikle gönüllü ve belirli bir amaç içindedir. Bu nedenle konukların göreceli olarak daha kolay uyum sağlamaları beklenmektedir. Göçmenler ve etnik kültürel gruplar; yeni yerleştikleri yerdeki diğer kültür grupları ile ilişkiye girmeye istekli iken mülteciler ve yerliler farklı bir kültür ile ilişki kurmaya istekli değildirler. Kültürlenme süreci bazı gruplar için bir göç kararı sonucu yaşanır iken, yerliler ve mülteci gruplar için kültürlenme bir zorluluktur (Aliyev, 2011, s.14).

Berry ve Sam (1997), mültecilerin geçici ve gönülsüz göç etmiş kişilerden oluştuğunu ifade ederler. Mülteciler kültürlenme öncesinde savaş, bireysel düzeyde utandırma, işkence, mahrumiyet, kıtlık gibi oldukça zor deneyimler yaşamışlardır.

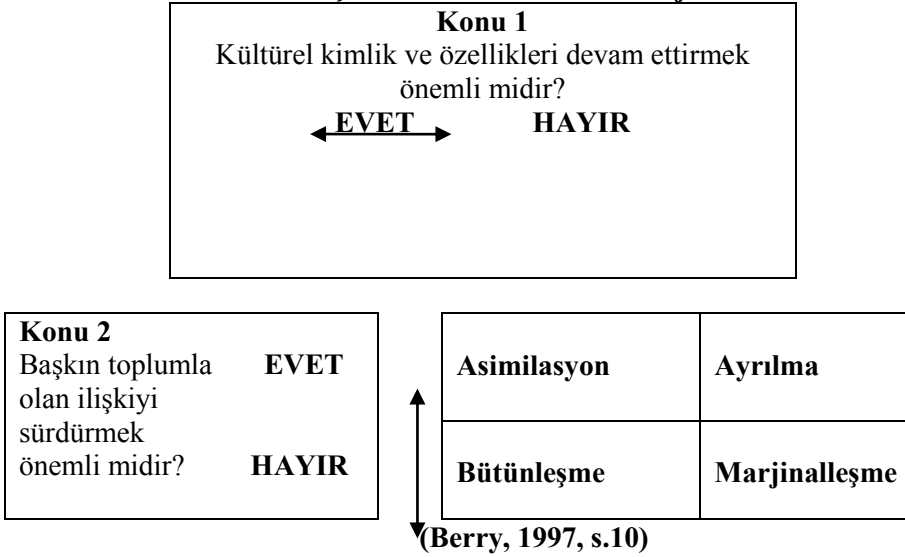
Gruplar ve bireyler yeni bir kültüre uyum sürecinde farklı davranışları geliştirirler. Bundan yola çıkarak, bu uyum sürecinde bireylerin geliştirdikleri stratejilerinden bahsedilecektir (Şeker, 2006, s.7).

İnsanlar sürekli olarak farklı kültürel ortamlara girerek hayatlarını sürdürürler. Bu kültürel ortamlar insanların bilişini, davranış ve duygularını düzenler (Kim, Laroche ve Tomiuk, 2001, s.610). Yani insanlar arasında sürekli sosyal etkileşim

aracılığı ile değişim sürer. Bireyler aynı anda farklı kültürlerin içinde bulunurlar ve sürekli değişim yaşarlar.

Kültürlenmeye ilgili yaptığı çalışmalar sonucunda Berry, farklı kültüre mensup birey ve grupların birbirleri ile ilişkisi sonucu oluşan kültürlenme stratejilerini kuramsal bir çerçevede ele almıştır. Kültürlenme ile ilgili iki temel soruya verilen evet/hayır şeklindeki cevaba göre, dört kültürlenme stratejisi ortaya konmuştur (Aliyev, 2011, ss.16-18).

Şekil 2. Kültürlenme Stratejileri

Şekil 2’de belirtilen kültürlenme stratejileri, kültürlenme sürecinde bireylerin tutumlarına bağlı olarak meydana gelir. Bireyin kendi kültüründen diğer yanda girdiği yeni kültür bulunmaktadır. Bu süreçte bireyin tutumları hangi stratejiyi kullanacağını belirlemektedir. Aşağıda kültürlenme stratejilerinin her birisinden bahsedilecektir.

Bireyler kendi kültürel kimliklerini devam ettirmek istemeyip, diğer kültürlerle ilişki arayışında iseler asimilasyon stratejisi meydana gelmektedir. Bilgin’e (1994) göre, asimilasyon “yabancıların veya göçmen işçinin davranış ve zihniyet dönüşümüyle, toplumun yaşam tarzına ve normlarına tamamiyle katılımıdır”. Bilgin (1994) asimilasyon sürecini “bir bütün içinde erime” olarak ifade etmiştir (Aliyev, 2011, ss.16-19).

Sosyal Medya Kullanım Ölçeğinin uyarlanma ana sebebi Türkiye’deki sosyoloji alanında Türk ve yabancı uyruklu öğrencilerin sosyal medyayı kullanma davranışlarını belirleme amacıyla kullanılabilecek, geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmış bir ölçeğin bulunmamasıdır. Bu ölçeğin uyarlanması ve kullanılması ile Kazakistan’dan Türkiye’ye eğitim almaya gelen üniversite öğrencilerin yeni kültür ortamına girdikten sonra karşılaştığı kültürlenme sürecinde sosyal medya kullanı-

minin değişip değişmediği açıklanabilmektedir. Ölçeğin gelecekte daha geniş ve farklı örneklem grupları ile araştırmalar yapılması düşünülmektedir.

Amaç

Araştırmanın amacı Türkiye ve Kazakistan'daki üniversitelerde eğitim alan Türk ve Kazak öğrencilerin sosyal medya kullanım davranışlarının farklı olup olmadığını ortaya çıkarmaktır.

YÖNTEM

Uyarlama Çalışması

Ölçek Kurtuluş ve meslektaşları (2015) tarafından yapılan “*How Do Social Media Users In Turkey Differ In Terms of Their Use Habits and Preferences*” başlıklı araştırmasında kullanılan ölçekten yola çıkarak uyarlanmıştır. Ölçeği kullanma izni adı geçen öğretim üyelerinden alınmıştır. Ölçeğin özgün formu 6 alt boyuta ilişkin 30 maddeden oluşmaktadır.

Ölçek uygulaması Türk ve Kazak dilinde uygulanacağından dolayı ölçeği Kazak diline çevirmek için her iki kültüre ve dile hakim üç çevirmen seçilmiştir. Ölçeğin iki formu arasında anlamsal, deneyimsel, kavramsal ve deyimisel açıdan eşitliğin sağlanıp sağlanmadığı kontrol edilmiştir. Dil eş değerliği sağlandıktan sonra Kazakça ölçek formunu nihai haline getirmede yapılan üç çeviri içinden en uygun olan versiyonu iki dile hakim olan üç uzman tarafından görüş alınarak seçilmiştir. Ölçek maddeleri 5'li Likert formatında yanıtlanacak şekilde düzenlenmiştir. Ölçekte (1) “*Hiç Katılmıyorum*”, (2) “*Az Katılıyorum*”, (3) “*Orta Derecede Katılıyorum*”, (4) “*Çok Katılıyorum*” ve (5) “*Tam Katılıyorum*” anlamını vermektedir.

Araştırmanın çalışma grubu

Ölçeğin pilot uygulama işlemleri Kazakistan'daki Almati şehrinde bulunan üniversitelerde eğitim gören öğrencilere yapılmıştır. İlk hedef grubun dışındaki daha küçük bir gruba (60 öğrenci) anlaşılabilirlik açısından değerlendirilmek üzere maddelerin ön deneme uygulaması yapılmıştır. Ön deneme uygulamasında öğrenciler tarafından ölçekle ilgili herhangi bir anlaşılabilirlik ortaya çıkmamıştır. Anlaşılabilirlik denemesinden sonra örneklem büyüklüğü 450 olarak belirlenen hedef gruba ön deneme yapılmıştır. ön deneme uygulaması yapıldıktan sonra bir tane ölçek yanlış doldurulduğu için çıkartılmış, örneklem büyüklüğü 449 olarak saptanmıştır.

Uyarlanan Ölçeğin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Değerlendirme sürecinde ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Analizler sonucunda ölçeğin özgün formundaki 1 boyut geçersiz olduğu için çıkarılmış, 5 boyutlu bir yapı sergilediği (1. Mesaj ve Yorum Yazma; 2. İzleme ve Bilgilenme; 3.Sosyal Ağlara ve Gruplara Katılma; 4.Güncelleme Paylaşma ve Etiketleme; 5. Oyun Oynama) ve 13 madde hariç diğer maddelerin modele uygun çalıştığı bulunmuştur. Değerlendirme sonucunda 5 alt boyuta ilişkin 17 maddeden oluşan bir ölçek uyarlanmıştır.

Ölçeğin geçerlik çalışmasında madde-faktör bağıntılarının sınanması amacıyla doğrulayıcı faktör analizine başvurulmuştur. Kurulan modelin doğrulayıcı faktör analizi ile çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Doğrulayıcı faktör analizinde uyumlu olup olmadığı sınanan modelin yeterliğini ortaya koymak üzere pek çok uyum indeksi kullanılmaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi ile model-veri uyumuna ilişkin hesaplanan istatistiklerden en sık kullanılanları CMIN/DF, GFI, AGFI, RMR, CFI, RMSEA ve IFI'dır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum indeksleri değerleri tabloda verilmiştir:

Tablo 1.
Uyum indeksleri değerleri

<i>Uyum İndeksi</i>	<i>Araştırma Bulgusu</i>
CMIN/DF	1,850
GFI	,951
AGFI	,930
RMR	0,61
CFI	,969
RMSEA	,044
IFI	,970

Uyum indeksi değeri Kay Kare (Chi-Square) değerinin serbestlik derecesine bölünmesiyle elde edilmekte ve genel olarak 3'ün altındaki değerler iyi bir uyumu göstermektedir. Artık Ortalamalarının Kareökü (RMSEA) değerinin .05'den küçük olması (**Güngör,2016,s.109**), İyilik Uyum İndeksi (GFI) ve Uyarlanmış İyilik Uyum İndeksi (AGFI) değerinin .80'nin üstünde olması iyi bir uyumu göstermektedir(**Ener, 2015, ss.301-303**). Tablo 1'deki değerlere bakıldığında, uyum indekslerinin yeterli olduğu ve ölçeğin Türkiye ve Kazakistan'da uyarlanmaya çalışıldığı grupta, orijinal kültürdeki yapısına uygun şekilde çalıştığı söylenebilir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan madde faktör yükleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 2. Madde faktör yükleri

MADDE	FAKTÖR YÜKLERİ				
	1	2	3	4	5
MY1	,751				
MY2	,729				
MY3	,705				
MY4	,585				
MY5	,553				
GPE1		,857			

GPE 2		,836			
GPE 3		,738			
SAGK 1			,782		
SAGK 2			,721		
SAGK 3			,714		
SAGK 4			,581		
IB 1				,806	
IB 2				,765	
IB 3				,734	
OO 1					,866
OO 2					,851

Tablo 2’ye bakıldığında, sosyal medya kullanım ölçeğinin “mesaj ve yorum yazma” boyutu ile ilgili 5 madde yer almakta ve maddelerin faktör yük değerleri ,553 ile ,757 arasında değişmektedir. İkinci faktörde “izleme ve bilgilenme” boyutu ile ilgili 3 madde yer almakta ve maddelerin faktör yük değerleri ,738 ve ,857 arasında değişmektedir. Üçüncü faktörde “sosyal ağlara ve gruplara katılma” boyutu ile ilgili 4 madde yer almakta ve maddelerin faktör yük değerleri ,581 ve ,782 arasında değişmektedir. Dördüncü faktörde “güncelleme paylaşma ve etiketleme” boyutu ile ilgili 3 madde yer almakta ve maddelerin faktör yük değerleri ,734 ve ,806 arasında değişmektedir. Beşinci faktörde “oyun oynama” boyutu ile ilgili 2 madde yer almakta ve maddelerin faktör yük değerleri ,851 ve ,866 arasında değişmektedir.

Faktör puanları arasındaki ikili korelasyonlar incelendiğinde, her bir faktör arasında pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Belirtilen ilişkilerin orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesi için Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. 449 öğrenciye uygulanan ölçeğin tamamı ve alt boyutları için Cronbach’s Alpha değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 3.
Cronbach's Alpha değerleri

Ölçeğin Boyutları	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha Katsayısı
Mesaj ve Yorum Yazma	5	,081
İzleme ve Bilgilenme	3	,746
Sosyal Ağlara ve Gruplara Katılma	4	,718
Güncelleme		
Paylaşma ve Etiketleme	3	,872
Oyun Oynama	2	,858
Toplam	17	,872

Tablo 3'te görüldüğü gibi, ölçeğin tamamı için güvenirlik puanı ,872'dir. Alt boyuttardaki değerler göstergisi ,718 ve ,872 arasında değişmektedir. Güvenirlik katsayısının .70 ve daha yüksek olmasının test puanlarının güvenirliği için genel olarak yeterli görüldüğünü belirtmektedir (**Büyüköztürk, 2005, s.171**).

Tartışma

Sosyal Medya Kullanım Ölçeği sosyal medya kullanım davranışlarını belirleme amacıyla uyarlanmıştır. 5 boyuttan oluşan Sosyal Medya Kullanım Ölçeğinin Türk ve Kazak örnekleminde elde edilen veriler ile uyum içinde olduğu ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda, ölçeğin sosyal medya kavramına ilişkili görüldüğü diğer kavramlarla çalışılması bakımından bir sakınca bulunmadığı ifade edilmektedir. Mevcut çalışmanın sosyal medya kullanım konusunda yapılmış bir ölçek uyarlama çalışması olması açısından ulusal literatürde önemli olarak kabul edileceği düşünülmektedir. Bu çalışma kapsamında uyarlanması yapılan ölçeğin, sosyal medya kullanma davranışlarını ortaya çıkaran model olması beklenmektedir. İleride yapılacak araştırmalarda araştırmacılar, ölçme aracına yeni maddeler eklemeleri halinde ölçeği geliştirebileceklerdir.

Bu ölçeğin araştırmalarda kullanılması ile sosyal medya kullanım davranışlarının bir kültürel ortamdan ikinci bir kültürel ortama öğrenciler ile geldikten sonra, farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek mümkündür. Ölçeğin Kazak diline çevrilmesi ile Kazakistan'da sosyal medya ile ilişkili araştırma yapmak isteyen uzmanlar tarafından kullanılabileceği düşünülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada Kurtuluş ve meslektaşları (2015) tarafından geliştirilen ölçekten yola çıkarak sosyal medya kullanma ölçeği uyarlanmış, geçerlik ve güvenirliği incelenmiştir. Bu doğrultuda 30 maddelik özgün ölçek Kazakça'ya çevrilmiş, maddeler ifade ve amaca uygunluk bakımından 3 uzmanın görüşleri doğrultusunda oluşturulmuştur. Daha sonra iki aşamalı bir süreç izlenmiştir. Ölçek öncelikle Almati şehrinde bulunan üniversitelerde eğitim alan 450 öğrenci üzerinde uygulanmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda orijinal ölçekteki özgün içerik oluşturma boyutunun Kazakça ölçekte yer bulamadığı görülmüştür. Özgün içerik boyutu

maddeleri dahil olarak diğer boyutlardaki modele uygun olmayan maddelerin atılması sonucunda 30 maddelik ölçek 17 maddeden oluşmuştur.

Doğrulamalı faktör analizi sonucunda uyum indeksleri değerleri incelendiğinde, CMIN/DF=1,850, GFI=,951, AGFI=,930, RMR=0,61, GFI= ,969, RMSEA=0,44, IFI=,970 olduğu ve bu sonuçların Türkiye ve Kazakistan için uygun şekilde çalıştığı düşünülmektedir.

Ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısı: alt boyuttardaki değerler puanı ,718 ve ,872, ölçeğin tamamı için ,872 olarak bulunmuştur. Bulgulara bakıldığında ölçeğin Türkçe ve Kazakça formularının Türkiye ve Kazakistan'da öğrenciler üzerinde geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Kurtuluş ve meslektaşları (2015) tarafından geliştirilen ölçekten yola çıkarak uyarlanan Sosyal Medya Ölçeği özgün ölçekteki beş boyutu ölçen geçerli ve güvenilir bir ölçeğe ulaşılmıştır (**EK A**). Ölçek gelecekte uluslararası öğrencilerin sosyal medya kullanma davranışlarının farkına ilişkin yapılacak çalışmalara katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

ALİYEYEV, Ramin: (2011). "Farklı Kültürlerden Gelen Yüksek Öğretim Öğrencilerinin Eğitim Ortamlarındaki İlk Etkileşim Algılarının ve Kültürlenme Düzeylerinin İncelemesi", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi. Ankara, s.14-19.

BERRY, W.John, SAM, L.David: (1997). "Acculturation and Adaptation", in BERRY, W. John, SEGALL-KAĞITÇIBAŞI Çiğdem (Eds.) Handbook of Cross-Cultural Psychology, 1.3, Social Behavior and Applications, s.291-326.

BERRY, W. John: (1997). "Lead Article Immigration, Acculturation and Adaptation", Applied Psychology: An International Review, 1997 46(1), s.5-68.

BERRY, W. John: (1998). "Acculturation and health: Theory and research", *Cultural clinical psychology: Theory, research, and practice* s.39-57, New York, NY, US: Oxford University Press.

BİLGİN, Nuri: (2003). "Sosyal Psikolojik Sözlüğü", İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

ENGİN,İsmail: (1990). "Süpürge Zanaatçısı Örneğinde İki Kültürel Süreç: Kültürleme ve Kültürlenme", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Geğrafya Fakültesi Dergisi, cilt 33, sayı 1-2, s.166-169.

EREN, S. Esra: (2014). "Sosyal Medya Kullanım Amaçları Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Bazı Kişisel Değişkenlere Göre İncelenmesi", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H.U. Journal of Education) 29(4), s.230-243.

GÜNGÖR, Duygu: (2016). "Psikolojide Ölçme Araçlarının Geliştirilmesi ve Uyarlanması Kılavuzu", Türk Psikoloji Yazıları, Aralık 2016, 19 (38), s.104-112.

GÜVENÇ, Bozkurt: (1984). "İnsan ve Kültür", İstanbul:Remzi Yayınevi.

İŞLER, B.Didar, ÇİFTÇİ,Münire-YARANGUMELOĞLU, Derya: (2013). "Halkla İlişkiler Aracı Olarak: Sosyal Medyanın Kullanımı ve Yeni Stratejiler", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi. Cilt 5, №1, s.174-186.

KİM,Chankon, LAROCHE,Michel-TOMİUK, A.Marc: (2001). “A Measure Of Acculturations Of Italian Canadians: Scale Development And Construct Validation”, International Journal Of Intercultural Relations,25, s.607-637.

KURTULUŞ, Sema, ÖZKAN, E-ÖZTÜRK, S: (2015). “How Do Social Media Users in Turkey Differ in Terms of Their Use Habits and Preferences?”, International Journal of Business and Information, 10(3), s.337-364.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Kültür Şurası, “Genelde Kültür ve Temel Değerle Komisyonu Raporu”, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını,1983, s.89.

MÜGE,Özlü: (2016). “Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına Göre Gruplandırılması”, Gazi Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans tezi. Ankara, s.13-17.

SAM,L.David: (1992). “Psychological Acculturation of Young Visible Immigrants”, Immigration World Magazine 20(3), s.21-24.

SOYSAL,İsmail: (1985). “İletişim İhkılabı ve Milli Kültür”, Erdem Dergisi, 1(1), s.236.

ŞEKER, B.Dilara: (2006). “Kente Göç Etmiş Bir Örneklemde Kültüre Uyum (Kültürlenme) Süreçleri”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. Cilt 3, sayı 2, s.7.

ÜNALAN,Demet, BAŞTÜRK,Mustafa - SOMUNOĞLU,Sinem, AY-DİN,Aişegül: (2017). “Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Sosyal Ağ Sitesi Kullanım Alışkanlıklarının Kişilik Özellikleri İle İlişkisi”, Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi, Cilt 16,sayı 2, s.22-31.

YAĞMURLU, Aslı: (2011). “Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler ve Sosyal Medya”, Selçuk İletişim,7, 5-15.

YEŞİL, Salih: (2013). “Kültür ve Kültürel Farklılıklar: Liderlik Açısından Teorik Bir Değerlendirme”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 12, sayı 44, s.53-81.

EK A

Sosyal Medya Kullanım Ölçeği (örnek maddeler).

Mesaj ve Yorum Yazma

MYY1 Çeşitli ürün ve hizmetlere ilişkin görüşlerimi (ilgi, şikayet vs.) açıkça internette paylaşıyorum.

MYY2 Soru-cevap siteleri, sözlük siteleri gibi platformlarda düzenli olarak başlık/soru oluştururum.

Sosyal Ağlara ve Gruplara Katılma

SAGK1 Bir sosyal ağ sitesindeki (Facebook, VK, Myspace vb.) profilimi sıklıkla düzenler/yönetirim.

SAGK2 Sosyal medya platformlarında yer alan gruplara katılıyorum (Facebook, VK grupları, marka toplulukları vb.).

Güncelleme Paylaşma ve Etiketleme

GPE3 Pinterest, Foursquare gibi siteler aracılığıyla düzenli olarak etiketleme/bildirim yaparım.

EK B

Sosyal Medya Kullanım Ölçeğinin Türkçe'den Kazakça'ya çevrilen versiyonu(örnek maddeler).

Хат және Пікір Жазу

Түрлі өнімдер мен қызметтерге байланысты пікірлерімді (қызығушылық, шағым т.с.с.) ашық түрде интернетте бөлісемін.

Сұрақ-жауап сайттары, сөздік сайттары сияқты платформаларда тұрақты түрде тақырып/сұрақ қойып тұрамын.

Көру және Мағлұмат Алу

Әлеуметтік желілер парақшаларын пайдалана отырып тауарлар мен қызметтер туралы ақпарат жинаймын.

Белгілі бір өнімге немесе қызметке байланысты тұтынушылардың пікірлерін (дауысқа салу, сараптама, шағым т.с.с.) жиі оқимын.

Тұрақты түрде интернет форумдарындағы жарияланымдарды оқимын.

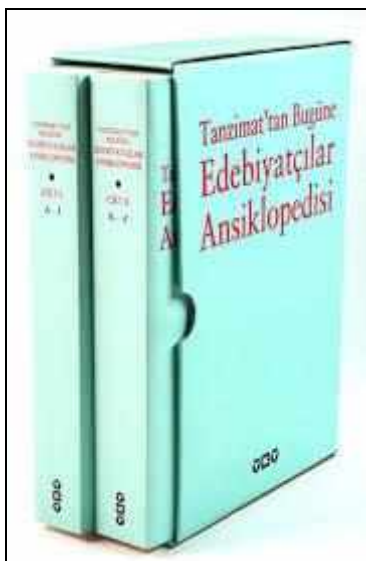
Kitap Tanıtımı/ Book Launches / Знакомство Книги

**YAPI KREDİ YAYINLARI'NIN TANZİMAT'TAN
BUGÜNE EDEBİYATÇILAR ANSİKLOPEDİSİ'Nİ
OKURKEN**

**WHILE READING YAPI KREDİ PUBLICATIONS'
THE ENCYCLOPEDIA OF LITERATI FROM THE TANZIMAT
REVOLUTION TO TODAY**

**ЧИТАЯ «ЭНЦИКЛОПЕДИЮ ЛИТЕРАТОРОВ СО ВРЕМЁН
РЕФОРМЫ ПО СЕГОДНЯШНИЙ ДЕНЬ» ИЗДАТЕЛЬСТВА YAPI
KREDİ**

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY*

* Em. Öğretim Üyesi. Ankara/TÜRKİYE
(t.gulensoy@gmail.com)

ÖZ

Yapı Kredi Yayınlarının İstanbul’da yayımladığı “Tanzimattan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi” adlı yayının tanıtımıdır.

Eleştirel açısı ile hazırlanmış ve ansiklopedideki eksikleri öze çıkaran bir yazıdır.

Ansiklopedinin hazırlanacak bundan sonraki baskıları için yararlanılması amacı ile kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapı Kredi Yayınları, Edebiyatçılar Ansiklopedisi, yanlışlar, eksikler.

ABSTRACT

It is a presentation of the publication “The Encyclopedia of Literati From The Tanzimat Revolution to Today” published by Yapı Kredi Publications in Istanbul.

It is an article prepared with a critical point of view and highlights the deficiencies of the encyclopedia.

This article was written to be useful for the preparations of next editions of the encyclopedia.

Key Words: Yapı Kredi Publications, Encyclopedia of Literati, mistakes, deficiencies.

Önce yazımın başlığındaki ‘okurken’ sözcüğünü açıklamak istiyorum. Okumak eylemi kitap, makale, şiir vb. gibi yazılı belgeleri sesli ya da sessiz ‘yüzeyden gözden geçirmek’ tir. Tabii, *Kur’ân-ı Kerim* gibi bazı eserler, şiirler, ‘tiyatro replikleri’ vb. ezbere de okunabilir. Ama, sözlükler, antolojiler, ansiklopediler hiçbir zaman okunmaz, ancak yeri ve zamanı geldiği zaman bakılırlar. Çünkü, onlar eski deyimle birer ‘müracaat’, yeni deyimle ‘başvuru’ kitaplarıdır.

Ben 67 yıllık hayatımın en az 60 yılını yazarak ve okuyarak geçirdim. 20.000’e yakın kitap topladım, 50’ye yakın *kitap*, 1300 kadar *makale-bildiri-ansiklopedi maddesi-kitap tanıtımı-tenkit-biyografi-bibliyografya-deneme* ve *şiir* yazdım. Kitaplarımın 15.000 kadarını çeşitli kuruluşlara ‘bağışladım’. Ama yine de yazıyorum, yeni yeni kitaplar satın alıp okuyorum, onları yorumlayarak yeni eserlerimde kullanıyorum.

Günlerden bir gün, Ermeni asıllı bir Türk vatandaşının “*Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*” adlı bir eser ortaya koyduğunu gördüm. Bir Türkolog olduğum için, derslerimde de kullanabilmek amacıyla bu eseri baştan sona satır-satır, kelime-kelime okudum. Sonra, tuttum, eksiği ile kusuru ve yanlışlarını birer birer yazdım. Sonra, bu yazdıklarımı da TDK’nun aylık yayın organı *Türk Dili* dergisinin 627. sayısında (Mart 2004, s. 204-222) “*Bir Etimolojik Sözlük Üzerine Notlar*” başlığı ile yayımladım. Daha sonra, Hocam Prof. Dr. Hasan Eren’in “*Türk Dili’nin Etimolojik Sözlüğü*”nü ‘okudum’ ve onunla ilgili 150 sayfalık bir tenkit yazdım.

Ben bir bilim adamı ve araştırmacıyım. Ezbere yazmam, karşılaştığım bilinmeyen sözcükleri de ‘ezbere’ söylemem; mutlaka ilgili ‘sözlük/lügat/ferheng/kamus/okyanus’ gibi eserlere bakarım. Eğer bir kişi hakkında bilgi arıyorsam mutlaka ‘bibliyografya eserlerine’ ya da ‘ansiklopedilere’ başvururum.

Henüz *emekli* sıfatını almadığım, Kayseri Erciyes Üniversitesi’nde görevli olduğum günlerde, hemen her gün uğradığım ‘*Kıvılcım Kitabevi*’nin sahibi Ayhan Çetinkaya, “*Hocam, yeni bir ansiklopedi çıktı, harika. Ben de bir tanesini eve götürdüm*” diye söyleyince, “*Bir takım da bana ver*” deyip, satın aldım ve büyük iki cildi kucaklayarak eve götürdüm. Evim ve üniversitemdeki odamın içi yüzlerce sözlük, onlarca ansiklopedi dolu. Bu yeni iki cilde de rafta bir yer bulup oturttum. Yeri geldikçe bakıyordum ve derslerimde de kaynak eser olarak gösteriyordum. Ama ne zamana kadar...

Gün geldi, yıllardır kaynak topladığım “*Türkiye Türkologları ve Türk Diline Hizmet Edenler*” adlı biyografik-bibliyografik eserimi yazmaya başladım. Bu eser içinde, 1850’den günümüze kadar, sözlük (lügat) yazmış, eser vermiş Türk ya da Türk vatandaşı olarak yaşamış ve hayata veda etmiş kişiler ile üniversitelerimizde hizmet vermiş bütün Türkologlar *hayat hikâyeleri (yaşam öyküleri), aldıkları ödüller, üyesi oldukları kuruluşlar, yetiştirdikleri Doktora ve Yüksek Lisans öğrencileri, kitapları-makaleleri-tebliğleri (bildirileri), haklarında yazılanlar* ile yer alacaklar. (Bunlardan 80 kadarının bölümlerini yazdım; diğerlerini yavaş yavaş ve mümkün olduğunca birinci elden, yani kendilerinden aldığım bilgilere dayanarak yazıyorum. 650 kadar Türkolog ve Türk diline hizmet eden kişiden oluşacak bu kitap tam bir başvuru eseri olacak. Hiçbir önyargı ve ‘siyasî görüş’ belirtilmeden her Türkolog kendi yerinde, yazdıkları ve yazmadıklarıyla, aldıkları ödülleriyle, yetiştirdikleri YL ve Doktora öğrencileriyle Türk dili tarihi içindeki yerlerini alacaklar.)

Her neyse, gelelim bizim “*Tanzimat’tan Günümüze Edebiyatçılar Ansiklopedisi*”ne. Ben bu başlığın arasına [BAZI] sözcüğünü de ekledim. Çünkü, bu ansiklopedide aradığınız her bilim adamı-yazarın künyesini bulmanız mümkün değil. Bu ansiklopedinin 1 yayın yönetmeni+1 editörü+40 araştırma/yazım (uzmanı) var. Bunlardan M. Orhan Okay bir üniversite öğretim üyesi, ‘Profesör Dr.’ Ayrıca, M. Sabri Koz, ‘bir Türkçe öğretmeni’ olduğu kadar, bir halk edebiyatı uzmanı da. Yanılmıyorsam, uzun yıllar kitapçılık da yaptı. Yayın hayatımızda kimlerin ne gibi eserler verdiğini, hangi yurt içi ve yurt dışı kongrelerde bilimsel bildiriler sunduğunu M. Sabri Koz çok iyi bilir.

Araştırma/Yazım kurulunu oluşturan 40 (Yazı ile: KIRK) kişinin işi nedir? Araştırmak ve araştırdığı bilgileri birleştirip ortaya yeni ve olgunlaşmış bir bilgi demeti sunmak. Bakıyorum, ‘Sunuş’ bölümünde “..... **Yaklaşık iki yıl boyunca, bir ekip tarafından hazırlıkları yürütülen ansiklopedi YANSIZ bir yayın politikasına dayanıyor: Dolayısıyla, Türk yazarlarının belli bir bölümünü değil, bütününe kapsama anlayışı benimsenmiş durumda. Yazar künyelerinde hem en son gelişmeleri, hem de gerekli göndermeleri devreye sokarak, elden geldiği ölçüde eksiksiz bir çizgi tutturmaya özen gösterildi.**” gibi süslü lâflar edilmiş.

Ama ne yazık ki, ‘YANSIZ’ sözcüğü orada pek yavan kalmış. Niçin mi? Sizlere anlatayım:

Ansiklopedinin ilk kişi adı ‘A. Kadir’. Peki, ondan önce hiç mi ad yok?. “Abaloğlu, Nadir Nadi” ile “Abaloğlu, Yunus Nadi” nerede?. Bu Cumhuriyet döneminin iki büyük adı “Nadir/Yunus Nadi”de de yok, “Nadi, Nadir/Yunus”da da. Demek ki, ansiklopedinin 40 kalemsörü bu iki ünlü yazar ve gazeteciyi madde başı yapmaya gerek görmemiş... Sonra “A. Kadir” adı, Türkçe dizinde soyadı “A.” olan “Osman Hakan A.” adlı kişiden ya da “Abaloğlu”dan veya “Abasıyanık”tan önce mi gelir, sonra mı? Bana bu sorunun cevabını yukarıda adları yazılı 40+2 kişiden birisi açıklayabilir mi?

Devam edelim: Bir İhsan Işık’ın yalnız (ya da: tek) başına hazırladığı 3 ciltlik ‘*Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*’ (Ankara 2001, 2002, 2004)ne [sonradan hazırladığı 10 ciltlik ve İngilizce olanına] bakıyorum da şaşımamak elde değil. Bir tarafta 42 kişi, diğer tarafta 1 kişi. Işık’ın ansiklopedisi YKY’nın ansiklopedisi gibi öylesine şatafatlı, (Halide Edip Adıvar, Adalet Ağaoğlu vb. gibi kadın ve Sabahattin Kudret Aksal, Nurullah Ataç, Behçet Necatigil vb. gibi erkek *tıryaki* yazarların, gençleri özendirircesine, parmakları arasında ya da dudaklarında sigaraları ile poz verdiği) görkemli fotoğraflarla dolu değil; yâni, yeni sözcükle ‘görselliği’ az ama bilgisi daha geniş, madde başı daha bol. YKY’nın ansiklopedisinde adları verilmeyen “Abakay, Mehmet Ali”, “Abdulhalim Memduh”, “Abdulkadiroğlu, Abdulkerim”, “Addurrahman Şeref”, “Acar, H. İbrahim”, “Acar, İsmail”, “Acar, Mustafa”, “Acar, Ziya Zakir”, “Açıkalın, Aytaç”, “Açıkgöç, Alparslan”, “Açıkgöz, Halil”, “Açıkgöz, Namık”, “Adalı, Süleyman Yusuf”, “Adanalı Ziya”, “Aday, Nesimi”, “Adıgüzel, Mehmet”, “Adıgüzel, Mualla”, “Afacan, Aydın”, “Afyoncu, Erhan”, “Agâh Efendi”, “Agâh Paşa”, “Ağamalı Sadık Efendi”, “Apar, Sergun”, “Ağca, Hüseyin”, “Ağırman, Mustafa”, “Ahıskalı, Recep”, “Ahmed Hulusi”, “Ahmet Hakan/ veya: Coşkun, Ahmet Hakan”, “Ahmet, Nadiye”, “Ahmet Rıza”, “Ahmet Samim”, “Ahmet Selim”, “Ak, Coşkun”, “Ak, Behiç”, “Ak, Sevim”, “Akalin, Şükrü Halûk” (Prof. Dr., TDK Başkanı ve Türkolog), “Akalin, Mehmet” (Prof. Dr., Türkolog), “Akandere, Osman”, “Akar, Atilla”, “Akar, H. Ali”, “Akar, Hasan”, “Akar, Metin” (Prof. Dr., Türkolog), “Akar, Rıdvan”, “Akar, Sultan Su”, “Akarcılı, Bülent” (Prof. Dr.), “Akarsu, F. Bedia”, “Akat, Asaf Savaş” (Prof. Dr.), “Akay, Mahmut” Vb.vb. ... gibi (A) maddesindeki daha onlarca şahsın adları nerede?. B-Z arasındaki yüzlercesini de unutmamak gerekir.

Tarihçi (Prof. Dr.) İsmail Aka, Şerif Baştav, Ali Birinci, Zeki Velidi Togan, Faruk Sümer, (Türk kültür tarihinin ve mitolojisinin ölümsüz yazarı) Bahaaddin Ögel, Reşat Genç, Mükrimin Halil Yinanç, Refet Yinanç, Osman Turan, Ali Sevim, Yusuf Halaçoğlu, İbrahim Kafesoğlu, Zekeriya Kitapçı, Bayram Kodaman, Mustafa Kafalı, Erdoğan Merçil, Tuncer Baykara vb. gibi kitapları, makaleleri ve bildirileri bulunan onlarcası nerede?

Türkologlardan (Prof. Dr.) Reşid Rahmeti Arat, Tuncer Gülensoy, Muharrem Ergin, Saadet Çağatay, Vecihe Hatipoğlu, Zeynep Korkmaz, Ahmet Temir, Abdülkadir İnan, Hasan Eren, Saadettin Buluç, Osman F. Sertkaya, Kemal Eraslan, Ahmet Bican Ercilasun, Şinasi Tekin, Talat Tekin, Osman Nedim Tuna, Umay Tür-

keş-Günay, (aynı zamanda **Yitik Ozan** mahlâslı halk ozanı) *Turgut Günay*, *Hamza Zülfikar*, *Abdurrahman Güzel*, *Dursun Yıldırım*, *Mustafa Canpolat*, *Semih Tezcan*, *Ayvaz Gökdemir*, *Sevgi Gökdemir*, *İsmail Görkem*, *Nevzat Özkan*, *Tolga Ocak*, (Erciyes Dergisi sahibi ve yazar) *Nevzat Türkten*, (halk ozanı ve üniversite mensubu) *Bayram Durbilmez*, (DTCF'deki yeni edebiyatçı) *Ramazan Korkmaz*, *Nazım Hikmet Polat*, *Esmâ Şimşek* vb. gibi kitapları, makaleleri, bildirileri olan dilci, yeni edebiyatçı, eski edebiyatçı, halk edebiyatçısı nerede? İsterseniz, bu isimlerin daha nicelerini sayabilirim.

Bu soruyu sorarken hiçbir art niyetim yok. Yalnızca “.... **ansiklopedi YANSIZ bir yayın politikasına dayanıyor**” sözünden hareketle bir hükme varıyorum. Bu ansiklopedi, BÜYÜK BİR TİTİZLİKLE ‘sol görüşlü’ yazar-şair-romancı-hikâyeci vb. gibi kişiler için hazırlanmış; arasına da *Ahmet Caferoğlu*, *Şükrü Elçin*, *Saim Sakaoglu*, *Ali Berat Alptekin*, *İnci Enginün*, *Zeynep Kerman*, *Abdullah Uçman*, *Fikret Türkmen*, *Mustafa Necati Sepetçioğlu*, *Sadık Kemal Tural*, (3 eseri olan, 1962 doğumlu) *Ramazan Korkmaz*, *Cemal Kurnaz*, *Tarık Buğra*, *Yavuz Bülent Bâkiler*, *Beşir Ayvazoğlu*, *Ahmet Kabaklı*, *Ömer Faruk Akün*, *Kenan Akyüz*, *Nail Tan*, *İrfan Ünver Nasrattinoğlu* vb. gibi birkaç üniversite mensubu, edebiyatçı, tiyatro yazarı, folklorcu ya da şair adları serpiştirilmiş. Böylelikle onlardan yaşıyanlara ‘sus payı’ verilerek tenkit etmeleri önlenmiş. Netekim, bunlardan hiç birisi de ‘Neden şu şu şu bilim adamları bu ansiklopedide yer almadı?’ diye sormamış. *Şükrü Elçin Hoca* ile *Saim Sakaoglu*, *Fikret Türkmen* ‘halk edebiyatı’nın duayenleri; *Ali Berat Alptekin*, *Esmâ Şimşek* de yeni nesil halk edebiyatı bilginlerinin önde gelenlerinden. Peki, *U. Türkeş-Günay*, *A. Güzel*, *D. Yıldırım* da halk edebiyatçısı ve Türkiye’nin önde gelen isimlerinden, ama YKY’nin bu YANSIZ ansiklopedisinde niye yer alamamışlar?

Ansiklopedinin içinde pek çok DTCF TED Bölümü, İÜ Türkoloji Bölümü, AÜ TDE Bölümü mezunu olan ‘dilci’ler yer almış. Ben burada yalnız bir kişiden söz edeceğim, O da örnek verdiğim için, lütfen kusura bakmasın: ‘Sevgi Özel’. Bu bayan meslektaşımız 1971 yılında DTCF’nin TDE Bölümünden mezun olmuş, 5 öykü, 3 araştırma kitabı, 1 biyografi kitabı, 3 deneme kitabı var. *Hasan Eren*, *Zeynep Korkmaz*, *Vecihe Hatipoğlu*, *Ahmet Temir*, *Hamza Zülfikar*, *Saadet Çağatay*, *Hasibe Mazioğlu* gibi hocaların öğrencisi olmuş ama bu hocaları Ondan fazla eser verdiği, üstelik YL ve Doktora tezleri yönettiği halde, her ne hikmetse, YKY’nin bu ansiklopedisine girememişler. Niye acaba?

YANSIZ zihniyetle hazırlandığı iddia edilen bu ansiklopedi, dünyada eşi görülmemiş bir tarafgirlikle ‘sınıfta kalmıştır’. Eğer gerekirse, bu ansiklopediye özellikle yerleştirilmiş, kimlikleri üzerinde durmadığım ‘aşırı solcu’, ‘devlet düşmanı’, öğrenciyken Kızılay Meydanında ‘Komünist’, ‘Yürüyüş’, ‘Milan’ ya da ‘Proleter’ adlı aşırı uçların gazetelerini satarken yakalanan sözde şair ve yazar kişilerin adlarını bir başka yazımda verebilirim. (Bunlardan birisinin nasıl öğrencilik yaptığını, rûhen hasta olduğunun yüzüne nasıl aksettğini; yazılı sınavlarda kopya çekmek için nasıl yalvardığını; kalemını yazılı kâğıdına bastırarak nasıl yazdığını dün gibi hatırlıyorum. Kendisine şair sıfat verilmişti. Hattâ, eline ‘ödül’ler de tutturulmuştu.

Bu kişi de ansiklopedide bir sütun üzerine oturtulmuş. Bunun gibi daha niceleri var.)

Yukarıda da değindiğim gibi, *ansiklopedi*, *biyografik eser*, *antoloji*, *sözlük* gibi eserler hazırlanırken, kişinin ‘siyasî görüşü’, o eseri hazırlayan kişi ya da kurulu-
nun siyasî görüşlerine uygun olmasa bile, bilimsel etik, o kişiyi yalnız bilimsel kim-
liği ile irdelemeyi emreder. Böyle, ‘bizden değil’, ‘sağcı’ ya da ‘solcu’ diyerek
hazırlanan eserler, edebiyat tarihinin çöplüğünde çürümeye mahkûmdur. ‘YKY’nın
40+2=42 kişi ile ortaya koydukları eser bu sahanın en kötüsüdür. Ben aradığım
kişinin hayat hikâyesini ve eserlerinin adlarını bulamadıktan sonra, öyle bir kitabı
‘Sears Kataloğu’ gibi belirli yerlerde kullanırım.

YKB, tarafsız, YANSIZ bir eser hazırlamak istiyorsa, onlara her zaman yar-
dımcı olmaya hazırım. Hem de ‘bir kuruş’ telif ya da ‘danışmanlık’ ücreti almadan.
Üstelik ‘tek başıma’, yani 41 kişiye de gerek kalmadan. Çünkü, Türk diline, tarihi-
ne, felsefesine, sanatına hizmet etmiş; bugün üniversitelerimizde Profesör olarak
görev yapan öğrenciler yetiştirmiş; onlarca kitap, yüzlerce makale-ansiklopedi
maddesi-kitap tanıtımı vb yazılar yazmış; uluslar arası kongre ve sempozyumlarda
bildiriler sunmuş, onlarca ödül-katılım ve teşekkür belgesi almış; adına ‘Armağan
Kitabı’ çıkarılmış yüzlerce bilim adamı YKY’nın böyle bir ansiklopedisinin dışın-
da bırakılmış...Üstelik, bu bilim adamlarının çoğu da ‘şâir’, ‘romancı’, ‘hikâye
yazarı’, bazıları orkestralarda ‘kemancı’lık ve ‘piyanistlik’ yapmış; ‘ressam’, ‘ebru
sanatçısı’, ‘hat sanatçısı (Hattat)’, ‘tezhipçi’, ‘oymacı’ gibi güzel sanat özelliklerini
de üzerlerinde taşıyorlar. Yani, ansiklopediye hasbelkader giren kişilerin pek ço-
ğundan daha fazla üstün meziyetlere sahip. Bu güzelim insanlar üç beş kişinin kısır
dünya görüşüne uygun düşmedi diye nasıl ‘madde dışı’nda bırakılırlar, anlamakta
güçlük çekiyorum.

YKY’nın en üst düzey yöneticisine saygı ile duyuruyorum.

(NOT: Bu tanıtma-tenkit yazısı yıllar önce de yayınlandı ama YKY’yi yöne-
tenlerden hiçbir cevap gelmediği için biz kez daha yayınlıyorum. Ansiklopedi ek-
siklikleri tamamlanarak yenilendi mi, onu da bilmiyorum. Beni ve kamuyu aydınla-
tacak bir cevap bekliyorum.)

Kitap Tanıtımı/ Book Launches / Знакомство Книги

***TÜRK DÜNYASI BİLGELER ZİRVESİ: GÖNÜL SULTANLARI
BULUŞMASI (26-28 MAYIS 2014), KİTABI ÇIKTI.***

**TRUKISH WORLD SAGES SUMMIT:
MEETING OF HEART SULTANS (26-28 MAY 2014)BOOK IS
PUBLISHED**

**ВЫШЛА КНИГА "САММИТ МУДРЕЦОВ ТЮРКСКОГО МИРА:
ВСТРЕЧА ВЛАДЕЛЬЦЕВ ДУШ (26-28 МАЙ 2014)"**

Dr. Reşide GÜRSES*

ÖZ

Kitap, toplantıda sunulan bildirileri içermektedir.

Yazıda; geniş bir coğrafyada; sevgi, saygı ve hoşgörü temeline dayanan yüksek insani değerler üstüne kurulu medeniyetimizin temeli olan Türk Dünyası'nın bilgeleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bildiriler dokuz ana bölümde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilge, Türk Dünyası, Zirve, Sevgi, Hoşgörü, Saygı.

* Türk Dil Kurumu Uzmanı. Ankara/TÜRKİYE
(r.gurses@tdk.gov.tr)

ABSTRACT

The book contains the papers presented at the meeting.

Paper; in a wide geography; There is information about the wisdom of the Turkic World, which is the basis of our civilization based on high human values based on love, respect and tolerance. Papers are given in nine main sections.

Key Words: Wise Men, Turkish World, Summit, Love, Tolerance, Respect.

Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması (26-28 Mayıs 2014), kitabı çıktı.

Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi'nde sunulan bildirileri içeren *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması (26-28 Mayıs 2014)* adıyla 2014 yılında Eskişehir'de yayımlanana kitap, kültürümüz açısından önemli bir çalışmadır [*Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması Kitabı (26-28 Mayıs 2014)*, Türk Dünyası Kültür Ajansı Yayınları, Eskişehir, 2014, III Cilt.].

Eskişehir'in 2013'te Türk Dünyası Kültür Başkenti ilan edilmesi üzerine Eskişehir'de 400 civarında etkinlik gerçekleştirilmiştir. Bu etkinliklerden biri de 26-28 Mayıs 2014'te yapılan "Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması" toplantısıdır. Bu Zirve'de sunulan bildiriler *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması (26-28 Mayıs 2014)* adıyla 2014 yılında Eskişehir'de yayımlandı.

Doğudan batıya, kuzeyden güneye uzanan bu geniş bir sahada; sevgi, saygı ve hoşgörü temeline dayanan yüksek insani değerler üstüne kurulu medeniyetimin mimarları olan Türk Dünyası'nın bilgeleri ve gönül sultanları sadece toplumumuzu değil, toplumumuzla birlikte tüm dünyayı da aydınlatmışlardır. Bu noktada onları tanımak için onların fikirlerini, hayat tarzlarını ve idealleri anlamamız gerekir. Onları tanımak da bize kendi kültür ve medeniyetimizi yaşama ve yaşatma imkânı verecektir. Bu sebeple bilim ve devlet adamlarını, araştırmacıları, sivil toplum örgütlerini bir araya getiren böyle bir toplantının yapılmış olması bir taraftan fikir alışverişlerinde, diğer taraftan ise ortak bir aklın gerçekleşmesine hizmet etmiştir. Konu itibarıyla geçmişten bugüne, bugünden de geleceğe ışık tutan bir özellikte olan bildirilerin kısa zaman içinde kitap olarak yayımlanmasıyla bu hizmetin daha geniş kitlelere ulaşması sağlanmıştır.

Osmangazi Üniversitesinde üç gün boyunca dört ayrı salonda yapılmış olan ve iki yüze aşkın bilim insanının sunum yaptığı toplantıya ait bildiri kitabında; ilk siyasetname olan *Kutadgu Bilig* adlı eserleriyle devlet adamlarına yol gösteren Yusuf Hashacib'den, ruh dünyamızı aydınlatan Mevlana'ya, *Divân-ı Lûgat'it-Türk* yazarı Kâşgarlı Mahmut'tan *Muhakemetü'l-Lügateyn* yazarı Alî Şîr Nevâî'ye, Hoca Ahmet Yesevî'den, Yunus Emre'ye, Fuzulî'ye, Mahdumkulu'ya kadar değerler dünyamıza şekil ve yön veren şahsiyetlerin hayat hikâyeleri, fikir dünyaları vb. konular yer almıştır.

Böylesi geniş kapsamlı bir toplantıyı düzenleyip bir kitap olarak basan Türk Dünyası Kültür Başkenti (TDKB) Ajansı, kültürümüz için önemli bir hizmette bulunmuştur.

Adalet, siyaset ve devlet, ilim, İslam, irfan, kültür, medeniyet, dil ve edebiyat konuları bilgelerin yolunda ele alınmış Ebu'l-Hasan Harakani, Yunus Emre, Mev-

İlana Celaleddin Rumi, Hacı Bektaş-ı Veli başta olmak üzere medeniyetimizi aydınlatan şahsiyetlerin üzerinde durulmuş olduğu toplantıya ilişkin kitap; Eskişehir Valisi ve Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı Yönetim Kurulu Üyesi Güngör Azim Tuna'nın "Bilgelerle Hayat Bulmak" ve Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı Genel Sekreteri Hakan Ergün'ün "Eskişehir'de Bilgelerle Buluşmak" başlığını taşıyan sunuş yazıları ile başlamaktadır. Daha sonra sırayla Bilgeler Zirvesi Koordinatörü İbrahim Akgün'ün, Harakani Vakfı Başkan Yavuz Uzgur'un, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Hasan Göne'nin Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez'in Eskişehir Valisi Güngör Azim Tuna'nın İslam İşbirliği Teşkilatı Ülkeleri Parlamentolar Birliği (İSİ-PAB) Genel Sekreteri Prof. Dr. Mehmet Erol Kılıç'ın Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker'in Millî Eğitim Bakanı Prof. Dr. Nabi Avcı'nın açılış konuşmaları yer almaktadır. Açılış konuşmalarından sonra bildiriler dokuz ayrı bölümde yerini almıştır. Üç cilt olarak çıkan kitaptaki bölümler sırasıyla aşağıdaki gibidir.

1. Bölüm: Bilgeler.
2. Bölüm: Bilgeler ve İslam,
3. Bölüm: Bilgeler ve Günümüz Sorunları,
4. Bölüm: Tasavvuf,
5. Bölüm: İrfan, Kültür ve Medeniyetler,
6. Bölüm: İnsan, Toplum,
7. Bölüm: Adalet ve Siyaset,
8. Bölüm: Felsefe, Bilim, Ahlak ve Eğitim,
9. Bölüm: Dil ve Edebiyat

Bu dokuz bölümde yer alan bazı bildirilerin isimleri ise şöyledir: Ferruh Ağca, "Türkistanlı Bir Bilge: Yusuf Has Hacip" (1. Cilt, 1. Bölüm ss. 79-88), Mahmut Erol Kılıç, "Anadolu İslam'ının Kurucu Babalarından: Şeyh-i Ekber Muhyiddin İbni Arabî" (1. Cilt, 1. Bölüm, ss. 125-129), Ekrem Arıkoğlu "Orta Asya'nın Yunus Emre'si: Asan Kaygılı" (1. Cilt, 1. Bölüm, ss. 165-171), Mustafa Tatçı, "Limni'de Sürgün Bir Veli: Niyâzi-i Mısrî" (1. Cilt, 1. Bölüm, ss. 201-229), F. S. Sayfulina, "Sibirya Tatarlarını Dünyaya Tanıtan Şahıslar" (1. Cilt, 1. Bölüm, ss. 285-289), Ferit Yusupov, "Türk Halkları Münevver Abdullah Tukay" (1. Cilt, 1. Bölüm, ss 307-312), Osman Nuri Küçük, "Bir Gönül Bilgesinin Gönül Tarifi" (2. Cilt, 4. Bölüm, ss. 31-38), İsmet Çetin, "Osmanlı'nın Kuruluş Dönemi Aydını ve Düşünce Dünyası: Tursun Fakih" (2. Cilt, 6. Bölüm, ss. 477-486.), Gatibe Vagıfkızı, "Etno-Kültüroloji Değerler Kodeksi Olarak: Edip Ahmet Yükneki'nin *Atabetü'l-Hakâyık* Eseri" (3. Cilt, 8. Bölüm, ss. 399-405), Abdurrahman Güzel, "Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı Üzerine Kısa Bir Değerlendirme" (3. Cilt, 9. Bölüm ss. 517-522), Florida Kulla, "Hayatını Türk ile Arnavut Dil ve Edebiyatına Adanmış Şahsiyet Olarak Şemsettin Sami" (3. Cilt, 9. Bölüm, ss. 661-674).

Eserleriyle, menkıbeleriyle ve güzel davranışlarıyla; sadece yaşadıkları dönemi yani, sadece geçmişi değil, bugünü ve geleceği de içine alan bir eksende dünyamızı ve dünyayı etkileme özelliğine sahip olan bilgilerimize ve gönül sultanlarımıza ilişkin bildirilerin bir kitap hâlinde basılması, kültürümüz açısından oldukça önemlidir. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması* (26-28 Mayıs

2014) adlı kitap bir taraftan araştırmacılara kültürümüzün inşasında önemli yere sahip olan ve bugün de çeşitli vakıf, dernek ve toplantılarla kültürümüze can veren şahsiyetleri bir bütün hâlinde görebilme, tanıma fırsatı sunarken diğer taraftan da kültürümüzün hangi temeller üzerine kurulmuş olduğunu anlamamıza imkân vermektedir. Bilgeler ve gönül sultanları hakkında derli toplu bilgiler içeren kitap; kültürümüzün yapı taşlarını oluşturan edebiyat, felsefe, marifet ve irfan gibi temel konuları kolaylıkla erişebilmemize fırsat veriyor. Kitapta yer alan bildiriler, bilge ve ariflerin kültürümüze olan katkılarını açık bir şekilde ortaya koyuyor, kendimizi tanımamızı ve anlamamızı sağlıyor. Gerek böylesi geniş kapsamlı bir toplantının düzenlenmesine gerekse toplantı ve bildirilerinin kısa zaman içinde kitap hâlinde basılmasına katkı sağlayan herkese teşekkür ediyoruz.

BİLİMSEL EKSEN DERGİSİ

ISSN: 1309-5811

Yayın İlkeleri

1) Bilimsel Eksen Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

2) Bilimsel Eksen Dergisinde *[iletişim, arkeoloji, sosyoloji, felsefe, tarih, antropoloji, etnoloji, psikoloji, onomastik (ad bilimi), sanat tarihi, hukuk]* alanında makalelerin yanı sıra bu konularda; söyleşi (sohbet, röportaj), eleştiri, tanıtım ve haberler yer alabilmektedir.

3) Bilimsel Eksen Dergisinde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında, sosyal medyada (internette) yayımlanmamış olacaktır.

4) Bilimsel Eksen Dergisinin dili; Türkiye Türkçesi, Türk dilinin diğer lehçeleri (Azeri Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Kırım Türkçesi vb.), İngilizce ve Rusça'dır.

5) Bilimsel Eksen Dergisinde, 4. maddede belirtilen dil ve lehçelerde yayımlanacak yazı ve makaleler; Lâtin, Kril ve Arap elıfbaşı ile kaleme alınabilir. Ancak, makalede (yazıda); Türkçe öz ve anahtar kelimeler, İngilizce öz (abstract) ve anahtar kelimeler (Keywords) ile genel kaynakça Lâtin harfleri ile yer alır.

6) Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan yazılara, Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler ile İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

7) Türkiye Türkçesi dışında; Türk dilinin diğer lehçelerinde kaleme alınmış yazılara, Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile o lehçeyle öz ve o lehçeyle anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

8) İngilizce kaleme alınmış yazılara, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

9) Rusça kaleme alınmış yazılara, Rusça öz ve Rusça anahtar kelimeler, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

10) Özler, hangi dilde ve hangi lehçede olursa olsun; 100-250 kelime arası ve tek paragraf olmalıdır. Tek cümlelik özler kesinlikle kabul edilmeyecektir. 100 kelimenin altında veya 250 kelimenin üstündeki özler de kabul edilmeyecektir.

11) Özler; hangi dil ve hangi lehçede olursa olsun, makaledeki bilginin kısaca bir tanımıdır. Makalenin ana kısımlarının (giriş, bulgular ve yöntem, sonuçlar, tartışma ve öneriler) her birinin kısa bir özünü içermelidir. Okuyucunun makalenin içeriğini; kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine, kendi ilgi alanlarıyla ilişkisini saptamasına ve böylece makaleyi bütünüyle okumaya ihtiyaç duyup duymayacağına karar vermesine imkân vermelidir.

12) Özlerde; araştırmayı yapılmaya değer kılan neden ve çözülmeye çalışılan problem belirtilir. Araştırma sürecinde kullanılan yöntem, kapsam, zaman, yer ve verilen özellikler belirtilir. Kapsama alınan ve kapsam dışı bırakılan değişkenler açıklanır. Elde edilen en önemli sonuçlar sunulur. Bulgular rakamsal olarak ortaya konulur. “Çok, az, büyük, biraz” vb. gibi belirsiz ifadeler kullanılmaz. Elde edilen sonuçların önemi ve araştırma alanına kattığı bilginin önemi belirtilir. Sonuçların potansiyel olarak genellenebilir olup olmadığı ya da belirli bir duruma bağlı olarak ortaya konulup konulmayacağı belirtilir. Bilgiler genellikle birer cümle olarak verilir, bulgu ve sonuç kısmı birkaç cümleden oluşabilir. Uygun bağlaçlar

kullanılarak bütünlük sağlayacak şekilde düzenlenir. Cümleler açık ve anlaşılır olmalıdır. Cümlelerde geçmiş zaman kipi kullanılır. Özte; tablo, şekil, atıf ve referans kullanılmaz.

13) Anahtar kelimeler (Keywords), yayının elektronik ortamda taranmasına, dizinlenmesine yardımcı olduğu gibi yayına hazırlama süreçlerinde hakem ve editörlere katkı sağlamaktadır. Anahtar kelimeler, ilişkili terimler dizini (gömü=thesaurus), dizin (index) vb. araçlardan seçilmeli, rastgele verilmemelidir. Bilgiye erişimde anlamlı olabilecek darlık ya da genişlikte seçilmelidir. Terimlerin ve kavramların seçimi mümkün olduğunca erişimi anlamlı kılacak biçimde yapılmalıdır. Anahtar kelime sayısı makalenin erişimine imkân verecek alanları içerecek sayıda (en fazla 5) olmalıdır. Özellikle edebiyat alanında makalede incelenen yazar ve eser adlarının erişim ögesi olduğu unutulmamalıdır.

14) Yazıların (makalelerin) başlıkları 12 kelimeyi aşmamalıdır. Başlık, makaleyi betimleyici olmalı, makalenin temel kavramlarını, tartışmalarını ve savını (tezini, iddiasını) yansıtmalıdır.

15) Bir makale hangi dilde ve lehçede kaleme alınmış olursa olsun; Türkçe başlık, İngilizce başlık, Rusça başlık mutlaka olmalıdır.

16) Makalelerin (yazıların) yazım sırası şöyle olmalıdır:

a)Yazının Başlığı

-Türkçe başlık

-İngilizce başlık

-Rusça başlık

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o başlık önce yazılmalıdır.

b) Özler

-Türkçe öz ve anahtar kelimeler

-İngilizce öz (abstract) ve anahtar kelimeler (Keywords)

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o dildeki öz ve anahtar kelimeler önce yazılmalıdır.

a) Makale Metni

b) Kaynakça

c) Ekler (varsa)

d)Geniş öz (summary) (isteniyorsa)

17) Yazılar, (Microsoft Word) programıyla gönderilecektir. Yazı, Türkçe veya İngilizce ise, Times New Roman; Azeri lehçesinde ise, Times Roman Azlat (veya benzeri); Rusça ise Times Cyr (veya benzeri) olmalıdır. Gönderilen yazının yanında, yazının fontları mutlaka olmalıdır. Yazının içinde resim, nota vb. var ise baskıya uygun yüksek çözünürlükte gönderilmelidir.

18)Yazılar (makaleler), başlıklar, özler, metin, dipnotlar, kaynakça vb. dahil minimum 2000 kelimedenden az olmamalıdır. Yani, Bilimsel Eksen dergisinin sayfa standardına göre 5 sayfadan daha az olmamalıdır.

19) Makale metninin içindeki alıntılar ve göndermeler; yazar soyadı, yayın yılı, sayfa numarası biçiminde parantez içeride belirtilecektir. Mesela; (Boratav 1987:9)

20) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve aynı yazı karakteriyle daha küçük punto ile yazılacaktır.

21) Metin içinde belirtilen alıntılar ve göndermelerin yeri; “KAYNAKÇA” başlığı altında soyadı başta olmak üzere alfabetik sıraya göre sıralanacaktır. “KAYNAKÇA” yazının (makalenin) en sonunda ve eklerden önce verilecektir.

a) Kitaplar için;

[KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay., s.209-210.]

b) Makale ve bildiriler için;

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Yazılar dergiye ait olan e-posta (e-mail) ile dergiye ulaştırılacaktır. Yazılar; derginin www.bilimseleksen.com sitesinde “makale gönder” tıklanarak mevcut “Makale Gönder Formu” doldurulacak bu formla birlikte iletilecektir. İleti e-posta (e-mail) olarak mutlaka (bilimseleksendergisi@gmail.com) aracılığıyla gönderilecektir.

23) Dergi Temsilcileri aracılığıyla gönderilen makaleler, yine mutlaka (bilimseleksendergisi@gmail.com) e-postası kanalıyla iletilecektir.

24) Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar; hakem heyeti içinde yer alan komuyla ilgili en az iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya yayımlanmayacaktır. Düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla geri gönderilecektir. İncelenmek üzere yazı gönderilen uzmanların (hakemlerin) adları yazarlara, yazarların adları, uzmanlara (hakemlere) kesinlikle bildirilmeyecek, gizli tutulacaktır. Çift taraflı körleme ilkesi (double blind referee) bozulmayacaktır. Hakemlerin yazı ile ilgili verdiği karar Yayın Kurulu’nda değerlendirilecektir. Yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı veya değişikliklerin neler olması gerektiği Yayın Kurulu tarafından kararlaştırılır.

SCIENTIFIC AXIS JOURNAL

ISSN: 1309-5811

Publication Principles

1) *Scientific Axis* published three times a year is an international peer reviewed journal.

2) *Scientific Axis* journal includes scientific articles about folklore, linguistics, music, literature, Turcology and mythology. In addition, interview (chatting, conversations), critique, book-review and news are available for publishing in this journal.

3) Previously unpublished articles should be submitted to the *Scientific Axis* journal: at the any printed, net and magnetic facilities.

4) The languages of the *Scientific Axis* journal are Turkey Turkish, the other dialects of Turkish (dialects of Azerbaijani, Kazakh, Uzbek, Kyrgyz, Crimean Tatars etc.), English and Russian.

5) Writings and articles which will be published (with 4th article will be mentioned in the specified languages and dialects) is to be written in Latin, Cyrillic and Arabic alphabet. The article (writing) should be include abstract, and Keywords Turkish and English and also general bibliography in Latin letters.

6) The article in Turkey Turkish should be include Turkish and English abstract and Keywords.

7) The article in other dialects of Turkic language should be include abstract and Keywords in Turkish, English and language of main text abstract and Keywords.

8) The article in English should be include English and Turkish abstract and Keywords.

9) The article in Russian should be include Russian, English and Turkish abstract and Keywords.

10) Abstract should include at least 100 upmost 250 words and in form of one paragraph in any language. Abstracts as only one sentence not be accepted. Abstract, the top of less than 100 words or 250 words will not be accepted.

11) Abstract, no matter in which language and dialect; is a brief description of knowledge in the article. Abstracts should also include a brief abstract of each main part in the article (introduction, findings and methods, results, discussion and proposals). Therefore abstracts should be comprehensible enough for the readers to have an idea about the article with precision in a short time and to determine the relationship between their own interests. So that, the abstract should enable the readers to decide about the necessity to read the entire text.

12) In abstracts; reason that is worth investigating and the problem to be solved are indicated. In the research process; method, scope, time, place and the specified properties are also indicated. Included and excluded variables are explained. The most significant results are presented. Results can be demonstrated numerically. Non-specific statements such as "So, little, big, little" etc. are not used. The importance of the results and their contribution to the research area are indicated. There are also indications about whether these results can be generalizable or potentially generalizable or whether to be put forward due to a particular situation. Information is usually given in one sentence. Some of the findings and conclusions may consist of a few sentences. Sentences are arranged so as to ensure integrity

using appropriate connectors. Sentences should be clear and understandable. Past tense is used in sentences. In abstract; tables, figures, cited and references are not used.

13) Keywords also make contributions to the referees and editors in publication process as well as to the publications scanned in electronic media and indexing process. Keywords should be chosen from associated terms index (burial = thesaurus), index and so on but not chosen randomly. For accessing to information they should also be selected having significantly stenosis or sizes. The choice of the term and concept of access as possible should be done in a way that makes sense. The number of Keywords that will allow the article to include access to a number of areas (up to 5) should be. Especially in the field of literature, the names of authors and works analyzed in the article should be noted as an item for the access to the work.

14) The titles of articles (writings) should not exceed 12 words. The title should be descriptive for the article and should reflect the article's basic concepts, discussions and arguments (thesis, the claim).

15) Regardless in which language and dialect the article is written; there must be Turkish, English and Russian title located.

16) Title of article must be in order as follow:

a) Writings the title

- Turkish title
- English title
- Russian title

Note: The text should be written in which language and dialect is written before that title.

b) Abstracts

- Turkish abstracts and Keywords
- English abstracts (summary) and Keywords

Note: The text must be written in languages and dialects, which was written in the abstract and Keywords in that language before.

c) Article Text

d) Bibliography

e) Appendices (if applicable)

f) Large abstract (summary) (if required)

17) Articles will be sent to the MS Word program. Text, in Turkish or English should be in Times New Roman; In the Azerbaijani dialect, in Times Roman Azlat (or similar); in Russian in Times Cyr (or similar). Besides the type sent, type of fonts should also be included. In the article if there are pictures, musical notes etc. they should be submitted with high resolution in accordance with printing.

18) Writings (articles), titles, abstracts, text, footnotes, bibliography etc. including not less than a minimum of 2000 words. So, according to the standards of *Scientific Axis* journal, writings (articles) should not be less than 5 pages.

19) Citations and references in the article text; author's name, year of publication, page number format will be indicated in parentheses. For example; (Boratav 1987: 9)

20) Footnotes will be used for illustration only and will be written with the same font and smaller font size.

21) Location of quotations is specified in the text under the title of “**Bibliography**”. Those are listed in alphabetical order in that the surname of the author mainly located. “**Bibliography**” will be given at the end of the text (article), before appendices.

a) For the books;

In the bibliography: [KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009).. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,vs. 209-210.]

b) For the articles and proceedings;

In the bibliography: [ASAN, Veli: (1995). “Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Articles will be delivered to the e-mail of journal through the journal’s website of www.bilimseleksendergisi.com by clicking "article Send" in which "Submission Form" is available to be filled. So the articles attached with this form will be sent to the journal through e-mail (bilimseleksendergisi@gmail.com) to the absolute way.

23) However articles submitted to the Journal of Representatives, will also be sent to the current e-mail channel.(bilimseleksendergisi@gmail.com.)

24) Articles submitted for publication to the Journal will be delivered by at least two referee experts related to the subject penned in the texts thus according to the reports of these experts articles will be published or not. In case of corrections articles will be returned to the owners in order to make those corrections. The name of experts and the name of authors will not be divulged each other and will be kept confidential. Double-sided blinding principle (double-blind referee) will be kept. Decisions of the arbitrators over the articles shall be assessed on the Editorial Board. The Editorial Board will decide whether these articles will be published or what changes should be made.

25) Writings (articles) sent to our journal, will not be paid any royalties when published.

ЖУРНАЛ “НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН”

ISSN: 1308-5811

Требования к авторам

1) Журнал “Научный Меридиан” является реферируемым журналом и издаётся три раза в год.

2) В журнале “Научный Меридиан” наряду со статьями в области социальных наук [Археология, Социология, Философия, История, Антропология, Этнология, Этнография, Ономастика, Искусствоведение, Юриспуденция] печатаются и литературно-критические статьи, очерки, эссе, информации о презентации книг, репортажи.

3) Предъявляемые в журнал “Научный Меридиан” статьи не должны быть изданы в других органах печати и социальной сети (интернет).

4) Статьи могут быть написаны на турецком языке и на разных диалектах тюркского языка (Азербайджанский, Казахский, Узбекский, Киргизский и т.п), а также на английском и русском языках.

5) Статьи могут быть написаны латинским и арабским шрифтами или кириллицей. Однако, аннотации (abstract), ключевые слова (keywords) и источники должны быть написаны латинскими буквами.

6) Статьи, издаваемые на турецком языке, обязательно должны иметь аннотацию и ключевые слова как на турецком, так и на английском языке.

7) Статьи, издаваемые на диалектах тюркского языка, должны иметь аннотацию и ключевые слова на турецком, английском языках и на указанных диалектах.

8) Статьи, издаваемые на английском языке, вместе с аннотациями и ключевыми словами на английском языке, должны иметь аннотации и ключевые слова и на турецком языке.

9) Статьи, издаваемые на русском языке, вместе с аннотациями и ключевыми словами на русском языке, должны иметь аннотации и ключевые слова на турецком и английском языках.

10) Все аннотации должны состоять из 100-250 слов без абзаца. Аннотации, состоящие из одного предложения и менее, чем из 100 или более 250 слов категорически приниматься не будут.

11) Все аннотации должны содержать краткий смысл статьи. В нём должны быть выделены основные черты введения, новизны, методов исследования, диспута, предложений и результатов. По аннотации читатель должен определить связана ли она с его специальностью и нужно ли ему читать всю статью.

12) В аннотации должна быть чётко поставлена проблема и указан путь её решения. А также должны быть определены методы, сфера, время, место и данные исследования, уточнена разница между выдвинутой проблемой и похожими на неё проблемами, указаны самые важные итоги и их вклад в науку. Открытия должны быть определены в цифрах, неопределённые выражения, подобные “много, мало, большой, немножко” не принимаются. Информация должна быть уложена в одно предложение, а новинка и итог можно сформулировать в нескольких предложениях.

Предложения должны быть чёткими и ясными. В аннотациях нельзя использовать рисунки, ссылки и рекомендации.

13) Ключевые слова помогают членам редколлегии и научному совету в процессе издания, в поисках по интернету и индексации. Ключевые слова должны быть определены строго из применённых терминов (thesaurus), (index) и т. п. Принципом их отбора должно быть упрочение доступности главного смысла статьи. Количество ключевых слов должно быть не более пяти.

14) Заглавие статьи не должно превышать 12 слов. Оно должно включать в себя основные понятия, идею и положения статьи.

15) Все статьи, без исключения, должны иметь заглавия на турецком, английском и русском языках.

16) Правила написания статьи:

а) Заглавие статьи

- Заглавие на турецком языке

- Заглавие на английском языке

- Заглавие на русском языке

Примечание: сначала пишется заглавие на том языке, на котором написана статья.

б) Аннотации

- Аннотация на турецком языке и ключевые слова

- Аннотация на английском языке и ключевые слова

Примечание: сначала пишутся аннотация и ключевые слова на том языке, на котором написана статья.

с) Текст статьи

д) Источники

е) Приложения (если имеются)

ф) Обширная аннотация (по требованию)

17) Статья должна высылаться по программе (Microsoft Word). Статьи на турецком и английском – по программе Times New Roman, на азербайджанском диалекте - Times Roman Azlat (или т.п.), на русском - Times Cyr (или т.п.). Вместе со статьёй должны высылаться фонты.

18) Статья, включая заглавие, аннотацию, текст, сноски, источники и т.п. должна состоять не менее из 2000 слов, т.е. по стандартам журнала “Научный Меридиан” не менее 5 страниц.

19) Заимствования в тексте пишутся в скобках следующим образом (фамилия автора, год издания, номер страницы. К примеру (Boratav 1987:9)

20) Сноски должны приниматься только для разъяснений. Они пишутся малым шрифтом, а основной текст крупным шрифтом.

21) Место сносок в тексте; В “источниках” сначала указывается фамилия автора и список определяется по алфавиту. “Источники” пишутся в конце статьи, перед примечаниями.

а) для монографий

[KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

b) Для статей и докладов

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Статьи должны отправляться по **e-posta (e-mail)**. На электронной странице www.bilimselksen.com кликая над “makale gönder” надписью и заполняя форму “Makale Gönder Formu”. Готовая статья, вместе с заполненной формой исключительно должны отправляться по адресу (bilimselksendergisi@gmail.com)

23) Представителям журнала статьи должны отправляться тоже исключительно по адресу (bilimselksendergisi@gmail.com)

24) Каждая статья, принятая для публикации, будет отправлена двум специалистам, членам совета редколлегий для рассмотрения и она будет напечатана на основе заключения указанных специалистов. В случае отрицательного заключения статья не будет опубликована. Для исправления ошибок статьи будут отсылаться к авторам. Члены совета редколлегий не будут осведомлены об авторах статей, информация будет конфиденциальной. Принцип двусторонней конфиденциальности (double blind referee) будет сохранён. Заключение специалистов будут переданы членам редколлегий. Окончательное решение о публикации статьи будет приниматься редколлекцией.

25) Язык статей, написанных на турецком языке, должен соответствовать правилам TDK.

26) Авторы статей не будут вознаграждаться.